



# Verhandeling van de ziekten der scheepvaardenden

<https://hdl.handle.net/1874/8935>

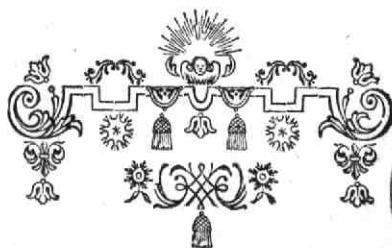
247937

VERHANDELING  
 VAN DE  
**ZIEKTEN**  
 DER  
 SCHEEPVAARENDEN;  
 DOOR  
**LODEWYK ROUPPE,**  
 MED. DOCTOR.

---

UIT HET LATYN VERTAALD.

---



Te H O O R N,  
 By T. T J A L L I N G I U S.  
 Te A M S T E R D A M,  
 By A L B E R T V A N D E R K R O E,  
 en  
 Y N T E M A E N T I E B O E L.  
 Boekverkoopers.

1765.

*Insp. gen. v d. mil.  
 Geneesk. dienst.*

DEN WEL EDELE ACHTBAARE  
EN DOORLUCHTIGE

**H E E R E N,**

D I E

DE ZEEZAAKEN, AAN DE MAAS,  
BESTIEREN,

Z Y N E

Z E E R W A A R D I G E

**BEGUNSTIGERS,**

MET ALLE OPREGTHEID ALTOOS TE  
EERBIEDEN,

WORT DIT WERK

TEN BLYKE VAN EEN DANKBAAR GEMOED,  
VOOR ZO VEELE EN GROOTE BEWEEZEN  
WELDAADEN, MET ALLE BEHOORLY-  
KE HOOGACHTINGE, OPGEDRAAGEN.

DOOR DEN  
AUTEUR.

# B E R I G T

V A N D E N

## V E R T A A L E R.

**D**e Zeevaarende Chirurgyns, die ook de inwendige Ziekten van het Scheepsvolk moeten behandelen, hebben reeds verscheiden behulpzels, in onze Moedertaale, hier over uitgegeeven. Het Werkje van den Heer ROUPPE ons in handen koomende, vonden wy het zelve zo geschreeven, dat het voor gemelde Heelmeesters van merklyk nut zou kunnen zyn; om dat hier in zeer omstandig gesproken wordt van alles wat op een Schip voorvalt en omgaat, welk eenige betrekking tot de Ziekten heeft; dat de voornaamste Ziekten hier, uit haare oorzaaken, waar onder het Scheepsleven een voornaam deel maakt, op een verstandige, en vry klare wyze, beredeneerd wordt; en de gepaste middelen, tegen dezelve, en op het Schip te bekoomen, voorgesteld worden. Ja, zy worden hier in opgeleid, om zelve de oorzaaken na te spooren, en goede begrippen van de Ziekten en derzelve omstandigheden te maaken, meer dan nog, in eenig ander Werk, over deeze stoffen, zo veel wy weeten, geschied is. Het Werk in 't Latyn geschreeven zynde, welk weinige

\* 3

Heel-

## BERIGT VAN DEN VERTAALER.

Heelmeesters, zich ter Zee begeevende, verstaan, dagt het ons nuttig te zyn, dat het in het Neerlandsch vertaald wierdt; waar toe wy ons wel hebben willen verledigen; en geeven het nu dus, aan het Gemeen, en inzonderheid, onze Zeevaarende Chirurzyns in handen. Wy schroomen niet, hun te verzeeken, dat zy 'er, met nut, gebruik van zullen maaken. 't Welk doende zal de Schryver het zyne, in het opstellen, en wy het onze, in het Vertaalen, bereikt zien. De Waarneeming met het *Extract* van de *Cicuta*, welke door den Heer ROUPPE, achter het Werkje gevoegd is, hebben wy niet nodig geoordeeld te Vertaalen, om dat dezelve onvolkomen, en men 'er niets met zekerheid, ten voordeele van de *Cicuta*, uit kan opmaaken.

VOOR.

# VOORREDEN

VAN DEN

SCHRYVER.

*V*eele jaaren, te lande en ter zee, beiderleie Geneeskunst, onder de soldaaten hebbende geoefend, heb ik veelvuldige gelegenheid gehad, ziekten te onderzoeken en waar te neemen. Eindelijk tot den trap van Geneesbeer willende bevorderd worden, heb ik, om aan de wet der Akademie te voldoen, niets bekwaamer geoordeeld, dan van myne verrigtingen en vorderingen verslag te doen. Hierom had ik by my zelve voorgenomen, het gene ik, in myne reizen, op zee, van de ziekten der Scheepvaarenden had opgemerkt, der geleerde wereld gemeen te maaken. Maar, wegens eene reize, welke aanstaande was, en my noodzaakte eerder te Scheep te gaan dan ik gedacht had, heb ik het Werk niet ten einde konnen brengen, of met alle oplettendheid, welke 'er toe vereischt werdt, voltoojien. In 't Vaderland wedergekeerd zynde, berlas ik de Verhandeling, zuiverde dezelve van fouten, bragt het derde Deel ten einde, en voegde 'er een vierde by. En dus meene ik gedaan te hebben, 't gene ik, op het einde van myne inwiyngs Verhandeling tot het Doctoraat (†) beloofd had. De inhoud

is

(†) *Disertatio inauguralis.*

## VOORREDEN VAN DEN SCHRYVER.

is van weinige Geneeskundigen, en niet naauwkeurig of uitvoerig genoeg behandeld; want weinigen, die hier over geschreeven hebben, hebben zelven reizen ter zee gedaan. Hierom hebben zy slegts op bedrieglyke vertellingen van de Scheepvaarenden geredeneerd, en geneeswyzen voorgesteld, welken, om veele gebreken op het Schip, niet kunnen te werk gesteld worden. Gy Leezer, zult het niet kwaalyk neemen, dat ik u, hier en daar, kortsbeids halve, naar goede Schryvers verzende; want ik zou een groot Werk hebben moeten schryven, indien ik alles, naar vereisch, en zo uitgebreid als het is had willen verhandelen; het welk noch met myn tyd, noch met myn oogmerk overeenkomt. Meer werk gemaakt hebbende van klaarheid dan sierlykheid, heb ik my niet zeer over het verkiezen van woorden of spreekwyzen bemoeid. Men zal ook zien dat ik verscheiden benaamingen, op datze te beter verstaan zouden worden, in 't Nederduitsch verklaard hebbe; en de eigen naamen, voornaamlyk van de Zieken, niet altyd, op latynsche wyze heb voorgehouden. Ik oordeelde het best, hier in geene verandering te maaken, maar dezelve zo op te geeven, alsze op de lyst der matroozen gevonden werden.

*Vaar wel.*

V O O R.



---

## VOORVERHANDELING.

---

**D**e oude gedenkschriften leeren ons, dat <sup>Inleiding.</sup> de menschen, in vroege tyden, kennis van de Scheepvaart gehad, en dezelve geoeffend hebben; schoon niet in zulk eene volmaaktheid, als waar in dezelve nu beschouwd wordt. Want tegenwoordig heeft deeze verwonderlyke konst, door de uitvindingen der Hedendaagschen, zulken voortgang gemaakt, dat de Scheepvaarenden, tot een groot voordeel van het menschelyk geslacht, met de afgelegenste volkeren, en in alle oorden van de Wereld, gemeenschap kunnen hebben. Maar zy heeft ook, gelyk elk een bekent, haare ongemakken; want, om van geen anderen te spreken, zulke lange reizen, als de Scheepen moeten doen, baaren, niet zelden, veele moeilykheden, en maaken de menschen onderhevig aan veele en verscheiderleie ziekten. Op de Oorlogscheepen, voornaamlyk, in welken het getal van menschen, naar maate van de ruimte, te groot is, zyn de ziekten, wegens lastige afmattingen des lichaams, het geduurig waaken, en somtyds, gebrek van goede spyzen, byna onvermydbaar; en van deezen is myn voornemen, tegenwoordig, te handelen. Maar mischien zal ik schynen een afgedaane zaak te doen; nademaal veele en voornaame Mannen in de Konst, over de Ziekten der Zeevaarenden geschreeven hebben. Hoe het zy, ik meene, dat het niet onvoegzaam zal zyn, 'er by te voegen, wat ik, in verscheiden togten, heb waargenomen. Sommigen van hun hebben de zieken, te bed  
lig-

liggende, niet bezogt; of niet net geweeten hoe zy, nog gezond zynde, geleefd hadden; waar uit ongegronde besluiten zyn gemaakt. Als iemand de geleerde schriften van eenige Engelschen, hier over, raadpleegt, en te gelyk de zieken voor zich heeft, zal hy een merklyk onderscheid bespeuren, tusfchen de gemelde schriften en de ziekten der Nederlanders. Ik zal, hierom, alleen handelen van die Ziekten, waar aan het leven der Nederlandfche Matroozen en Soldaaten, op de Oorlogfcheepen, is blootgefteld. Maar op dat alles te beeter verftaan worde, laate ik eenige dingen, welke eigenlyk tot het Schip, en dezelfs gefteeldheid, behooren, voorafgaan.

Gefteeldheid van een Oorlogfchip.

Aangaande de verblyfplaats. Laat ons tot een voorbeeld neemen een Oorlogfchip van vyftig ftukken. Dit heeft twee groote ruimten boven malkander. De een, de bovenfte, naamlyk, of kleinste, tusfchen het eerfte en tweede dek, is voor de vlootelingen, en noemen zy *tusfchendecks*. Het tweede of bovenfte dek van deeze ruimte, heeft, naar de lengte van het Schip, verfcheiden openingen, welken, naar believen, kunnen geflooten worden, met luiken, welken roosters gelyken; door welke gaten de lugt een vryen uit- en ingang tusfchendecks wordt gegeeven. Tegen de rooster, worden, als 't regent of stormt, lappen geteerd doek gelegd, waar door het invallen van water, tusfchendecks, belet wordt. Behalven deeze zyn 'er, ter zyden van de ruimte en van achteren, grooter en kleiner vensters gemaakt, gefchutpoorten, naamlyk, welken ook, naar goedvinden, geopend of geflooten kunnen worden. Het eerfte of onderfte dek van deeze ruimte, heeft ook, naar de

de lengte van het Schip, haare openingen, door welken dingen, tot den leeftocht, of oorlog, behoorende, in de benedenste of grootste ruimte, neergelaaten; en ook zeer wel wederom geslooten kunnen worden, gelykze doorgaans geslooten zyn. Aan de zyden van deeze zoldering, zyn; hier en daar, ook nog eenige kleine roosters, door welken het water, tusfchendeks gevallen, naar beneden, en naar de pompen loopt. Men moet nog aanmerken, dat gemelde ruimte afgescheiden is door één tusfchenschot naar de achtersteven, waar door de Constabels kamer van het tusfchendeks afgezonderd is. Dit aangaande de bovenste ruimte: De grootste of onderste, is in verscheiden kamers verdeeld, naauwlyks eenige gemeenschap met elkanderen hebbende, maar alle naar boven, tusfchendeks, openstaande, waarze geslooten kunnen worden door een houten luik. Deezen hebben verscheiden naamen, van de dingen, tot welker bewaaring ze geschikt zyn. By voorbeeld op de Broodkamer volgt de Bottelary; daar na de Kruidkamer, een zeer groot hol; 't Ruim, eindelyk de Kombuis, vervolgens een kamer, in welke, in sommige Scheepen, water, in anderen de Kabel bewaard ligt; de eene zo het 'er is wordt het Watergat; de andere het Kabelgat genoemd, en dan naar de Voorsteven is Stuurboords en Bakboords Hell. Maar men moet weeten, dat de gemeene zolderingen van deeze kamers, niet gaan tot aan den bodem of de kiel van het Schip; tusfchen beiden is een kleine ruimte overgelaaten, waar in ballast, of anders yzer, geplaatst wordt. Een tap is 'er aan den rug van het Schip, waar door water, uit zee, over-

#### iv VOORVERHANDELING.

over de kiel wordt ingelaaten, om dezelve schoon te houden; 't welk eindelyk wederom uitgepompt wordt. Nog zulk een tap, tot het zelfde einde, is 'er in het ruim, doch niet in alle Scheepen. De gezegde ruimte is overal geslooten, behalven de gemelde openingen in de eerste zoldering, en de wegen, welken tusfchen de ribben, en de verdubbelingen der zyden van het Schip, openstaan, waar door eenigzins uitwaasfemingen, van onderen, naar boven kunnen opkoomen. Deeze wegen zyn wel zeer naauw, maar wyd genoeg, om een stinkenden damp, als het stilstaand water, in het fcheepsriool, bang ruikt, tusfchendecks door te laten. Dit zy genoeg aangaande de gesteldheid van 't Schip.

De Man-  
fchap.

Nu van de Manschap. De Manschap kan bestaan uit jonge sterke gasten, van middenbaaren ouderdom, gezonde kaerels; of, voor een groot gedeelte, uit oude, afgewerkte, traage, en reeds aan eenig ongemak van 't lichaam kwynende. Hoe grooter het getal is van de laatsten, hoe flegter en zwakker de overige hoop der Vlootelingen zal zyn. Want die worden ligt ziek, en doen eer nadeel, dan voordeel. Voordeel kunnenze niet doen, om datze niets uitvoeren. Veel nadeel doen zy, om dat zy, wegens zwakheid van lichaam, meer plaats inneemen; en dus de gezonden, die naauw geplaatst, kwaalyk ruimte voor hunne hangmatten kunnen vinden, niet alleen uit den weg fchuiven, maar deezen ook, door hun zugten en luid kermen, van flaap berooven; en 't welk nog erger is, de lugt, door hunnen zieklyken adem en uitwaasfeming, tot gevaar van de gezonden, befmetten. Gelyk, zo 'er twintig, uit een gemeene

ne

## VOORVERHANDELING. v

ne oorzaak ziek zyn, zullen de moedigen, zeer ſchielyk hier toegevoegd, en ook onbekwaam worden; waar door het getal der zieken verdubbeld en drievoudig vermeerderd zal worden; en de overigen die nog gezond zyn, door vreeze bevangen, ook de weg naar den ſlagtbank geopend worden. Hier by ſtaat nog aan te merken, dat hoe grooter het getal is van de manſchap, hoe ongemaklyker dezelve geplaatst zal worden, en de lugt, ten opzichte van de ruimte, minder, en onzuiverder zal weezen. Maar als het Schip, gelyk ſomtyds gebeurt, zyn eigen manſchap opheeft, en daar en boven nog eenige ſoldaatē, tot zekere onderneeming, moet medevoeren, en dezelve lang ophouden, raaken de matroozen in groot gevaar. Want de ſoldaatē, behalven de onbedrevenheid op zee, zyn byna altyd luy, en geeven weinig acht op zindelykheid, welke op de Scheepen, met nauwkeurigheid, behoort waargenomen te worden.

Van geen gering aanbelang is het ook, te weeten, uit hoedanige menſchen het grootſte gedeelte van de Scheepsgaſten beſta. Ofze naby de zee gewoond hebben, en de veranderingen van het Weer gewoon zyn. Wy hebben, ſomtyds, met leedwezen, voorbeelden gezien van menſchen, die midden in het land gewoond hebbende, ſchoonze ſterk waren, toen zy eerst aan boord kwamen, zoudanig door ſchrik en doodlyke vreeze bevangen werden, datze niet te ſtillen waren, dan na eenigen tyd en gewoonte. Maar inwoonders van zeeplaatzen, alsze jong zyn, en zonder zorge of droefgeestigheid, leeven veilig, in 't midden van de wateren; en vermaaken zich met jokkery en ſpel. Ook moet men weeten

Uit hoedanige menſchen beſtaande.

## VI VOORVERHANDELING.

ten ofze gezeglyk en werkzaam, dan koppig en luy zyn; want, gelyk het spreekwoord zegt, (luiheid krenkt het lichaam, de arbeid maakt het sterk; de eerste brengt vroeg den ouderdom aan, de laatste baart een langduurende jeugdigheid) de arbeid moet met gewilgheid geschieden: want de daaglyksche onderzinding leert, dat de arbeid, waar toe de menschen, door slaagen, gedreeven worden, weinig baat, om derzelve gezondheid te bewaaren.

Hoe zy in  
t Schip  
woonen.

Wyders moet in aanmerking genomen worden, waar en hoe zy, in het Schip woenen. De sloopvaardenden moeten, als zy aan boord koomen, een Bultzak mede brengen, een kussen, deken, en dus een sloopkooi, waar van zy zich een bed maaken. De ruimte, welke elk van hun gegund wordt, om het bed, of de sloopmatras op te hangen, is 10 of ten hoogste, 12 Rhylandische duimen. Deeze worden, aan beide zyden van het Schip, overdwars opgehangen: zo dat het touw, van het eene end van de hangmat, vastgemaakt wordt aan de zyde van het Schip; dat van het ander einde, om hoog, naar het midde van het Schip, aan de zoldering. Men moet echter weten, dat dit niet op gelyke wyze, naar de geheele lengte van het Schip, kan geschieden: want by de voor- en achtersteven, kunnenze, om de beletzelen, welken hier in den weg zyn, niet dwers gehangen worden. Als men rekening maakt op de lengte van het Schip, en het gesluis, welk tusschendeeks geplaatst is, zal men ligt begrypen, dat 'er aan de zyden geen ruimte genoeg is, voor de hangmatten: waarom veelen genoodzaakt worden, in 't midden te liggen, en daar hunne kooijen op te hangen; welke plaats de  
slegt-

flegtste is; want dikwils worden zy, zo van den regen, als het zeewater, welk door de roosters, tusschendecks valt, natgemaakt. Behalve dit, 't welk in aanmerking genomen moet worden, wordt aan de vrywilligers op het Schip, aan de Officieren, die over het volk gesteld zyn, en aan de zieken, eenige meerdere ruimte toegestaan, aan de matroozen en foldaaten. Ja somtyds is de plaats zo bekrompen, als het getal van de zieken wat groot is, datze naauwlyks negen duimen kan haalen. Hier uit is baarblyklyk, dat deeze plaatfing, indien niet geheel onmooglyk, ten minste, zeer ongemaklyk moet wezen; het welk de zwakken, en die zulk een leven ongewoon zyn, maar al te veel ondervinden; die voor sterken en die zulks gewoon zyn, genoodzaakt worden te wyken, en anderen onbekwaamer voor zich te kiezen, of op een kist of de zoldering te liggen.

Nu moeten wy eens zien welke spyze hun gegeven worden. 's Morgens te half agt uuren, als het weder zulks toelaat, eeten zy gerften gort, droog en wel gekookt, met wat boter en zout; by de gort eeten de matroozen, gewoonlyk, een stuk kaas. De helft 'er van gegeten hebbende, doen zy by het overige wat bier, of azyn met water gemengd; en dit noemen zy Koeskoes, en eeten het graag. Op maandag, dingsdags, woensdag en zaterdag, hebben zy voor middag en avondmaal, erwten en stokvisch; en hier by doen zy wat boter en zout. Zy kunnen ook, als zy het verkiezen, van den kok, by de visch, krygen wat saus, uit azyn, boter en water gemaakt: maar dit achten zy weinig, nadeemaal zy visch en erwten, zo veel kunnen krygen als zy begeeren, en ook beschuit. Des

Hunne  
Spyze en  
Drank.

## VIII VOORVERHANDELING.

zondags en donderdags krygt elk, op den middag, een half pond spek, met graauwe erwten; 's avonds alleen erwten, waar by zy, somtyds, wat mostert mengen. Als zy smeer, van spek gekookt, by de erwten willen hebben, wordt hun dit, van den Kok, gegeven. Zo lang zy in Holland, of in nabuurige plaatsen zyn, is hunne drank klein bier, maar in zee, water. Elke week wort een zekere maate boter en kaas gegeven. Deezen zyn, in 't algemeen, de spyzen van het scheepsvolk, welken in 't begin altyd goed zyn, maar als de reizen lang zyn, ligt bedorven worden.

Levens-  
wyze.

De levenswyze is ook byzonder. In het begin moeten de matroozen, als zy aan boord koomen, zwaaren arbeid doen, eer zy het Schip in behoorlyken staat, en 'er alles ingebragt hebben wat nodig is. En dit geschiedt zeer ongeregeld: want het gebeurt, dikwils, dat zy, eenige weinige dagen, boven kracht moeten werken, en dan wederom, cene week, byna nietmetal doen. Te Scheep koomende, brengen zy behalven hunne kooijen, met zich, tien of vyftien ponden Tabak, een vaatje met Genever, en kleederen, voor de reize geschikt. Ik zal hier kortlyk byvoegen, hoe zy dezelve gebruiken. Die gewend zyn te vaaren rooken en kaauwen Tabak; want, zo dra zy de pyp uit den mond leggen, stoppen zy 'er een *dot* Tabak weer in, en kaauwen dezelve, zo lang als 'er smaak, reuk of eenige scherphheid aan is; misfchien, om zich voor de Scheurbuik te bewaaren, of uit een verouderde gewoonte. En de jongen volgen de ouden, en pynigen zich, om in zulk een walglyk ding uit te munten. Ook zyn zy liefhebbers van Genever, Brandewyn en Wyn  
zelfs



zelfs: want zo lang zy wat hebben, ziet men hen dronken; hierom is het vaatje, welk, in het Vaderland, voor de reize geschikt was, niet toereikende, ten zy 'er de Officieren naauw acht op geeven. Het vaatje ledig zynde, verkoopen zy hunne kleederen, dek en andere dingen, welken zy meenen te kunnen misfen, en koopen sterken drank. Zo be-rooven zy zich van hunne goederen, welken zy, zonder groot ongemak en ellende, niet kunnen ontbeeren; en maaken, door hunne dronkenschap, dat de Officieren hardheid moeten gebruiken, die doorgaans streng met hun handelen; waar doorze, niet alleen, dikwils, zeer bevreesd worden gemaakt, maar ook alle koeheid en moed laten zakken; zo dat zy, van onverschrokken, kleinmoedig worden, gedurende de geheele reize. Ook zyn 'er eenigen, welken, aan land schraal gevoed, de bovengemelde spyzen, gulzig inneemen, en de Maag, door dezelve zodanig overlaaden, dat zy braaken om dezelve te ontleedigen; veelen zyn 'er echter ook, die zich wel weeten te schikken. Maar hoe in zee? In zee leeven zy gemaatigder en geschikter, dan in 't Vaderland; want daar hebben zy het grootste gedeelte, van het gene zy met zich genomen hadden, verteerd; en zy zyn niet ligt dronken, als wanneer zy nog dicht aan de wal waren. Eéne weg is 'er overig, om sterken drank te krygen. Onder de Officieren, of bestierders op zee, zyn eenigen, die Genever, Brandewyn, of ook Wyn medeneemen, en aan de Vlootelingen duur verkoopen. Als de matroozen geen geld hebben, ruilen zy kleederen en hemden, alsze nieuw zyn, voor sterken drank; en deeze gediens-

## x VOORVERHANDELING.

ge drankverkoopers, borgen ook nog wel drank, en vergenoegen zich met de hope van een toekomstende betaaling. Dit is een zeer kwaade manier van doen. Want, aan de eene zyde worden de Vlootelingen, tot het drinken van deezen verderflyken drank gelokt; en van de andere zyde moeten de elendigen zich naauw wagten, dat zy door de verkoopers niet geslaagen worden, om dat zy niets gekogt hebben; het welk niet zelden gebeurt, maar zonder dat de Kapitein of de Opperofficieren van de vloot zulks weeten. Voorts worden zy gespyzigt als in de haven, en kunnen genoeg slaapen, ten zy by kwaad weêr. Hoe op afgelegene plaatzen? Als het Schip in een vreemde haven, eenigen tyd blyft, wordt aan de Vlootelingen uitgedeeld geld, Tabak, en ook kleederen. Geld, om het lichaam, door de reize afgemat, wat te verkwikken, en de verlooren krachten te herstellen. Kleederen worden hun gegeven, om de versleetenen met nieuwen te verwisselen. Een zaak van zeer goed inzicht, maar ze heeft een kwaade uitwerking: want nauwlyks krygen zy zo veel geld, als genoeg is, om hunne schulden, welken zy, op de reize gemaakt hebben, te betalen; en zo 'er, by toeval, wat overschiet, koopen zy daar voor brandewyn of anderen sterken drank, en drinken zich dronken. Tabak en kleederen, welken zy krygen, verkoopen of verruilen zy aan de meesters van de schuytjes, die spyzen, versche groenten, of sterken drank aanbrenge; en misbruiken dus de goede beooging der Opperhoofden, en leeven als in het Vaderland.

Diensten. Welken zyn nu de diensten van de Vlootelingen? Een Schip in de haven te brengen, en

en voor twee ankers te leggen, kost dikwils veel en zwaaren arbeid. Ook is hierop, terftond, geen einde van werk; want eetwaren, water en andere dingen, welken tot gebruik van de zeevaardenden dienen, moeten de roeijers met floepen aanbrengeu, en brengenze niet zonder moeite. Ook zyn 'er veele dingen in het Schip te herftellen, en alles moet met zo veel fpoed, als mooglyk is, gedaan worden; om dat 'er dikwils gevaar is in de verwyling, of om dat het bekwaame zeeluiden zo voegt. Als het Schip voor twee ankers ligt, houdt een vierde gedeelte van de matroozen, 's nagts, de wagt, de overigen kunnen flaapen; maar by dag moetenze allen tot den arbeid gereed zyn. Als 'er maar één anker is geworpen, wordt de wagt gehouden zo als in zee. Welken zyn de dienften in zee? Dag en nacht worden in vyf waaken, of vier tyden van vier uren, en een van agt uren verdeeld; en de matroozen in twee orden verdeeld, het Prinfen en Graaf Maurits kwartier genoemd. Deezen waaken by beurten, zo dat als het Prinfen kwartier de eerfte wagt heeft, kan het ander van Graaf Mauritz flaapen, het welk na verloop van vier uren, zich ftelt in de plaats van het eerfte, en andere vier uren waakt; na dien tyd wordt de eerfte orde wederom tot de wagt geroepen, en zo vervolgens. Deeze zyn in zee de gezette wagten, welken zy, benevens andere dienften, gemaklyk, en zonder grooten hinder waarneemen, als het weder eenigzins gunftig is, en het niet hard waait. Maar in storm wordt dikwils vereifcht, dat de geheele menigte hand aan 't werk flaa, waar door niet alleen de orde der wagten verwerd, en de men-

## XII VOORVERHANDELING.

menfchen, door zwaaren arbeid, te veel afgemat worden, maar ook, dikwils, door de zwellende, en tegen het Schip verbrokene baaren, in het zelve invallende, of door het water, welk van den wind opgeheeven, dikwils als regen, op de menfchen neervalt, of ook door ftortregen en natgemaakt worden. Ook wordenze, niet weinig, door vyanden ontruff: want welke Scheepen zy in zee ontmoeten, of met het gezicht ontdekken, fteeken zy de trompet, en roepen in de wapenen. Dan moet elk zyn fcheepskooy famengebonden, naar boven brengen, waar mede zy een foort van befchanfing maaken. Dus toegerruff moeten zy fomtyds eenige uren, ja wel een geheelen dag en nagt, in de wapenen ftaan: en als dit in regenagtig weder voorvalt, worden de menfchen en de kooijen wederom nat; en gedaan hebbende, brengen zy dezelve wederom om laag, hangenze op, en gaan dikwils met natte kleederen in een natte kooy, welken zy niet anders dan door hun eige lichaam kunnen droogen. Hier uit blykt, dat de fcheepsdienst op zee, dikwils zeer lastig is, en niet vry van zwaare ongemakken.

De tyd van het jaar, wanneer een Schip uitgaat, moet in opmerking genomen worden.

Hier by moet men ook in aanmerking nemen, op welk een tyd van 't jaar een Schip uitga. Het jaargetyde doet, zeekerlyk, veel tot de gezondheid; en dit begrypt men ligt, wyl de matroozen meer blootftaan voor de ongemakken van de lugt, dan eenige andere menfchen. Als een Schip, in 't voorjaar, in zee gaat, zyn 'er minder; maar in 't najaar, of in den winter uitgaande, veel meer zieken. Want, in het eerfte geval hebben de menfchen, die het fcheepsleven ongewoon zyn, behalve de vermaaklykheden van het jaar, nog zes

## VOORVERHANDELING. xiii

zes of zeven maanden, om aan een zeevaardend leven langzaam te gewennen; 't welk in het laatste geen plaats heeft. Behalve dit, kunnen de genen, die of geen scheepskooi of kleederen medegebragt, of zo zy 'er gebragt, maar dezelve, op het Schip verkogt hebben, in den zomer, op een kist liggen slaapen; maar in den herfst, of winter, is dit moeilyker. Hier komt by, dat zy uit de ziekten van het voorjaar gemaklyk herstellen; maar naauwlyks vier van de tien, die een najaars ziekte krygen, ontgaan de Scheurbuik, en kunnen bezwaarlyk den geheelen winter of de geheele reize, wederom tot vorige gezondheid gebragt worden. Ook worden, in het voorjaar en des zomers, vier of zes daaglyksche poorten voor het geschut, en alle lugtgaten, by dag, opengehouden; en door de lugtzeilen, wordt de lugt, tusfchendeks, en in het ruim, vernieuwd en de schaadelyke wordt uitgedreeven. En als, wegens de stilte, de lugtzeilen van geen nut zyn, zetten zy alle geschutpoorten en lugtgaten open; waar door zy de lugt, in het Schip, zo zuiver maaken, alsze buiten het zelve is. Want zelden is het zo stil, of alles opengezet zynde, maakt beweging in de beslooten lugt, schoon buiten, geene beweging in de lugt bespeurd wordt, door haar eige zwaarte, of beweging van het Schip, voor of achterwaarts, of door de golven, hoewel dan klein, en het Schip neder of op zyde gaande, dringt 'er de lugt genoeg in, om de stilstaande te vernieuwen. Maar des winters, wordt alles, om de onbestendigheid van winden en zee, door bevel der Officieren, geslooten gehouden; uitgenomen de roosters, welken, als 't regent en stormt, wel dicht gehouden moeten worden, maar alleen

#### xiv VOORVERHANDELING.

leen als de nood dringt. Eindelyk, de welgemeedde en gezonde matroozen kunnen, by mooi weer; speelen; ouden, zwakken en traagen, alsze niet ziek zyn, wandelen; maar des winters durven zy, om de koude, regen, en geweldige schuddingen van het Schip, waar voor zy zeer bang zyn, nauwlyks boven koomen; en verbergen zich in duistere hoeken van het Schip, om van de Officieren niet gezien te worden; en verschuilen daar, zo zy niet genoodzaakt zyn by den Chirurgy te gaan, of om de menigte van luizen, door hunne medemakkers, 'er uitgedreeven worden.

En naar  
welk een  
gewest.

Nog moet men in aanmerking neemen, naar welk een gewest het Schip trekt. Veel is 'er aangelegen, de landen te kennen, ofze gezond dan ongezond, gemaatigd, zeer heet of zeer koud, droog of waterig zyn; en wyders, welke en hoedanige stranden ze hebben: want hoe hooger hoe gezonder, hoe laager hoe minder gezond; om dat de aarde van de afwykende zee droog wordt gelaaten, en daarop veel verrotte lyken van dieren blyven liggen. Als de ankers der Scheepen, naby het strand geworpen zyn, moet men op de winden acht geeven, ofze van het land, dan uit zee koomen; want een wind uit zee is veel gezonder, en niet met zo veel onzuivere deeltjes bezwangerd; hoe verder, hierom, de Scheepen van het land aflaggen, hoe gezonder de ligplaats is. Men moet ook weeten, wat voor water, men omtrent de oevers heeft, fontein, rivier, of stilstaand, zout, aluin, vitrioolagtig, of met iet anders bezwangerd: want hoe zuiverder het water is, hoe langer het kan bewaard worden zonder stank, en hoe bekwaamer het is, om spyzen in te weeken en te koken; en

en moet derhalven, boven alle konstmengzels, voor het beste gehouden worden. Eindelyk, of het 'er overvloedig dan schaars zy, gelyk op fommige plaatzen; voornaamlyk, in de Indiën, waar het goede, dikwils, kostbaar, of niet is te krygen. En dat het fcheepsvolk veel gemak vindt, waar de grond overvloed van vee, vrugten en wyn heeft; maar in fchraale en dorre landen, waar weinig of niets tot verversching van het lichaam gevonden wordt, lang vertoevende, meer van ziekten wordt aangegreepen.

Het is ook van aanbelang, of de reize lang dan kort zal zyn. Op tweederleie wyze wordt een reize lang genoemd. Eerst, als het Schip naar ver afgelegene plaatzen moet; en 'er veel tyd verloopt eer men op de gezogte aankome. Ten andere, als een Schip herwaards en derwaards afwykt, en de Vlootelingen, zo in de havens, als in zee, lang opgehouden worden. Die naar ver afgelegene plaatzen vaaren, hebben lang een geregeld leven, en kunnen goede spyzen en goede kleederen hebben; behalve dat hun niet zo veel water gegeven wordt, als die dikwils in een haven loopen; maar zelden duuren deeze reizen langer dan een jaar. Die omherzwerven, in tegendeel, worden, doorgaans, langer op de Scheepen gehouden, eer zy de reize volbragt hebben, waar doorze niet alleen, dikwils, van behoorlyke kleederen ontbloot, en aan veel andere ongemakken blootgesteld worden, maar ook de eetwaaren, door zo lang in 't Schip gehouden te worden, bederven ligter, dan in de anderen.

Deeze dingen vooraf hebbende laten gaan, zal ik nu tot de zaak zelve koomen. Niemand is onbekend, dat de zeevaardenden, zó wel als menschen, die aan land leeven, van allerhan-

Als ook,  
of de rei-  
ze lang dan  
kort zal  
zyn.

## xvi VOORVERHANDELING.

de ziekten kunnen aangegreepen worden : maar de ondervinding heeft geleerd, dat de fcheepvaarenden van fommige ziekten, dikwyler, en om veelè ongemakken des levens, heftiger aangetast worden, dan menfchen die aan land blyven. Ik zal, hiërom, in deeze Verhandeling, alleen zodanige ziekten verklaaren, welken het fcheepsvolk meest overvallen; en voornaamlyk die, welken, onder de Vlootelingen, de grootfte flagting maaken. Schoon ik niets nieuws mogt zeggen, hope ik, echter, door waarneemingen te zullen toonen, dat de ziekten der fcheepvaarenden, niet zoo kwaadaartig zyn, als veelen geloofd hebben; of iet zo byzonders hebben, 't welk den Gencefheeren nog onbekend zou zyn, fchoon zy voor veelen doodlyk zyn. Als naamlyk, iemand let op den ftaat der genen die op de Scheepen woonen, inzonderheid, alsze ziek zyn; en alle omftandigheden wel overwogen, en alle de famenlopende oorzaaken wel in aanmerking genomen heeft, zal hy zich, over de fterfte van zo veele menfchen, niet verwonderen. Ik verdeele, ordeshalve, deeze Verhandeling in vier deelen. Het eerfte, van de Ziekten en derzelver oorzaaken, waar van de menfchen, in het Vaderland bevangen worden; het tweede, van die op zee heerfchen; het derde van de ziekten, welken het Scheepsvolk overkoomen in een vreemde Haven; het vierde zal fpreken van de Voorbehoeding, zo verre dezelve mooglyk is.



---

VAN DE  
ZIEKTEN  
DER  
SCHEEPVAARENDEN.

---

E E R S T E D E E L.

*Van de Ziekten in het Vaderland.*

**D**ewyl de Scheepen gemeenlyk in het Voor- of Najaar uitgerust worden, moet men het zeggen van HIPPOCRATES in gedagten houden: *Op alle tyden van het jaar ontstaan allerlei ziekten, eenigen nogtans op sommige tyden meer en zwaarder; [dan op anderen] Sect. 3. Aph. 19.* De ziekten, welken in 't Voorjaar op de Scheepen woeden, zyn Koortzen met Ontsteeking, aanhoudende en afgaande Koortzen, Zinkingen, zwelling van Klieren, inzonderheid der Oor-Kaak-en Keel klieren, en Vallende ziekte. Van de herfstziekten, zal ik beneden ter behoорlyke plaatze spreken.

E E R S T E H O O F D S T U K.

*Van de Koortzen met Ontsteeking.*

I. Een Koorts met Ontsteeking wordt genoemd zodanig eene, welker naaste oorzaak is eene op-Koortzen met Ontsteeking beschreeven.houding van het bloed, in de wei-en watervaten, welken, in den gezonden staat, geen bloed voeren; als ook in de uiterste engten der Slagaderen, schoon deezen roode bloed-deeltjes konnen inlaaten; en eene uitrekking der vaten zelve, bene-  
A vens

I.  
HOOFDST.

vens tegenftand en krampagtige famentrekking: waar door de omloop der vogten ontfteld, over het geheele lichaam Koorts, en in het beledigde deel Pyn ontftaat. En dit gefchiedt of in veele deelen te gelyk, of in één deel alleen; en hier naar ontleent deeze Koorts verſcheiden benaamingen. Want zo de Ontfteeking de Herſenvliezen aandoet, wordtze een Raas-koorts genoemd; valtze op de Keel, zeere keel; op het Borſtvlies, zydwee; en deeze laafte benevens de Longontfteeking, worden hier meer gezien dan alle andere Ontfteekingen. Maar doorgaans gaan deze twee kwaalen verzeld; en dit zo zynde, krygt de ziekte den naam van Borſtvlies-en Longontfteeking. In beiden is de ademhaaling kort, met hoest, bezwaarlyk en pynlyk, met benaauwdheid op de borst. Beide worden genoemd waare, als 'er de teekenen van Ontfteeking en een aanhoudende Koorts byzyn, maar baftaard wordt de ziekte genoemd, als 'er by een ongemaklyk gevoel, geen merklyke Koorts of Ontfteeking beſpeurd wordt. Maar onder de Ontfteekings koortzen zyn eenigen eigenlydige, welken de hoofdziekte maaken, anderen toevallige, of nakoomende, welken op een andere ziekte volgen, maar doorgaans met een kwaaden en doodlyken uitſlag. De laaften maaken geene ziekte in 't byzonder: ik zal, hierom, alleen van de eerstgemelden handelen.

Pleuris  
wat zy;  
gemeen-  
ſchap met  
Longont-  
fteeking.

II. Eene *Pleuris* is eene Ontfteeking van het bloed, in het vlies, welk de holte van de Borst bekleedt; en deeze ontftaat zelden, of de ziekte moet zeer gering zyn, zonder dat het uitwendig bekleedzel van de Long, en de tuſſchenribbige Spieren, 'er ook van aangedaan worden. Deeze ziekte ontftaat uit een ſtilftand van het bloed, in de vaatjes van het Borſtvlies, Beenvlies der Ribben, en inwendige tuſſchenribbige Spieren, verzeld met eene ſcherpe ſteekende Pyn van de beledigde zyde, korte, moeilyke en hoestende ademhaaling. In het begin is de Puls hard, zeer weerftaande, met dorst en groote hitte. Maar eene  
Long-

Longontsteeking is eene oppropping van de Longvaten. Deze ziekte verschilt van de voorgaande, in de voortreflykheid der Vaten en deelen, welken dit Ingewand samentstellen. Als de waternvaten alleen verstopt zyn, ontstaat de Roos der Longe; maar de ziekte zwaarder zynde, hangt de verstopping in de uiteinden van de eige Longslagader; in de allerzwaarste, worden de grootte Longvaten, beide, verstopt bevonden. En de Ontsteeking valt of alleen in eenig gedeelte van de Long, of in de eene of andere zyde. In deeze zwaare ziekte is de pyn meer spannende, doof en drukende dan scherp, en strekt zich uit naar den rug en schouderbladen; en de bezwaarde Ademhaaling en benaauwdheid is, hier, grooter dan in een Pleuris; de Puls, gemeenlyk, klein en zagt; de opgeeving van slym van verscheiderlei kleur, taay of bloedig en bezwaarlyk; het aangezicht gezwollen en zeer rood. Als de ziekte toeneemt, komt 'er een ligte Raaskalling by, en geneigdheid tot zitten, 't welk een kwaad voorteecken is; want die dit krygen sterven schielyk.

III. De voorbeschikkende oorzaken van deeze ziekten zyn: bejaardheid, een sterk lichaam, met styve vezelen, en alles wat dezelve, door prikkeling kan ontstellen, en krampagtig samentrekken, en dus den omloop der vogten versnellen. Menschen die uit harde en onzuivere spyze, en gebrek van beweging, veel en dik bloed in de Aderen voeden, welken SYDENHAM, te recht, Pleurisagtigen noemt, krygen als 'er eenige andere voorafgaande oorzaken by zyn, zeer ligt deeze ziekte. Onder de aanleidlyke oorzaken, welken op de scheepen voorkoomen, kunnen geteld worden, de onbestendigheid van de lugt, zwaare arbeid, op een onregelmaatige wyze verrigt, zie de *Voorverhandeling*; het misbruik van sterke dranken, en inzonderheid, Brandewyn, ald. springen, en een schielyke en onvoorzichtige verkoeling van een verhit lichaam. Want men ziet de Matroozen, dikwils, na gedaanen arbeid, des avonds, als

Oorzaken.

I. HOOFDST. zy zich, met eenigen drank dronken gemaakt hebben, het lichaam met dansen oefenen, en daar na in de open lugt gaan liggen slaapen; het welk zy in 't Voorjaar, in dit land, naauwlyks, zonder groot gevaar, doen kunnen. Anderen, die 's nagts waaken moeten, door den arbeid van den dag vermoeid zynde, schynen zittende of op de zoldering liggende te rusten, maar kunnen zich, tot hun groot gevaar, naauwlyks, uit den slaap houden: want wakker geworden zynde met een koud styf lichaam, gaan zy in de kooy, en dikwils liggen zy al, den volgenden dag, aan een doodlyke ziekte.

Kenteekenen en Voorzegging.

IV. De kenteekenen worden uit het reeds gezegde, en de voorzegging uit de natuurlyke gesteldheid van den Lyder, en de heftigheid der toevallen, opgemaakt, maar men moet op den algemeenen uitgang van Ontsteeking acht geeven. Want nademaal alle Ontsteeking, of door ontlossing verdwynt, of tot verettering helt, of in koud vuur of een knoestgezwel overgaat; kan iemant zich ligtelyk, een vooruitzicht maaken, als hy te gelyk het gebruik der deelen in aanmerking neemt. De volgende dingen moet men, ondertusfchen, in gedagten houden. Namelyk, schoon alle Ontsteeking van de Borst gevaarlyk zy, verlaat zy evenwel, dikwils, wanneerze de Long niet diep heeft aangegreepen, en alleen in de ééne zyde is; als omtrent den derden of vierden dag, taaye geelle slym, met wat bloed vermengd of bloedig en in ruime maate, van onderen opkomt; als de Puls wat meerder wordt, of de Koorts met vermindering van de pyn aanhoudt, of cenigzins ontlaat; als de Ademhaaling gemaklyker wordt: als omtrent den zevenden, negenden, elfden of dertienden dag, zweet komt, met vermindering van koorts, bykoming van slaap, en toeneeming van krachten: als de bloedige fluimen van tyd tot tyd geel of wit worden, en verminderen; de pis wel gekookt is, met een dik bezinkzel; de openlyvigheid, omtrent den negenden dag, alsze niet te veel is, is niet

niet kwaad. Maar de volgende dingen voorspellen, in tegendeel, een ongelukkige uitkomst. Als, namelyk, de Ontfteeking de beide Longen heeft aangegreepen; want dan is 'er naauwlyks hoope van geneezing. Als 'er geen slym, of niet genoeg opkomt; of dezelve, goed zynde, uit zekere oorzaak opgestopt blyft, met verheffing van de toevallen, en bezwaarlyk weder los gemaakt wordt; als de koorts afneemt, terwyl de pyn aanhoudt; als de Lyder van het begin der ziekte af in zweet ligt, 't welk altyd een kwaad teeken is; maar het kwaadste is, als de pyn op den derden of vierden dag verdwynt, of van plaats verandert, met raaskalling en zweet op het aangezicht; als de Lyder de ziekten niet acht, en te groote begeerte heeft, om op te staan, of overend te zitten; als ook, wanneer, op den eersten dag van de ziekte raaskalling bespeurd wordt; 't welk ik dikmaals gezien hebbe. En als 'er na de raaskalling slaapzugt volgt, is de dood in 't kort te verwagten.

V. In een *Pleuris* zyn de menschen niet in zulk een groot gevaar, maar deeze ziekte heb ik op de scheepen, noit alleen behandeld. Waarom ik, wegens de bepaaldheid van tyd, welke my hier vergund is, en om de gelykheid van toevallen en geneezingen, welke tusfchen deeze ziekten plaats heeft, alleen, in 't algemeen van de Ontfteeking van het Borstvlies en de Longen handele; schoon ik niet ontkenne, datze fomtyds op zich zelve en alleen kan voorkoomen. Maar zekerheid heb ik, door het openen van doode lichaamen, aan deeze ziekten gestorven, niet kunnen ontdekken: ik heb echter, uit deeze en andere waarneemingen geleerd, dat de uitkomsten van eene Ontfteeking op de Borst algemeen waren; verdwyning of koud vuur. Aan land ziet men dikwils, dat Ontfteekingen van de Borst tot verettering overgaan; 't gene ik, onder veelen, welken ik heb behandeld, maar tweemaal gezien hebbe; misfchien om zekere ongemaklykheden, welken op de scheepen, naauwlyks, vermyd kunnen worden; of om da

*Pleuris* is niet zo gevaarlyk, maar komt zelden alleen.

I. de oorzaaken by de Matroozen zwaarder zyn :  
 HOOFDST. waarom zy zwaarder door de ziekten worden aangegreepen, dan die op het land leeven; 't welk uit het volgende verhaal zal blyken. Zo dikwils als ik lichaamen heb geopend, aan eene Ontfteeking der Longen gestorven, heb ik altyd de eene of andere Long met versterking aangedaan bevonden; maar in de zyde, waar het Borstvlies was ontfeld, heb ik altyd koudvuur in de Long bevonden. Deeze verschrikkelyke ziekte heeft, in 't jaar 1760, in de maanden *April* en *Mey*, op het Schip, de PRINSESSE CAROLINA, by Helvoetsluis, vry algemeen gewoed. Veele lichaamen toen geopend zynde, heb ik in allen gevonden, de Longen hard, en zwart als inkt, in de zyden, en de declen naar den rugge, zonder dat het Borstvlies was aangedaan, in roode wey dryvende. De ziekte begon op deeze wyze. In 't begin was 'er aanstonds een benaauwdheid in den Ademhaaling; hier op volgende, kort, pyn in de een of andere zyde, of onder het Borstbeen, welke zich tot den rug uitstreckte. In de genen, waar in de Ontfteeking, of liever, de inpakking zeer groot was, bespeurde men, reeds in de eerste uren van de ziekte, benaauwheden, en meer dan gemeene onrustigheden, met een ligte raaskalling. Na verloop van eenige uren of van een dag, stonden de Lyders uit het bed op, of wilden gaarne opstaan; en als ik hun riedt in het bed te blyven, gaven zy tot antwoord, dat zy niet zo ziek waren, om daar gehouden te worden, en zeiden dat zy het op het bed niet langer konden harden; zy zогten een gemaklyke zitting op een kist, maar niet lang kunnende zitten, begaven zy zich weer te bed. Na vierentwintig uren, of na den tweeden, derden, of ten hoogste, den vierden dag, kwam 'er eene ronking; en de mond en neuze werden vervuld met een wit schuim, 't welk zy, in plaats van lugt, in en uitademden; en al deed ik het afveegen, 'er kwam weder nieuwe schuim; en de slaapzugt kon ik, door geene middelen voorkoomen, of iemand, die

'er

'er reeds van bevangen was, door eenige prikkelende middelen, uit dezelve wederom doen be-  
 koomen. Het hoofd, de borst en bovenste ledemaaten droopen van zweet; de Puls, welke, te vore, klein, zagt en snel was, begon nu mis te slaan, en eindelyk maakte de dood het slot van zulk een jammerlyk schouwspel. Allen hadden zy begeerte tot koud water, 't welk hun ook, van hunne makkers, gegeven werdt, maar met zeer kwaad gevolg, ten minste in de zulken, die maar ligt aangegreepen zynde, en de ziekte eenige dagen hadden doorgestaan, eenige fluimen hadden begonnen optegeven. Maar in de genen, die van 't begin, zwaar van de ziekte aangetast werden, hebbe ik geene uitwerking van het koud water gezien; of het den dood verhaast of vertraagd hebbe, weet ik niet. Al wat ik, in deeze ongelukkige omstandigheid heb aangewend, is vrugteloos geweest, en ik heb geen eenen, die al in 't begin raaskalde of opzitten wilde, uit de ziekte zien opkoomen. Dit heb ik, evenwel gezien, als ik in het begin een ruime Laating deedt, zy tot den derden of vierden dag leefden; maar niet, of niet genoeg gelaaten zynde, stierven zy op den eersten of tweeden dag.

I.  
HOOFDST.

Een geval van deeze Longontsteeking, en een ander in 't welk de toevallen van Longontsteeking zich vertoonden, schoon de Lyder aan een andere ziekte overleedt, zal ik hier verhaalen. *Jan Goedbart*, een sterk jong kaerel, bloedryk, wat boven de twintig jaaren oud, 's avonds wel zynde, hadt gedanst en gezongen. Den volgenden dag, naamlyk, den 2 Juny 1760, verloor hy 's morgens, op het Schip, alle gevoel en beweging; ik was op dien tyd niet daar. 's Namiddags ten vier uren aan boord koomende, als ik hem, voor stervende in zyn kooy gelegd, bezogt, vond ik, dat hy van zweet gedroopen hadt, dat de mond en neuze vol witte schuim waren geweest, met een kleine en mislaande Puls; en hy is ook, den zelfden dag, omtrent agt uren gestorven. Den volgenden dag

Waarnemingen.

I.  
HOOFDST.

heb ik het lichaam geopend. Het Borstbeen opgeligt wordende, drongen de Longen uit, welke voorste gedeelte ik donker rood, blaauwagtig, en opgezet met bloed vond; maar op zyde en van achtere, wasze hardagtig, de regter Long was zwart als inkt, de flinker ook byna de regter gelyk; welchen weggesneden zynde, kwam 'er een weinig wey, met zwart geronne bloed te voorschyn, Behalve dit ontdekte ik in den regter boezem van het hert, zwart geronnen bloed, 't welk deeze en de Vaten uitgespannen hieldt, en in de holte van de Borst zes of zeven lepelen vol water, als waarin vleesch gewassen is. De overige Ingewanden waren wel gesteld.

*Hendrik Timmerman*, een sterk man, en liefhebber van den drank, omtrent zestig jaaren oud, werdt aangegreepen van een doove pyn in de Borst, onder het Borstbeen, welke zich tot het flinker schouderblad uitstrekte, met groote benaauwdheid in de Ademhaaling, en een ligte raaskalling; de Puls was vry rad, en vol, maar zeer mislaande. Ik trok hem, byna, een pond bloed, uit den arm van de beledigde zyde. Het bloed koud geworden zynde, vërtoonde, op de oppervlakte, een groenagtige korst. Hier op deed ik hem een klisteer zetten, en legde hem een blaaze, met een verzagtend afkookzel gevuld, op de plaats van de pyn. Na verloop van eenige uren was hy wat beeter, ten minste, hy scheen zo te wezen; want de Ademhaaling was gemaklyker, met vermindering van pyn, maar de Puls bleef mislaan. Ik gaf hem een dun gerstenwater, met wat Zoethout en Graswortel bereid, en met Honig aangemengd, om laauw voor zyn gewoonen drank te gebruiken. Inmiddels heb ik hem nog, verscheiden maalen, bloed afgetrokken; maar het bleef het zelfde; en hy raaskalde wel, maar gaf, evenwel, als hem ict gevraagd werdt, goed antwoord. Den tweeden dag klaagde hy van honger, vaste spyzen liet ik hem echter niet geeven. Eindelyk bragt hy met hoesten, een geelagtige, dunne, lymagtige stoffe, uit de



de Borst op, maar hy sliep geheel niet. Op den derden dag van de ziekte, als ik hem op een klein vaatje vondt zitten, met een brandenden pyp in den mond, zeide hy, dat hy weder hersteld was; de Puls bleef nog al mis te slaan, Ik schreef toen de oorzaak, van den mislag in de Puls, aan iet anders toe, dan alleen aan de Longontsteeking: maar ik riedt hem weer naar zyn bed te gaan. Doch omtrent den middag van denzelven dag, als hy uit zyn bed hadt willen opstaan, viel hy schielyk op de vloering dood neder. Het is aanmerklyk, dat deeze man, schoon voor vier of vyf maanden, reeds van hoest bevangen, nogtans altyd wel geeten en gedronken hadt; en wel zo, dat hy van wegen den drank, byna altyd buiten zinnen scheen; en nooit verzuimd zyn dienst waar te neemen. Omtrent tien maanden lang heb ik dit mensch allen dag twee of driemaal gezien; maar noit heeft hy van eenige pyn geklaagd, dan alleen over den hoest, welken hy ook nog met koornbrandewyn zocht te verdryven. Den 25 Mey 1760 heb ik het lichaam geopend. Toen ik het Borstbeen opligte, en het Borstvlies, en het vakagtig vlies, onder het Borstbeen, doorsneed, kwam eenige groenagtige etterige stoffe uit, met witte stukken, naar een verzuvooren vlies gelykende, vermengd. De vinger in de opening gebragt hebbende, bemerkte ik, dat het Hert en de groote Vaten in etter zwommen. Het been, hier op weggenomen zynde, heb ik het Hertzakje, met een schuine sneede, naar de linker zyde, geopend; het was hard, en de schar zeer wederstaande, van dikte byna als een kleine vinger, en zo uitgerekt, dat het, behalve het Hert en de Vaten, wel drie ponden etter had konnen inhouden, welke uitgelopen zynde, kwam het Hert te voorschyn, met een witte geelagtige kleur overtrokken. Deeze kleur was veroorzaakt door een vlies, uit een witte vlokagtige en slibberige stoffe, ter dikte van een halve lyn, zich rondom het Hert gezet hebbende, welke vast genoeg was, om het Hert

I.  
HOOFDST.

te behandelen zonder dat het 'er afscheidde, doch niet zo, dat ik 'er het zelve geheel heb kunnen afneemen; want wat hard behandeld zynde, brak het in stukken. Maar als ik het, met een mes zagtelyk afgeschraapt had, vertoonde zich de vleeschige zelfstandigheid van het Hert, overal van zyn buitenste vlies beroofd. De Spiërvezelen waren niet zeer zichtbaar, maar het Hert, rondom, met kleine knobbeltjes bezet, zo dat het uitwendig de gedaante hadt van wonden, hoedanige men ziet, als de opperhuid, door verbranding, van de Huid en blaaren wordt afgescheiden, en de blaaren, na eenige dagen, worden weggenomen, wanneer 'er gemeenlyk op de Huid eenige kleine heuveltjes ontstaan, aan de bovengemelden volkoomelyk gelyk; maar het was bleeker, en zonder eenig vet. De vleeschige zelfstandigheid, van het Hert zelf, was hardagtig, en in dezelve, naar het grondstuk toe, heb ik vyf steentjes of byna ronde beentjes, een weinig plat gedrukt, van grootte als een erwt gevonden, welken ik, bezwaarlyk, met een mes kon doorsnyden. In beide de slagaderlyke monden heb ik ook eenige beentjes, maar kleiner, en op een ry geplaatst, ontdekt; in de sliaker maaktenze byna een volkoomen kring, en in de regter meer dan een halve kring; uitgenomen zynde, kon ik dezelve doorsnyden. Hier na heb ik, in beide holligheden van het Hert, een geelagtige *polypeuze* stoffe gevonden, aan het zelve vast hangende, doch gemaklyk 'er van aftescheiden. Het Hertzakje vertoonde, behalve zyn ongemeene grootte, waar door het zich, byna tot aan den hals, uitstreckte, in zyn inwendige, byna een dergelyke gedaante als het Hert, maar niet zo gelykvormig. De Longen waren klein, samengetrokken en plat, anders vond ik niets kwaads in dezelve. Het vliezige gedeelte van het Midderif, was, ter uitgestrektheid van drie vingeren, beenig, zo dat ik 'er met het mes niet door kon snyden. De overige Ingewanden vertoonden zich gezond. Ik heb geoordeeld, dat het den gunstigen Leezer niet zou mis-

mishaagen, dit geval, schoon het wel eigenlyk ons onderwerp niet raakt, hier beschreeven te hebben: I.  
HOOFDST. voornaamlyk, om dat het byzonder is, en zyne nuttigheid kan hebben. Want het is niet waarschynlyk, dat in zo korten tyd, zo veel etter heeft kunnen verzameld worden; en zo hy dezelve lang gedraagen heeft, is het zeer te verwonderen, dat hy 'er geen meer ongemak van heeft gevoeld.

VI. De ziekte bekend zynde, zal ik van de geneezing spreken: maar eer ik hier toe koome nog eenige noodige zaaken vooraf laten gaan. Naamlyk, die het opzicht over de zieken is aanbetrouwd, den klaagenden gehoord hebbende, moet toezien, of hy van een scheepskooy en dek voorzien is; want dikwils hebben zy dit niet, en als ze het niet hebben, moet hy den Kapitein, of in deszelfs afwezen, den eersten Bevelhebber aanspreken, en verzoeken, dat hy 'er den zieken van voorzie, om zyn ondergang voor te koomen. Dan moet hy den zieken hier op doen leggen, en met dek, zo het 'er is, toedekken. Maar, dewyl het de gewoonte is, de zieken, naar de voorsteven, aan de regter zyde tusschendeks met zyn bed te hangen; moet men wel zorgdragen, dat een zeil gesteld worde, tusschen de hangmatten en het roosterwerk, op dat de lugt, welke dikwils van de linker zyde van het schip, met kracht in de regter invalt, den zieken hinderlyk zy; voornaamlyk, als dezelve te koud is, en de zieke niets heeft, om zich te dekken. Daarenboven moet de Chirurgy bezorgen, dat niet alleen een of twee van de geschutpoorten, welken den zieken de naaste zyn, als de wind in de regter zyde van het schip waait, geslooten blyven, maar dat alles wat met de zieken te doen is, tegen de gewoone manier, in de kooy geschiede; datze niet genoodzaakt worden, met bloote voeten, op de koude en dikwils natte vloering, te loopen, of op een kist te zitten; naamlyk, wanneerze gelaaten of geklisteerd moeten worden. En de dienaars moeten gereedschap by de hand hebben, en op geener-

Algemeene opmerking ter geneezing.

I. **Hoofdst.** nerleie wyze toelaaten, dat een zieke uit zyn bed opsta, om te wateren; of om afgang te loozen, op een pot zitte, inzonderheid als hy zeer krank is. Eindelyk, moeten alle dronkene zingers en rookers van de zieken afgehouden worden. Zonder deeze dingen waar te neemen, is 'er naauwlyks iet van de konst te hoopen.

Geneezing.

VII. De aanwyzingen ter geneezing worden volbragt: als men van achter de kwaal, het aandringend bloed, welk den stillstand der Vogten gestadig doet toeneemen, afleidt, en door affpoeiende middelen gelegenheid geeft, dat het dikke en ingepakte verminderd worde, en de Vogten in de Vaten stillstaande, door den minderen tegenstand, en meerdere vloeibaarheid, gemaklyker voort of terug kunnen gaan. Dit geschiedt.

1. Door herhaalde bloedlaating, welke hoe schieliker gedaan, hoe meer nut ze aanbrengt. Men laat dan op den arm van de beledigde zyde, met een groote opening; en te ruimer, naar maate de ziekte zwaar, de onderwerpen bloedryk, en stevig van vaste deelen zyn: evenwel moet men op de krachten van den Lyder acht geeven. Als 'er fluimen koomen, of zich eenige andere teekenen van *resolutie* vertoonen, moet de Aderlaating vermyd, en zelden na den vierden dag herhaald worden, als evenwel de toevallen zeer dringende zyn, wordtze op verscheiden plaatzen in 't werkgesteld. Als de pyn, op de Laatingen, naar de sleutelbeenderen opklimt, wordt dit voor een goed teeken gehouden.

2. Door verdunning van de dikke Vogten, en verslapping der Vaten, waar in de ondoorganglyke deeltjes ingepakt zitten, door dunne afkookzels, zonder eenige lymagtigheid, Salpeterige, Honig en Zeepmiddelen dikwils op malkander, in kleine maate tevens warm of laauw te laten drinken. Dezelfen worden, tot zulk een oogmerk, bereid uit de wortelen, bladen en bloemen van Althea, of Kaasjesbladen, de bladen van Glaskruid, en de bloemen van Violen; zy worden, een korten tyd,

tyd, gekookt in genoegzaam water; op het einde doet men 'er een stukje geschraapt en gekneusd Zoethout by, en by het doorzygzel een weinig gezuiverde Salpeter. Ook is de melk van nut, als menze hebben kan, met twee of driemaal zo veel water verdund; maar een enkel Gerstewater, met wat Salpeter en Honig, welk men altyd by de hand heeft, voldoet. Zo de natuur helt om de stoffe der ziekte, door fluimen uittewerpen, wordt by deezen kookdrank, met nut, in plaats van gemeenen Honig, wat enkele *Oxymel*, of *Oxymel scilliticum* gemengd. Maar zo de Koorts en Dorst heftig zyn, voegt men, met goeden uitslag, by de gemelde kookdranken wat *Syrupus acetositis Citri*, of geley van Aalbesfen, met wat Salpeter of *Cremor Tartari*. Als 'er een geduurig waaken en heftige pynen zyn, geeft men best Zaadmelken van zoete Amandelen, de *semina Citrulli*, *Cucurbitæ*, *Melonum*, *Endiviæ*, *Lactucæ*, *Papaveris*, met bydoening van wat Syroop van de vyf openende wortelen, van Althea, Vioolen, en ook van Slaapbollen, als het de zaak vereischt; ja het *Opium* zelf is, dikwils, in zwaare pynen, een uitneemend middel: men moet maar achtgeeven, dat de rustmiddelen met veel omzichtigheid moeten gegeeven worden. Warme dampen, uit kookend water, waar in men eenige bloemen van Vlier, Kamillen of Melote heeft gedaan, door de Neuze opgehaald, zyn ook nuttig: en warm water alleen kan voldoen. Wyders moet het lichaam, zo het verstoppt is, door zagte Klistereen geopend worden: maar als 'er van natuure behoorlyke afgang, is, moeten dezelve nagelaaten worden; want dan kan men het lyf gemaklyk open houden, met nu en dan eenige olieagtige dingen te geeven, welken ik dikwils, met nut van den Lyder, op deeze wyze, hebbe toegereikt: twee Uncen Olie van zoete Amandelen, met een halve Unce Syroop van Vioolen, op eenmaal te neemen. Ik heb deeze Olie, op het Schip, altyd, zonder vuur laten uitpersen, het welk door een smids perfe gemaklyk

I.

HOOFDST.

L  
HOOFDST.

lyk geschiedde. Stovingen, op de borst en buik, welken, anders, nuttig geoordeeld worden, moet men nalaaten. Blaazen met warme Olie, een verzagtend afkookzel of melk gevuld, volgens ARETÆUS, op de beledigde zyde gelegd, zouden hier zeer goed zyn; maar men kan 'er bezwaarlyk zo veel hebben, en zo ze 'er zyn, zy zyn moeilyk te bewaaren, zonder van gedierte doorgeknaagd te worden. Klistereen geeft men weinig, om datze in de scheepskooijen moeilyk gezet kunnen worden, en de Lyder kan 'er niet uitgenomen worden, zonder gevaar van koude te vatten. Als het Klistereen evenwel nodig is, moet men de Lyder met zyn hangmat neerlaaten, op een kist plaatzen, en tegen de koude gedekt houden, en naderhand wederom ophangen; 't welk niet gemaklyk geschiedt. En wyl de matroozen, doorgaans, in de kleedren liggen, en daar mede in plaats van dekkleeden gedekt zyn, worden stovingen, zeer schielyk, koud, en men moet den Lyder ontblooten, telkens alsze opgelegd worden; ook besmettenze de kleedren, en maakenze nat, waar uit ook koude ontstaat; hierom oordeele ik dat deezen meer kwaad dan goed doen; maar zo het de gelegenheid toelaat, kan men 'er gebruik van maaken.

Eindiging  
der ziek-  
te; en  
hoe dezel-  
ve te be-  
vorderen.

VIII. Maar deeze gevaarlyke ziekten worden, niet ligt, door een enkele oplossing zo gered, dat de stoffe der ziekte zo t'ondergebracht wordt, datze beweeglyk gemaakt, met de onzichtbaare ontlasting, uit het lichaam wordt uitgedreeven, of aan de gezonde Vogten geheel gelyk gemaakt, en met dezelve, zonder eenig beletzel, met den Omloop, doorvloeije; maar ze wordt altyd door zekere scheiding en gewaarwordelyke ontlasting uitgeworpen. Zo dat de zondigende stoffe, of door de zweetgaten van de Huid, of door den Afgang, of door de Pis geloosd, of door de natuur van de Koortze zo t'ondergebracht wordt, dat de stoffelyke oorzaak, door de kracht van den Omloop der Vogten, in de lugt vervliege, of door  
flui-

I.  
HOOFDST.

fluimen uitgeworpen worde. Door deeze ontlastingen, indienze behoorlyk en spoedig geschieden, wordt de eene en andere ziekte, gemeenlyk, zeer gelukkig gered. Om deeze ontlastingen te hulp te koomen, worden de voorgemelde middelen aangepreezen, voornaamlyk, het *Oxymel scilliticum*. Een likking, op de volgende wyze bereid, is ook zeer goed. Neem *Sperma Ceti* twee drachmen, *Antimonium diaphoreticum* een drachme, *Flores Croci* een scrupel, Olie van zoete Amandelen, en Syroop van *Althea Fernelii* van elk anderhalve Unce; meng dit wel onder malkander, en laat 'er dikwils wat van neemen. Maar om dat deeze gewenschte ontlasting, op de Scheepen, wegens de wisselvaligheden van de lugt, bezwaarlyk, naar behooren geschiedt, moet men nauwkeurig letten op den anderen uitgang. Naamlyk, wanneer de stoffe der ziekte in beweging is geraakt, en door de uiteinden der Slagaderen in de Aderen overgegaan, maar nog niet zo verre veranderd, datze, zonder beletzel in den Omloop, met de andere Vogten kan doorvloeijen, of zo fyn geraakt, datze met de onzichtbaare uitwaasfeming kan vervliegen; en of door het zweet, of door de Piswegen, of door den Afgang moet geloosd worden. Dan moet men, als men teekenen ziet van rypheid, en de natuur te zwak geoordeeld wordt, om zich van het vyandyke te ontdoen, de les van HIPPOCRATES lauten gelden: *Als men moet afleiden, moet men afleiden werwaards de Natuur meest overbelt, door voeglyke plaatzen.* *Apb.* 21. Hier moeten, echter, uitgeslooten worden alle heete en sterke ontlastmiddelen: want wy moeten de Natuur, om haare heilzaamste beginselen niet te verstooren, met zachte dingen te hulp koomen; en dit geschiedt, dikwils, door wat wyn, wat geurigs en verkwiklyks te geeven. Als de stoffe der ziekte naar de Huid of Piswegen geleid wordt, dan worden, met nut, zachte zweet en pisdryvende middelen, en voornaamlyk, wateragtige gegeeven. De volgende kookdrank is hier toe, dikwils, van veel dienst ge-

I.  
HOOFDST.

geweest. Neem Salsaparil. Venkel- en Graswof-  
tel van elk een halve Unce, geschraapt en ge-  
kneusd Zoethout anderhalve Unce, Glaskruid,  
Agrimonie en Salie. Van elk een halve handvol.  
Venkelzaad twee drachmen: kookt alles in vyf pin-  
ten water, tot dat een vyfde verkookt is, zygt  
het dan door, en doe by het Vogt vier drachmen  
gezuiverde Salpeter of *Sal Polycbreston*. Hier van  
liet ik dikwils een Theekopje vol warm drinken.  
Maar, indien 'er een gemaatigde Buikloop ont-  
staat, moet deeze niet gestremd worden; want de  
stofte der ziekte ontlast zich ook wel door deezen  
weg; waarom GALENUS zegt. (\*) *In een maatige Pleuris  
of Longontsteeking, kan een ontstaande Buikloop,  
somyds, nuttig zyn, ter ontlastinge; en zo veel te  
meer, als 'er in de ziekte reeds teekenen zyn van ryp-  
heid, en 'er geen kwaad by, maar de ziekte zonder  
gevaar is.* Als men, derhalve, weet, dat de Na-  
tuur hier toe neigt, moet men haar met zachte  
buikweekmakende middelen te hulp koomen, ge-  
lyk Manna en Rhabarber; welken als de Koorts en  
de pyn wykt, byna altyd te pas koomen. Wat  
Braak- en Purgeermiddelen aanbelangt, schoonze  
somyds aangewezen zyn, kunnen, om de koorts  
en dringende toevallen, in het begin der ziekten,  
bezwaarlyk gegeven worden; en als deezen na  
eenige dagen, wyken, komt die aanwyzing ook  
niet meer te pas, ik hebze evenwel, somtyds ge-  
geeven, doch niet altyd met gewenschten uitslag:  
de pynen verminderden wel somtyds voor eenige  
uuren, maar kwamen even hard weerom: waar-  
om ik het beeter oordeele, zich hier van te ont-  
houden in deeze ziekten, die naar zagteren luiste-  
ren. Dit zal in een goedaartige geneezing van deeze  
ziekte genoeg zyn. Maar als dezelve tot Ver-  
zweering overgaat, en een ettergezwel, of besloo-  
ten etterzak maakt, zyn 'er andere aanwyzingen:  
waar over men de Schryvers kan nazien: want dit  
heeft op Zee niets byzonders, dan dat de Lyders,  
door

(\*) *Comment. Aph. 16. Sect. 6. Chart. er. Tom. 9. pag. 256.*



door de lugt en levenswyze, op de scheepen enz. buiten alle hoope zyn van geneezing, ten zy een of ander, by geval, door een heelkonstige Operatie mogt gered worden. Tot een knoestgezwel overgaande, ontstaat Kortademigheid, het welk nog somtyds, doch bezwaarlyk geneezen kan worden: maar hier by is echter niet zo veel gevaar. Eindelyk, als de stoffe der ziekte, door verwandeling, op het een of ander deel van het lichaam valt, en het zelve bezet, brengtze een andere, en somtyds doodlyke ziekte voort: en in dit geval worden aangeraaden, middelen, welken de stoffe naar een ander, min edeler deel afleiden, inzonderheid groote blaartrekkende pleisters aan de beenen. Maar als de ziekte tot koud vuur overlaat, is het uit met alle geneezing.

I.  
HOOFDST.

IX. De Heelmeester moet ook achtgeeven op de spyze en drank van de zieken, want men moet of niets, of niets dan het gene schraal is, toelaten, vooral in 't begin van de ziekte; alle heete, lyvige, lymige en vaste voedzels moeten gemyd worden. En zo hier over eenig geschil ontstaat, moet een braaf Chirurgyn, uit medelyden en genegenheid voor de zieken, het niet ligt laten glyden. En nademaal 'er veel aangelegèn is, welke spyzen de zieken, voornaamlyk, in deeze ziekten, toegereikt worden, moet hy van den Bestierder eischen, welke de zieken behoort, naamlyk, goede, welke altyd te verkrygen is, en niet kostbaar. Hy moet ook de spyze, eerze aan de zieken gegeven wordt, bezien, ofze van den kok behoorlyk bereid is; want zy bereidenze somtyds, dat men ze gezonden noch zieken kan voorzetten. In 't begin van de ziekte zyn afkookzels van brood, en melk, als men ze hebben kan, met twee of drie deelen water vermengd, en hoendernat, goed; maar als de ziekte eenige dagen geduurd heeft, en deeze dingen niet voldoen, moeten wat krachtiger voedzels gegeven, en op deeze wyze bereid worden. Men neemt een pond beschuit, gemeen water agt ponden, kookt dit in een stee-

Levens-  
wyze.

I.  
Hoofdst.

nen pot of koperen wel vertinden ketel, wel toegedekt, een uur; ondertusfchen doet men 'er zo veel water by, als 'er verkookt is; hier na wordt het doorgegooten; by het doorzygzel doet men een weinig gestampte kaneel, of kaneelwater; wat versch uitgedrukt Citroen fap, met kandysyrop of fuiker, om het aangenaam te maaken; by dit afkookzel kan men ook wat Rhinfe wyn mengen; dit maakt een goede en aangenaame kost. Maar als men wat krachtiger voeden moet, moet het wat langer gekookt, en onder het kookken, geen water weder bygegooten worden; en dus wordt het meer voedend, naar maate het langer kookt. Dit afkookzel als het, koud wordende, de dikte heeft van room of geley, wordt room of geley van brood genoemd. Dit geley als het met melk, vleeschnat, Rhinfe wyn, wat bier en water, met of zonder Doijers van eijeren gemengd wordt, kan men 'er verscheiderleie kost van maaken; wat vaster spyzen kunnen uit gerst, ryst of gierst, ten allen tyde gereedgemaakt worden.

*Van de Basterd-Longontsteeking.*

Basterd  
Pleuris en  
Longont-  
steeking.

X. Nu is nog overig van de Basterd Pleuris en Longontsteeking te handelen. Het eerste van deeze gebreken kan tot de Zinkingen gebragt worden; en het gene hier van te zeggen is, zal ik beneden, als over de winter-ziekten zal gesproken worden, aanmerken. Ik zal hier evenwel de ken-teekenen, op dat het niet met een waare Pleuris verwerd worde, voorstellen. In een Basterd Pleuris is de pyn in de zyde scherp en steekende, en wordt, somtyds, door aanraaking vermeerderd; bezwaarlyk kan de Lyder op de beledigde zyde liggen; en hier by is een drooge hoest. Deeze ziekte komt ligt by menschen, die scheurbuikige Zinkingen, en vliegende Jigtpynen onderhevig zyn; en gaat met weinig of geen koorts verzeld. Een Basterd Longontsteeking heeft tot oorzaak een taaije Slym in het bloed, door koude ontstaan.  
Dee-

Deeze kwaal komt meer in zulken die zwak, slymerig en koude Zinkingagtige ongemakken onderworpen zyn, dan in jonge menschen, en die in den bloey des levens zyn. Zy volgt op alle oorzaaken, welken de Vogten schielyk in beweging brengen, gelyk in een waare Longontsteeking; als hitte, arbeid, dansen, dronkenschap, inzonderheid zo 'er schielyk koude op volgt. De kwaal heeft een langzaam voortgang dan een waare Longontsteeking. In het begin worden naauwlyks eenige pynen gevoeld dan in het hoofd, ook geene koorts; maar wegens de bezwaarlyke Adenphaaling, als of iet zwaars de borst drukte. Als de ziekte toeneemt, komen 'er rillingen, en een soort van ongestadig koortsje; het aangezicht wordt bleek, en eenigzins gezwollen, de oogen puilen uit, en worden bezwaarlyk bewogen; eindelyk ontstaat 'er eene onrustigheid, een zagte en mislaande Puls, benaauwdheid, en geneigdheid om overend te ziten. Zo 'er raaskalling by komt, witte schuimige fluimen opgegeeven worden, en gereutel in de Long gehoord wordt, sterft de Lyder in 't kort. Men moet aanmerken, dat deeze ziekte niet zo veel gezien wordt in het Vaderland, dan wanneer de Scheepen in zee, of in een haven overwinterd, en de menschen, uit gebrek van dek en kleeding, langen tyd, koude geleeden hebben. Want, behalve de koude, wordt het grootste gedeelte van de taaije slym in het lichaam, veroorzaakt door zwaare spyze, en weinig beweging; hierom worden veelen van borstziekten, uit slym ontstaande, aangegreepen; 't welk van HIPPOCRATES reeds opgemerkt is, want hy zegt: *Dat de wintertyd slymagtiger is; dat in den zomer ziekten ontstaan omtrent het hoofd, en op de plaats welke is boven het Midderif* (\*). Ook heeft SYDENHAM aangemerkt. *Dat jaarlyks, met het aankoomen van den winter, en dikwils op het einde, en het begin van 't voorjaar een koorts ontstaat, met veele toevallen van*

Long-

(\*) *De Salub. vid. ratione.* pag. 333.

I.  
HOOFDST.

*Longontsteeking*, welke hy Basterd Longontsteeking genoemd heeft (\*). Schoon deeze ziekte niet zo gevaarlyk is, als een waare Longontsteeking, is, echter, het beledigde deel het zelfde, en veele toevallen zyn beiden gemeen, maar in de oorzaak is een merkelyk verschil. Want in deeze is een koude en slymige taayheid, welke zich door warm water ligtelyk laat verdunnen; 't welk in een verdikking der Vogten, uit Ontsteeking, niet geschiedt; en hierom is het zeer nodig de eene van de andere te onderscheiden. Somtyds isze ook doodlyk, gelyk de waare, voornaamlyk, alsze kwaalyk behandeld wordt.

Genee-  
zing.

XI. In de geneezing van deeze ziekte moet men in achtneemen, 't geene van de waare Longontsteeking gezegd is. Te weeten, in het begin van de ziekte moet men eene Aderlaating doen; doch in minderen maatę dan in de waare; want, gemeenlyk, ontstaat deeze ziekte in menschen, die zwakke Ingewanden hebben; in welken de Vogten, wegens de zwakheid der Vaten, zulk een ongestelde slymige taayheid hebben gekreegen; waaromze, zonder merklyk verlies van krachten, geen herhaalde Aderlaatingen verdraagen kunnen. Want het is bekend, dat de zwakheid ontstaat, uit de verhinderde gelykmaaking van ons voedzel in de natuur van een gezond levensvugt, en gebrek van goed bloed (†) Zie van SWIETEN, die wyslyk aanmerkt, dat de Aderlaatingen, te dikwils herhaald, de stoffelyke oorzaak van de Basterd Longontsteeking vermeerderen, en dus meer kwaad dan goed doen; 't welk van SYDENHAM ook zeer wel is aangemerkt, die door naauwkeurige opmerking geleerd heeft, dat de Aderlaating, dikwils herhaald, slegt uitviel in zulken, die lyvig van lichaam, en over den jeugdigen ouderdom waren (‡). Na de Aderlaating doet men een Klisteer zetten, uit Honig, Salpeter en Gerstewater samengesteld. Voorts zyn

(\*) *Cap. 4. de Peripn.* p. 167. (†) *Vid. Comm. van Swieten in Aph. Boerh. §. 25. 43.* (‡) *De Peripn. nosb. pag. 168.*

zyn hier, gelyk in de waare Longontsteeking, nuttig, uitwendige warmte, warme damp; warme, dunne en verdunnende seepagtige drank. Maar na een of twee Laatingen, heb ik dikwils, met zeer goed gevolg, naar het voorschrift van SYDENHAM, het volgend Purgeermiddel gegeven, om eenige reizen te herhaalen. Neem *Sal Ebfom* vyf drachmen, *Manna* anderhalve Unce, in drie Uncen water gefmolten, om op eene reize inteneemen. Als de Lyders pyn op de borst gevoelen, heb ik byna altoos op de beledigde plaatze, een groote Spaansche vliegpleister gelegd, met verdwyning van de pyn, en verligting in de Ademhaaling. Wyders, worden, in deeze ziekte, met nut gegeven verdunnende middelen, voornaamlyk het *Oxymel scilliticum*, en zweetmiddelen, midsze niet te heet zyn. De spyze en drank moet dun zyn, verkwikkend, en met een weinig wyn aangezet. En dus wordt deeze ziekte, door bekwaame hulpmiddelen, tydig gebruikt, gemaklyk geneezen.

XII. Maar ik oordeele dat het niet te onpas zal zyn, hier een ander soort van Longontsteeking, op de Scheepen, fomtyds, voorkoomende, te verklaaren, naamlyk, welke fomtyds op zwaare kneuzingen, omtrent de borst volgt. Als eenig lichaam, met groot geweld en snelheid, aangedreeven wordt, omtrent de tuschenribbige plaatzen, kan dit de Longe zelve beledigen; of de schok kan, door de veerkracht van de Ribben, aan de Long overgebracht worden, schoon de Ribben geheel blyven; of de verwyding van de borst kan door kneuzing van de borst Spieren, en het beenvlies der Ribben, en de hier uit ontstaane pyn, koorts en ontsteeking, gelyk in een waare Pleuris geschiedt, belet en dus ook de uitspanning van de Long, en de vrije doorgang van het bloed, door dezelve, als in eene Longontsteeking, gestremd worden. En zodanig eene uit zwaare kneuzingen van den rugge, heb ik, in drie dagen, doodlyk zien worden, op het Schip de PRINCESS CAROLINA, in een man, met naame *Philip Walter*,

I.  
HOOFDST.

ter, welke de waare toevallen van 'eene Longontsteeking vertoonde. Zyn dood lichaam geopend zynde, was het achterste gedeelte van de Longen hard en zwart; het borstvlies, aan de zyden, en in het achterste gedeelte van de borst, zwart als inkt. Ik vond geronnen bloed tusfchen de huid van den rugge en de Spieren, en tusfchen de Spieren zelven, tot byna aan het borstvlies toe; de Ribben waren alle geheel. En fchoon zodanige gevallen, wel eigenlykst, tot de Heelkunde behooren; men ondervindt, evenwel, in zwaare kneuzingen van de borst, dat de menfchen niet alleen, door zwaare pynen aangedaan worden en bloedftorting krygen uit de gebroken Vaten van de Longe; maar ook, na dat zy, eenige dagen, pyn geleden hebben, zwart, klonteragtig bloed, ja zelfs etter opgeeven, fchoon men in de eerfte dagen, geen bloed aan de fluiemen gezien hadt. Hierom moetenze, in zeker opzicht met het Zydwee en de Longontsteeking gelyk gefield worden; enze eifchen ook byna dezelfde behandeling. Dit moeten Geneesheeren en Heelmeesters, op de Scheepen, noodzaaklyk weeten; voornaamlyk, wyl nergens meer kneuzingen, dan op de Scheepen gezien worden. Wat de gencezing aanbelangt, deeze wordt best bevorderd, door Aderlaatingen, naar de heftigheid der toevallen herhaald; uitwendig, door aanlegging van ontbindende middelen; voorts door ontbindende waterige dranken, en welken de beweging der Vogten maatigen, uit water, met *Oxymel simplex* of *Syrupus aciditatis Citri* en Salpeter bereid. Als 'er een groote bloedftorting is, wordt, behalve ruime Aderlaatingen, vereifcht een volkooime rust des lichaams, een gelykmatige warmte oyer het geheele lichaam, de plaatzing van den Lyder, in een heldere en koelagtige lugt, waterige drank, welke het bloed verdikt en te gelyk de beweging van den Omloop vermindert, en eenigzins famentrekkend. Koud water, met wat geest of olie van Vitriool of Zwaavel, zo veel als een aangenaame fmaak toelaat,

is

is zeer van nut; als ook Koeldranken uit een afkookzel van Harts Hoorn, brood, confers van Roozen, en meer dergelyken. Hier na ook Kookdranken van wond- en balzemagtige kruiden; en eindelyk balzamicke middelen zelve. In het begin moet men slap voedsel geeven; als broodwater, zonder wyn en speccrijen, of vleeschnat, en hierna bry van ryst of gerst; en men moet niet toestaan, dat zy, volgens gewoonte, de schrik, met wyn of sterken drank, verdryven. Zo de Ademhaaling, door een Lugtgezwel, bezwaarlyk wordt gemaakt, moet men de lugt, door insnydingen, uitgang verleenen. •Een zodanig heb ik zien ontstaan, op het bovengemelde Schip, in een zeer sterk man, met naame *Jean Ober*, 1759 den 5 Sept. Hy was boven van de spriet, voorover, in zee gevallen, zo dat hy het Schip niet hadt geraakt. Met de schuit weeropgebracht zynde in het Schip, gaf hy veel bloed op uit de Longen. De kleederen en het hemd uitgedaan zynde, onderzocht ik de borst, maar vond geen het minste teeken van kneuzing of breuk. Ik deed hem in de kooy brengen, op dat hy warm zou worden. Warm geworden zynde, klaagde hy over zwaare benaauwdheid in de Ademhaaling, en een doove pyn in de borst, onder het Borstbeen. Ik deed hem eenige reizen Aderlaaten, maar de toevallen van benaauwde Ademhaaling vermeerderden, zo dat ik vreesde, dat hy, in 't kort stikken zoude. Eindelyk kwam 'er, na verloop van zestien uren, schielyk, eene zwelling aan den hals, en op het bovenste gedeelte van de borst, op het Borstbeen, en van toen af ademde hy gemaklyker. Het gezwel, naar de lengte, doorgesneeden zynde, kwam 'er wind met gekraak en eindelyk gepiep uit. Hier op werdt de Ademhaaling gemaklyker, de bloeding verminderde allengs, en de man werdt gezond. Dit is genoeg over de kneuzingen; die 'er meer over begeert te weten, moet de Heelkunde raadpleegen, waar van de won-

I. den en gebroken Ribben gehandeld wordt, a's  
 Hoofdst. ook de bovengemelde *Commentaria*.

## T W E E D E H O O F D S T U K.

*Van de Koortzen.*

Overgang. I. **D**e ondervinding leert, dat de Koortzen in deezē tyd niet zo menigvuldig en veel goedaartiger zyn, dan op andere tyden van het jaar; ook niet zo gevaarlyk, of zy gaan wederom ligtelyk tot gezondheid over. Die in 't voorjaar in 't begin van de uitrusting voorvallen, zyn meereendeels, enkel Aanhoudende, Eendaagsche, Alendaagsche, en Anderendaagsche tuschenpoozende, en Koortzen met Zinkingen. Ik zeg, in 't begin van de toerusting; want als de Scheepen reeds een jaar of zo omtrent, in zee geweest zyn, is het anders met de zaak gesteld. Waarom ik de beschryving daar van, tot het derde Deel van deze Verhandeling zal spaaren, als ik van het verblyf in een vreemde haven zal spreken; en hier alleen kortelyk handelen van de Koorts met Zinkingen, als een ziekte, welke zeer gemeen voorkomt, en dikwils, op de Scheepen, van een ongelukkigen uitflag is.

Koorts  
 met Zin-  
 kingen.

II. Onder de Ziekten, welke de tyden van het jaar uitleeveren, is 'er geene, welke gemeener is dan de kwaal van Zinkingen; en deezē woedt, doorgaans, in het Voorjaar en in den Herfst, vry algemeen op de Scheepen; en plaagt de menschen, op zo veelersleie wyzen, dat men al het lyden, welk hier uit ontstaat, naauwlyks kan optellen. Maar bepaaldelyk, worden onder dit woord drie gebreken verstaan: naamlyk, als het Vogt naar de Neuze geleid wordt, hiet het Verkoudheid; indien naar de Keel, Heeschheid; en na de borst, wordt het eigenlyk eene Zinking genoemd. Maar deezē worden dikwils vermengd, en van meer of min heftige Koorts verzeld, waar in de Lyders loomheid, en gemeene toevallen van Koorts ge-  
 voe-



voelen. Zy begint, doorgaans, tegen den avond, met beëving en koude van de uiterste Ledematen, inzonderheid, de voeten. Hier by is niet zelden Hoofdpyn, een onaangenaam gevoel in de Neuze, Keel, Borst en Lendenen, persing tot wateren, en Dorst. In den morgenstond verminderen, doorgaans, de toevallen, met een overvloedig zweet, of loozing van slym uit de Neuze of Longen: in anderen komt Buikloop, gemeenlyk tot verligting van de ziekte.

II.  
HOOFDST.

III. De onmidlyke oorzaak, van deeze toeval-  
len, is niets anders, dan een scherpe wey of water, uit verhinderde Doorwaasfeming, in het lichaam ontstaan, en stilstaande in de Vaten der oppervlakte van het lichaam, inzonderheid, die van de Huid; welken hier door gesteecken, geprikkeld en tot Ontsteeking aangedaan worden. Dit geschiedt voornaamlyk in de Neuze, Keel, de Lugtpyp en de Longen; ja, somtyds, wordt 'er de Slokdarm, Maag en de geheele Darmbuis, in betrokken. Tot deeze ziekte geeft aanleiding, al wat scherpe Vogten in het lichaam, doet ophoopen; als veele en harde spyze; rust des lichaams, koude en vogtige lugt, en alles wat de werking van scheidingen en uitloozingen, inzonderheid, van de Doorwaasfeming belet. Hierom wordt deeze ziekte, in het Voorjaar, inzonderheid, als 'er zulk een Winter voorafgegaan is, om de veranderlykheid der lugt, van heet in koud, van droog in nat, en in tegendeel, meest gezien. Want op dien tyd worden de Vogten, door de gemelde oorzaaken, in het lichaam voortgebracht, of in de holten van het lichaam stilstaande, en reeds dik geworden, door de aankoomende warmte, in beweging gebracht, en worden aanwasfende, door de warmte en vermeerderden Omloop van het bloed, vlocibaarder, en meer naar de ontlastbuizen van den Huid gedreeven en geloosd. Waar uit blykt, zo deeze zeer groote en heilzaame ontlasting, door de Huid uit zekere oorzaak, niet, naar behooren, geschiede, of geheel gestremd worde, 'er zeer

Oorzaak.

II.  
HOORDST.

ligt zodanige gevolgen uit voortgebragt komen worden.

Onder-  
scheiding  
van ande-  
re Koort-  
zen en  
Voorzeg-  
ging.

IV. Schoon deeze Koorts veele teekenen gemeen heeft met een allendaagfche Afgaande, wordtze, echter, gemaklyk, van dezelve onderscheiden; want een Koorts uit Zinkingen, gaat langzaam voort, en komt doorgaans aan tegen den avond; de Puls is nooit zo hoog als in een allendaagfche Koorts, en zy begint, dikwils, met een geweldigen hoest, en met braaking van de spyzen of slym; ook houden de toevallen niet op, als de verheffing voorby is, maar 'er blyft zwaarheid van 't hoofd en loomheid in de leden. Wyders verschilt deeze Koorts, ten opzichte van de oorzaak, en de onderwerpen, waar inze is voortgebragt. Zy is evenwel zelden gevaarlyk, ten zy dan door gestadige mislagen in de wyze van leven, of een verkeerde geneeswyze. Sterke en krachtige menschen achten de ziekte, hierom, gering, alsze 'er van aangegreepen worden; maar zwakken, en die overvloed van scherpe *lympba* hebben, valt zy moeilyker. In het Voorjaar en goed weer, wordtze van zelfs, of ten minste, gemaklyk geneezen; maar in den Herfst, als de oorzaak toeneemt, wyktze niet zo ligt, en gaat dikwils over in een andere erger ziekte, als Teering of Scheurbuik. Dit wordt niet dan te veel, op de Scheepen gezien, en is aan de zorgeloosheid van de Lyders of Heelmeesters toeteschryven.

Genee-  
zing.

V. Als 'er, in het begin van de ziekte benaauwdheid in de Ademhaaling, en teekenen van volbloedigheid gezien worden, worden eene of twee Laatingen; met vrugt, gedaan; maar in een ligten aanval, is zulks niet nodig. Wat de voeding belangt, als de toevallen zwaar zyn, moetze ligt zyn, als vleeschnat en broodwater; maar gering zynde, en als de Lyder eetlust heeft, moeten tot spyzen gegeven worden, hoedanige uit haver, gerst, ryst, brood en bier toegemaakt worden; voor 't overige verzaaden zich de Lyders met erwten, kaas en brood, waar van niemant hen kan

kan afhouden; en het is niet nodig een alteschraale levenswyze voorteschryven, op dat de krachten niet te veel verzwakt mogen worden. Maar de drank moet dun zyn, ontbindende en verzagende, gelyk een Gerstendrank, welke uit gerst, Salsaparill, Althea wortelen, Zoethout, met Rozynen en Vygen gemaakt wordt. In plaats van Gerstendrank heb ik wel een aftrekzel als Thee, uit de volgende kruiden, warm te drinken, dikwils, met nut, voorgeschreeven. Neem Alantswortelen, en Zoethout, van elks twee Uncen; Bloemen van Vioolen, Papaver, van elk een Handvol, Saffraan een drachme; Kruiden van Eerenprys, en Hysop, van elks een Handvol; Anysen Venkelzaad, van elks twee drachmen; dit alles gesneden en gestooten gaf ik om als Thee te gebruiken. Indien men vermoedt, dat een raauwe stoffe, in de Maag en Darmen zit, of slym in den Slokdarm of Maage hangt, welken, dikwils, hoest en braaking verwekken, moet men deeze uitdryven; hier toe is zeer goed de Ipeccacoanh, in poeijer, tot een Scrupel, gegeven, welke dikwils den hoest ongemeen verligt. Als men Afgang wil maaken, moet dit alleen geschieden door zachte buikopenende middelen, als de Manna of Rhabarber; en men moet zich wel afhouden van sterke purgeerende of al te heete middelen; op dat men de Vogten niet te veel naar het gedarmte dryve, en hier door, een doodlyke Ontsteeking verwekke. Deeze eenvoudige geneeswyze vol doet, om deeze ziekte te overwinnen. Als 'er een sterke hoest by is en vreeze voor een ligte Ontsteeking, moet men middelen geeven, welken de scherpe stoffe, de vliezen van de Lugtpyp en Longen prikkelende en hoest verwekkende kunnen verzagten, gelyk inslurpende olicagtige, Walschot, Zaadmilkdranken. Van zoete dingen kan men geeven, de Syroop van Althea van Fernelius van Vioolen, Papaver, de *Diacodium*, Kandy, Drop, Honig, en de lyvige en zoete Spaansche wyn, Malaga Sec genoemd. Zagte Rustmiddelen zyn

II.  
HOOFDST.

zyn ook van nut; gelyk, behalven de gemelde Syroopen, de Pil van *Cynoglossa*, tot zes, agt of tien greinen, het *Laudanum liquidum Sydenhami*, tot vyftien of twintig greinen gewigts, alsze 's avonds, met eenig bekwaam vogt gegeven worden. Schoon nu deeze middelen dikwils een goede uitwerking doen, zo wel de zoete als de rustmiddelen, moetenze, echter, met veel omzichtigheid en niet te lang gegeven worden; op dat de Vaten hier door niet te veel verslappen.

Byzondere  
aanmer-  
kingen ter  
geneezing.

VI. Maar niets wordt van meer nut bevonden, om deeze ziekte te overwinnen, dan de ontlasting door de Huid; hierom moet men werk maaken, dat de belette Doorwaasfeming hersteld worde. Nuttig hier toe zyn, behalven kleederen en goed dek, de Gerstendranken en warme Aftreksels, boven gemeld; als ook een Afkoekzel van de wortelen van Salfaparill, *Polypodium quercinum*, Zoethout, geschaafd Sasafra, met Krenten en een weinig Kaneel bereid, waar by men ook wel wat Anys- en Venkelzaad kan doen. Ook zyn goed Vliersap, *Antimonium diaphoreticum*, Salpeter, Bloem van Zwavel. Dikwils heb ik ook een grein Kamfer met twee drachmen Theriaak van *Andromachus*, tegen den nagt, voorgeschreeven, met groote verligting voor den Lyder. Wyders worden, om de taaije en slymige stoffe, welke in de Vaten stilstaat, te verdunnen, behalven de genoemde middelen, met vrugt, gegeven, de *Balsamus Sulphuris anisatus*, de Gom Ammoniac, en der zelve Tinctuur, de Myrre, Benzoin, het poeijer van Alantswortel, van de Florentynsche *Iris*; en als men nog doordringender nodig heeft, zyn van grooten dienst het *Oxymel Scilliticum*, de *Spiritus Salis Ammoniaci anisatus*, maar deezen moeten niet loslyk gegeven worden. Als de Koorts afneemt, maar de hoest te veel nattigheid opgeeft, en 'er eene overhelling tot Teering bespeurd wordt, moet men door zachte laxeermiddelen, en dezelve, eenige reizen; te herhaalen, den overvloed der kwaade stoffe van de borst zoeken

ken afteleiden; 't welk best geschiedt door Man-  
na en Rhabarber; ook moeten de balsmagtige  
middelen, inzonderheid de balsmagtige Pillen  
van MORTON niet uitgeslooten worden. En te gelyk  
moeten dingen gebruikt worden, welken de Va-  
ten de verlooren spanning en kracht wedergeeven,  
en den Lyder voor de Scheurbuik kunnen behoe-  
den: hoedanige zyn de *Cortex Peruvianus*, en be-  
reide Staal, welken boven alle anderen te achten  
zyn; bittere en Maagmiddelen hebben ook hun-  
ne nuttigheid. Dit zy genoeg van de kwaalen uit  
Zinkingen; die 'er meer van begeert te weeten,  
kan de Schryvers naslaan.

II.  
HOOFDST.

*Van Gezwellen aan den Hals.*

VII. Ik oordeele het niet onvoegzaam te zullen  
zyn, een ander gebrek, 't welk uit gelyke oor-  
zaaken ontstaat, by de kwaalen uit Zinkingen hier  
nevens te voegen; naamlyk, de zwellingen der  
Klieren. In het Voorjaar krygen\* somtyds men-  
schen, voor 't overige gezond, pynen omtrent de  
Kaak, of Hals, met groote zwelling en verhar-  
ding der Klieren, voornaamlyk, der Oor- en Kaak-  
klieren, evenwel zonder roodheid, ten zy het ge-  
brek reeds eenige dagen geduurd hebbe. Het  
komt meest by zulken, die na den arbeid of dan-  
sing, zeer verhit zyn geweest, of zich in sterken  
drank te veel toegegeeven, en aan de nagtlugt on-  
voorzichtig hebben blootgesteld, of in de opene  
lugt hebben liggen slaapen; gelyk zy dikwyls doen.  
Dan ontwaakende, voelen zy eene doofheid en  
styfheid, met eenige moeilykheid in de beweging  
van den Hals. Dus aangedaan kruipen zy in het  
Schip, of in de kooy, om het lichaam te verwar-  
men. Warm geworden zynde volgt de pyn, som-  
tyds met, ook zonder koorts, en dikwyls, met  
zulk eene zwelling, dat de Lyders de Kaaken  
naauwlyks kunnen beweegen, en dikwyls van meer  
andere ongemakken, uit Zinkingen, aangegreepen  
worden. Ik heb bevonden, dat deeze ziekte, niet  
in

Gezwellen  
aan  
den Hals.

H. in 't begin, maar byna altoos omtrent het einde  
 HOOFDST. van het Voorjaar ontstaat, en meest in flappe en  
 slymagtige gesteldheden.

Oorzaak. VIII. Wat de oorzaak van dit gebrek aanbelangt;  
 elk een weet, dat onder de werktuigen, welken  
 het Speekzel afscheiden, de Oorklieren, Kaakklie-  
 ren, en die onder de Tong gelegen, de voornaam-  
 ste zyn. Het is insgelyks bekend, dat in het in-  
 wendig maakzel van deeze deelen, van dit vogt,  
 een groote maate afgescheiden, en gestadig, door  
 de ontlastbuisjes in den mond wordt uitgesfort;  
 en datze een groot deel slagaderlyk bloed ontfan-  
 gen, gelyk uit de ontleedkundige beschouwing  
 van het getal en de wyde der Vaten, welken naar  
 dezelve gaan, kan afgeleid worden. Als men  
 nu in aanmerking neemt, de vertraagde beweging  
 der Vogten, in dezelve, en de teederheid, bui-  
 gingen en engten der Vaten; door welken de Vog-  
 ten moeten bewogen worden; en te gelyk, den  
 tuijnen aart der Vogten, of derzelve geneigdheid,  
 om tot een slymagtige dikte overtegaan, of tot  
 eenige stremming samentelooopen; zal men zich niet  
 verwonderen, dat deeze en meer andere Klieren  
 van dezelfde soort, onder het gemeene bekleedzel  
 gelegen, schieklyk, na een onmidlyke aandoening  
 van koude, zo dikwils zwelling ondergaan. Want  
 door de koude worden de Vaten toegetrokken, en  
 de Vogten verdikt en ter doorgang onbekwaam  
 gemaakt; en hier door het werk der Afscheiding,  
 en den omloop der Vogten, in dezelve, verhin-  
 derd of ten eenemaal gestremd. Waar toe de gort,  
 welke zy daaglyks en overvloedig eten, door de  
 vogten te verdikken, mischien veel toebrengt.

Genee-  
 zing.

IX. Dit gebrek wordt geneezen, door de sa-  
 mengetrokken Vaten te verslappen, en de gestrem-  
 de Vogten te verdunnen. Dit geschiedt best door  
 weekmaakende Pappén, schoon eenvoudig, uit  
 brood en water gekookt, en alle twee uren we-  
 derom warmgemaakt, en op het lydende deel ge-  
 legd; maar men moet zorgdraagen, datze, door  
 achteloosheid, niet op het deel koud worden. Het

is

is ook van nut, den mond, met een verzagkend afkookzel, dikwils, te stooven; en het lichaam, inzonderheid het hoofd, tegende koude te beschermen. De drank moet waterig zyn; en alle dingen, welken de beweging van het bloed kunnen aanzetten, moeten gemyd worden. Dus moet men een of twee dagen voortgaan. Maar zo, in het begin, de pyn aanstonds zeer zwaar wordt, en 'er koorts by is, moet men eens of tweemaal Aderlaaten; anders is 'er geene Laating nodig. Maar als men bemerkt, dat het gezwel eenigzins zachter wordt, dan zyn van den meesten dienst sterke Purgeermiddelen, verscheidene maalen herhaald; welken uit Jalappe, Scammonie, Zenebladen, *Trochisci Albandal*, *Resina Jalappæ*, *Pulvis Cornacbinus*, of Ebsom zout, bereid kunnen worden. En men legt dan op het gezwel een pleister van de Melote, Cumyn-Saffraan pleister, *de Labdano*, of Kikvorschpleister zonder Kwikzilver. En dus worden deeze gezwollen, binnen weinige dagen, gelukkig verdreeven. Ik spreek by ondervinding, want onder honderd menschen, die zodanige gezwollen hadden, heb ik 'er naauwlyks vier gezien, by welken deeze eenvoudige geneeswyze niet voldeed, tot verdryving der gezwollen.

II.  
HOOFDST.

## DERDE HOOFDSTUK.

*Van de Vallende Ziekte.*

I. **E**en ander verschrikkelyke kwaale, waar van de matroozen, somtyds aangegreepen worden in het Vaderland, is de Vallende Ziekte. Deeze komt, gemeenlyk, in 't begin van de uitrusting, en duurt zo lang als de Scheepen in 't Vaderland zyn. Ik zal hier van maar weinig zeggen, en my met geen onderzoek, naar de oorzaaken ophouden. Want het gebeurt, somwylen, dat berugte drinkebroers, schoon noit Vallende Ziekte gehad hebbende, verscheiden overvallen op eenen dag krygen; en anderen, schoon noit een

Vallende  
Ziekte,  
hoe op de  
Scheepen  
moet onderzocht  
worden.

waar

III.  
HOOFDST.

waar aanval van de ziekte gehad hebbende, zich veinzen de Vallende Ziekte te hebben; om onder dit voorwendzel hun afscheid te verwerven. Waaron een Heelmeester wel acht moet geeven, of de kwaal eigenlydig, toevallig, dan alleen geveinsd zy. De waare Vallende Ziekte wordt gekend uit het Wezen van den Lyder, 't welk noit levendig staat, en uit navraaging of zy aandoening van de Ziekte, aan land, gehad hebben. Indien alles bevestigd, dat een mensch wezenlyk de Vallende Ziekte heeft; moet de Chirurgyn den Kapitein hier van kennisfe geeven, om zo'n man te laten gaan. Want de zulken zyn onbekwaam voor hunnen dienst, en daarenboven, door een droevige vertooning, hinderlyk voor de gezonden. Maar die zich de Vallende Ziekte, door dronkenschap, hebben over den hals gehaald, worden 'er van zelfs van verlost: want, als de Scheepen eenige weeken in zee geweest zyn, worden de kleine vaatjes ledig, en de Ziekte houdt op. En wat de veinzaards aanbelangt, ik heb wel eenigen der zulken, door de vlam van een kaars tegen de toppen hunner vingers te houden, gelukkig hersteld. Ik bekenne myne te groote ligtgeloovigheid in 't begin: op het Schip de Oranjezaal zag ik twee aan de Vallende Ziekte, en riedt den Kapitein hen weg te zenden; deeze gingen blymoedig van het Schip, maar zeiden, aan land zynde, noit Vallende Ziekte gehad te hebben; waarom ik, naderhand, hier in, meer omzichtigheid gebruikt hebbe.



---

## T W E E D E D E E L.

*Van de Ziekten welken in Zee, of onder het  
vaaren voorkomen.*

**I**n dit Tweede Deel zal ik spreken van 't gene Inleiding.  
op Zee, of onder het vaaren, gewoonlyk, voorkomt, of van de ziekten, waar van de menschen, op zee, doorgaans, aangegreepen worden. Om de zaak te klaarder te maaken, onderstelle ik, dat een Schip naar verscheiden gewesten van de aarde vaare; dat is, uit een gematigde lugt naar een warme en zeer heete, -en hier na, uit een warme naar een koude, of zeer koude, gevoerd worde. Op deeze reizen staat te overweegen, wat des zomers van de warmtes, of in de Spaansche of Middellandsche zee, of in de verzengde Lugtstreek gebeure; en wat in den herfst, en het koudste van den winter, voorvalle. Hierom heb ik de verhandeling van dit Deel, in twee Hoofdstukken verdeeld; in het een zal gesproken worden van de ziekten, welken men ondervindt, als een schip van een koude plaatze naar een warmer; in het ander, in tegendeel, uit een warme naar een koude plaatze trekt. Maar men moet weten, dat ik, alleen, van zodanige ziekten spreek, welken op zee voorvallen, en niet in een haven, of by de wal, ten zy verre van land; als; naamlyk, de matroozen op dezelfde wyze leeven, gelykze in zee gewoon zyn; en bevryd kunnen wezen van de uitwaasfemingen van het land.

### E E R S T E H O O F D S T U K.

*Als het Schip uit een koud naar een warm gewest trekt.*

I. Gemeenlyk ziet men de Scheepvaarenden, De ver-  
andering  
van plaats  
geeft niet  
uit een koud naar een warm gewest stevenende, vry van ziekten; ten zy de hitte zeer groot

C

II. Deel.  
I.  
HOOFDST.  
altd even  
veel of de  
zelfde  
ziekten.

groot zy, gelyk op sommige plaatzen, in de ver-  
zengde Lugtfreek. Ook leert de bevinding, dat  
de matroozen zonder zyn op zee, dan in een  
haven of by de wal. Men heeft echter, wel eens  
het tegendeel befpeurd, en ziet het nog wel;  
naamlyk, dat de menfchen, in een haven of by  
de wal, een volmaakte gezondheid genooten, en,  
na een korten tyd in zee geweest te hebben, de  
geheele manfchap, tot groote verlegenheid, te  
bed viel, en om de aangekomen ziekten, 'er lang  
in werdt gehouden. De oorzaken en het begin-  
zel van deeze verfchynzelen moeten derhalve, on-  
derzocht worden, om zulks te kunnen voorkoo-  
men; en wel eerst, waarom de menfchen, in war-  
me gewesten en op zee minder ziek worden, dan  
in koude, in havens of by de wal; en ten andere,  
waarom dit niet altd gefchiedt?

Minder  
zieken zyn  
op een  
fchip, als  
het uit een  
koud,  
naar een  
warmer  
gewest  
vaart.

II. Dat de menfchen zich gezonder voelen, die  
uit een koud naar een warm gewest vaaren, blykt  
uit de genen, die in 't voorjaar, uit het Vader-  
land, naar de Spaanfche of Midlandfche zee trek-  
ken. Want de Scheepen, alsze de reis aannee-  
men, voeren altd, een zeker getal zieken mede.  
Maar, alsze eenige weeken op zee zyn geweest,  
en het Canaal achter den rugge hebben, en allengs in  
de warmte koomen, begint het getal van de zie-  
ken te verminderen, al is het vry groot. Want  
ik heb altd gezien, dat zwakken, zo dra zy de  
warmte voelden, in 't kort tot gezondheid kwa-  
men; uitgezonderd, die door eenige befmetting  
waren aangedaan, of by welken een kenlyke oor-  
zaak van ongefcheldheid was, welke bleef duuren;  
waar van hierna. En dit heb ik niet alleen gezien  
op de Scheepen, waar op ik voer, maar ook op  
die, welken, met ons, de oorlogsvloot uitmaak-  
ten. En 'er zyn veele oorzaken, waarom de ma-  
troozen minder ziek zyn in warme dan in koude  
gewesten. Want de meeste ziekten, waar van  
zy aangegrepen worden, ontftaan uit koude en  
een verhinderde Doorwaasfeming; en als deeze  
oorzaak is weggenomen, geneezen de zieken ge-  
mak-

maklyk. Wyders is de lugt, in warme gewesten bestendiger en gunstiger dan in koude; en hier uit ontstaan veele voordeelen voor het scheepsvolk: men zie hier over wat in de *Voorverbandel*. gezegd is. Daarenboven ontblooten zy des zomers, dikwils, het lichaam, en zoeken de luizen, uit het hemd en de kleederen; 't welk niemant ligt in den winter doet. Ook zyn 'er in de warme gewesten, minder regens; de menschen en de Schepen zyn drooger; zy brengen de kooijen, omze te lugten, meer naar boven, gelyk ook hunne kleederen; droogen en zuiveren dezelve, waar toe; des winters, naauwlyks gelegenheid is: Hier uit blykt genoeg, dat de zeevaardenden niet alleen veel voordeel genieten in warme gewesten, en een zuiverder lugt inademen; maar ook dat zy meer werks maaken van hunne kleederen en kooijen, ja ook hunne lichaamen zelfs te reinigen dan op koude plaatzen; het welk veel doet tot bewaaring van de gezondheid. Want ik heb geene reize gedaan, waar op ik niet gezien hebbe, dat eenige vlootelingen, by gebrek van reiniging of verwaarloozing van hunne lichaamen, aan 't kwyten sloegen, ziek werden en stierven.

III. Ook zyn de matroozen minder ziek in zee, dan in eepige haven; en hoe verder het Schip van land, hoe gezonder het volk is; schoon sommigen zeggen, dat de menschen ongemeen verkwikt worden, als zy een landlugt, of een lugt van het land inademen. Hierom hebben ook eenigen geloofd, dat de matroozen, zo dikwils, in ruime zee, ziek worden, om datze zo iet, welk in den dampkring van het land is, niet kunnen inademen; 't welk ik onbessist laate. Maar als men iet zou zeggen; zeg ik, dat dit gevoelen op geen goeden grond steunt; en dat de matroozen, door de landdampingen, meer ongesteld dan gezond worden. Want de ondervinding leert, dat zy zo wel, ja meer, naby het land, als in ruime zee, waar zy zulk eene lugt niet inademen, ziek worden. Het is wel zeker, dat de menschen die, eenigen tyd,

II. Deel.  
I.  
Hoofdst.

Minder op  
zee dan in  
een haven.

II. Deel.  
I.  
HOOFDST.

in zee doorgebracht hebben, alsze naby land kómen, fomtyds door een lieflyken en geurigen reuk aangedaan worden; maar alle oevers verspreiden niet zulk een aangenaame lugt, en geeven, niet zelden, in plaats van een geufige lugt, zeer stinkende dampen, met rottige deelen van doode lyken, op het strand liggende, of andere onzuiverheden, in de havens gebragt, en dikwils, na het afloopen van de zee, aan de lugt blootgesteld, vermengd; waar door de natuur van de lugt niet weinig veranderd, en niets aangenaams vernomen wordt. Anders is het gesteld in ruime zee; want hier worden zelden nevels gezien; en alsze gezien worden, zynze zonder reuk, en op spiegels vergaderd, zonder smaak. Hier uit blykt, dat de oppervlakte van de zee, in een gelyke uitgestrektheid, niet zo veel uitwaasfeming geeft, als het land; en al wat opgaat, voor het grootste gedeelte, indien niet geheel, waterig is. Want men heeft getoond, dat de zouten met de dampen uit zee, niet meer dan een halve lyn opryzen, en dan wederom in zee neervallen; mischien worden de waterdeeltjes zwaarder en onbekwaamer gemaakt tot uitwaasfeming. Want ik heb dikwils bevonden, als ik, met gelyke omstandigheden, in gelyke vaatjes, evenveel regen- en zeewater; of in het eene regen, en in het ander zout water, nu in den zonneshyn, dan eens in de schaduwe, op een schaal gezet hadt; dat in een zelfden tyd, het regenwater meer, en het zeewater minder, voornaamlyk, in 't begin, van hun gewigt verlooren hadden; maar na verloop van vierentwintig uren of wat langer, begonnen beiden evenveel uitwaasfemen; inzonderheid, aan de straalen van de zon blootgesteld zynde. Ik heb ook bevonden, dat het zeewater, in de verzengde Lugtstreek, minder uitwaasfemde dan regenwater, of minder van zyn gewigt verloor, dan in onze landen. Het zelfde is NILS VALERIUS gebeurd; het onderscheid tusschen de proeven is, alleen; dat ik myn water niet lang genoeg bewaard hebbe, doch dat maakt gee-

geene verandering (\*). Daarenboven is het bekend, dat het water, niet naar deszelfs maate, maar, naar gelang van de oppervlakte, uitwaasfemingen opgeeft, en dat vlietend en diep water, minder geeft, dan 't welk stilstaand en ondiep is. Het eerste waasfemt minder uit, om de gestadige verandering van stand; waar door zich de deeltjes voor de stralen der zonne verbergen, en 'er maar kort aan blootgesteld blyven: in stilstaand, in tegendeel, is altyd de zelfde oppervlakte, voor de zon bloot; gelyk ook de aarde, welke de zonnestralen, nog als inzuigt; waarom de beddingen van stilstaande wateren en beekjes warm worden, waar door het water, welk zy omvatten, te meer verdund, en ter uitwaasfeming bekwaam gemaakt wordt. Daarenboven geeven planten, boomen enz. ook zeer veel dampen, door derzelver ongemeeten oppervlakte; waarom de nevels minder gemeen zyn op zee, dan naby het strand; ook valt 'er niet zo veel dauw in zee, als by de wal, of in een zeeëngte. Dit weeten ervaren zeeluiden zeer wel, als zy eilanden, in den Oceaan, in de lugt boven de plaatze waar zy zyn, zoeken; naamlyk, door de nevelen, waar mede ze altyd, of ten minste doorgaans, bedekt zyn. Want die maar eens op een helderen dag, het eiland Madera, uit zee heeft gezien, kan hier van zeer wel oordeelen; als hy rondom ziet, zal hy de lugt, overal helder zien, maar boven het eiland vertoontze zich graauw, rosagtig, en haare staart, welken de Nederlanders een Bank noemen, is uitgestrekt naar den wind. De lugt kan echter, door joodenlym of rottige deeltjes van doode dieren, welken uit de zee in de lugt opryzen, eenigzins, besmet worden; maar dit wordt men niet gewaar door den reuk, of op eenige andere wyze. Waarom ik geloove, dat de uitmuntende DE MOROGUE zeer wel géoordeeld heeft, dat de lugt, welke de oppervlakte van de zee bedekt, zo gezond is als enige

(\*) Vide *Acta Acad. Suec.* an. 1746.

II. Deel.  
I.  
Hoofdst.

eenige andere, welke wy kunnen inademen (\*). En dit wordt bevestigd door voorbeelden van de Engelschen, die ondervonden hebben, dat de Schepen welke dicht aan land het anker geworpen hadden, meer van ziekten geplaagd wierden, dan die 'er verder af waren blyven liggen. Waar uit zy, niet ten onregte, beslooten hebben, dat de kwaade uitdamping van het land, als zy maar een korte reize gedaan hadden, op zee schadeloos wierden. Hier van is een aanmerklyk voorbeeld geweest op de vloot van den Vlootvoogd MITCHELL, welke voor anker lag tusfchen Zuidbeveland en Walcheren, en een volkoomc gezondheid genoot; terwyl de foldaaten, op denzelfden tyd, in de gemelde plaatzen, van zwaare befmetting aangedaan werden. Schoon ik niet geloove, dat de lugt in het Schip, zo zuiver is, als buiten het zelve, kan 'er evenwel heldere lugt ingelaaten worden, en zo dit al niet gedaan wordt, zy dringt 'er van zelfs in; en fchoon niet in zulk eene maate, als tot yervulling van het geheele Schip, zou vereischt worden, zy verbeetert en zuivert echter de lugt in het Schip. En niet zelden is het anders in een haven, waar de uitwendige zo wel als de inwendige lugt, met fchaadelyke dampen vervuld wordt bevonden; waarom de vernieuwing van lugt, dikwils, nutteloos, ja zelfs fchaadlyk is. Behalven dit zyn de wagten, en het werk, geregelder op zee, dan in het Vaderland of by de wal; zie de *Voorverb.* En zo de matroozen fomtyds eens door vyanden onrust worden, of tegen wind en zee moeten fryden, 't welk des zomers zelden voorvalt, dit kunnen zy gemaklyk, zonder merklyk nadeel aan de gezondheid, verdraagen. Eindelyk, die zich in het Vaderland, eenige ziekte hebben op den hals gehaald, door 't misbruik van fterken drank, kunnen zich, zo ligt, geen nadeel meer doen; want de vaatjes zyn, alsze een korten tyd in zee geweest

(\*) Zie *Prem. Volume des Mem. presentes par les Savans étrangers a l'Academ. des Sc.*

weest zyn, ledig, zoze niet al in 't Vaderland waren uitgedronken.

Hier uit blykt, waaromze minder ziek zyn in zee, dan in een haven of aan de wal; en waaromze in warme landen gezonder zyn dan in koude. Het gene van de Spaanfche of Midlandfche zee gezegd is, heeft ook plaats in de landen onder de verzengde lugftreek geleegen; waar de inwoonders alleen, een vierde deel van 't jaar, regen hebben. Dit ondervindt men, zo dikwils de Scheepen derwaards vaaren, ten zy zich eenige andere oorzaaken by de warmte voegen, waar van straks. Eéne reize, welke ik naar deeze gewesten gedaan hebbe, zal ik ten voorbeelde stellen; schoon ik meer zou kunnen bybrengen; maar ik acht het onnodig. In 't jaar 1760 is uitgezonden het Schip de PRINCESSE CAROLINA, voerende vyftig Stukken, en driehonderd vlootelingen. Deezen zyn voor de aangenomen reize, byna een jaar met het zelve in zee geweest, en hebben in den winter, zo in Hölland, als in Engeland, of het Canaal, veel ongemak gekreegen van de koude. In de maand *Maart* zynze wederom in Holland gekoomen, en vier wecken, om hunne lichaamen wat te verfrifchen, aan land gebleeven. Op den vierden *April*, zynze op ordre weder aan boord gegaan, en op den 10 *Juny*, in het gemelde jaar, in zee geloopen. De Kwik stond toen in de Thermometer van *Fabrenheit* op 62 graden, te zeven uren 's morgens, 's middags op 66, en 's avonds op 63. Deeze Thermometer was gehangen onder het halve dek, of in de open lugt, achter op het Schip, zo dat 'er geene zonneftraalen op zouden vallen. Als wy in zee geloopen waren, lagen dertig mannen ziek, de meesten aan een Longontfteeking, waar van, den volgenden dag, een aan *Peripneumonie* overleedt, genaamd *Isaak van Wy-men*; wiens Longen na den dood, met *Gangrena* bezet gevonden werden. Op den derden dag van *July* hebben wy het anker geworpen by het eiland *Madera*; geduurende deezen tyd der reize, was

II. Deel.  
I.  
HOOFDST.

de lugt zeer nevelig en regenig, en de winden zeer veranderlyk, hoewel meest noordelyk. Op dien dag ftondt de Kwik in de Thermometer, 's morgens te zeven uren, op 72 graden; 's middags op 74; en 's namiddags te vier uren, op 75; 's avonds te agt uren, op 74. en toen is het getal der zieken, tot op twaalf, verminderd. Op den eerften van *Augustus* kwamen wy aan het eiland S. Eustachius. De lugt was helder, en de wind meest oost. Op deezen tyd ftondt de Kwik, in de Thermometer, 's morgens te zeven uren op 82 graden; te twaalf uren, op 84; 's namiddags te vier uren op 84; te agt uren 's avonds, op 83. en nu was het getal van de zieken zes, en deezen lagen niet in de kooy. Den elfden van dezelfde maand vervolgden wy onze reize naar Curacao. De warmte was dezelfde; en 'er waren maar drie zieken op het Schip. Onze Kapitein liet het volk, daaglyks, wat brandewyn van Suiker gestookt, of Rhum geven. Den negentienden kwamen wy in de haven van Curacao. Op deezen dag ftondt de Kwik, in de Thermometer, te zeven uren op 83 gr. te twaalf uren, op 84; te vier uren, op 84; en te agt uren op 84; en toen waren 'er twintig ziek geworden; waar van sommigen hoofdpynen hadden, zonder koorts; anderen een galagtig Kolyk; maar ze waren met weinig moeite te geneezen. Den vyfentwintigften was het getal der zieken wederom, op zeven verminderd. De Kwik ftondt nu, in de Thermometer, te zeven uren op 85 gr. te twaalf uren, op 86, te vier uren, op 87, te agt uren, op 85, en de lugt was helder. Veelen kreegen eenigen uitflag over 't lyf; het welk eenig ongemak, maar voor geen waare ziekte, ten minste, in deeze gewesten, kan gehouden worden; want de menschen zyn, buiten dat, wel. Men zal hier over nog iet vinden, in het derde deel, als ik van een haven, of de ziekten in een haven, zal spreken. Voorts hebben de matroozen op de gewoone wyze geleefd, gedurende den tyd, naamlyk, in welke wy, uit het Vaderland, aan het eiland



land Madera kwamen; wanneer zy, door de goedheid van den Kapitein, eens of tweemaal maaltijd hebben gedaan met Poespas, uit versch vleesch en groente bereid. Insgelyks hebben zy, door de goedertierenheid van den Kapitein, wat uyen onder de erwten gehad. De geheele reize door zyn de geschutpoorten en lugtgaaten, zo veel het de gelegenheid toeliet, opengehouden, en de lugtzeilen opgehagen. Maar op het eiland Madera, werdt onzen Kapitein geraaden, zorge te draagen, dat het volk niet door de nagtlugt bevangen wierdt. Hierom gebodt hy, de geschutpoorten en lugtgaaten te sluiten, en de lugtzeilen neer te laten; zo dat de roosters alleen openbleeven. Als ook, dat die geen wagt hadden, 's nagts, in 't Schip zouden blyven; waardoor, by nagt, een byna ondraaglyke hitte tusschendecks ontstondt. Den twintigsten, eenentwintigsten, tweeden en derden July zyn wy geweest op omtrent 19 en 18 gr. zuiderbreedte en 334 lengte. Ik hing de Thermometer tusschendecks; om 's nagts het onderscheid tusschen de warmte van den dampkring, en de inwendige van het Schip, te weeten. Den eersten nagt, stondt de Kwik, in de open lugt, tusschen elf en twaalf uren, op 77, en tusschendecks, op 83. Op den tweeden, in de open lugt, op 78; tusschendecks, op 84. Den derden en vierden, in de open lugt op 79; tusschendecks op 85. Op den laatsten dag, het zelfde uur op 81; in het Schip, op 86½. Deeze zorgvuldigheid voor de koude, hadt niet alleen de warmte, tusschendecks, zeer vermeerderd; maar ook de uitwaasfemingen, zo van het water, als van de menschen, welken, ten minste, 180 in 't Schip waren, ingeslooten. Want als ik om laag tusschendecks ging, om de Thermometer waarteneemen, kon ik 'er naauwlyks twee minuten wezen, of myn geheele lichaam was nat van zweet; en dit ondervonden ook, die met my, om laag gingen. Ik zag veele matroozen, naakt, op kisten, of op den vloer liggen; allen nat van zweet, waar van sommige droomden, anderen met het

II. Deel.  
I.  
HOOFDST.

II. Deel.  
I.  
HOOFDST.

lichaam woelden, anderen benaauwd fliepen, en dikwils, zwaar zughten; anderen zeiden, dat zy, in het Schip, niet langer duuren konden; ik kon 'er blyven, maar niet zonder veel ongemak. Weshalven ik den Kapitein hier van kennisfe gaf, en hem de noodzaaklykheid toonde, van eenige togtgaten open te zetten; waarop, in het achterste van het Schip, twee gefchutpoorten, of vensters van de kamer S. Barbara, en de deuren aan beide zyden van dezelfde kamer werden opengezet. Dit gedaan zynde, heeft de wind, van achteren koomende, welke in deeze gewesten, of onder den keerkring van de Kreeft, als men derwaards vaart, van achter, in het fchip waait, de lugt, tusfchendecks beslooten, naar de roosters in het voorste van het Schip, sterk voortgedreeven. Hierom konden de menfchen beeter flaaften, en de warmte, veel gemaklyker, verdraagen, dan te vore, en zy zyn gezond gebleeven.

Doch niet  
altyd; en  
waarom.

IV. Getoond hebbende waarom het fcheepsvolk, op zee, minder ziek wordt, dan in een haven, en waarom zy het, in warme gewesten, beeter hebben dan in koude; zal ik nu de oorzaken aanwyzen, waarom dit, niet altyd, even gelukkig volgt; en waar aan de ongefcheldheid dan moet toegescreven worden. Want het gebeurt, fomtyds, dat het volk, in een haven gezond is, en, in zee, van zwaare ziekten wordt overvallen. Om dit te doen zien, moeten twee dingen in overweging genomen worden: vooreerst, welke de oorzaken zyn, welken een algemeene ziekte kunnen aanbrengen; ten andere, welke de redenen zyn, als twee of meer Scheepen uit dezelfde plaatze vertrekken, dat het volk van het eene, wel, en van het ander, kwaalyk gefield wordt. De oorzaken, welken een algemeene flagting aanbrengen, en een geheele Vloot aandoen, zyn, doorgaans: een langduurige windige en regenige lugtgefeldheid, welke het fcheepsvolk noodzaakt, het fchip, overal, geflooten te houden; het welk, Schoon in warme gewesten niet dikwils vooryalt,  
ech

Algemeene  
oorzaaken  
hier  
voor.

echter zo het voorvalt, het tegendeel doet gebeur- II. Deel.  
 ren van het gene wy, in de twee voorgaande af- I.  
 deelingen, gezegd hebben. Want de goede en ge- Hoofdst.  
 zonde matroozen worden dan te veel afgemat,  
 terwijl de anderen, uit het Schip niet durven of  
 kunnen opkoomen; waar uit het getal van men-  
 schen, in het Schip, boven gewoonte vermeerderd  
 wordt, en de uitwaasfemingen, in het Schip, ook  
 vergroot worden. Die de wagt hebben, worden  
 nat van den regen, en zo het nodig is, de kooi-  
 jen om hoog te brengen, gebeurt hier aan het zelf-  
 de; en de wagt geeindigd zynde, gaan zy, met  
 natte kleederen in natte kooijen, welken zy, met  
 hun lichaam moeten droogen; hier uit ontftaat dan  
 een tweede oorzaak, om de lugt te befmetten.  
 Wyders, de regen valt in het Schip; of de baaren,  
 tegen het Schip gebroken, vallen, dikwils, met  
 groot geweld, door de roosters, tufchendecks;  
 waar door het hier niet alleen nat wordt; maar de  
 hangende kooijen raaken ook vol water. Ook wor-  
 den de gefchutpoorten en togtgaten, niet zo naauw  
 geflooten, of 'er komt wel eenig water, door de  
 voegen, in het Schip; 't welk ook gefchiedt door  
 de gaten, welke by het eerfte dek, door de zy-  
 den van het Schip, het water tufchendecks geval-  
 len, in zee laaten loopen, de fpygaten tufchen-  
 decks genoemd. Want fchoon, van buiten, voor  
 deeze gaten, een foort van kousfen is gehangen,  
 waar door het inflaan van het water belet wordt;  
 laatenze nog wel, om datze wel eens wat verfchui-  
 ven, eenig water in; ook verflyten deeze kousfen,  
 en worden dan onbekwaam, om het water afte-  
 weeren. Maar het is eveneens, waar door het  
 water inkoome, het is genoeg, dat het inkoome;  
 en het komt altyd in, als het regenig en windig is,  
 en loopt op het eerfte dek; en als dan het Schip,  
 door den wind, of de zee, naar de eene of andere  
 zyde overhelt, wordt ook het water, naar de eene  
 of andere zyde bewoogen; een derde oorzaak, der-  
 halve, waar door de lugt, wederom, met uitdam-  
 pingten vervuld wordt. Als men nu nog in aan-  
 mer-

II. Deel.  
I.  
HOOFDST.

merking neemt de uitwaasfemingen, welken, uit het fcheepsriool en het onderfte dek, of de grootte ruimte; uit de teerkost, in het zelve geplaatst; en vaten, die niet wel geflooten zyn, waar van het water, het zy regen- of rivierwater, wegens overblyfzels van verrottende diertjes, door den inwendigen dampkring van het Schip verspreid, ftinkt; en eindelyk van het kabel en ontelbaare dingen meer, opryzen; als ook de uitwaasfemingen van eenige zieken, en meer andere onzuiverheden, van zulk eene menigte menfchen, in zulk een naauwe plaats, voortkoomende: als men dit alles overweegt, zeg ik, en te gelyk de noodzaaklykheid, dat de menfchen een zuivere lugt inademen, om te leeven en gezond te zyn; zal het ligt blyken, dat zulk een ftilstaande lugt, welke warm, met rottige deeltjes, dampen van water en andere dingen vervuld, de gezondheid der menfchen, die zich hier in ophouden, veel nadeel kan doen. Hier uit ontftaan Buikloop, Roodeloop, en veele foorten van Rot- en kwaadaartige Koortzen; waar van ik in het derde Deel, waar in van de ziekten, in een haven, gehandeld zal worden, zal fpreken. Want het is bekend, dat niets meer doet om ziekten en verrotting voort te brengen, dan een natte en te gelyk warme lugt; inzonderheid, alsze met verfcheiderleie deeltjes vervuld is; gelyk die, welke op de Scheepen in zo'n tyd ingeademd wordt. Men zie de uitmuntende Verhandeling van den Heer DE MOROGUE (\*), waar in hy den ftaat der lugt overweegt; als ook het kleine Werk van den Heer DU HAMEL DE MONCEAU (\*\*), door den Beroomden LULOFS, in 't Neerduitsch vertaald; en LIND, in zyn Werkje, 't welk DE WIND, in 't Neerlandsch heeft vertaald; *Middelen ter Gezondheid* enz. Over de gebreeken welke zulk een onzuivere lugt, in een lichaam voortbrengt, kan men na-

(\*) *Dans le prem. Vol. des Memoires presentés par les Savans étrangers, a l'Acad. des Sciences.*

(\*\*) *Moyens de conferver la fanté des équipages.*

naziën de beschryvingen van in zwanggaande ziekten, door HOFFMAN, HUXHAM en PRINGLE; als ook het gene de Heer MONCHY, in de *Verbandelingen, van de Haarlemsche Maatschappij der Wetenschappen*, heeft gegeven. Ik oordeele het niet nodig, hier op lang te blyven staan; ik meene, dat het genoeg zal zyn, de zaak aangewezen te hebben; eenige dingen hier toe behoorende, zullen beneden nog in aanmerking koomen.

V. De byzondere oorzaken, welken alleen één Schip treffen, terwyl anderen, in het zelfde gewest, vry zyn van ziekten, zyn ontelbaare; en worden, somtyds, zeer ligt, en op een anderen tyd, zeer bezwaarlyk ontdekt; voornaamlyk, als verscheiden kleine oorzaken samenloopen, en allengs krachtiger worden. Deezen voegen zich ook, niet zelden, by de algemeene; en deezen krygen, hier door, te meer vermogen. Want schoon zekere Vloot, uit verscheiden Scheepen bestaande, van een algemeene oorzaak wordt aangedaan, wordenze echter, niet allen even zwaar aangegrepen; maar eenige Scheepen lyden weinig van een algemeene ziekte, terwyl anderen, zo zy te gelyk byzondere oorzaken gehad hebben, zeer zwaar getroffen worden. Maar, nademaal deeze oorzaken zeer menigvuldig zyn, meene ik te zullen voldoen, als ik de voornaamsten aanhaale. Ik heb, boven, iet gezegd van het Schip; maar de Scheepen verschillen nog wel van malkander (schoon van eenereleie rang) in maakzel, bestiering enz.

1. Het maakzel verschilt, en is nadeelig voor de gezondheid, als de ruimte tusschendecks te laag is: want, in het eene schip, is, tusschen het eerste en tweede dek, eene hoogte van zes voeten; in een ander van vyf, of zo omtrent; want net heb ik het niet gemeeten, zo dat ik my, twee of drie duimen zou kunnen vergifsen; maar dit verandert de zaak niet; om dat het getal van menschen, welken zich, in deeze ruimte onthouden, het zelfde is. Zo 'er nu nog een meerder getal is van kisten, welken, gewoonlyk, in dezelfde ruim-

II. Deel.  
I.  
HOOFDST.

Byzondere  
oorzaken.

II. Deel.  
I.  
HOOFDST.

te geplaatst worden; of van andere dingen; als vaten, planken, of iet dergelyks, welken evenwel beneden, in het ruim, gelyk in sommige Scheepen geschiedt, geplaatst kunnen worden; ziet men, hoe veel de lugt wordt verminderd, welke reeds, zonder dit, min genoeg is.

2. Als de roosters, niet groot genoeg zyn, of niet ver genoeg achter de groote mast uitgestrekt, of daar door planken, om zekere reden; gesloten worden, gelyk op veele Scheepen geschiedt, zo dat de uitgang der dampen belet worde; is zulks nadeelig aan de gezondheid.

3. Als het Schip al te ligt water schept, en het eerste dek geduurig natmaakt, hoe het 'er ook mag inkoomen.

4. Als de geschutpoorten en de spoelgaten te dicht aan 't water zyn, zo datze niet opengezet kunnen worden, zonder datze water scheppen.

5. Als een schip nageinieuw is en het hout nog te nat.

6. Als de menschen bezwaarlyk tuschendecks geplaatst kunnen worden, aan de zyden van het schip; zo dat veele genoodzaakt worden, onder de roosters te liggen; of zoze te naauw geplaatst worden, zo dat goede matroozen slegten of zwakken uit derzelve plaatsen dryven, en de uitgestootenen op het dek moeten liggen; waar zy niet alleen veel ongemak lyden, maar ook, het gene zy hebben, verliezen; als de kooijen dek en kleederen: want deezen raaken, in 't kort, vol luizen; waar doorze dan, eindelyk, uit ellende ziek worden; en, dikwils, de geheele manschap in de kooij wordt geworpen.

7. Als de Officieren ongeoeffende of luye menschen, op hunne wyze laten leeven; en niet dikwils naar hen zien, om te weeten, of zy nog op een goede plaatze, met hunne kooijen liggen; of in dezelfde welke zy hun aangewezen hadden; of zy nog kooijen en kleederen hebben: want zy verkoopenze dikwils; of zy hun lichaam rein houden, dan morsig en vol luizen zyn. De Officieren tragten

ten wel, als de matroozen haveloos zyn, en door ellende, den bloei der gezondheid verlooren hebben, de ziekte door touwslaagen te verdryven; maar te laat: want in zulk een staat, wordt, door zulk een middel, eer het leeven dan de ziekte uitgedreeven. Het is te beklagen, dat een tydig onderzoek, op de Scheepen, zo zelden geschiedt.

8. Als luyen, slegten en ongewoonen, van de Officieren, niet genoeg aangezet worden tot arbeid; of goeden met onbekwaamen te veel werk moeten doen; 't welk dikwils gebeurt.

9. Als ongewoonen, onbekwaamen of ouden, door strengheid van de Officieren, groote schrik wordt aangejaagd; of de Onderofficieren te veel gezach oefenen: want als zy niets van hun koopen, moeten zy, om de geringste reden, slaagen lyden, (zie de *Voorverband.*). En zo in tegendeel, als hun te veel vryheid wordt gegeven; zo dat elk op zyne wyze moge leeven; kan 'er niets ergers, voor het gemeene welzyn bedagt worden; en hier uit ontstaan ontelbaare ongemakken.

10. Als de geheele manschap, zonder noodzaaklykheid, of om een geringe oorzaak, aan den regen wordt blootgesteld; naamlyk, als tot iet, 't welk door dertig kan gedaan, twee honderd geroepen worden: want het mag minder kwaad, dat dertig of veertig, dan de geheele manschap nat worden.

11. Als de plaats tusfchendeks niet zuiver gehouden; of alsze schoongemaakt wordt, de kisten niet uit den weg gezet worden; en dus de verhoelen plaatzen, of onder het geschut, niet alles gereinigt, maar zo wat in 't ruw, alleen wordt weggenomen, het gene voor de voeten ligt; en zo dikwils als het eerste dek gereinigt wordt, nat wordt; 't welk ook beeter zou zyn, met een schrabber te doen, en het dek droog te laten.

12. Als de togtgaten en de geschutpoorten, naamlyk, de daaglykche genoemd, niet, ter behoorlyke tyd, opengezet worden; want dikwils blyven deezen, een dag of twee geslooten, schoon-

ze wel hadden kunnen opengezet worden. Op een anderen tyd wordenze geopend, als de zee nog te hol gaat; en dan komt het water aanstonds in, waar door, wederom, het geheele dek nat wordt, en de spygaten worden geslooten.

13. Zy doen wel, die de kooijen, somtyds, op heldere dagen, in de lugt en de zon brengen; op datze van de uitwaasfemingen der genen, die 'er op geleege hebben, gezuiverd; of zoze nat zyn, droog worden; en dan moetenze niet met zeilen gedekt, maar aan de open lugt blootgesteld worden: ondertusfchen moeten de Officieren toezien, dat zy, als 'er regen dreigt te koomen, beveelen de zelven weder tusfchendeke te brengen, eerze nat worden. Dit brengt veel toe om het tusfchendeke te zuiveren. De Wel Ed. Kapitein P. v. HOGERWERF, op myn laatste reize, beval de genen, die de wagt hadden, op heldere dagen, de kooijen boven te brengen, en daar mede het fchip; aan de eene zyde, te befchanfen; de wagt gedaan zynde, bragten zy dezelve, wederom, in het fchip. Zo werden deezen, niet alleen daaglyks gelugt, maar de zuivering van die zyde, waar zy hangen, werd ook, hierdoor, gemaklyker gemaakt. Dit fcheen, in 't eerst, wel wat werklyk; maar zy waren 'er ras aan gewend; zo dat zyze, na verloop van eenige maanden, van zelfs boven bragten. Het is baarblyklyk, als dit noit of zelden gefchiedt, het nadeelig moet zyn voor de gezondheid.

14. Als de Officieren van den tweeden rang, heimelyk, water-potten hebben; of ook de zwakken of zieken, waar in zy by nagt, water of afgang loozen; of veele vrouwen op het fchip zyn geweest, terwyl het nog in het Vaderland was, welken doorgaans, alle holen van het fchip bemorfen; en deeze holen, na haar vertrek, niet gereinigt zyn, wordt, hier door, ook de lugt befmet: of wanneer, op de reize, het zelfde gefchiedt in het Ruim of Kabelgat, van de menfchen, die hier verblyf hebben.



15. Als de lugtzeilen te zelden worden opgehan- II. Deel.  
gen, waar door zy de lugt in het Ruim brengen, L.  
en de ingehoudene, aldaar, vernieuwén, welke HOOFDST.  
zeer onzuiver is; en niet alleen schaadelyk voor  
de menfchen, maar ook voor de proviand.

16. Wyders is 'er ook onderscheid in de kost,  
en op meer dan eene wyze: als 'er voor goede  
eetwaaren in het Schip gebragt zyn, welken op  
het Schip zo niet bevonden worden, maar met  
eenig gebrek, 't welk, al is het klein, evenwel  
fchaadelyk is: want bezwaarlyk kunnenze op de  
Scheepen lang bewaard worden, datze goed bly-  
ven; hoe veel te minder dan, alsze reeds een be-  
ginzel van bederf hebben.

17. Als de eetwaaren goed zyn geweest, wan-  
neerze in het Schip werden gebragt; maar in het  
Schip door nattigheid en warmte, of om dat de  
lugt, in het Ruim, niet genoeg vernieuwd is, be-  
dorven zyn; en door gistinge, den goeden aart  
verlooren hebben. Hierdoor krygen de erwten en  
het brood fchimmel; op de gort-groeit een korst,  
in de vaten. Dit, fchoon het niet volftrekt kan  
voorgekoomen worden; gefchiedt evenwel op het  
eene Schip veel eerder dan op het ander. Op de  
reize, welke ik, naar de West-Indiën gedaan heb-  
be, bragt ik, fomtyds, een foort van Ther-  
mometer van *Drebbel*; in 't Ruim; en hieldt het  
aan een touw, zo lang hangende, tot dat het vogt  
onbeweeglyk ftondt; en dan de bol van de Ther-  
mometer, in een vat met gort of erwten, inftee-  
kende, bevondt ik altyd, een groot verfchil van  
warmte; doch geringer, wanneer de lugtzeilen ge-  
bruikt werden. Als ik een Thermometer van  
*Fabrenheit* in de gort gefteeken hadt, vondt ik  
een verfchil van zeven, en fomtyds negen gr. van  
de buitenfte warmte; in de erwten was de warmte  
minder, en de Kwik, in de Thermometer van  
*Fabrenheit*, rees nauwlyks meer, dan drie of vier  
graden. De erwten en de gort, waar in ik de  
proeve nam, waren droog en goed.

18. Zo de eetwaaren, op de zolders reeds on-  
D ge.

II. Deel.  
I.  
HOOFDST.

gedierte hebben ingehad; of het Schip niet naar behooren, gezuiverd, voor dat 'er de eetwaaren wierden ingebracht; zo dat de zaaden van diertjes, aan het hout, of in de reeten hebben gehangen, en de proviand, in het Schip, hebben besmet, welken dikwils, zoze menigvuldig zyn, de beste spyzen verteeren, en de menschen, die dezelven eeten moeten, 'er van doen walgen; mischien kan hier uit ook kwaad ontstaan. Maar ik heb eene reize gedaan, en waar op ik ontelbaar ongedierte heb gezien, byna, in alle eetwaaren; maar behalven de walging, welken zy de menschen veroorzaakten, volgde 'er geen kwaad uit.

19. De kost verschilt ook nog, ten opzichte van de bereiding: naamlyk, ofze wel dan kwaalyk gekookt worden; en dit hangt af. 1. Van de deugdelykheid en aart der spyzen. 2. Van het water, waar inze gekookt worden: want het water heeft of eenige Zout- en Aluindeeltjes in zich, of is zuiver rivier-regen- of fonteinwater. Erwtten moeten in zuiver water gekookt worden; maar met gort komt het zo naauw niet: want ik heb dikwils, zonder nadeel, gezien, dat twee deelen fontein- of rivier-water, en één deel zout- of zeewater genomen wierden, omze te kookken; en als 'er schaarsheid van water is, neemen zy wel van elk evenveel: maar dan wordt de gort wat bitter en zout; als zy maar een derde gedeelte neemen, blyftze goed van smaak; evenwel isze aangenaamer, alsze in zoet- of fonteinwater gekookt wordt. 3. Van de strengheid en oplettendheid der Officieren; als deeze, naamlyk, met eenige naauwkeurigheid, toezien op de spyzen, passen de Koks wat beeter op, en doen alles wat zindelyker, inzonderheid, alsze te mets eens in de Kombuis koomen, en dezelven, als de onzuiverste plaats van het geheele Schip beschouwen. Eindelyk, of de menschen veel, weinig of geen smeer, by de erwten eeten; welk smeer bestaat uit het vet, welk uit spek, en voornaamlyk, het buitenste gedeelte deszelfs gekookt wordt, en doorgaans garstig is of begint te wor-

worden; en, door zyn bedorven aart, ligt, berderf van het overige, in de Maag en Ingewanden kan veroorzaken. II. Deel.  
I.  
HOOFDST.

20. Goede kost kan evenwel, alsze onmatig gebruikt wordt, voornaamlyk, in heete gewesten, nadeel doen. Doctor LIND verhaalt hier van een voorbeeld van het Schip *the Schernees*, 't welk baarblyklyk is. De Wel. Ed. HOGERWERF, gebruikte eenigzins zuinigheid, in de schaffing, op eene reize naar Curacao, met een zeer gelukkigen uitflag; en schoon in alle andere gelegenheden, altyd voor een zeer edelmoedig Kapitein gchouden, deedt hy dit wederom, in onze laatste reize op de Midlandsche zee, met gelyk gevolg. De reden blykt van zelfs: want in warme gewesten zyn de menschen veel minder hongurig, dan in koude; en de deelen, welken de verteering moeten bewerken, zyn in genen veel zwakker dan in deezen: by gevolg, alsze overlaaden worden, kunnen daar uit ligt ziekten ontstaan. En schoon dit niet zo gemaklyk is te doen, (want de maat van spyzen te vinden, voor verscheidenerleie Maagen, is moeilyk) en 'er zwaarigheden zyn, waarom dit niet ligt in gebruik gebragt kan worden, zyn deezen, echter niet onoverkoomelyk; inzonderheid, als men aanmerkt, tot welken einde het geschiedt. Men zou, hierom, de matroozen, in warme gewesten, en tyden van ziekten, zulke kost konnen onthouden, welke geoordeeld wordt meest nadeelig te kunnen zyn, en min schaadelyke geeven, (gelyk op het Engelsche Schip, waar op zy alleen geen gezouten vleesch aten) en dit zonder eenige klagte.

21. Als de tap en de pompen, waar doorze de kiel schoon kunnen houden, inzonderheid als het zeer goed weer is, te weinig gebruikt worden: als de Scheepen, door de winden of de zee geslingerd worden, is het niet nodig de tap te openen; want, op zulk een tyd, komt 'er, door de spleeten, zo veel water in het Schip, dat zy het, somtyds, twee of driemaal op een dag, uit het

II. Deel.  
I.  
HOOFDST.

riool moeten uitpompfen: maar met goed weder gefchiedt dit niet; en zo zy dan het water niet dikwils vernieuwen, en wederom uitpompfen, rot het in weinig dagen in het riool, en geeft een leelyken ftank. En men moet hier geen acht geeven op de zwartheid van het water, maar op den ftank; want de zwartheid is of doet geen kwaad: want die weet, hoe inkt gemaakt wordt, en te gelyk, dat een Schip, voor het grootfte gedeelte, uit eikenhout en yzer is famengefteld, zal zich over de zwarte kleur niet verwonderen.

22. Als het ftinkend water aan de menfchen te fchielyk gegeeven wordt; naamlyk, voor dat het eenige uren, in een overend ftand vat, waar uit de bovenfte bodem is uitgenomen, aan de vrye lugt heeft bloot geftaan: want zy hebben gemeenlyk, zulke vaten, waar in zy water gieten, voor een daagelyks gebruik, op dat, terwyl het aan de lugt bloot gefield is, het grootfte van de rotting en ftank kan vervliegfen. Schoon al het water, in alle Scheepen bederft; de zuiverheid van de vaten en het verfchil van het water, maaken nog, dat het niet altyd even erg ftinkt; en als het ftinkt, op fommige Scheepen, wordt het eerst aan de lugt blootgefield, eer het de menfchen gegeeven wordt; en dan doet het minder kwaad.

23. Als 'er veel manfchap geplaatst is in het Ruim of Kabelgat. Deeze plaatzing is kwaad, niet alleen, om dat deeze menfchen, hier, een zeer onzuivere lugt inademen: maar ook, datze hier byna altoos blyven: waar door zy de beflooten lugt, door hun lichaam, nog meer verwarmen, en met hunne uitwaasfemingen vervullen, en eindelyk in deeze plaatzen, nog andere onzuiverheden voortbrengen; het welk tufchendeks niet zo ligt gefchiedt. Deeze menfchen benadeelen, niet alleen, hun eige gezondheid, maar maaken ook, dat de eetwaaren fchielyker bederven.

24. Eindelyk, de menfchen worden aangedaan door eige befmetting, of welke hun aangebragt wordt; aangebragte, alsze eenigen uit Scheepen

of

of van land krygen, welken reeds de zaaden van II. Deel.  
 een besmettelijke ziekte hadden, schoonze, op I.  
 dien tyd, gezond scheenen. De geleerde LIND Hoofdst.  
 verhaalt zodanig een geval. Naamlyk, twee En-  
 gelschen, uit een Hollandsch Schip, 't welk uit  
 Oost Indië kwam, en aan het eiland Veetis, of  
 voor de wal te Spitheat lag, verzogten hun af-  
 scheid; en zulks verkreegen hebbende, gingen zy  
 over tot de Engelschen: maar naauwlyks, zegt  
 hy, waren zy, eenen dag, op het Engelsch Schip  
 geweest, schoon zy gezond scheenen te zyn, of  
 de een werdt 's morgens dood gevonden; en de  
 ander lag aan een zwaare koorts; en zy bragten  
 besmetting op de vloot, welke nog al eenigen tyd  
 duurde. Zo ook, als 'er met Schuitjes of Sloe-  
 pen aan boord koomen, dewelke besmet zyn. Ei-  
 ge besmetting krygenze, als 'er onder de matroo-  
 zen veele gevonden worden, die luy, oud, het  
 zeeleven ongewoon of tot het zelve onbekwaam  
 zyn, en reeds eenige kwaale onder de leden heb-  
 bende, want deezen worden uit een geringe oor-  
 zaak ziek. Wyders, als 'er, gestadig een merk-  
 lyk aantal van zieken is, schoon de ziekten, wel-  
 ken zy hebben, niet besmetlyk zyn. Want als,  
 in zo'n gelegenheid, de lugt tusschendecks, niet  
 met zorgvuldigheid gezuiverd, de zieken van de  
 gezonden afgescheiden, en de zindelykheid by de  
 zieken, wel in achtgenomen wordt; en eenige  
 Pispotten, in het Schip gehouden, of de Potten,  
 waar in de zieken gewaterd, of afgang geloosd  
 hebben, daar gelaaten en niet aanstonds naar bo-  
 ven gebragt worden, maar een dag en nagt in het  
 Schip blyven, gelyk dikwils geschiedt, waar zy  
 de lugt besmetten; als men, zeg ik, in alle zulke  
 omstandigheden, niet alle voorzorge gebruikt,  
 zal, dikwils, uit goedaartige ziekten, een zeer  
 kwaadaartige besmetting ontstaan. Van de ziek-  
 ten, uit eigen aart besmetlyk, zal het niet nodig  
 zyn, ict te zeggen.

---

## T W E E D E H O O F D S T U K .

*Als een Schip uit een warme naar een  
koude lugt vaart.*

Overgang  
tot Herfst-  
ziekten.

**H**ier moet men zich herinneren, wat in het voorgaande *Hoofdstuk* en de *Voorverhandeling* gezegd is; en dan zal men ligt zien; dat het tegendeel van het gene aangaande de zomer en de warmte gezegd is, in den herfst of winter moet gebeuren; waarom men, met regt, mag zeggen, dat de zomer gunstigst is voor de zeevaardenden, maar de herfst en winter ongunstig. Maar, dewyl een Schip, niet onmidlyk, van een warm in een koud gewest, of van den zomer in den winter gaat, maar deeze verandering, langzamerhand geschiedt, moet het, in het tuschenverloop, ziekten van den herfst ondergaan. Voor dat ik, derhalve, van zulken spreek, welken uit scherpe koude ontstaan, zal ik eerst spreken van de herfstziekten, welken op zee voorkoomen. Maar als het den geheelen winter door, niet koud is, en de winter gelyk aan den herfst, of het einde van den zomer, warm naamlyk, en regenagtig; hoedanig een winter men heeft, in de verzengde lugtstreek, of hoedanige, dikwils, in de Spaansche en Midlandsche zee, ondervonden wordt; moet dezelve, ten opzichte van de ziekten, gehouden worden voor een langen herfst, of een natte zomer. Maar als de winter wat koud is, met regen, sneeuw en hagel, gelyk in de Midlandsche of Spaansche zee, dikwils; en somtyds in het Canaal of de Duitsche zee, ook gezien wordt; bespeurt men, behalve dat de warmte in koude veranderd is, ook verandering van ziekten; welken een andere gedaante aanneemen, dan in een warme en vogtige lugt. In zulk een tyd ontstaan verscheiden soorten van Koortzen, waar van ik, in het Derde Deel, of in een vreemde haven, zal spreken; als ook Jigtpynen, Scheurbuik, Buikloop,  
Roo-

Roodeloop, waar van, in 't byzonder, gehandeld zal worden. Maar als 'er harde vorst komt, verandert dit de ziekten, uit den herfst ontstaan, of vertraagt den voortgang derzelven, en brengt anderen voort, waar van aan het einde van dit *Hoofdstuk* gesproken zal worden.

II. Deel.  
I.  
HOOFDST.

## E E R S T E A F D E E L I N G.

*Van de Vliegende Jigt.*

**D**e veranderlykheid van het weder, de warmte van den dag en de koude van den nagt, waar door de Herfst zich, van andere tyden des jaars, onderscheidt, maakt de zeevaarenden, aan veele ziekten onderheevig. Want zy vergaderen, niet alleen, van wegen groove en harde spyzen, welken de kragten van de natuur, en de werking der Vaten zwaar valt, om tot het uiterste te bereiden, niet alleen veele ongestelde deeltjes in het lichaam, of in de Vogten; maar moeten ook, dikwils, pligtshalve, het lichaam, door de voorgegaane hitte van den zomer, en van overdag, in den herfst, zeer geopend, en dikwils nat bezweet, en met weinig kleederen voorzien, aan de nagtlugt of regen blootstellen; waar door de groote ontlasting door de Huid, dikwils, schielyk, of merklyk verminderd, of geheel gestremd wordt. Hier uit volgt ophooping van veele scherpheden in het lichaam, en een groote bron van ziekten; en de wezenlyke oorzaak van vliegende Jigtpynen koomen hier uit voort; welken zo lang het lichaam behoorlyke kracht heeft, en 'er niets tuschen komt, waar door deeze heilzaame ontlasting gestoord wordt, eindelyk, worden uitgedreeven, zonder eenig kwaad gevolg, maar ingehouden en met de omloopende Vogten vermengd wordende, doen zy het geheele lichaam nadeel. Maar als zy op een zeker deel, 't welk geschiktheid heeft, om de zieke stoffe te ontfangen, neervallen; prikkelen, steeken en knaagen zy het zelve, en verwe-

Vliegende  
Jigtpynen  
hoe te ge-  
neezen.

II. Deel.  
II.  
HOOFDST.

ken 'er pyn; waar op, dikwils, Ontfteekingen volgen: waar uit dan naar gelang van het deel, waar in de stoffe blyft hangen, verscheiden soorten van pynen ontstaan. By voorbeeld, als de Tandén aangedaan worden, wordt de pyn Tandpyn genoemd, indien de Borst, hietze een basterd *Pleuris*; alsze den Arm aangrypt, noemtmenze Vliegende Jigt enz. Maar, wyl deeze niets byzonders hebben, zo veel de Scheepen aangaat, wil ik den goedgegunstigen Leezer liever tot andere Schryvers wyzen, dan my hier mede ophouden; ik zal maar eenige weinige dingen, welken de geneezing raaken, melden. Men moet, naamlyk, naauwkeurig onderzoeken, of zodanige Lyders volbloedig dan kwaadsappig zyn; want zo voordeelich de Aderlaatingen zyn voor de eersten, zo nadeelig zynze voor de laatsten; derhalve moet, in zwakken, de Aderlaating, met veel voorzichtigheid gedaan worden: want behalve datze een natuurlyke helling hebben tot Scheurbuik, doetze 'er hen gereedlyk toe overslaan. En als 'er op de gewoone geneeswyze, en zagte zweetmiddelen, eenigen tyd gebruikt, geene verligting volgt, moet men de *Cortex Peruvianus* gebruiken, en groote Spaanschevliegpleisters op het pynlyke deel leggen; inzonderheid als de koude toeneemt; want dan kan, wegens gebrek van kleederen en dek, van een zagte zweetmiddel, weinig goeds gehoopt worden. Heeter en sterke zweetmiddelen, doen; voornaamlyk, in jonge menschen en die volbloedig zyn, dikwils, meer kwaad dan goed. Daarenboven hebben kleine Blaartrekkende pleisters, gelyk ik dikwils gezien heb, het kwaad meer getergd, dan verligt; terwyl groote, altyd, van goede uitwerking waren. Eindelyk, moet men zorge draagen, dat de sterken niet zwak gemaakt, of de zwakken scheurbuikig worden; en maaken dat de zieken niet te lang in de kooy liggen, of in het Schip blyven; maar zo het zyn kan, opstaan, en overdag, in de open lugt, op het Schip wandelen, of het lichaam, op eenige andere

wy-



wyze, beweegen. Zonder dit zullen zy de Scheur- II. Deel.  
 buik kwaalyk ontkoomen. II.

HOOFDST.

T W E E D E A F D E E L I N G.

*Van de Scheurbuik.*

I. **D**eeze wreede plaage der Scheepvaardenden Inleiding.  
 heeft de geleerde LIND zeer wel beschreeven, in zyne Verhandeling over de Scheurbuik, in 't Engelsch uitgegeeven. Dit is een uitmuntend Werk, 't welk niemant misfen kan, die op zee de Genees- of Heelkunde wil oefenen; waarom ik geene zwaarigheid maake, den gunstigen Leezer derwaards te wyzen; en ik zal korthedshalve, veele dingen, daar in voorkoomende, fchoonze iet doen, tot een volmaakter begrip van de ziekte, in myn werkje, voorbygaan. Want ik ben van oordeel, dat 'er weinig aangelegen is, of de Ouden onze ziekte al, dan niet gekend hebben; en zal my met de gefchillen hier over, welken de geleerde Engelschman heeft onderzocht, niet ophouden, of insteeken. Ik denke, dat het genoeg zal zyn, als ik, in deeze Verhandeling, alleen de historie van de ziekte, zo als dezelve, gewoonlyk, op onze oorlogfcheepen voorkomt, en zo ver ikze in menfchen, die de Scheurbuik hadden, of door het openen van de doode lyken, hier aan geftorven, heb konnen waarneemen, zal hebben opgegeeven. De orde, welke ik, in de verklaring van deeze ziekte, zal houden, zal deeze zyn.

1. Van de oorzaaken der ziekte.
2. Van de Ken-teekenen.
3. Van de waarneemingen op het bloed der Scheurbuikigen.
4. Van het openen van doode lichaamen.
5. Van de toevallen.
6. Van de Natuur of aart der ziekte, en
7. eindelyk van de Geneezing.

*Oorzaaken van de Scheurbuik.*

II. De Scheurbuik heeft meer dan eene oorzaak; Verdee-  
ling.

II. Deel.  
II.  
HOOFDST.

veelen loopen te zamen om deeze ziekte voorttebrengen, welken bekwaamlyk verdeeld kunnen worden in voorbeschikkende en bykoomende. Onder de voorbeschikkende kunnen geteld worden: eene gesteldheid van lichaam om deeze ziekte te krygen; drooge en zwaare kost van het scheepsvolk, als men 'er byvoegt een zittend of werkloos leven; onmaatig gebruik van Tabak, het zy door kaauwen of rooken; als ook van sterken drank; eindelyk, de ontbeering van versche Groenten. Onder de bykoomende, alles wat de Doorwaasfeming kan verminderen of stremmen; als koude, droefgeestigheid en een vogtige lugt. Deeze oorzaken moeten, nu, elk afzonderlyk, overwoogen worden.

Lichaams  
gesteldheid  
tot Scheur-  
buik.

III. Onder alle de gesteldheden des lichaams is 'er geene, welke zo ligt tot Scheurbuik overflaat, dan, waar in taay, dik en aardagtig bloed de overhand heeft. Want het is bekend, dat een vrye en behoorlyke omloop des bloeds, zo noodzaaklyk is, tot het leven en de gezondheid; dat het eerste, naauwlyks eenigen tyd, zonder groot ongemak, en de andere, geheel niet kan bestaan: en het blykt, dat een taaye en dikke gesteldheid van bloed, de beweging vertraagt, en tot een behoorlyke doorstraaling onbekwaam maakt; waarom men een traage en zwakke Pols voelt by menschen van zulk eene gesteldheid, als ook koude van de uiterste ledemaaten, welken in Scheurbuikigen zo gemeen zyn; dat waar deezen niet zyn, geene Scheurbuik is; gelyk beneden nader zal blyken. Om dezelfde reden zullen ook de laatste bewerkingen op de Vogten, benevens derzelver afscheidingen en uitlozingen, minder, naar behooren, volbragt worden; en dus veele ongelykartige deelen, in het bloed, worden opgehoopt; waar uit, dikwils verstoppingen, inpakkingen in de Longen en ingewanden van den Buik, in deezen en genen gezien worden. Het is, derhalve, niet te verwonderen, dat de Schryvers zulk een groote overeenkomst gesteld hebben, tusfchen een

een zwartgallige Kwaadsappigheid, de Melancholie en de Scheurbuik, als uit hunne schriften blykt (\*). Anderen hebben de Scheurbuik aangemerkt als de hoogste trap van Melancholie, gelyk RIVERIUS (\*\*), ETTMULLER (§) en veele anderen. En EUGALENUS heeft, niet zonder reden, gesteld, dat de inwendige oorzaak van deeze ziekte in een overvloed van zwartgallig Vogt bestaat. Want schoon deeze ziekten van elkander verschillen, hebben zy, echter, veele dingen gemeen: want behalve de uitwendige teekenen, is het bloed, uit de Aderen van Scheurbuikigen getrokken, zwart en dik; waar van bepeden. Zulk eene ontaarting van bloed heeft ARETÆUS reeds, zeer wel, aangeteekend: dat naamlyk, het bloed van Melancholieken afgelaaten, dik, galagtig, geklonterd, en zwart is, als droesfem (†). En als men hier by nog overweegt, hoe ligt, en uit een geringe oorzaak, tot deeze ziekte over slaan, zwartgalligen, Melancholieken, oude menschen, en zulken, die, om welke reden ook, of aan een zodanige kwaadsappigheid, of verstopping der ingewanden sukkelan; zal klaar blyken, dat de Scheurbuik, grootdeels, van zulk eene lichaamsgesteldheid af hangt; en het heugt my niet, op onze Scheepen, zulk een mensch gezien te hebben, of hy verviel, zo dra 'er andere oorzaaken by kwamen, in de Scheurbuik.

IV. De drooge, harde, en zwaar verteerbaare kost van het Scheepsvolk, kan veel toebrengen, tot deeze ontaarting der Vogten; inzonderheid alsze bedorven is. Maar dewyl 'er veele op de Scheepen zyn, die dezelve nuttigen, en evenwel vry blyven van de Scheurbuik; zal het, dunkt my, nodig zyn, eer wy hier over oordeel vellen, de spyzen, welken de matroozen gebruiken, zo als-

II. Deel.  
II.  
Hoofdst.

De  
Scheeps-  
kost, een  
andere  
oorzaak.

(\*) Vid. DOLÆI. *Med. Theor. Pract. Encyclop. de Scorbuto.*

(\*\*) *Prax. Med. de Scorbutica effedione.*

(§) *Colleg. Pract. part. 2. cap. ultimo.*

(†) *Lib. 1. de Curat. morb. diuturn. Cap. 5. pag. 124.*

II. Deel.

II.

HOOFDST.

alsze gemeenlyk zyn, en ik ze op de reizen, welken ik gedaan heb, gevonden hebbe, in overweging te neemen; en te onderzoeken eindelyk, wat het daaglyks gebruik hier van ons leert, in bedeking te neemen. En dewyl het grootste gedeelte der kost voor de Vlootelingen, uit meelige dingen wordt genomen, en ook geen andere kunnen gevonden worden, welken beeter aan het oogmerk en de huishouding voldoen; zal ik op deezen, alleen in 't algemeen, blyven staan. Onder de meelige dingen, welken de Matroozen eeten, worden, gemeenlyk, geteld, Befchuit, gepelde Gerst, somtyds Ryst en Gierst, Erwt en Boonen. Alle deeze dingen, alsze tot meel fyn gemaakt, bevoctigd, en op een stille en warme plaatze neergezet worden, raaken aan 't gisten en worden zuur. Gekookt, gekaauwd, met speekzel en water vermengd, in een blaas beslooten, en in warm water, tot 90 of 100 graden, op de Thermometer van *Fabrenheit*, werdt alles schiekyker zuur dan te vore. Want, de blaaze, na verloop van eenige uren geopend wordende, begon reeds een zuuragtige lugt uittegeeven: maar na vierentwintig uren, gaf de stoffe, niet alleen, een onaangenaamen zuuragtigen reuk, inzonderheid, de erwten, maar men kon de zurte, door den smaak, ook zeer wel gewaar worden; en evenwel hadtze haare lymagtigheid nog niet verlooren, inzonderheid de gort. Maar nademaal wy de eetwaaren, door geene konst zo kunnen ontbinden, alsze, in ons lichaam, bereid worden, waar in de ontbindende sappen, te gelyk met beweging en warmte, op de spyzen werken; en wy de veranderingen niet genoeg begrypen, welken zy moeten ondergaan, voor datze in ons bloed koomen, of hoe dezelve geschieden; kunnen wy, alleen, door vergelykingen en waarneemingen, of 't gene ons de ondervinding leert, hier over redeneeren. De ondervinding leert ons echter, dat zo dikwils iemand, al is het matig, dat is, tot verzadiging, hier van, inzonderheid, gort, eet (*Voorverband.*)

hy

hy altyd, niet alleen in de Maag, maar ook in 't geheele lichaam, een gevoel van zwaarte gewaar wordt; als, een bezwaarde Ademhaaling, en geneigdheid tot slaap, welken niet zo ras overgaan, ten zy het lichaam zeer sterk en aan arbeid gewend is. Ook is 't bekend, dat meelige dingen, met water gemengd, en niet gegist zynde, een dik, taay en lymig sap uitleveren. Hier uit kan men eenigzins opmaaken, dat zulke spyzen iet tot onze ziekte kunnen toebrengen; naamlyk, door de Vogten dik en taai te maaken. En dewyl het bloed, in de Scheurbuik, althans in het begin, dik en lymig bevonden wordt, blykt, dat door zodanige spyzen, alsze lang gebruikt worden, den weg, tot zulk eene gesteldheid der Vogten bereid wordt.

II. Deel  
II,  
HOOFDST.

Een andere spyze, welke de verteering zwaar valt, is de Stokvisch, welke lang in de eerste wegen blyft hangen; voornaamlyk, alsze niet wel bereid wordt. Daarenboven wil visch ligt rotten; gedroogde wel minder dan versche, maar zy zyn niet vry van de verrotting. Ook doen zy weinig tot voeding, en de matroozen achtenze ook gering: ofze evenwel veel doen tot onze ziekte, twyfele ik. Want als ik dezelve aanmerk als een spyze, harder dan alle andere; en welke, door een langduurige kooking, in een geley kan ont- daan worden, en de krachten der verteering, wegens een lang verblyf, in de Maag en Darmen, verzwakken; kan men zeggen, datze, in zeeker opzicht, kwaad doe: en in tegendeel, om datze niet in groote maate wordt gebruikt, en het grootste gedeelte onverteerd blyft, en met den afgang wordt geloosd, schyntze weinig goed of kwaad te kunnen doen; ten minste, zo veel de Scheurbuik aangaat. Sommigen hebben zich evenwel verbeeld, datze oorzaak is, waarom de Nederlanders minder van de Scheurbuik aangegreepen worden dan de Engelschen, die meer vleesch eeten (\*):

doch

(\*) Zie WIND *Aanmerk. op de Middelen ter Gezond.* pag. 99. en MEAD *Histor. Account of a new method for extracting the foul air out of Ships &c.* pag. III.

II. Deel.  
II.  
HOOFDST.

doch MEAD schryft dit minder toe aan de visch, dan aan het gebruik van Oranje appels en Limoenen. Ik geloove eer, dat dit verschil plaats heeft, om dat de Nederlanders minder gezouten vleesch eeten, en meer andere spyzen, welken minder schadelyk zyn, dan gort en brood.

Onder de derde foort van eetwaaren, waar mede de matroozen gespyzigt worden, kan men begrypen kaas, boter en spek. De kaas, alsze versch is, veroorzaakt eene taaiheid in onze sappen; en alsze oud wordt, rotze, en krygt een groote loogzoutige scherpte. Niet zelden wordtze te zwaar gezouten; en alsze dan wat oud is geworden, wordtze, menigmaal, zo scherp, datze de genen, dieze wat veel eeten, ontsteekingen van het verhemelte, de tonge, keel, het tandvleesch, Sprouw, ja zweeringen van de tong en het tandvleesch, en gestadige kwyling, door prikkelen en steeken, doe krygen. De boter, alsze goed is, is een goed voedzel; maar ze kan bezwaarlyk, inzonderheid, in warme gewesten, lang bewaard worden, zonder garstigheid aan te neemen; want zo ze, in 't begin van de reize, al vry goed is, ze wordt op 't einde leelyk en garstig. Hier uit blykt, dat zodanige spyzen, wylze de Vogten, door derzelver scherpe en garstige deeltjes bederven, schaedlyk zyn voor dezulken, die eene geschiktheid hebben tot Scheurbuik; en die 'er reeds aan vast zyn, en in het gebruik van deeze dingen blyven voortgaan, de ziekte, in 't kort, tot den ergsten staat zullen brengen. Het gene ik van de boter gezegd hebbe, moet ook van het spek, en alle smeer geoordeeld worden; alhoewel ik, op de reizen, welken ik gedaan hebbe, het spek, en ook de andere eetwaaren, meest altyd goed bevonden hebbe, behalve de boter. Somtyds worden 'er wormen of eenig ander ongedierte, in het brood, de erwten, gort en stokvisch gevonden; maar deezen weggedaan zynde, was de kost gekookt zynde niet onmaaklyker dan te vore; en ik heb 'er ook geen kwaad uit konnen bespeuren: zie het I

*Hoofdst.*

*Hoofdst. van het II Deel §. V. 18.* Dit gebeurt dikwils, al zyn de eetwaaren goed.

II. Deel.  
II.  
HOOFDST.

Maar als wy nu in aanmerking neemen, wat het daaglyksch gebruik, van deeze eetwaaren, ons leert; zal men zien, datze geen oorzaak van zo groote kwaalen zyn, want 'er zyn menschen, die byna enkel meelige dingen eeten, en evenwel gezond zyn, vast en sterk worden, tot hoogen ouderdom koomen, en by welken de Scheurbuik onbekend is. Hier van zyn menigvuldige voorbeelden. Want in sommige plaatsen van Duitschland, maakt het gemeene volk, voor daaglyksch gebruik, verscheide meelige kost, zonderze te doen gisten, waar onder *knopflen* of *Nudlen*, van de voornaamsten zyn, en de Engelsche *Pudding*, in taaiheid en lymagtigheid, niet hoeven te wyken. Ik heb gezegd, byna; want des winters eeten zy peulvrugten, als boonen, erwten enz. met spek. Als men, derhalve, de Zuurkool, en versch brood, uitzondert, zal men geen groot verschil vinden, tusfchen de eetwaaren van deezen en van de matroozen. Nu en dan kunnen zy ook nog versche groenten hebben, als roode kool; 't welk echter zelden gebeurt, want in die gewesten is de winter zeer scherp, en ze worden door de sneeuw, welke hier zeer veel valt, bedekt. Ik weet wel, dat men my hier kan tegenwerpen, dat zulke menschen zwaaren arbeid doen, en op het land, niet in Scheepen wonen; doch dit is even eens; want de eetwaaren blyven dezelfden; en als deezen zo veel deden tot onze ziekte, moesten zy 'er, meermaalen van bevangen worden; 't welk naauwlyks tweemaal, in honderd jaaren, gebeurt. En men kan ook zo iet, op de Scheepen zien, inzonderheid, in zulken, welken, van de Nederlanders, goede matroozen geheeten worden. Want deezen blyven, niet slegts, eenigen tyd, vry van de Scheurbuik, maar, dikwils, wel een of twee jaaren; schoon zy dezelfde spyzen gebruiken, en op dezelfde plaatze hun verblyf hebben, waar veel slegten, luyen, zwakken zwaar ziek zyn. Men heeft

II. Deel.  
II.  
HOOFDST.

heeft ook geloofd, dat de Nederlanders minder van de Scheurbuik aangedaan worden, dan de Engelfchen, om datze Zuurkool, op de Schepen, eeten (\*). My aangaande, ik heb dit niet kunnen ondervinden; want in myn tyd, werdt geene kool geschafft. Ik hebbe wel gezien datze van de Officiëren wierdt gegeten, maar niet van de matroozen: waarom het my voorkomt, dat het verschil, voornaamlyk afhange van de gemelde oorzaak, naamlyk, het gezouten vleesch. Evenwel zyn 'er nog wel tyden; en zelfs lang genoeg, geweest, dat zy dit gebruikten, en geen Scheurbuik kreegen; gelyk men by den Heer LIND zien kan. Waar uit men kan opmaaken, dat de Scheurbuik, niet allëen, moet afgeleid worden van de leestogt der matroozen; en het verschil der menigvuldigheid van deeze ziekte, hier uit niet volkoomlyk kan verklaard worden; maar dat 'er noodzaaklyk, nog iet anders moet tusfchen beiden koomen. Maar waarom worden goede matroozen, op de Schepen, minder van de Scheurbuik aangetast, dan die van een andere gesteldheid zyn? Ik meene dat het hier van afhangt, datze hunne kleederen en dekbeeter wecten te bewaaren, dan de slegten, die dezelve of verkogt, of door achteloosheid, verloorren hebben; daarenboven, alsze vry zyn van werk, dansen en speelen zy, en oefenen dus hun lichaam; maar dit komt anderen, die liever slaapen willen, niet gelegen.

Cebrek  
van  
lichaams  
beweging.

V. Uit het gene vooraf gezegd is, zal men nu al beginnen te zien, hoeveel een beoorlyke beweging der lichaams toebrengt tot de gezondheid; en hoe zeer zy deeze nodig hebben, die zulke zwaare spyzen gebruiken: want elk een weet, dat, om zulke spyzen te verteeren, sterke lichaamsbewegingen nodig zyn. Het is bekend, dat de omloop van het bloed, door de beweging der Spieren voortgezet, en de warmte vermeerderd wordt. Hier uit volgt, dat de bewegingen des lichaams,

niet

(\*) Vid. CRAMERI *Epist. de Scorbuto.*



niet alleen bevorderlyk zyn tot een sneller omloop van het bloed, maar ook tot een betere bewerking van onze Vogten, en meerder uitwaasfeming: want hoe grooter de aandrang is van het bloed door het Hert in de Vaten, hoe grooter ook de schuuring is der Vogten; zo onder zich, als tegen de wanden der Vaten, waar in ze rond gevoerd worden; en hoe schielyker ze worden voortgedreeven door de kleine Vaten, en voor de afscheidingen en uitloozingen bekwaamer gemaakt worden. Hier door wordt, inzonderheid, de ontzichtbaare Doorwaasfeming merklyk vermeerderd; welke, volgens de berekening van SANCTORIUS, de grootfte is van allen; wyl door deeze ontlastinge, alleen, in een dag, meer vogts uit het lichaam wordt uitgedreeven, dan door alle andere uitloozingen te zamen. Waar uit men kan besluiten, dat al wat de omloop van het bloed kan voortdryven, ook deeze heilzaame ontlasting vermeerdere; en in tegendeel. En hier uit ziet men, hoe zeer de beweging van de Scheepvaarenden diene, tot behouding van de gezondheid; en hoe veelze doe tot verkryging of voorkooming van de Scheurbuik, wordt door ontelbaare voorbeelden beweezen. Wy hebben, boven, gezien, dat goede matroozen, langen tyd, op het Schip kunnen zyn, eerze van Scheurbuik aangegreepen worden. De geleerde LIND heeft opgemerkt, dat op de Engelsche Schéepen, niet alleen de Officieren van deeze ziekte bevryd blyven; maar dat ook de opzigters op zee dezelve zelden krygen. Op onze Scheepen blyven, niet alleen, de Bestierders vry van deeze ziekte, maar ook de roeijers; schoon hunne kooijen, zonder onderscheiding, hangen in het Schip, en zy dezelfde spyze gebruiken als de andere matroozen, zonder eenig onderscheid. De oorzaak, waarom de Bestierders van het Scheepsvolk minder van deeze ziekte aangedaan worden, dan de matroozen zelvén, geloofte de Heer LIND aftehangen van het beschut om hunne bedsteden, en het dek; of datze meer geestigen drank gebruiken, dan de an-

II. Deel.  
II.  
HOOFDST.

deren. Ik oordeele, dat het afhangt van de meerdere beweging des lichaams, en een meerder gebruik van versche groenten. Want het is bekend aan allen, die kennis van de Scheepvaart hebben, dat de roeijers meer moeten werken, dan de overige matroozen of soldaaten; en ook zwaarder arbeid doen, voornaamlyk, als het Schip voor anker ligt. Ik heb matroozen gezien, die op eene reize zwaar aan de Scheurbuik waren geweest, maar de reize-gedaan zynde, in 't Vaderland weder gezond werden; en na verloop van eenige maanden, wederom aan boord gekoomen zynde, en roeijers geworden, op die reize, geen Scheurbuik kreegen; schoon de oorzaaken tot dezelve erger waren, dan op de voorgaande reize. Behalven deezen, ziet men zelden jonge menschen, of jongens, die graag speelen, van de Scheurbuik aangegreepen worden; schoon 'er nu of dan een enkele van aangedaan worde; en dan is zulks aan zeker geval, dat hy te lang, zonder beweging op het Schip is geweest, of zich in de kooy gehouden, toeteschryven. Wyders, heb ik, dikwils, opgemerkt, dat, in den Herfst of Winter, als 'er veel regen viel, met weinig of een matigen wind, veelen van de Scheurbuik wierden aangetast, en de ziekte zeer schielijk toenam; en in tegendeel, andere dingen gelykstaande; als de wind sterker was, de baaren verhief, en het Schip in meerdere beweging bragt, de matroozen niet zo ligt Scheurbuik kreegen, en de toevallen langzaamer aangroeyden in de genen, die dezelve reeds hadden: ik spreek nu niet van zeer sterken wind, die gevaar kan aanbrengen; want die komt maar zelden, en kan een andere uitwerking voortbrengen. Ook heeft men altyd gezien, dat de soldaaten meer van deeze ziekte aangegreepen worden dan de matroozen, en 'er ook meer aan sterven; waar van een aanmerklyk voorbeeld gevonden wordt in de reize van den Heer ANSON; dat naamlyk, de Scheurbuik niet zo veel sterfte hadt veroorzaakt onder de matroozen, als onder de soldaaten; want uit vyftig

ou-

ouden en invalide soldaaten op den CENTURION, waren alleen vier; en uit negen en zeventig vlooteling-soldaaten, waren vyf overgebleeven, de anderen aan de Scheurbuik gestorven. Op onze Scheepen heb ik altyd gezien, als 'er zeven aan de Scheurbuik waren, waren 'er, ten minste, vier soldaaten onder; schoon het getal van deezen niet zo groot is als van de matroozen; en dit heb ik nergens anders aan kunnen toeschryven, dan alleen aan gebrek van beweging. Het is, inderdaad, verwonderlyk, welk een afkeer, zy, van nature, hebben van allen arbeid of beweging; ook hebben ze geen vermaak in eenig spel; maar vertoonen iet deftigs en manlyks, ik weet niet wat; als of dansen en speelen te laag ware voor een soldaat. De Heer CRAMER heeft ook aangemerkt, dat de ziekte meer woedde onder het voetvolk dan onder de ruiters, in het Keizerlyk leger by Temeswar. Misfchien is de voornaamste oorzaak geweest, de mindere beweging: want die weet, hoe het voetvolk leeft, in de legers, zal gemaklyk zien, dat ik niet ver buiten de waarheid spreek. Want als zy niet in de wapenen staan, brengen zy, byna, den geheelen dag door, met slaapen; maar de ruiters hebben zo veel gelegenheid niet tot luiheid, om dat zy daaglyks de paarden moeten oppassen. En de ondervinding leert, dat menschen, die een zittend leven leiden, droefgeestig worden; inzonderheid, als zy harde spyzen gebruiken, en de vlugheid van geest verliezen. En het is zelfs de ouden niet onbekend geweest, hoe veel de beweging des lichaams doe tot de vlugheid. Het is te verwonderen, zegt PLINIUS (†), hoe het verstand, door werking en beweging van het lichaam, opgewekt wordt. Waar uit schynt te volgen, dat de matroozen, naauwlyks van de Scheurbuik zouden aangedaan worden, als zy beweging van lichaam genoeg hadden. De goede matroozen weten dit zeer wel, zy noemen

(1) *Epist. 6. Lib. 1.*

II. Deel.  
II.  
Hoofdst.

Misbruik  
van Ster-  
ken drank  
en Tabak.

men de Scheurbuikigen luyaards; om dat zy hebben opgemerkt, dat de luyen 'er, doorgaans, op het Schip van aangegreepen worden.

VII. Wyl 'er veele dingen zyn, welken de verteering der spyzen kunnen beletten of verzwakken, zal ik alleen spreekken van twee misbruiken, welken op de Scheepen dikwils voorkoomen, en tot onze ziekte eenige aanleiding kunnen geeven. Ik acht het overtollig, hier van de werking der verteering te spreekken: want elk een weet, dat de kost, van het Scheepsvolk, een goede gesteldheid nodig heeft van de deelen en krachten, welken de verteering en kooking moeten bewerken. Hier uit blykt, dat alle dingen schaadlyk zyn, welken de kost harder of taaier kunnen doen worden; en ten anderen, als 'er zulke diagen van onttrokken worden, welken 'er natuurlyk by behoorden gemengd te worden, hier door, de ontbinding onvolkomener gemaakt of vertraagd wordt; ik zie, naamlyk, op het misbruik van sterken drank en Tabak. Want, schoon deeze dranken geroemd zyn om de verteering te bevorderen, en hier toe van sommigen nog aangepreezen worden; brengen zy zulk een voorgegeeven uitwerking niet voort; ja zullen, veel eer, alsze met de spyzen vermengd worden, dezelve doen krimpen, harder en onbekwaamer ter verteering maaken. De geleerde MONCHI heeft dezelve, onlangs, om de verrotting weerende eigenschap, aangepreezen (\*); en de noodzaaklykheid derzelve, door veel byeenverzamelde voorbeelden getragt te bewyzen. Maar als men met de daaglyksche ondervindingen te raade gaat, en de Schriften der Auteurs behoorlyk overweegt, zal men het tegendeel, uit die voorbeelden, kunnen toonen. Men moet, echter aanmerken, dat de geleerde Geneesheer, alleen een maatig gebruik heeft aangeraaden; en dezelve met water en andere dingen vermengd wil hebben. Op zulk eene wyze kunnenze, inder-

(\*) Verhand. van de Haarl. Maatsch. der Weetenfch. VI. Deel.

derdaad, den menschen weinig nadeel doen, ja II. Deel.  
 nog wel eenig voordeel, gelyk ook een maatig ge- II.  
 bruik derzelven, schoonze niet vermengd zyn, HOOFDST.  
 geen kwaad aanbrengt. Maar ik oordeele het, in  
 ons geval onnodig, dezelve als een rottingwee-  
 rend middel te geeven; om dat 'er geene rotting  
 is, althans niet in de Maag en Darmen, waar  
 deeze dranken de voornaamste werking doen. Want  
 het is bekend, dat de menschen aan een beginnen-  
 de, ja reeds gewortelde, en tot den hoogsten trap  
 geklommen Scheurbuik, kwynende, nog eetlust  
 hebben, en allerhande spyzen gebruiken; zonder  
 eenig blyk van beletzel in de verteering. Dit heb-  
 ben allen met verwondering gezien, die Scheur-  
 buikigen behandeld hebben, en behoeft, derhal-  
 ve, geen bewys. Nog meer, de menschen kry-  
 gen de Scheurbuik, al is de kost goed; maar waar  
 van ontstaat de honger? van een gist' der verrot-  
 ting, of uit bedorven overblyfzels van de spyzen,  
 in de eerste wegen; zo dat menze, met rotting-  
 weerende middelen moet voorkoomen? het welk  
 bezwaarlyk te gelooven is. Indien zulk eene  
 oorzaak de honger maakt, zou men kunnen zeg-  
 gen, dat de omzichtige natuur in de Maag der  
 Scheurbuikigen, van 't spoor is, welke anders, al-  
 tyd, het tegendeel aanwyst: want de Scheurbui-  
 kigen hebben, niet alleen, trek tot zuure of rot-  
 tingweerende dingen, maar ook naar versch vleesch  
 en alsze dit niet hebben kunnen, eeten zy zelfs  
 spek; en het gene zy eeten, smaakt hun, zo als  
 het is. En die deeze dranken veel gebruiken, zyn de  
 Scheurbuik niet minder onderhevig, dan die dezel-  
 ven weinig of geheel niet drinken, en een begin-  
 nende Scheurbuik kan met geen sterken drank over-  
 wonnen worden, als de oorzaaken, welken de ziek-  
 te hebben voortgebragt, blyven aanhouden; zelfs  
 gelukt het niet met den zo geroemden geest van  
 Lepelbladen; met welke ik eenige proeven geno-  
 men hebbe, waar van eene aantehaalen, genoeg  
 zal zyn. Als wy 1760, uit West-Indie, te rug,  
 onder zeil gegaan waren, met het Schip de PRIN-

II. Deel.  
II.  
HOOFDST.

CESSE CAROLINA, begon de Scheurbuik te koomen onder de matroozen. Het Schip naby het eiland Floris zynde, stondt de Kwik in de Thermometer van *Fabrenheit*, op zyn hoogst, op 64. gr. en het laagst op 61. Op den 27 *January* klaagden *Thomas Pinctor*, een man van omtrent 50 jaaren, van een slymige geartheid, maar nog redelyk sterk; *Joost Althe*, omtrent 34, en *Adriaan Prevot*, omtrent 24 Jaaren oud, over pyn in de gewrigten en vermoeidheid in de leden. Deezen heb ik, 's morgens te zeven uren, gegeven een *Unce Spiritus Cochleariæ*, met een *Unce Aqua Raphani*, volgens de Haagfche Apotheek, om op eene reize te neemen; voor den middag zes *drachmen Spiritus Carminativus Silvii*, met een *Unce Aqua Cinnamomi*; en des avonds een *Unce Aqua Vitæ Mithioli*, met een *Unce Aqua Cinnamomi*. Zo voer ik eenige dagen voort; maar als, ondertusfchen, het tandvleesch begon te zwellen, en de overige teekenen van de Scheurbuik zich, meer en meer, openbaarden, maakte ik een drankje uit vier *Unce Spiritus Cochleariæ*, en evenveel *Aqua Raphani* (zo lang ik hier van iet had, naderhand nam ik gemeen water) en twee *Unce Suiker*; waar van zy, alle twee uren, een theekopje vol gebruikten. Zo heb ik, wederom, eenige dagen aangehouden; maar toen ik zag, dat de ziekte, van dag tot dag, toenam, gaf ik dit middel niet meer. Naderhand heb ik hen, op de gewoone wyze, behandeld; maar met een ongelukkigen uitflag: want, omtrent het midde van *February*, 1761, is *Thomas Pinctor*, by Helvoetsfluis gestorven; en *Joost Althe*, eenige dagen daar na, in het gasthuis te Rotterdam; en *Adriaan Prevot*, die, in de laatste dagen, nog een Scheurbuikige Roodeloop kreeg, in de lange Leenstraat van dezelfde stad. Ondertusfchen was van de anderen, die de Scheurbuik hadden, niemand op het Schip, of aan land gestorven. Men moet weten, dat het weder in *January* en *February*, meest altyd regenig en nevelig was geweest. Hier uit is baarblyklyk, dat het berugte

te rottingweerend middel, noch in de eerste, noch in de tweede wegen, iet gedaan hebbe. Dat geestige dranken den omloop van het bloed aanzetten, en aanleiding tot Doorwaasfeming maaken, is ontwyfelbaar; maar het is ook zeker, dat zy, na de vervlieging van het aanprikkelende, de werkingen van het lichaam traager laten, danze, voor derzelve gebruik geweest waren; en deeze vertraaging langer duurt, dan de beweging, welke zy, in het lichaam verwekt hadden. Waar uit blykt, datze maar uitwerking doen, voor een oogenblik: en dat zulk eene voor minder prys kan verkreegen worden, heeft de voorgaande § V. geleerd; en dit middel is altyd by de hand. Einde-lyk, een onmatig gebruik van Tabak, het zy gekauwd of gerookt, is kwaad; om dat het de spyzen van speekzel tot de verteering berooft, de tanden door haar scherpheid, verknaagt; door de tong te prikkelen, te veel kwyling verwekt, en de deelen tot deeze vloeijing zo gereed maakt, datze, uit een natuurlyke gesteldheid, te veel speekzel afscheiden; waarom deeze menschen naauwlyks spreken kunnen, zonder dat de kwyl de mond uitloope. Daarenboven worden zy stinkende kwatters; en alsze maar eenigzins van de Scheurbuik aangedaan worden, krygenze een sterke kwyling: want de natuur was reeds gewend, door deezen weg, te veel vogt uittegeeven. Hierom worden deeze, in de Scheurbuik, meer geplagd van ongemakken, in den mond, dan anderen. En ik heb altyd gezien, dat menschen, die onmatig Tabak gebruikten, deeze ziekte eerder kreegen dan anderen, welken dezelve weinig, of niet gebruikten. Zy bedriegen zich, derhalve, die zich inbeelden, dat men zich door het gebruik van Tabak, voor de Scheurbuik kan behoeden.

VII. Maar onder de oorzaaken, welken het lichaam, tot deeze ziekte, kunnen voorschikken, wordt, met recht, geteld het gemis van versche Groenten. Alhoewel deeze oorzaak, gelyk ook de overigen, behalve de eerste, meer voor een

II. Deel.  
II.  
HOOFDST.

Het gemis  
van ver-  
sche  
Groenten.

II. Deel.  
II.  
HOOFDST.

bykoomende zou kunnen gehouden worden; heb ik het, echter, niet onvoegzaam geoordeeld, dezelve als voorbeschikkenden aantemerkten; om dat zy het lichaam langzamerhand tot deeze ziekte doen hellen; en de menschen lang kunnen zyn, al blyven dezelve aanhouden, eerze van de Scheurbuik aangedaan worden; maar als 'er deezen niet zyn, is 'er onze ziekte ook niet; en zoze zich met de bykoomende samenvoegen, brengen zy, zeer ras de Scheurbuik voort. Deeze laatste, is, onder alle anderen, wel de vermogendste, en by na de eenigste. Want Doctor BACHSTROM, als hy gezien hadt, dat deeze ziekte, niet alleen ontstaat uit scherpe koude, in de noordelyke gewesten, maar dat 'er de menschen, in de verzengde Lugtstreek, ook zwaar van aangetast worden, besluit, *dat de waare en voornaame oorzaak, van deeze ziekte, geene andere zy, dan een lang gemis van alle versche groente; welk gevoelen hy, met veel en krachtige bewysredenen, heeft gesterkt; waar onder dit zeer merkwaardig is. In de belegering van Thorn, waren, behalve de inwoonders van de stad, nog vyf of zes duizend soldaaten van de bezettinge, alleen aan deeze ziekte gestorven; terwyl by de Zweeden, die de belegeraars waren, niets zulks gebeurde. De belegeraars konden overvloed van moeskruiden en groente bekoomen; en de belegerden geheel niet; en zo dra zy, de belegering geeindigd zynde, moeskruiden gebruikten, hieldt de ziekte op. Meer andere bewyzen kan men zien, in zyne aanmerkingen over de Scheurbuik. En van hoeveel gewigt gevoelen zy, kan hier uit ligt blyken, dat iemant, zo lang hy deezen nuttigt, geen Scheurbuik zal krygen; 't zy hy in natte, koude of warme gewesten huishoude, een werkzaam of stil leven leide: in tegendeel heeft men, altyd bevonden, dat die gebrek aan versche groente hadden, de Scheurbuik kreegen. Dat nog geen middel bekend is, waar mede wy deeze ziekte kunnen verdryven, behalven de sappen van versche gewassen. Dat de Scheur-*



Scheurbuik, zo ze niet tot den hoogften trap gekoomen is, door deeze sappen, volmaakt geneezen wordt. Men doe hier by het zeggen van CRAMER: naamlyk, de winter was lang geweest, de moeskruiden waren door de voorgegaane belegering verwoest; hierom konden de gemeene soldaaten weinig of zelden groenten krygen: maar zo dra het voorjaar, nieuwen deedt voortkoomen, week de ziekte.

Iet dergelyks is zo dikwils op de Scheepen gezien, dat het geen bewys behoeft. Als de Scheepen, eenige maanden, in zee zyn geweest, en de matroozen de Scheurbuik hebben gekreegen; als de ziekte nog maar niet tot den hoogften trap gekoomen is, worden ze door versche groenten, gelukkig, en in korten tyd, hersteld, en het is aanmerkelyk dat alle moeskruiden, van watsoort ook, goed zyn; en al wat 'er van bereid wordt, het zy raauw of gekookt gebruikt, dezelfde uitwerking doet; het zy het van wortelen, kruiden of vruchten wordt genomen. Na den voorleeden oorlog, heb ik gelegenheid gehad een voorbeeld te zien, 't welk dit gevoelen ook bevestigt: naamlyk in de stad Landau, verkogten zy, uit de koninglyke Apotheek, gezouten vleesch, spek en kaas; en toen konden het gemeene volk, en inzonderheid de soldaaten, veel koopen voor weinig geld. Maar toenze 'er wat veel van gegeten hadden, kreegen sommige van de soldaaten de schurfd; anderen, die wat veel van de oude kaas, die zeer scherp was, gebruikt hadden, een ligte Ontsteeking van het Verhemelte, Tandvleesch en de Tong, met merkelyke kwyling; anderen werden van afgaande Koortzen aangegreepen. De soldaaten werden in het hospitaal gebragt; en die schurfd waren, door een smeering, gemaklyk geneezen; anderen werden door eene onthoudinge van kaas, in vier of zes dagen, even gemaklyk, hersteld, als die eenigen Gorgeldrank gebruikten; de Koortzigen werden ook, door de Koorts-bast geneezen. Onder, ten minste, 800 menschen, welken op dien

II. Deel.  
II.  
HOOFDST.

tyd, in 't hospitaal waren, heb ik in geen eenen een waar toeval van de Scheurbuik gezien. Schoon de Heer DUBOIS toen Geneesheer van het hospitaal, deeze aandoeningen voor Scheurbuikig hieldt: want de Schurfd noemde hy een Scheurbuikige Schurfd; en de Sprouw insgelyks Scheurbuikig: maar uit de beschryving van de Ziekten blykt genoeg, dat niemant van deezen de Scheurbuik hadt. Ondertusfchen kan ik, inderdaad, zeggen, dat ik, op de Scheepen, geene kost gezien hebbe, welke hier aan meer toebrengt dan zodanige. Het vleesch was half verrot, de kaas was zeer fcherp; en hadden de menfchen, niet, ondertusfchen, groente gegeten, was niemant, waarfchynlyk, van de Scheurbuik vry gebleeven. Het gemeene volk kreeg ook dezelfde ongemakken als de foldaaten, maar deeze kwamen, door zich, eenige dagen van kaas te onthouden, de kwyling, zonder eenig ander middel, gemaklyk te boven.

Wyders, is niemant langer onbekend, dat de matroozen onder de verzengde Lugtftreek, de Scheurbuik ook krygen, hoe wel niet zo menigvuldig; maar veele voorbeelden hebben doen zien, datze daar ook van zeer kwaade gevolgen is. Maar die den ftaat der Ethiopers of Zwarten, in de Indiën, aan de Europers onderworpen, befchouwt, en met dien der matroozen vergelykt; als ook de hutten, waar in zy woonen, het gebrek van dek en kleederen, en het ellendige en droevigfte leven, welk zy leiden, zal zich, met reden, kunnen verwonderen, hoe deeze ellendigen van de Scheurbuik bevryd blyven. Want al wat de matroozen, om de verrotting niet kunnen eeten, ftrekt deeze menfchen tot spyze; en zy worden, niet minder, aan de koude blootgefteld dan de matroozen: zy gaan naakt, en kunnen de nattigheid niet ontwyken, en krygen, echter, geen Scheurbuik; terwyl de matroozen, op een vreeslyke wyze, van deeze ziekte aangegreepen worden; voornaamlyk, in den winter, of in den regenigen tyd, welken zy voor den winter houden.

Het

Het verschil moet mischien, eeniglyk, aan het gebruik van vrugten toegeschreeven worden; want in deeze gewesten geeft de aarde, als een goed-aartige voedster der genen, dewelken hier leeven, veele vrugten, zonder byna eenigen arbeid. De ervaren Heelmeester DORFFEL heeft my, evenwel verhaald, dat hy in de 19 jaaren, welken hy op Curacao gewoond heeft, de zwarten, eens van de Scheurbuik heeft zien aangegreepen worden; maar de toevallen, welken hy opnoemde, behoorden meer tot de lazary, dan de Scheurbuik. Hy geloofde, dat de kwaal ontstaan was uit gebrek van *Mais*; en riedt my, een zak met meel hier van mede te neemen; om zo eenigen, op de te rug reize, naar het Vaderland, deeze ziekte mogten krygen, door een kook, hier van, op de wyze der Amerikanen, gemaakt, dezelve te herstellen. Deeze kook wordt omtrent zo bereid als de Pudding der Engelschen, en *funchi* genoemd; maar, om dat ik hierop weinig vertrouwde, heb ik 'er geen gebruik van gemaakt; zo dat ik van deszelfs uitwerking niet kan oordeelen.

Hier uit blykt nu zeer klaar, hoeveel de versche groenten doen om de gezondheid te bewaaren. Of evenwel een mensch zulk eene gesteldheid hebbe, dat hy, zonder gebruik van dezelve, volstrekt niet lang zonder Scheurbuik kan leeven, laat ik anderen, die wyzer zyn dan ik, beslissen. Maar als men vraagt, of de matroozen, eenige maanden, ja den geheelen winter, zonder Scheurbuik konnen leeven, schroomde ik niet, ja te zeggen, indienze zo leeven, alsze op onze oorlogscheepen, gewoonlyk leeven: want, gelyk ik, te voren, reeds gezegd heb, de officieren, onder officieren, de goede matroozen, roeijers en jongens, leeven dikwils een jaar en langer, op de Scheepen, zonder eenig toeval van Scheurbuik. Men moet, echter, aanmerken, dat zy na een lange reize geheel andere menschen zyn, dan eer zy uitgingen; en datze, de geheele reize, niet altyd zyn geweest, zonder groente of versche vrugten te gebrui-

II. Deel.  
II.  
HOOFDST.

bruiken; want als het Schip in een haven loopt, hebben zy eenigen kunnen eten, zo dat zyze niet altyd gemist hebben. Maar, als 'er geen andere oorzaaken bykoomen, welken de Scheurbuik aanbrengen, schynen de menschen, zonder gebruik van versche groenten, een langen tyd, te kunnen leeven, ten minste, langer dan de belegering van Thorn geduurd heeft, waar uit BACHSTROM zyn oordeel heeft opgemaakt. Doctor LIND brengt hier verscheide dingen tegen in, maar die laten de zaak nog twyfelagtig. Waarom hebben de Ouden deeze ziekte niet beeter beschreeven, daarze, met zo veel moeite, de historien der ziekten hebben vergaderd, en derzelver toevallen, met zo veel getrouwheid, aan de nakoemingschap overgeleeverd? Mischien, om dat de ziekte, in de gewesten, welken zy bewoonden, niet gemeen is geweest; gelykze nog, in warme landen, als Spanje, Frankryk en Italie, zelden gezien wordt: want de winter is, in deeze gewesten zagter; en derzelver inwoonders hebben, het geheele jaar door, versche groenten en tuinvrugten. Als ook, om dat de Ouden een andere levenswyze gehad hebben dan de hedendaagschen; waar doorze, mischien, minder aangedaan werden. Schoon zy de ziekte gezien hebben, als uit hunne schriften blykt; hebben, zy evenwel; om de onbestendigheid of korten duur der oorzaaken, derzelver grootste uitwerking niet gezien. Mooglyk hebben zy haar ook met andere ziekten verwerd; en waarom zou dit de Ouden niet gebeurd zyn, daar het in onze tyden wel geschied! Daarenboven is het waar, dat de uiterste trap van Scheurbuik zelden gezien wordt, naamlyk, aan land; en dit wordt door de verschillende gevoelens der Auteurs, welken over deeze ziekte geschreeven hebben, bevestigd; waar by nog komt, dat de Hedendaagschen veele toevallen, ja byzondere ziekten, uit deeze bron afgeleid hebben. En wy weeten niet genoeg, hoe de Ouden, in belegeringen geleefd hebben; en of zy niet door hun-

hunne wyze van leven, een geruimen tyd, zonder het gebruik van verfche groenten, van de Scheurbuik hebben kunnen bevryd blyven; en nog veel meer andere dingen zouden hier kunnen bygebragt worden: Ook zyn overal geen goede Waarneemers, of overal even naauwkeurig. Want de Geneeskundigen kennen onze ziekte naauwlyks, ten zyze veel met matroozen, foldaaten en het gemeene volk, by welken de ziekte algemeen is, verkeeren en wonen. De Heer LIND haalt onder anderen, ook dit aan: dat de menfchen drie maanden, ja geheele jaaren, op de Scheepen, van de Scheurbuik zyn vry gebleeven; en wegens fchaarsheid van geld, geene groente hadden kunnen koopen, en ze derhalven gemist hebben; behalven alleen, dat zy, fomtyds eenige Uyen aten, en eenige andere dergelyke dingen; en voorts de geheele reize, naauwlyks twee of driemaal, in een maand, verfche groenten hebben genuttigd (\*). Ondertusfchen weet men, dat de Uyen een voortreflyk middel zyn, om deeze ziekte te voorkomen of te geneezen. Niet zelden heb ik gezien dat de Nederlanders, op de Scheepen, gebrek aan geld hadden; en nochtans verfche vrugten en versch brood gegeten hebben; van waar kreegenze geld! dit zal iemant ligt kunnen raaden, die de fchippers van de Italiaanen en Spanjaards, dikwils, in Engelsche of Neerlandfche kleeding heeft gezien. En van geen meer gewigt is, het gene van den Kommandeur ANSON verhaald wordt: want het is zeeker, dat als iemant deeze ziekte, eenigen tyd, heeft gehad, fchoon hy in gezondheid is herfteld, hy echter nog eenige overhelling tot de ziekte behoudt; en de aanleidlyke oorzaaken werken op den eenen tyd meer, dan op een anderen. Eindelyk, dat 'er landen zouden zyn, waar in de menfchen, gedurende den geheelen winter, geen verfche groenten hebben, is naauwlyks geloofbaar; altyd verzamelen zy wel iet, 't weik zy voor den

win-

(\*) *De Scorbuto P. II, cap. I.*

II. Deel.  
II.  
HOOFDST.

winter bewaaren. Te vergeefs brengt men ook by, dat 'er menschen zyn, die, volgens hunne natuur, zich van groenten onthouden: want deeze gebrui-ken, mischien, versch vleesch, melk en andere dingen, waar aan de aardgewasfen, en tuinvrugten, het hunne gegeeven hebben. En men moet niet ten voorbeeld stellen, dat mischien één mensch, onder duizenden, gevonden is, die dezelve kon misfen.

Bykoo-  
mende  
oorzaak-  
ken.

VIII. Nademaal wy nu de oorzaaken verklaard hebben, welken het lichaam zulk eene gesteldheid doen krygen, dat het eene helling heeft, om in de ziekte te vallen, moeten wy nu nog overwee- gen, welke oorzaaken, alsze het lichaam aan- doen, de ziekte onmidlyk doen voortkoomen; of welken, als zy het lichaam zo gesteld bevinden, zulk eene kwaadfappigheid voortbrengen, als de Scheurbuik genoemd wordt. Zoodanige zyn, die de onzichtbaare Doorwaasfening belemmeren, verminderen of stremmen kunnen; als langzaam toeneemende koude, inzonderheid, als het weer te gelyk nat is; en gemoetsdriften. Hier by zou- den nog eenige anderen, van geringer aanbelaug, waar door ook deeze heilzaame ontlasting eenige belemmering kan lyden, bygevoegd kunnen wor- den; maar myn voornemen is, alleen van de voor- naamsten te spreekken. Het is bekènd, dat de ma- troozen, in warme landen, of des zomers, ge- heel van deeze ziekte vry blyven; zo lang, naam- lyk, de warmte duurt; dat in dezelfde landen, de Scheurbuik zelden, en in veelen geheel niet gezien wordt. En dat deeze kwaal, in tegendeel, in koude en natte gewesten, of in den herfst of winter, doorgaans woedt. Hier uit schynt men te kunnen besluiten, dat dit verschil aan geen an- dere oorzaak is toe te schryven, dan een vrye of belette ontlasting door de huid. Want men heeft altyd gezien, dat de menschen, zo lang, vry blee- ven van de Scheurbuik, zo lang deeze ontlasting behoorlyk geschiedde; en zo haast deeze zo no- dige ontlasting, door een of andere oorzaak, was verhinderd geworden, aanstonds, toevallen van  
Scheur-

Belette  
Door-  
waasfe-  
ning.

Scheurbuik voor den dag kwamen. De Scheepen, II. Deel. welken, jaarlyks, naar de eilanden St. Eustachius II. en Curacao vaaren, geeven hier van voorbeelden. HOOFDST. Want zo eenigen, onder de matroozen, iet van de Scheurbuik hebben, gelyk ik gezien hebbe, op het schip, de PRINCESSE CAROLINA, te weeten, voor dat het schip nog uit het Vaderland was; zo dra zy aan den Keerkring komen, verdwynt de ziekte langzamerhand. Maar, als de matroozen, uit de Indiën, naar het Vaderland te rug keeren, en in de koude koomen, gebeurt regt het tegendeel. Zeer droevige voorbeelden, hier van, hebben het schip de DAMMIATAN, en de STAD DORDRECHT doen zien, welken in 't jaar 1759 te rug kwamen. Het eerste heeft aan de wal the Spitheat, en het ander in de haven van Plymouth, veelen, aan de Scheurbuik gestorven, gelaaten. Ik was gelukkiger, op het schip, de PRINCESSE CAROLINA; want schoon 'er veelen de Scheurbuik hadden, kwam de ziekte niet tot die kwaadaartigheid, als op de andere Scheepen. Dergelyke omstandigheden meer zou ik kunnen aanhaalen; maar myn oogmerk laat het niet toe.

IX. De Natuurkunde leert ons, dat de lichaamen, door de koude verdikt worden; of dat de koude het vermogen heeft, de lichaamen, welken 'er aan blootgesteld worden, dikker te doen worden, en inkrimpen tot een mindere uitgebreidheid, danze, te voren hadden; het bevroozen water alleen uitgezonderd, het welk zwelt. Maar dit verschil komt, met opzicht op ons lichaam, niet in aanmerking. Want de bevinding leert, dat de koude, alsze op ons lichaam werkt, dezelve uitwerking doet; naamlyk, datze deszelfs deelen samentrekt; waarom wy onze kleederen, des winters, ruimer, en des zomers, nauwer bevinden: want het lichaam neemt aan, of vermindert. Maar behalven deeze algemeene, maaktze, ook nog, eenige andere uitwerking op ons lichaam; want, behalve dat zy het gemeene bekleedzel des lichaams, eenigzins, sterker, toetrekt, dan te voren,

II. Deel.  
II.  
HOOFDST.

ren; zo dat het overal vaster aanhange, als of de zwaarte van den dampkring vermeerderd ware; trektze ook de zweetgaten, en inzonderheid, de Vaten van de huid te famen, en vernauwt dezelve; zo datze voor de stoffen, waar voorze, te voren, openstonden, nu ondoorgangbaar gemaakt worden. Wyders, vermeerdertze iet, door iet anders te verminderen; de uitwendige warmte, naamlyk, vermindert zy; en dan wordt de inwendige, door grooter schuuring, meerder; en wyl zy de Doorwaasfeming, byna, stremt, wordt 'er meer Pis en Afgang geloosd. Zy maakt de vezelen vaster, geeft het lichaam sterkte, levendigheid en vlugheid, en lokt te gelyk tot beweging; waar door de uitwaasfeming wederom voortgezet wordt. Wanneerze al te scherp is, worden de vezelen styf, de Vogten verdikt, de omloop des bloeds vertraagd, en veroorzaakt dus in een deel, of in het geheele lichaam loomheid, of den dood. Hier uit schynt nu te blyken, dat de koude vry wat toebrenge tot deeze ziekte. Maar, men moct aanmerken, dat 'er verscheiden trappen zyn van koude, en dat ons lichaam, naar gelang van dezelve, op verschillende wyzen, wordt aangedaan; waarom men deeze ziekte op den eenen tyd meer, op een anderen, minder ziet. Drie trappen schynt men te kunnen stellen, die voornaamlyk werken, om deeze ziekte voorttebrengen. 1. Wanneer het eerst begint koud te worden, en de Kwik, in de Thermometer van *Fahrenheit* 20 graaden, of zo omtrent, zakt van de plaats waar op ze gestaan heeft, in zomersche dagen, eveneens in welk een gewest. 2. Wanneer de Kwik staat tusschen den graad van beginnende koude en de lugt vogtig is. 3. Als de Kwik merkelyk beneden den graad van vorst is gezakt, en beneden de o staat; gelyk in sommige noordelyke gewesten wel gebeurt. In deeze drie trappen komt gemeenlyk de Scheurbuik.

De eerst beginnende koude, schoon niet van zeer groot vermogen, doet, echter, onze lichaa-  
men



tien gevoelig aan; en oefent haare kracht alleen op het buitenste; 't welk zy, slap vindende, en open voor de Doorwaasfeming, by beurten, eenigzins famentrekt; en ook, wegens haare ongeftadigheid, wederom loslaat, waar door de pogingen van de natuur omgekeerd, en de Doorwaasfeming merklyk verminderd worden. Want het fynfte van de Vogten, welken, op dien tyd, naar de huid gebragt worden, kan alleen eenigzins vervliegen, het dikfte wordt teruggehouden. Hierom ziet men, dikwils, een Ganzehuid in den herfst, welke het eerste teeken is van Scheurbuik; gelyk hierna gezegd zal worden. En wylze geen vermogen of bestendigheit heeft, om andere ontlastingen te bevorderen of in staat te houden, volgt 'er ophooping van Vogten, en een verblyf van scherpe, welken uit het lichaam hadden moeten vervliegen. Hier uit ontstaan Zinkingen, Pyenen in de leden; en zo ze naar binnen te rug gaan, Stuiphoest, Benaauwdheit van Borst, Kramptrekkingen, Koortzen, Buikloop, Roodeloop, Droppepis, en meer andere ongemakken. Maar als 'er het lichaam toe voorgeschikt is, die ontaarting der Vogten, welke men Scheurbuik noemt.

De tweede staat van koude, welke de vermoogenste is, om de Scheurbuik voorttebrengen, is een koude en natte lugt. Want, uit de Waarnemingen van SANCTORIUS, is bekend, dat zulk eene gesteldheit van lugt, de Doorwaasfeming allermeest wederstaat. Want behalven de belette Doorwaasfeming, worden de vaste deelen van ons lichaam, door de al te grootte natheid van de lugt, ook verflapt; en hier door veele werkingen, welken van een behoorlyke kracht derzelve af hangen, verzwakt; waar uit wederom een nieuwe gelegenheit tot onze ziekte. Eindelyk wordt, in een zeer scherpe koude, de omloop des bloeds vertraagd, door de al te grootte styfheid der vaste deelen, welken de Vogten, meer dan behoorlyk, wederstaan; en de verdikking der Vogten, welken min vloeibaar worden; en hier op volgt

II Deel.  
II.  
HOOFDST.

wederom belemmering der werkingen, welken van een vryen omloop des bloeds afnagen. Hierom schynt het, dat de koude, al is ze droog, in een voorgeschikt lichaam, de Scheurbuik kan veroorzaken; en hier van zyn voorbeelden genoeg, in de schriften van Reizigers, en de waarneemingen van Genceshceeren. Want de ellendigen die, in de verfte noordelykste plaatzen, overwinterden, stierven aan de Scheurbuik (†). Ook werden de matroozen, op een vreeslyke wyze, van de Scheurbuik aangegreepen, op de reize van H. ELLIS, naar de Hudsons baay; waar de koude zo heftig was, dat alles bevroor; het bier zelfs in de flesfen, digt by 't vuur; en midden in deeze vorst woedde echter de Scheurbuik. Men zie ook den brief, welke Doctor LIND, op het einde van zyne Verhandeling heeft ingevoegd, gezonden van den Heelmeester COOK; die de Scheurbuik in Rusland en Tartarije heeft gezien. Daar in wordt gezegd, dat de winter, doorgaans, begint in *October*; dat de stilstaande wateren en rivieren, in *November*; al bevrozen, en tot het begin van *April* toe, bevrooren liggen; dat de Scheurbuik was begonnen in *February*, en in *Maart*, op het hevigst gewoed hadt; en het grootste gedeelte van de Scheurbuikigen, omtrent het einde van *April* wederom hersteld was, terwyl te gelyk van heldere dagen gewag wordt gemaakt. Hier uit is gemaklyk op te maaken, dat, gelyk de Heer LIND geloofde, de altegroote vogtigheid, naauwlyks iet gedaan heeft. Want het is openbaar, dat de lugt, in die gewesten, veel bestendiger is; dan in Frankryk, Italië, en sommige plaatzen van Duitschland, waar de Scheurbuik onbekend is. Uit zee koomen wel eenige nevels op, welken zy *Fröstschmak* noemen; maar deezen koomen niet zo menigvuldig op het land uit het ys, en nochtans is de Scheurbuik menigvuldig in deeze gewesten. Zeeker is het evenwel,

(†) Zie *Hedendaagsche Historie*, door SALMON, VII Deel, 6 Stukje. pag. 369.

wel, dat, onder alle gesteldheden van de lugt, een koude en natte meest toebrengt, om de Scheurbuik te doen voortkoomen. Want, behalven de uitwerkingen, reeds gemeld, beneemt zy de menschen byna de gelegenheid van hunne lichaamen te bewegen; inzonderheid, op de Scheepen. Hier uit blykt, dat, in zulk eene gelegenheid, verscheiden oorzaaken voorkoomen, welken de Scheurbuik kunnen aanbrengen. Maar gesteld zynde, dat een vogtige lugt de Scheurbuik veroorzaakt, om datze de deelen te veel verzwakt, en tot rotting doet hellen, volgens het gevoelen van MONCHY (in de Verhandelingen van de Haarlemsche Maatschappye) zou de Scheurbuik, zekerlyk, onder de verzengde Lugtstreek, algemeen moeten zyn: want daar regent het, byna altyd, in het Saifoen, welk zy winter noemen; en hier van daan is de lugt niet alleen nat, maar ook eenigzins warm; welke de deelen nog meer moet verslappen, dan onze natte en koude lugt; en evenwel de ellendige, naakte en kwaalyk gevoede Mooren, leeven vry van Scheurbuik. Daarenboven bevindt men in de Scheurbuikigen, althans, in het begin van de ziekte, datze een drooge, ruwe en schubagtige huid hebben; 't welk het tegengestelde is van vogtigheid en verrotting. En de Pest is niet zo gelyk aan de Scheurbuik; wyl die, gelyk uit de waarneemingen der Schryvers blykt, zegt de Heer LIND, haar oorsprong heeft, uit een vogtige en warme lugt, verrotting veroorzaakende; welke zo 'er de kost der matroozen en de koude by komt, bekwaam is, om Scheurbuik voort te brengen; maar, indien dit ware, zou de kost, welke de Scheurbuik kan veroorzaaken, tegen de Pest gekant zyn, 't welk naauwlyks geloofbaar is. Het is dan klaar, dat een koude lugt, alis ze droog, met de kost der matroozen, en een langduurig gemis van versche aardgewassen, de Scheurbuik konnen voortbrengen; en de ziekte van kwaadaartiger en sneller gevolgen doen worden, naar gelang er meer oorzaaken samenloopen. En het is niet

II. Deel.  
II.  
HOOFDST.

II. Deel.  
II.  
HOOFDST.

Gemoeds-  
driften.

moeilyk te begrypen, dat de menfchen, a's 'er de voorgemelde oorzaaken bykoomen, op alle plaatzen van den Aardkloot, drooge of natte, deeze ziekte kunnen krygen.

X. De gemoedsbewegingen helpen niet weinig, om de ziekte voorttebrengen, voortgebracht zynde te verzwaaen, en den dood of de gezondheid te verhaasten; en koomen ook wel uit de ziekte zelve voort. Onder de gemoedsaandoeningen, welken invloed op onze ziekte hebben; worden voornaamlyk geteld, vreeze, droefheid, en ook eenigzins, verfchrikking. Het is bekend, dat deeze van een geheel andere uitwerking, op het lichaam zyn dan de blydfchap: want de laafte bevordert den omloop der Vogten, vermeerdert de warmte, maakt de huid, van het geheele lichaam, rood, verfaelt het werk der Doorwaasfeming; en maakt het lichaam ligter en vlugger; en kan dus niet anders dan veel goeds doen voor de gezondheid; eenige weinige gevallen uitgezonderd, welken door een altegroote en onverwagte blydfchap veroorzaakt zyn, gelyk een Romeinfche vrouw gebeurde: maar zulke voorbeelden zyn zeldzaam, en op de Scheepen niet zeer te vreezen. Maar door de anderen worden de Vaten toegetrokken; inzonderheid, die van de huid, en het bloed naar binnen gedreeven; waarop bleekheid des aangezichts, krimpingen van de huid, en koude der ledemaaten volgt; en wanneerze heftiger zyn, beeving der leeden, hertkloppingen, en meer andere omftandigheden. Want behalven datze de beweging van het bloed omkeeren, weerhoudenze ook de onzichtbaare Doorwaasfeming, en verzwakken het werk der Chylmaaking; waar door de gefteeldheid der Vogten van een anderen aart en gematigdheid wordt. En als zy lang duuren, verdikkenze de Vogten; waar op inpakkingen in de ingewanden, en hier uit veele fleepende ongemakken. Het blykt, derhalve, dat zulke onaangenaame aandoeningen des gemoeds veel tot de Scheurbuik kunnen toebrengen. Dit wordt bevestigd door de droe-

droevige voorbeelden van zulken, die of uit nood, of door eenig geweld, te Scheep gedreeven worden. Want naauwlyks kunnen zy eenige maanden op zee zyn, of de zwelling van den buik toont den staat der Ingewanden; en zo 'er, te gelyk, eenige andere oorzaaken bykoomen, zyn zy de eersten, welken van de Scheurbuik aangegreepen worden. Meer dan eens heb ik gezien, dat die om zeker misdryf, eenige zwaare straffe hadden ondergaan, kort daar na de Scheurbuik kreegen. En zo zy zich ergens over blyven kwellen, vermeerdert de ziekte zeer schielyk. De Schryver der reize van den Kommandeur ANSON heeft ook zeer wel opgemerkt, dat de ziekte, als zy in 't omvaaren van den Aardkloot, de hope verlooren hadden van het Vaderland weer te zien, erger wierdt; en de toevallen schielyker voortgang namen. En datzeden dood verhaasten, leert het aanmerkelyk voorbeeld, welk ik, op het schip GORKUM, onder het bestier van den Heer EVERZEN, by Helvoetsluis, heb gezien. Wanneer de Zeevoogden, de vlootelingen, van dit schip monsterden, verzogt zeker soldaat zyn afscheid; zeggende; dat hy, vermids hy de Scheurbuik hadt, niet meer in staat was dienst te doen. Maar als ik hem zeide, dat hy zyn vorige gezondheid wel, grootdeels, zou weerom krygen, eer het Schip in zee ging; en nog krachten genoeg hadt, om, in dien staat, lang, het leven te behouden, en de Zeevoogden hem ook niet wilden ontslaan; antwoordde hy, met een gefronsd voorhoofd: gy ziet dat ik afa, en zal in 't kort dood wezen; en inderdaad, hy stierf op den zelfden dag. Men ziet hier uit, hoe veel een kwaade tyding in deeze ziekte vermag. En welke uitwerkingen een blyde tyding, op den geest der Scheurbuikigen doct, tot verhaasting van de gezondheid, kan men zien uit eene historie van den Engelschen Chirurzyn YVES, door Doctor LIND, in zyn *werk over de Scheurbuik* aangehaald. Daar in, naamlyk, wordt verhaald, dat het schip DE DRAAK, den 8 *January*, 1744, uit de haven van Gibraltar,

II. Deel.  
II.  
HOOFDST.

ter, onder zeil ging. In de haven hadt de Scheur-  
buik reeds gewoed, onder de matroozen; en het  
was regenagtig weer geweest, tot aan den 27 van  
dezelfde maand. Den 10 *January*, waren 'er  
reeds vyftig, in het fchip, aan de Scheurbuik; den  
20, was het getal tot tagtig aangegroeid. Onder  
deezen hadden veelen, ftyve, famengetrokken en  
verzwooren beenen; met rotting aan het tand-  
vleesch; en veelen hadden een benaauwde adem-  
haaling, zes waren 'er ook nog, in het fchip, die  
Zinkingen hadden. Vyftig van de tagtig hadden  
de Scheurbuik, in den hoogften trap. Maar als  
zy, op het einde van de maand, aan de Hierische  
eilanden waren gekoomen, en hoorden dat zy de  
vyanden flag zouden leveren; hadt deeze blyde  
tyding zulk een kracht op de gemocderender vloot-  
elingen, datze, den 11 van *February*, byna alle  
van de ziekte vry waren, vier of vyf alleen uit-  
gezonderd, die niet konden vegten. Hier wordt  
bygevoegd, dat zy van den derden tot den tien-  
den van *February*, vyf foupes hadden gehad van  
versch vleesch en groente: maar de Schryver voegt  
'er by, dat deeze vyf foupes weinig konden doen  
tot de gezondheid. Dit is een verwonderenswaar-  
dig geval, 't welk zeer dient tot bevestiging, hoe  
veel de blydschap doet tot herftelling van de Scheur-  
buikigen: waarom het waarlyk te beklagen is,  
dat deeze niet langer duurde: want na den elfden  
vielen zy wederom in dezelfde ziekte; buiten twy-  
fel, om dat de flag ongelukkig was geweest. De  
fchrik, fchoonze wel het lichaam heftig aandoet,  
heeft echter niet zo veel uitwerking op onze ziek-  
te, dan vreeze en droefheid. Men ziet ook de  
matroozen, niet veel, door fchrik, aangedaan  
worden; want zy vreezen naauwlyks, voor datze  
den dood voor oogen zien; en de moeilykheden  
te boven gekoomen zynde, verachten zy de ge-  
vaaren, en denken 'er weinig om. En ik heb  
noit gezien, dat in gezonden, eenig kwaad volg-  
de op een fchrik. Maar in de Scheurbuikigen vindt  
men het tegendeel; deezyn zyn altyd droefig en  
vree.

vreezen altyd, en worden door een zeer geringe oorzaak verſchrikt. Dit heeft de Schryver der Reize van den Heer ANSON, ook zeer wel opgemerkt; naamlyk, dat de Scheurbuikigen kleinmoedig worden (†).

II. Deel.  
II.  
HOOFDST.

XI. Nog eenige oorzaaken zyn 'er, welken medehelpen, om de Scheurbuik voorttebrengen, en van de Heeren LIND (‡) en van SWIETEN (‡) aangehaald worden. Maar, om dat deezen, op onze Nederlandſche Scheepen, geen plaats hebben, zal ik hier van niet ſpreken; anderen, welken nog tot de Scheurbuik kunnen gebragt worden, heb ik verklaard. De oorzaaken van de Scheurbuik overwogen hebbende, zal het, meene ik, niet ongevoegzaam zyn, hier aan te wyzen, welke menſchen, op de oorlogſcheepen, meest voor de Scheurbuik bloot ſtaan; op dat men hun, in tyds, met bekwaame middelen, konne te hulp koomen. Hier onder kunnen gerekend worden, oude lieden, van alle geartheid, droefgeestigen, miltzugtigen, en allen, byna, die door nood gedrongen, zich tot het ongemaklyk ſcheepsleven hebben begeeven; als armen, die aan land geen beſtaan hadden; of, door een ongeluk, het hunne verlooren hebben; of, door het gerecht, tot dit leven, veroordeeld zyn; inzonderheid, alsze reeds meer, dan dertig jaaren hebben; die wegens hun ampt, geen werk behoeven te doen, gelyk de Pay in 't kabelgat, de Botteliers maat, de Ruimsgaſten, de Provoost, de Pluimgraaf, de Veegjongens; ſomtyds ook de Kuipers, Timmerlieden, Ziekentroosters; en dan, luyen en die kwalyk gekleed zyn, zonder onderscheid, uit welk landſchap zy koomen, of van welke geartheid zy zyn; eindelyk zwakken, die uit een ziekte, en voornaamlyk, uit afgaande koortzen weer beginnen op te koomen, drinkebroers, en helden in Tabak te rooken en te kaauwen.

Welken,  
van de  
manſchap,  
meest  
voor de  
Scheur-  
buik bloot  
ſtaan.

(†) *Voyage round the World* pag. 146.

(‡) *Of the Scurvy.*

(‡) *Comment in Aphor. Boerb.*

*Van*

H. Deel.  
II.

HOOFDST.  
Overgang  
tot de  
Kenteeken-  
nen.

*Van de Kenteekenen der Scheurbuik,*

XII. Gelyk de Scheurbuik begint, gaatze ook trapswyze voort; als de oorzaaken blyven duuren, en dezelve met geen gepaste middelen wordt tegengegaan; wel nu eens rasfer, dan langzaamer, naar het meer of minder getal, of vermogen der oorzaaken, welken de ziekte hebben voortgebragt; maar zonder eenigen stand te houden, tot dat het leven eindige. Maar ze kan evenwel, in drie tyden, welken gemaklyk te onderscheiden zyn, begreepen worden: naamlyk, in 't begin, wanneer de gezondheid begint te verzwakken, en door teekenen, aan dezzen staat eigen, wordt aangewezen, dat iemant aan deeze ontaarting der Vogten kwynt; in een middenstaat, wanneer de toevallen zichtbaarder zyn geworden, en te kennen geeven, dat 'er reeds een merklyke belediging in de natuurlyke werkingen, en ontaarting in de Vogten plaats heeft; en in een einde, of laatsten staat, welke de naaste is aan den dood. De optelling der toevallen schynt best te kunnen geschieden, volgens deeze drie tyden. Maar, om dat 'er teekenen zyn, welken, in alle de drie tyden gezien worden; en van het begin der ziekte, tot aan het einde van het leven blyven duuren, en derzelve verschil alleen afhangt van een langer of korter duur van de ziekte; heb ik het beeter geoordeeld, zodanige toevallen, zo alsze gewoonlyk voorkoomen, door de geheele ziekte, en alle derzelve veranderingen of verschillendheden, welken 'er by voorvallen, eerst te verklaaren. Die in den tweeden en derden staat der ziekte gezien worden, zal ik in de twee volgende Sneedden verhandelen.

Doorgaan-  
de teeken-  
nen.

Ongewoo-  
ne log-  
heid.

I. Alle Schryvers koomen overeen, dat het eerste teeken van Scheurbuik is, een ongewoone logheid, of afkeer van allen arbeid, met geneigdheid om te zitten of te liggen, en wel, in duistere plaatzen. Deeze neemt allengs toe, en gaat over in zulk eene, van zelfs ontskaande vermoeidheid.



heid en zwaarheid der leden; dat de menschen, op de minste beweging, zeer vermoeid schynen, en naar den adem hygen. Als de ziekte verder gaat; en de Lyders hun lichaam poogen te bewegen, voelen zy, behalve de vermoeidheid, doove pynen over het geheele lichaam, als van een algrootte vermoeinisse. Eindelyk, geheel onwillig geworden, om zich te bewegen, verliezen zy, in 't geheel, uit hoofde van de pynen, alle vermogen tot beweging; en zy worden zo kort-ademig, dat zy door de minste beweging van het lichaam, schynen te zullen stikken. En de voorbeelden zyn, op de Scheepen, niet zeldzaam van zulken die gestikt zyn; die te laat tot beweging geroepen zynde, onder het werken, den geest gaven.

2. Het toeval, als het eerste, door de oorzaak een toeval geworden, als blykt uit de optelling der oorzaaken; want van droefgeestigen worden zy vreesagtigen; en alle hope en vertrouwen hebbende laten vaaren, Scheurbuikigen; en van de geringste oorzaak worden zy met grooten schrik bevangen; ja men kan hen bezwaarlyk tot eenige gerustheid brengen; ten minste, ik heb het op geenerleie wyze kunnen doen; want zy mistrouwen elk een, en houden schier allen, voor vyanden. In het begin van de ziekte, of omtrent den middenstaat, draayen zy hunne oogen, gestadig, en schynen dezelve, meer dan op de gewoone wyze te openen, om de voorwerpen wel te kunnen zien; als of zy eenig naakend kwaad wilden ontwyken; terwyl ondertusfchen, het geheel lichaam log en als doof is. Zy vreezen, op zo'n tyd zeer voor de Officieren, en verbergen zich in donkere plaatzen van het Schip, om niet van hun gezien en tot arbeid gedreeven te worden. Als de ziekte nog meer toeneemt, laten zy alle hope van herstelling vaaren; en schreyen, om de geringste reden, schoonze te voren onverschrokken waren. Hier na worden zy byna ongevoelig, en verdraagen, als of de geest, door een langduurige ge-

II. Deel.  
II.  
HOOFDST.

Droef-  
geestig-  
heid.

H. Deel.  
II.  
HOOFDST.

De kleur  
van het  
aang-  
zicht.

woonte van ellenden, vereeld ware, allerhande leed en smaad met schreyen, gelyk kinderen, en met geduld, zonder eenige klagte.

3. De kleur van het aangezicht verandert; het ziet, evenwel, niet zo bleek, als men na koortzen of zwaare ziekten bemerkt; 't welk de verzwakking in een mensch, na een voorgaande ziekte aanwyst: ook vertoont het niet zulk een kleur, als men in een zwakke gesteldheid van lichaam ziet. Maar daar blinkt nog iet sterks in, by de Scheurbuikigen, schoon het geheel niet rood is; ook is 'er geene vermagering in te zien, of vervallendheid; maar het is, als of het, behalven de natuurlyke bleekheid, eenige geele en zaalekleur hadt. In het wit van de oogen ziet men dezelfde kleur, en de roode Vaten zyn weg; de traanknobels zyn bleek, gelyk ook de lippen, welken blaauwagtig zyn. Die in den gezonden staat een wel gekleurd wezen gehad hebben, blyven die roodheid behouden, maar met eenige geele kleur gemengeld; de Vaten, welken, te voren, rood bloed hadden, vertoonen zich nu blaauwagtig; gelyk men by sommige menschen ziet, in groote koude. Hoe meer de ziekte aanwast, hoe meer ook de geele en zaale kleur, in het aangezicht, toeneemt. En als de ziekte naar het einde loopt, verandert de geele in een min of meer groenagtige kleur, in het aangezicht.

Zwelling  
van den  
Buik.

4. De Scheurbuikigen hebben, in 't begin, eenige zwelling en spanning van den Buik, zonder pyn; ten minste, niemant heeft my over pyn geklaagd; maar alleen van eenig bezwaard gevoel, in den onderbuik, welke zy zeiden, als door een band, samengetrokken te wezen; ook hebben zy opstopping van afgang. Als de ziekte wat toeneemt, zwelt ook het aangezicht, voornaamlyk, de onderste oogleden; 't welk meest gezien wordt des morgens, als de zieken uit hunne kooijen opstaan. Deeze dingen blyven, dikwils, vry lang, in dien staat. Maar als de ziekte van den middenstaat, tot den laatsten overhelt, zwelt de buik merk-

merklyk; en zo ook het aangezicht en de oogleden; de beenen worden zugtig, en de Lyders krygen het Water.

II. Deel.  
II.  
HOOFDST.

5. Verscheiderleie pynen, en foorten van Vliegende Jigt, krygen de Scheurbuikigen in 't begin; gelyk pynen in de schouders, welken, somtyds, van het eene deel, naar een ander verwandelen, en verscheiden ziekten uitmaaken; als basterd Pleuris, of Heup Jigt, welken dan zeer heftig zyn; en omtrent de lendenen voelen zy, altyd, eenige ongemaklykheden. Als de ziekte toeneemt, en tot den middenstaat komt, verwandelen de pynen niet meer; maar zetten zich dan in de gewrigten, voornaamlyk, in de kniën; en verwekken daar, dikwils, hooggaande pyn; en dan beginnen de korte Buigspieren der beenen te verdwynen, met eenige ligte zwelling der kniën. Maar als de ziekte reeds over den middenstaat is, zwellen de kniën zeer, en de beenen worden, in de meesten, zo hard, byna, als hout; terwyl echter, 't welk aanmerklyk is, de vorige gedaante byna blyft. En als 'er dan, behalve de zwelling der kniën, ook eenige is in de beenen, is dezelve maar gering; doch de beenen en kniën zyn zeer pynlyk. Als de Lyders veel zitten of liggen, worden de Buigspieren van de beenen, dermaate, opgetrokken, dat zy dezelve, in 't kort, niet meer kunnen uitsteeken; zo dat allengs, de hielen, tegen de billen, worden opgetrokken; 't welk, doorgaans, in die van een drooge geartheid zyn, en oude menschen gezien wordt. Eindelyk, als het leven zo lang duurt, worden de beenen, van hard, zugtig; terwyl de pyn en samentrekking blyven duren; en dus ook het onvermogen van te kunnen gaan. Doch als zy de beenen, maar eenige beweging geeven, behouden zy het vermogen van te gaan, tot den dood toe.

Pynen in  
de Leden.

6. De Puls is, in 't begin van de ziekte, weinig verschillende van de natuurlyke; of zo 'er eenig onderscheid is, isze wat traager dan de natuurlyke. Maar in den middenstaat, blyftze byna dezelfde.

De Puls.

II. Deel.  
II.  
HOOFDST.

zelfde, of is klein en traag. Op het einde zwak en traag, daar na ongelyk en mislaande; als, naamlyk, de zieken stil liggen; want als men dezelve, na eenige beweging, aanraakt, is ze ongestadig en snel. Als de dood langzaam aankomt, en door geen kenlyke oorzaak verhaast wordt; heeft het lichaam, somtyds, gedurende een dag of twee, nog leven; maar de ledemaaten zyn koud, en 'er is geen Puls meer. Ik heb gezien, als 'er nog eenig leven was, in den onderarm, dat zy de vingers konden buigen; en als de onderarm geheel dood was, datze dezelve nog konden buigen en uitstrekken; maar de vingers waren dan niet meer onder hun bestier. Ondertusfchen behouden zy, tot het laatste oogenblik des levens toe, hun volle verstand. In alle de drie staaten van de Scheurbuik, is geen koorts, als blykt uit de Puls. In den tweeden, wanneer hy eenigzins over het midden is, als ook in den derden, kanze niet zyn. Als 'er in 't begin van de ziekte koorts bykomt, wordt de ziekte, hier door, dikwils, gered. In een beginnende, en, zelfs gevestigde Scheurbuik, hebben de Lyders goede eetlust; en deeze blyft hun, somtyds, by, tot het laatste uur des levens. Uit het gezegde blykt, dat eenigen, onder de gemelde toevallen, iet gemeen hebben met andere ziekten, voornaamlyk, in 't begin van de ziekte. Maar die acht geeft op de voorgenoemde oorzaken, zal de onderscheiding niet moeilyk vinden; en de volgende toevallen, zullen alle dubbelzinnigheid wegneemen.

Ganze-  
huid.

7. Het eerste kenbaar teeken, welk de ziekte aanwyst, is de Ganzehuid, welke zich dus voordoet. In het begin van de Scheurbuik, koomen op de huid kleine knobbeltjes, gelyk, wanneer een gedcelte van het lichaam aan de koude lugt wordt blootgesteld. Men moet nogtans aanmerken, dat de opperhuid, in dit geval, meer opryst; dat dit komt in gedekte en warme deelen; dat de knobbeltjes grooter en hooger zyn, en niet zo menigvuldig, als in een deel van een gezond mensch,

mensch, 't welk aan de koude is blootgesteld geweest; dat sommige van deezen zeer groot zyn, uit een breeden grond spits eindigende. Op de punten van deze knobbeltjes, ziet men een geel en eenigzins roodagtige stip, als een blaasje. Na verloop van eenige dagen, beginnen de punten der knobbeltjes rood te worden, en dan vertoont zich de stip duidlyker. Eindelyk neemt de kleur van dag tot dag toe, en wordt donkerder; de punt van het knobbeltje zakt in, en wordt allengs laager, tot dat het geheel plat wordt; en dan blyft 'er een kleine purperkleurige vlek over. Dit gebeurt, doorgaans, op het einde van den eersten, of in het begin van den tweeden staat. En hoe langer ze duuren, hoe bruiner de vlekken worden, eindelyk wordenze geheel blaauw; 't welk gemeenlyk geschiedt, omtrent den middenstaat van de Scheurbuik. Deze vlekken zyn rondagtig, van grootte als een linze; en worden meest aan de kniën gezien, en aan het binnenste van de beenen; zo boven als beneden de kniën, en zelden op andere plaatzen van het lichaam. Als de vlekken, eenigen tyd, staan, valt de opperhuid, welke dezelve dekte, van zelfs, met schubben af, of wordt door krabben afgescheurd; en dan verdwynen deezen wel, maar ondertusfchen koomen er, wederom, anderen, in plaats, en duuren gemeenlyk, tot het einde van den tweeden staat; wanneerze, eindelyk, geheel verdwynen; zy gaan niet tot verettering over; en worden in den derden staat niet dan zeer zelden gezien. Deze Ganzehuid komt, somtyds, wel tien of twintig dagen, eer het tandvlesch aangedaan wordt; zo dat, als de knobbeltjes met de punten gezien worden, en 'er zich eenig rood uit de punten vertoont; men altyd kan voorzeggan, dat het tandvlesch ook aangegreepen zal worden. In het begin van de ziekte, vertoont zich de huid droog en ruw; in het midden, droog, oneffe en schubagtig; maar op het einde, als 'er Waterzugt bykomt, wordtze glad.

II. Deel.  
 II.  
 Hoofdst.

II. Deel.  
II.  
HOOFDST.  
Zweering  
aan het  
Tand-  
vleesch.

8. Op het voorgaande volgt een ander blykbaar kenteeken, de verzweering, naamlyk, van het Tandvleesch. Want, omtrent het einde van den eersten staat, begint het Tandvleesch te rotten, te zwellen en rood te worden; en als dit eenige dagen duurt; koomen 'er kleine zweertjes; inzonderheid aan den rand, en het wordt los van de tanden en pynlyk. Hoe meer nu de ziekte toeneemt, hoe meer het Tandvleesch zwelt, en van de tanden afwykt; waar op de tanden beginnen los, en eindelyk geheel van het Tandvleesch ontbloot te worden, zo datze gemaklyk, uit derzelver kassen kunnen genomen worden, of van zelfs uitvallen. In deezen staat zwelt het Tandvleesch zeer, en bloedt; op de minste aanraaking. Daarenboven groeijen aan de binnenste zyde van het zelve, waar het aan de tanden gehegt is, vleeschige uitwasfen; welken, somtyds, tot boven den rand der tanden, opryzen. De deelen van het Tandvleesch, welken tusfchen de tanden vervat zyn; zwellen; en krygen, wegens de drukking der tanden, verfterving, en rotten in den mond; gelyk de vleeschige uitwasfen ook, alsze te hoog boven de tanden opryzen. Dan bloedt het Tandvleesch zeer ligt, welk bloed, somtyds, een zwarte klonter maakt, en tusfchen de tanden en op het Tandvleesch zit; en gemaklyk, met de vingers kan weggenomen worden. Maar als dit, in den mond rot, geeft het niet alleen een leelyken stank, maar doet ook de zweeren grooter worden, verteert langzamerhand het Tandvleesch, en maakt *Gangrena* en Beenbederf, in de nabygelegen deelen. Dit gebeurt, echter, niet dan in den laatsten staat. Uit het gezegde is het nu gemaklyk, de drie tyden van de Scheurbuik te onderscheiden; wyl naauwlyks een mensch gevonden wordt, die de Scheurbuik heeft; of hy wordt door deeze toevallen aangedaan: waarom dezelve voor waare en bestendige teekenen kunnen gehouden worden.

Byzonde-  
te tecke-

XIII. In den tweeden staat der ziekte, worden, be-

behalven de opgenoemden, nog eenig toevallen meer gezien; welken, echter, niet zo gestadig, als de eersten, of in alle menschen, die de Scheur- buik hebben, voorkoomen. Onder deezen is de eerste, een al te groote Kwyling. Doch deeze is zeer verschillende; want men vindt menschen, welken, schoon de mond 'er leelyk uit ziet, evenwel, niet veel Kwyl uitgeeven: anderen, in tegendeel, schoon maar middenmatig aangedaan, veel Kwyl laten loopen. Ik heb opgemerkt, datze meest voorvalt by zulken, die van een slymagtige geartheid, en, van natuure, groote kwatters zyn, en die sterk Tabak rooken of kaauwen; en dat alsze 'er eens is, ze blyft dauren tot het einde van de ziekte. Ik heb ook gezien, dat in deeze menschen, de tanden eerder los, en het Tandvleesch schielyker verteerd wordt, dan in anderen, welken dit kruid minder gebruikt hebben. In deezen staat koomen, dikwils, zeer hevige pynen, in een of ander deel van het lichaam; inzonderheid, omtrent de beenderen; welken voor geen middel wyken, en ook niet van plaats veranderen. Als de kleine vlekken (*voorgaande* § no. 7) verdwynen, koomen 'er grooter, en dieper dan de voorgaande, of onder de huid zittende, van verschillende grootte; welken ook, in 't eerst, rood zyn, daar na blaauw worden; evenwel, doorgaans nog, eenige roodheid behoudende, naamlyk, als de beenen nog hard zyn; maar als deeze zugtig worden, wordenze blaauw en zwart: voor 't overige zynze gelyk aan vlekken, welken door kneuzing ontstaan. Deeze bezetten de kniën en beenen byna zo zeer, dat 'er, somtyds, niets van de vorige kleur der beenen overblyve; en dan zynze, bykans overal rood, en hier en daar blaauw. In deezen staat lyden de beenen veel, zy jeuken en zyn pynlyk; en alsze maar eenigzins gekrabd worden, gaat 'er de opperhuid af. En hierop volgen Scheurbuikige zweeren; maar niet van zelfs; ten minste, ik heb nooit eenige zweer gezien, welke niet door krabben, of eenig ander toeval was veroorzaakt.

II. Deel.

II.

HOOFDST.  
nen in den  
tweeden  
staat der  
ziekte.Sterke  
Kwyling.Diepe  
vlekken.

Dee-

II. Deel.  
II.  
HOOPDST.  
Zweeren  
aan de  
beenen.

Deezen hebben harde kanten, en geeven geen eter; maar zy worden, van dag tot dag, grooter; en zyn, gemeenlyk, met een geele korst, als of 'er een bytmiddel ware opgelegd geweest, bedekt; en als deeze, of laat ik liever zeggen, het huidje, gefcheiden wordt, geeven de zweeren bloed, en toonen, in den grond, een blaauwe kleur. En wat derzelve geneezing aanbelangt, zy worden bezwaarlyk, of geheel niet geneezen; zonder dat de ziekte geneezen worde: maar, als zy evenwel zuiver gehouden, of wel behandeld worden, wordenze naauwlyks grooter, en zo zó grooter worden, gefchiedt het langzaam; ondertusfchen befmettenze het linnen en de pleisters met een geele kleur. Men ziet ook nog wel andere Scheurbuikige zweeren; deezen koomen, voornaamlyk, voor in menfchen van een zwak geftel; in zulken, die door koortzen of andere ziekten, of zeker ander toeval, lang in de kooi gehouden zynde geweest, de Scheurbuik gekreegen hebben. In deeze zweeren zagen wy, in plaats van een geel beflag en harde kanten, welken de voorgaanden hebben, zagte kanten; maar zy wierpen hooge en blaauwe vleesch heuveltjes op; welken byna altoos bloeden, zonder dat men het bykans kan beletten.

Fyr: en  
zwellung  
der kniën.

Omtrent het einde van deezen ftaat, zyn de kniën, dikwils, zeer pynlyk en gezwollen, en op het gevoel hard; en behalve dit, wordt men, fomtyds, eenige vloeibaare ftoffe gewaar; welke eens, binnen, dan, boven het Lids omvangkas hangt; en als men dan de kniefchyf, welke, dikwils, wegens de zwellung, niet gemaklyk te voelen is, beweegt, hoort men een gekraak als van gebrooken beenderen, malkanderen raakende en bewogen wordende. Ook hoort men wel, by anderen, als de Lyders de beenen beweegen of gaan, een gekners, en fomtyds, wel zeer fterk. In deezen tweeden tyd ontwaart men ook by sommigen, dat de beenen, tegen den avond, zwellen, en des morgens, na den flaap, wederom dun zyn; voor-  
naam-



naamlyk, in menschen van een zwakke gesteldheid, en welken, uit afgaande koortzen, de Scheur- buik gekreegen hebben; als de zugt na den slaap blyft, isze een kwaad voortteeken. Het gebeurt ook, in deezen staat, dat de menschen, sommigen onder het gaan, anderen onder het eeten, anderen in de kooijen, schielyk den geest geven.

II. Deel.  
II.  
HOOFDST.

Nog meer dingen zyn 'er, welken onze opmerking niet minder verdienen: naamlyk, als eenig deel van het lichaam gekwetst, ontleed, verdraaid wordt, of de beenderen gebrooken zyn, terwyl de persoon nog gezond was; maar als hy naderhand de Scheurbuik in zekeren trap krygt, zullen de zweeren, schoonze byna of geheel geneezen waren, weer erger en Scheurbuikig worden; de beenderen, schoon reeds aan een gegroeid, wederom gebrooken worden; en niet wederom vast worden, voor dat de ziekte geneezen zy, schoonze wel gezet zyn. De ontwrigte of verstuikte geleedingen, schoon de deelen behoorlyk hersteld zyn, zwellen ongemeen, worden hard, en krygen ook de eerstgemelde Scheurbuikige vlekken; 't welk by beenbreuken ook geschiedt. En het is te verwonderen, dat de gebrooken beenderen, buiten de zwelling en hardheid, byna geene pyn verwekken; en schoonze, eenige maanden, gebrooken zyn geweest, en de ziekte met behoorlyke middelen behandeld wordt, naderhand, zonder eenige wangestalte, geneezen worden. Maar zo 'er eenige kwetzingen komen, als iemand de Scheur- buik heeft, zwellen de deelen, langzamerhand, en worden hard, en de eerste teekenen van Scheur- buik worden daar in niet gezien, ook niet de al- leraanmerklyksten; maar de ziekte gaat voort met het geheele lichaam aantedoan.

Zweeren  
en Been-  
breuken,  
hoe in  
Scheur-  
bui-  
kigen zich  
gedraagen/

XIV. In den derden staat zyn de toevallen zo zwaar, dat 'er naauwlyks eenige hope van her- stelling overblyft; evenwel gebeurt het nog, dat de een of ander, den dood ontworstele. Op het Schip

De derde  
staat der  
ziekte zeer  
gevaarlyk.

DE STAD DELFT, heb ik gezien dat een oud man,  
G die

H. Deel.  
II.  
HOOFDST.

die zeer zwaar van deeze ziekte was aangetast, op de minste beweging in slaauwte viel; zo dat hy genoodzaakt was, altyd, op zyn rug te liggen; hy dorst zich niet van de eene op de andere zyde keeren, of in het bed overendzitten; welke nogtans, door behulp van vleeschnat en versche groente, in vyfentwintig dagen, zo veel krachten wederkreeg, dat hy, niet alleen, in de open lugt kon wandelen, maar, na verloop van eenigeweeken, ook zynen dienst wederom waarneemen. Een ander voorbeeld verschafte my een kuiper, op het Schip GORKUM. Dees ellendige als hy van den Heer EVERZEN, naar Helvoetsfluis was opgezonden, kreeg in de Sloep verscheiden slaauwten. Maar behalven de gewoone toevallen van deeze ziekte, was hier één zeer merkwaardig, 't welk ik, agt of negen dagen, voor dat hy naar land gestuurd wierdt, ontdekte; naamlyk, een gekraak van de Ribben met het Borstbeen en den Ruggraat, als hy adem haalde. Want, als hy wat diep ademde, voelde ik niet alleen met myne hand, dezelve op het Borstbeen houdende, een tegennatuurlyke beweging der beenderen, maar ik hoorde te gelyk, het gekraak. Aan land, at hy daagelyks, behalven eenige soupes, eens of tweemaal roode kool, op de wyze der Nederlanders, naamlyk, met azyn, boter, zout en peper; welke hy gaarn at. Somtyds heeft hy ook gekookte appelen gegeeten, en somtyds een weinig zagten Franschen wyn, zo als menze hier gewoon is, gedronken. Als het Schip, na eenige dagen, in de haven was gekoomen, heb ik deezen ellendigen zyn scheepskooi op de schouder zien neemen en naar huis gaan. Behalven deeze toevallen koomen, in deezen laatste staat, ook veele Hertkloppingen; en deezen ontstaan op de minste beweging; gelyk ook slaauwten. Evenwel, zo lang de Lyders stil liggen, schynen zy gemaklyk te ademen. Ook koomen 'er bloedingen uit den neuze en mond, en Roodeloop; deeze laatste is, echter doorgaans, zonder krimping in 't gedarmte, maar de ontlasting

ting is, dikwils, enkel bloed. In den tweeden staat heb ik ook wel bloed uit den neuze zien koomen; doch weinig. In deezen staat krygen de zweeren ligt koud vuur, en worden boos; en de beenderen, welken voor veele jaaren, gebrooken en weer famengegroeid waren, worden wederom los; gelyk men, op de reize van den Kommandeur ANSON, gezien heeft. Eindelyk zyn de Waterzugt en het koud vuur de laatste toevallen. Men vindt, behalven deezen, nog wel veel andere toevallen, welken tot de Scheurbuik gebragt worden; doch geen eigenlyke toevallen derzelve zyn, maar 'er alleen, bygeval bykoomen; als verscheiden foorten van koortzen en pynen; waar over men Auteurs kan nazien, die over de Scheurbuik gefchreeven hebben. Ik heb wel gezien, dat menschen, die de Scheurbuik hadden, een aanhoudende Rotkoortze kreegen; maar niemant, die een gevestigde Scheurbuik hadt, van koorts zien aangegrepen worden: gelyk ik (§. XII. n. 6.) gezegd hebbe; en de reden blykt uit zich zelve. De Schryvers hebben aangeteekend, dat by Waterzugtigen een traage koorts ontstaat, als het Water begint te bederven (†): schoon de Waterzugt ook eene ziekte is, welke verre af is van koorts. En 'er is een groot onderscheid, tuschen een mensch, die uit verstopping der ingewanden, waterzugtig is geworden, en eenen die te gelyk de Scheurbuik heeft. Want in den eersten ontstaat de moeilykheid der ademhaaling, van het Water, welk in de Borst is; of van dat het Middenrif, wegens het Water, te hoog opgedreeven wordt; in den tweeden, is de long, behalven het Water, ook door verstoppingen bezet; gelyk straks zal blyken uit de opening van doode lichaamen. Mischien kan 'er in Scheurbuikigen, een uur of twee koorts wezen, maar dan moetenze 'er van sterven.

II. Deel.  
II.  
Hoofdst.

De

(†) VAN SWIETEN, in *Comm. in Aphor. Boerb.* §. 1157.

II. Deel. *De Gesteldheid van het Bloed in Scheurbuikigen,*  
 II. *en Onderzoek in doode lichaamen.*  
 HOOFDST.

Overgang. XV. Maar, tot een volkooime beschryving van de ziekte, worden nog vereischt, beschouwingen van het bloed der zieken, en gestorvenen aan deeze ziekte. Deezen zal ik nu, naar de gelegenheid, welke my hier toe, op de Scheepen vergrund is, in deeze §, verklaaren. Het is, geloove ik, niet nodig, te zeggen, dat ik, in het openen van doode lichaamen, wat ruuw heb te werk gegaan: want, op de Scheepen is, hier toe, geen bekwaame plaats, en daarenboven, kon ik de lichaamen, naauwlyks, langer dan een uur houden, of het was tyd, datze in Zee moesten geworpen worden. Altyd, evenwel, heb ik de buik en borst, somtyds ook, de herfenpan geopend, en eenige andere deelen onderzocht. In de drie gemelde tyden; naamlyk, in den eersten, middensten en laatsten staat der ziekte, heb ik uit den arm van de zieken bloed gelaaten, of doen laaten. In sommigen in het begin en op het einde; in anderen, in 't midde en op het einde; in anderen, in alle drie staaten; evenwel weinig, om de zieken geen nadeel toe te brengen; en dan heb ik het, als het eenige uren gestaan hadt, beschouwd. Hoe het zich voordeed zal het volgende leeren.

Gesteldheid van het Bloed, in den eersten staat der ziekte.

I. Een ader gesteecken zynde, in den eersten staat der ziekte, met een ruime opening; is 'er het bloed, somtyds, uitgesprongen, en somtyds by den arm neergedroopen, taay, dik, zwartagtig; 't welk een uur gestaan hebbende, een geele wey begon van zich te geeven. De oppervlakte was rooder, dan toen het nog warm was; maar de omgekeerde koek was zwart, en zo ook het binnenste alsze doorgesneeden was. Als het twee uren gestaan hadt, dreef de koek in de wey, maar doorgaans aan de een of andere zyde van de kom vast; en hoe langer het stondt, hoe kleiner het eilandje wierdt. Als ik het tien of meer uren

zen had laten staan, was de wey dikwils eenig- II. Deel.  
zins rood, 't welk ik aan de schudding van het II.  
Schip toefchreef. Als de oppervlakte van de koek, HOOFDST.  
door de wey, werdt natgemaakt, verloorzé de  
roode kleur, welke zy hadt, en werdt zwartag-  
tig. In fommigen vondt ik ook éen groenagtige  
korst op de oppervlakte van de koek, maar voorts  
was het aan anderen gelyk.

2. In een gevestigde Scheurbuik, vond ik het In een  
bloed, byna, als in den eerften staat, met dit on- gevestigde  
derscheid echter, dat het moeilyker uit de aders Scheur-  
fprong, en zich, onder het neerdruijen, zwarter buik.  
vertoonde, dan het eerste. Dikwils heb ik een  
stuk wit linnen, onder den arm gehouden, om het  
te vangen; het stremde altyd, op het oogeblik;  
en de druppen maakten vlekken van dezelfde groo-  
te, alsze 'er op gevallen waren. Als ik het bloed  
veele uren bewaarde, liet het onderfte van de  
koek een zwarte modderagtige stoffe, als vlok-  
ken, vallen; en werdt draadig, en de wey rood-  
agtig; noit heb ik evenwel, het bloed langer, dan  
tien uren bewaard. In deezen staat, was de  
koek, dikwils, met een dun groenagtig huidje be-  
dekt; en de wey scheidde bezwaarlyker van het  
bloed; ja het geronnen bleef dikwils lang, zwart-  
agtig, zonder afscheiding van wey; en 'er werdt  
minder van afgescheiden, dan in den eerften  
staat.

3. In den derden staat was het bloed, ten uiter- In den  
fte, zwart, inkt gelyk; en hadt doorgaans, bo- derden  
ven op, een dun groenagtig huidje, 't welk ik, staat.  
gemaklyk, van het bloed kon afneemen; en het  
gaf bezwaarlyk, eenige wey van zich. Ook hing  
de koek niet zo vast te famen, als van het eerste  
en tweede bloed; en ik kon het byna niet behan-  
delen, want het brak terftond aan klonters. Aan  
de binnenste oppervlakte van de kom, vertoonde  
zich een drabbige vezelagtige en zwarte stoffe:  
deeze was van het onderfte gedeelte van de koek,  
welke aan de kom geraakt hadt, afgegaan. Ge-  
meenlyk heeft het bloed zyne wey afgescheiden,

II. Deel.  
II.  
HOOFDST.

op het middenste gedeelte van de koek; en de koek, welke, dikwils, op den bodem van de kom lag, was 'er mede gedekt; en als het lang stondt, werdt de wey roodagtig; 't welk, zeekerlyk, door de heweeging van het Schip was veroorzaakt. Het fremde nogtans altyd, en gaf wey af; maar het eilandje bleef altyd grooter, dan in het eerste bloed. De wey geproefd zynde, was scherp.

Meer andere waarnemingen aangaande het bloed.

4. Op het Schip DE STAD DELFT, stierf van honger *Christoffel Keut*, die om zekere inbeeldingen, welken hy by zich zelve hadt, met zyn medemakers niet wilde eeten. Als hy nu, hierom, eenigen tyd, met de verkens en schaapen, beschimmeld brood en erwten gegeten hadt, kreeg hy een zeer zwaare Scheurbuik: naderhand leefde hy nog agt dagen, zonder eeten, en is toen gestorven. Deezen mensche heb ik nog wel, eene maand, onderhouden, hem tot eeten aangepord, en met geweld, eeten in den mond gestookt, zo dat hy het moest doorslikken. Maar eindelyk werdt hy, door zyne inbeeldingen, zo vervoerd, dat hy niets met goede woorden of geweld, wilde slikken; en op dat hy niet, onder myne handen, zou bezwyken, of ik hem doen stikken, moest ik hem, aan zich zelve overlaaten. Op den tweeden dag voor zynen dood, trok ik hem vier uncen bloed, uit een ader op den arm. Het bloed was zeer zwart, en met een groenagtig huidje boven op; het maakte ook een eilandje, en scheidde zyne wey af, gelyk ik boven in de voorgaande n<sup>o</sup>. gezegd hebbe.

Voor of onder de geneezing.

5. Op het zelfde Schip, heb ik, in 't midden van den winter, by de stad Kadix in Andalufie, het bloed, op een andere wyze, gezien. Veelen waren 'er toen, in het Schip, aan de Scheurbuik. Uit deezen nam ik 'er zes, welken, byna, in den zelfden staat waren; en het bloed, welk ik hun had afgetrokken, vond ik als in de voorgaande n. 2. Van den dag af, waar op ik hen had adergelaaten, kreegen zy, tweemaal daags, vleeschnat,

nat, met versche groente; en een of twee glaasjes rooden wyn, tien dagen lang. En voor geneesmiddel, namen zy, alle avonden een Pil, uit Zee-ajuin, Uyen, Spaansche zeep en Theriaak van Andromachus bereid; en 's morgens, een weinig bitteren wyn. Wederom nam ik 'er zes anderen uit, met de voorgaanden gelyk, en behandelde hen, op dezelfde manier; deeze zes had ik geen bloed afgelaaten. Maar, op den tienden, elfden of twaalfden dag van de behandeling, deed ik hun eene ader openen. Het bloed was toen veel rooder dan het eerste; en als ik dat vergeleek met het bloed der genen, die, in het begin van de geneezing, niet gelaaten waren, vond ik nog onderscheid: want de eersten hadden rooder bloed, dan de laatsten, en herstelden ook schielyker. Men moet nogtans, aanmerken, dat de zes eersten hun lichaam, beweging gaven, zo veel hunne staat toeliet; dit deden de anderen niet, althans minder.

6. Het laatste onderzoek heb ik, eindelyk, gedaan, in de haven van het eiland Kurasou, op het bloed van een mensch die de Scheurbuik hadt, zo als 't my voorkwam; want behalven deezen, was 'er niemant, op 't Schip, aan de Scheurbuik; en behalven de teekenen van Scheurbuik, merkte ik ook nog eenige anderen, welken een gemengde ziekte aanweezen; waarom ik het niet onvoegzaam oordeele, de historie te beschryven. *Michiel Klem*, foldaat, op het Schip, DE PRINSESSE CAROLINA, omtrent 40 jaaren oud, werdt in den winter van het jaar 1759. en 60, in den hoogsten trap, van de Scheurbuik aangegrepen. Op het Schip werdt hy, eenigermaate; en aan land, in de maanden *Maart* en *April*, geheel hersteld, en kwam weder aan boord. Maar, als het Schip in de haven, van het gemelde eiland was gekoomen, kreeg hy, den 23 *September* 1760, eene trilling en koude, waar op hitte volgde; welke zes uren duurde, met een kleine en snelle Puls. Naderhand kwam hy weder tot zyn natuurlyke warmte; maar

II, Deel.  
II.  
HOOFDST.

In een  
gemengde  
ziekte. En  
onderzoek  
na den  
dood.

II. Deel.  
II.  
HOOFDST.

klaagde over groote benaauwdheid voor 't hert, en zwakheid. De Puls was toen en bleef traag, klein en zagt, en de geheele ziekte door, vond ik geen meer dan natuurlyke warmte. Zyne tong was wit en groenagtig, hy hadt een bittere mond, met eenige neiging tot braaken, welke echter, na drie dagen, overging. Men moet weten, dat deeze man, de geheele reize door, zeer lui was geweest; en voor eenige weeken, een dorre en drooge huid hadt gehad; het tandvleesch hadt ook begonnen zweeren te krygen, en het wezen stondt als van een Scheurbuikigen; maar hy hadt nog gestadig gewandeld en wel gegeten. Ook nam de Scheurbuik geen sterken voortgang, zo dat hy, op den 23, door de toevallen van een koorts, welke, op dien tyd, onder de matroozen heerschte, wierdt aangegreepen. Na eene gifte van de *Ipecacoanb*, gebruikte hy een afkookzel van de *Cortex Peruvianus* en *Sal Absinthii* bereid; en somtyds een Pil uit het *Extractum Corticis Peruviani*, het *Pulv. Rad. Contrajervæ*, *Sal Vol. C. C. Camphora* en *Tberiaca Androm.* bestaande. Tot zyn drank gaf ik hem, eerst, water met Limoensap, maar dit wilde hy niet drinken; en nam daarna alleen schoon water. Den 27 van *September*, werdt hy, over het geheele lichaam, geel; 't welk een zeer kwaad teeken was, in de genen die de koorts hadden; en toen werdt de huid vogtig. Hy rook zeer bang uit den mond; alle de tanden werden los; de swelling en verzwearing van het tandvleesch vermeerderden zeer, en het sponsagtig vleesch kwam tot boven de tanden. Zo heeft hy, tot den 3 *October*, stil geleegeen op zyn rug, zonder eenige verbystering van verstand, en is gestorven. Op den 24 *September*, heb ik hem, omtrent zes uren zwart bloed, uit een ader, op den arm getapt; het welk, als het eenige uren gestaan hadt, op de oppervlakte, een groene kleur hadt; het gaf weinig of geen wey af, en werdt eenigzins dik; maar als de kom omgekeerd werdt, vloeyde het echter nog eenigzins, en klonterde niet; het was



was als inkt, en op den smaak in 't begin zoetagtig; maar liet kort daar op eenige scherpte achter. Het lichaam geopend zynde, vond ik, in den buik, drie ponden geel roodagtig water, de Lever en Milt hadden een gryze kleur; het eerste van deeze Ingewanden, was zeer hard en groot; de galblaas was opgevuld met gal. De Milt was, behalve de witagtige kleur, natuurlijk: beide doorgefneeden zynde, hadden een natuurlyke kleur. In de borst ontdekte ik niets byzonders. Als ik de regter holligheid en boezem van het Hert had doorgefneeden, vloeide 'er bloed uit, 't welk inktgelyk was; 't zelfde geschiedde ook by het doornyden der groote Vaten. Aanmerklyk is het, dat het dood lichaam nog warm was, als het moest begraven worden: \*want de lyken worden, in deeze gewesten, wegens de groote hitte, langzaam koud. De kwik in de Thermometer van *Fahrenheit* stondt toen op 87 gr.

7. Een soldaat *Michil Knofflog*, meer dan 60 jaaren oud, uit de Scheurbuik waterzugtig geworden, stierf, op het schip DE ORANJEZAAL. Deeze ellendige was, op een vreeslyke wyze, van de Scheurbuik aangegrepen; langzaam doorging hy de drie tyden van de Scheurbuik; en stikte eindelyk, wegens benaauwde ademhaaling, als hy op een stoel wilde gaan zitten, en zyn lichaam overend regten. Het lichaam geopend zynde, vond ik het vetvlies, onder de huid, en tusfchen de Spieren van den buik, met water opgevuld; en tusfchen de buik-Spieren en het buikvlies, omtrent drie of vier pinten geel water. Als ik het buikvlies had doorgefneeden, liep uit het binneste, omtrent ook zo veel troebel water, de Darmen kwamen voor, van wind opgezwollen, maar van natuurlyke kleur: het Darmnet was geheel verteerd. Aan de Lever zag ik niets tegennatuurlyks, dan alleen, dat de uitwendige kleur witagtig of wat graauw was; hoedanige kleur de Milt ook hadt, als of deeze Ingewanden in de weeking hadden geleegen. Het laatste vond ik langrond,

II. Deel.  
II.  
HOOFDST.

knobbelagtig, hard en vry groot: doorgesneeden zynde hadden zy de natuurlyke kleur. In de borst vond ik eenige uncen water, de Longen roodagtig, en eenigzins blaauw, en op het gevoel hardagtig; de linker Long was aan dezelfde zyde, aan het borstvlies vastgegroeid; de Vaten van de voorste kwabben, naar de lengte, doorgesneeden zynde, waren vol zwart bloed; uitwendig vertoonde zich als een vleeschige schors, een halven vinger dik, rood van kleur, eenigzins naar de Lever gelykende; een stukje van den onderste rand, naar de rug toe, ter hoogte van een duim, hier van afgesneeden, en in zout water geworpen, zonk naar den grond; en zo was het geheel uitwendige deel van de Long gesteld, behalven dat de verdikte schors, aan het bovenste gedeelte, wat dunner was, dan aan den benedensten rand. In het Hertzakje vond ik vier of vyf uncen geel roodagtig water. Het Hert was groot, en witagtig, de rechter boezem en holligheid waren vol zwart en geronnen bloed. Ook vond ik nog een geele polypeuze, langronde groenagtige stoffe, welke aan de pilaartjes van de holligheid vastzat, en zich tot in de Longvaten uitstrekte. Deze stoffe kleefde vry vast aan het Hert, en was ook, op zich zelve, taamlyk vast; uit de Slagader getrokken, vertoonde zy de gedaante der takken van de Longslagader. In het linker Hert, waar in geen bloed was, vond ik een dergelyke stoffe, zich in de groote slagader uitstrekkende.

8. Het zelfde, byna, heb ik gezien op het Schip, DE STAD DELFT, in het doode lichaam van een man, aan de Scheurbuik gestorven; by wien, omtrent tien dagen, voor zynen dood, de beenen waren begonnen te zwellen. By geen had ik zo veele ellenden, by malkander gezien, als by deezen, die byna alle de toevallen van Scheurbuik hadt, welke zy immer voortbrengh. Zyne beenen waren, omtrent drie maanden, geweest zo hard als hout; evenwel, hy hadt eetlust, en zyn volle verstand, tot het laatste  
uur

uur zyns levens. De naam van deezen ellendigen was *Gerbrand van der Hengst*. Behalven de ziekte, waar mede hy worstelde, hadt hy nog kooy, noch dek, noch kleederen, en naauwlyks een plaats in het Schip; want, om dat hy vol luizen was, wilden hem zyne medemakkers nergens gedoogen. Met samengetrokken voeten, en een gekromd lichaam, heeft hy nog op den bank van den Smid, onder de roosters, bloot voor regen en koude, geleegen, tot het midden van *January*; zyn ellendig leven, met geduld, gerekt, en toen met den dood verwisfeld. Het lichaam geopend zynde, vond ik geen water tusschen de huid en de Spieren. Tusschen de schuinsche, en tusschen derzelver vliezen, en de regte Spieren; als ook tusschen de schuinsche en dwersche; eindelyk tusschen de Buikspieren en het buikvlies, ontdekte ik, in de plaats van water, als in 't voorgaande geval geweest was, een geele doorzichtige geley; welke zo vast aaneenhing, dat ikze, gemaklyk, met myne handen kon vatten, zonder te smelten. Een dergelyke vond ik ook, in den buik, maar deeze kon ik niet behandelen; zonder datze wegsmolt. De Milt was eenigermate hard, langrond, witagtig van kleur, en grooter dan natuurlyk. In de Lever vond ik, niets tegennatuurlyks, behalven de witagtige kleur. De Longen waren, als in het voorgaande geval; een stuk 'er van afgesneeden, en in water geworpen, zonk naar den grond. De regter boezem en holligheid van het Hert, waren vol zwart geronnen bloed; ook was 'er een dergelyke polypewze stoffe, welke zich in de Longslagader uitstreckte. Daarenboven waren de kraakbeenderen van de eerste Ribben, welken aan het borstbeen vast zyn, in dit lichaam, van het borstbeen gescheiden; zo dat ikze gemaklyk, gins en herwaards kon beweegen. De banden, waar mede zy aan het borstbeen verbonden zyn, doorgesneeden zynde, liep 'er een taaije geele stoffe uit; hoedanige ik, in groote maate, in het gewrigt der kniën bevond. Deeze stoffe hadt de

kraak.

II. Deel.  
II.  
HOOFDST.

II. Deel.  
II.  
HOOFDST.

kraakbeenderen der Ribben, en ook het Dye en Scheenbeen, een geele kleur bygezet. De kniefchyf hadt ook iet van zyne gladheid verlooren. Onder de huid der kniën en beenen, vertoonde zich het vetvlies roodagtig, en hier en daar purperkleurig; en zo was de huid ook van kleur.

9. In 'de haven van Napels stierf *Adriaan van Land*; een man, die den geheelen winter, aan de Scheurbuik was geweest. Onder de toevallen, waar mede hy sukkelde, zal ik 'er maar één aantekenen; naamlyk, een grootte zwelling van zyne kniën, kraaking en gekners in derzelver gewrigten. Het lichaam geopend zynde, liepen 'er meer dan tien ponden water uit, welken een onaangenaamen en stinkenden reuk van zich gaven. De Ingewanden van den buik waren witagtig; de Lever en Milt zo bedorven, dat ikze, met myne hand, tot gruis kon wryven; het Darmscheil vond ik klierig; de Longen hardagtig, maar niet zo samengegroeid, als in de voorgaande gevallen; in het Hert was, behalven zwart geronnen bloed, een polypeuze stoffe. Als ik het Lidsomvangzel van de knie doorsneed, liepen 'er vier uncen uit van eene geele, groenagtige en stinkende stoffe; welke de kraakbeenderen van dit gewrigt, byna geheel verteerd hadt; de beenderen oneffen en ruw hadt gelaaten en met beenbederf aangedaan; de omvangende Lidband bykans verknagd, inzonderheid by het inwendige deel van de kniefchyf; en op deeze plaatze waren; op de huid, blaauwagtige vlekken: de overige huid was rood, en eenigzins dikker op die plaatzen, dan waar geene vlekken waren. Onder de vlekken was het vetvlies roodagtig of blaauw; en de geheele inwendige huid hadt ook een-dergelyke kleur; maar hoe meer buitenwaards hoe rooder de huid was, in 't midden van een vlek, naamlyk, doorsneden zynde.

10. Het lichaam geopend zynde, van een mensch die door honger en de Scheurbuik was gestorven, (zie n. 4. van deeze zelfde §) vond ik het Net bedorven; de Lever zeer groot en hard, de  
Gal.

Galblaas met zwarte en eenigzins groenagtige gal opgevuld; het Darmscheil overal met zwarte en roode knobbeltjes bezet; de Longen waren gezond: maar de regter holligheid van het Hert, hieldt zwart en geronnen bloed in, en ook eenige polypeuze stoffe, gelyk in de voorgaande gevallen.

II. Deel.  
II.  
HOOFDST.

11. Een zeer luy mensch, op het Schip, DE PRINSESSE CAROLINA, genaamd *Simon Verner*, aan de Scheurbuik geraakt zynde, kreeg veel kleine vlekken om de kniën. Eenigen van deezzen, welken blaauw of zwart waren, willende onderzoeken, scheidde ik de opperhuid van de huid, door een speld; en dan konde ik eenigen van dezelve, gemaklyk, met de punt van een spelde, in de gedaante van een koekje, wegneemen: in veelen kon ik echter, schoon ik alle voorzichtigheid gebruikte, die vlekken niet wegneemen. Zy vertoonden zich, als haddenze, onder het netwyze lichaam van MALPIGHIIUS gezeeten, of in de oppervlakte van de huid; en als ikze wat dieper zocht, kwam 'er bloed voor den dag; zo dat ik de vlekken niet meer kon zien; welken evenwel, na eenige dagen, als de korst afviel, verdweenen waren. Een Spaanschevlieg-pleister, op de plaats gelegd, waar veele vlekken waren, heeftze allen weggenomen. Eindelyk werden de beenen, overal, rood; en kreegen, hier en daar, blaauwe en breede vlekken; welken ik, na den dood, onderzocht, en gezien hebbe niet alleen in het vakagtig weeffel, maar ook in de huid zelve te hangen.

12. Meer andere lichaamen, aan de Scheurbuik gestorven, heb ik geopend; en in de meesten gevonden, de Longen hardagtig, en met zwart bloed gezwollen; in de regter holligheid van het Hert geronnen bloed, en een polypeuze stoffe, zich in de groote Vaten uitstreckende. In de genen, die waterzugtig gestorven waren, vond ik de meeste Ingewanden bedorven, of half verrot; de galblaaze vol groenagtige of zwartagtige gal,  
de

II. Deel.  
II.  
HOOFDST.

de klieren van het Darmscheil verftopt. Men zie ook de waarnemingen van POUPARTIUS (†); hy vondt de banden der gewrigten verknaagd; wederf aan 't gebeente, de kraakbeenderen der Ribben verteerd, zwelling der beenderen, en fcheiding van de aangroeifelen der zelven. Geele beenderen heeft PETIT van het beenvlies ontbloot gezien, op de ribben, armen, beenen en de voorhand (†).

*Verklaaring van de Toevallen der Scheurbuik.*

Overgang.

XVI. Als nu iemand in aanmerking neemt, het gene, in de verklaaring der oorzaaken, is gezegd, en wat in de doode lichaamen is bevonden, zal het hem niet zwaar zyn, reden te geeven van de verschynzelen, welken zich, in deeze ziekte, gemeenlyk, voordoen. Het zal dan niet nodig zyn, hierop lang te blyven staan; maar genoeg wezen, dat ik flegts eenigen verklaare: want veelen zyn uit zich zelven klaar, en hebben geene opheldering nodig. Maar om dat wy hier in niet gelukkig kunnen voortgaan, ten zy de Staat der Vogten, vooraf, wel gekend worde; moet men zich herinneren, wat in de voorgaande §, en in de verklaaring der oorzaaken, gezegd is. Want elk een is bekend, dat de beschreeven wyze van leven, met groove kost, als de matroozen gebruiken, dik, lyvig, taay, met ongelykaartige deelen vervuld, en van de Natuur kwaalyk t'ondergebragt bloed moet voortbrengen. Dit bewyzen niet alleen het bloed, van de Scheurbuikigen afgelaaten, (voorg. §. n. 1. en 2.) en de openingen van doode lichaamen, aan de Scheurbuik gestorven; maar ook de toevallen, welken in den eerften en tweeden staat van de Scheurbuik, of in een beginnende en gevestigde Scheurbuik, gezien worden, bevestigen ook dit gevoelen tegen de genen, die wil-

Dunheid  
en rotting  
der Vog-  
ten tegen-  
gesproo-  
ken.

(†) *F. Acad. Royale des Sc.* 1699.

(†) *Traité des Os*, pag. 369. tom. second.

willen, dat 'er eene smelting van Vogten plaats hebbe. Het gebeurt wel, dat de Vogten, in den laatsten staat van Scheurbuik, tot verrotting overflaan; maar dit moet eer voor een gevolg, 't welk van de langduurigheid der ziekte afhangt, dan voor de ziekte zelve gehouden worden: want de Scheurbuik is reeds diep geworteld, eer de smelting der Vogten gezien wordt. Iemant wordt gezegd de Pleuris te hebben, als hy met pyn in de zyde adem haalt, en 'er een gestadige koorts is; en niet als hy een Etterborst heeft; het zou wreed zyn, in zulk een geval, van middelen te veranderen, en in plaats van eene aderlaating te doen, de borst te doorbooren. Schoon de beste middelen tegen de Scheurbuik, ook rottingweerende zyn, gelyk PRINGLE heeft aangemerkt; als aardgewassen, zuure en loogzoute, en de Scheurbuik schie-lyk geneezen, stooten zy dit echter, niet om werre. Want de wortel van de *Squilla*, is, in aamborstigheid, en ziekten die uit vergaderde slym ontstaan, of taaye stoffe haar oorsprong genomen hebben, van groot nut; alhoewel, in dit geval, geene verrotting is; enze doet dit ook in aamborstigheid van de Scheurbuik.

Brandewyn of andere dingen zyn ook rottingweerende, en geneezen echter de ziekte niet. (Zie wat wy §. VI. gezegd hebben). Ja het berugtste rottingweerend middel, de koorts bast, geneest de ziekte niet, naamlyk, alsze reeds gevestigd is; zy kan wel iemant voor de Scheurbuik bewaaren; en in een gevestigde Scheurbuik, de ziekte, eenigen tyd, vertraagen; maar zy neemt de ziekte niet weg, en dit is waar van veel andere rottingweerende middelen. En de herstelling wordt, ondertusfchen, gemaklyk bewerkt, door witte of roode Kool, Spenagie, Lattuw, Raapen en dergelyken; wanneerze, in vleeschnat gekookt, en de zieken, eenige maalen op een dag, gegeven worden. En deeze Soupes zyn goed in alle de tyden van de Scheurbuik, en geneezen de ziekte

al-

II. Deel.  
II.  
HOOFDST.

II. Deel.  
II.  
HOOFDST.

altijd; ten zyze tot het uiterfte is gekoomen, wanneer geene middelen helpen.

De Scheurbuikige vlekken en bloedingen fchy-  
nen wel het gevoelen te begunftigen der genen,  
die eene verfmelting der Vogten dryven. Maar  
men moet hier den tyd in aanmerking neemen,  
wanneerze koomen; waar van hier na gefproo-  
ken zal worden. Als men nu de toevallen, wel-  
ken, ftrydig met dit gevoelen, gezien worden,  
in aanmerking neemt; als verftoppingen en in-  
pakkingen der ingewanden; en, welken hier op  
volgen, drooge afgang, hardheid en famentrek-  
king der Spieren; inzonderheid van de beenen,  
zonder zwelling; een drooge, dorre, fchubagtige  
huid; zwelling, roodheid en ontfteeking van  
het tandvleesch, blaauwheid van aangezicht;  
kortademigheid, op de minfte beweging; zyn-  
ze van geen minder gewigt dan de anderen. In  
koortzen met finelting der Vogten, ziet men de  
menfchen immers geftaadig druipen van zweet;  
daar in de Scheurbuikige ontbindinge, de huid,  
door droogte, by fchubben afvalt. Waarom  
toch, zou de dunne Vogt, door de zweetgaten  
der Scheurbuikigen niet henen dringen, al heeft-  
ze maar een maatige warmte; het gefchiedt nog  
wel in den laaftten ftaat der Scheurbuik, maar  
alleen in eenigen.

Doctor MONCHY heeft gezegd (†), dat de  
Scheurbuikigen een rood Vogt uitzweeten. Ik  
heb veelen gezien die de Scheurbuik hadden,  
maar noit heb ik een derzelve zien zweeten, dan  
wanneer hy met den dood worffelde. Als wy  
acht geeven op het bloed van menfchen, die een  
geftradige koorts of ontfteeking hebben, na dat zy,  
door aderlaatingen veel bloed verlooren hebben;  
zullen wy het zelve zo dun bevinden, dat nie-  
mant, in den laaftten ftaat der Scheurbuik, dun-  
ner zal afgetrokken hebben. En zulk bloed fpringt,  
nogtans, uit de aders, met een ligt roode en ee-  
nig-

(†) Verh. van de Holl. Maatfeh. VI. Deel, pag. 51.



nigzins geelagtige kleur; en als 'er druppelen op linnen vallen, maakenze b. eede, geele en roodagtige vlekken; en koud geworden zynde, wordt by na alles een geele wey. In de Scheurbuik, in tegendeel, maakt het een zwarte geronne klomp, en kleine vlekken op het linnen. (Zie de Voorg. §. n. 1, 2, 6). Waaron zou zulk een dun bloed niet, door de uiteinden der Vatendoorzweeten, en vlekken maaken, gelyk in Scheurbuikigen koomen. En de polypeuze stoffe, en het zwarte geronnen bloed, in het Hert der Scheurbuikigen, zyn ook geene teekenen van zulk eene verdunning der Vogten. Ook heeft POUPARTIUS, in doode lyken van Scheurbuikigen, welken hy geopend heeft, geen zulk vlocibaar, maar geronnen bloed gevonden (†). want hy zegt: *Die schielyk stierven enz hadden de Ooren van het Hert zo groot als een vuist, en vol geronnen bloed.* Het is waar, de Heelmeesters hebben, op de reize van den Kommandeur ANSON, iet anders gevonden, maar men moet de tyden en plaatzen in aanmerking neemen, en misfchien, ook eene vermenging van ziekte. Eens heb ik zulk bloed gezien, op het eiland Kurasfou, waar ik maar één mensch de Scheurbuik bevond te hebben. Het doode lichaam van deezen opende ik, terwyl het nog warm was; en toen vloeide het bloed: maar in Europa heb ik dit noit gezien, waaron ik de historie heb opgegeeven in de voorgaande §. n. 6. Hierom behaagt my de vergelyking van Doct. MONCHY niet, welke hy maakt van de kwaadaartige Koortzen met de Scheurbuik (†). Hy leidt deeze gelykheid af uit de kleur der huid, van de wey van het bloed, zodanig een bloed, naamlyk, 't welk geene wey affcheidt (†); van het Vogt, welk de Spaansche vlieg-pleisters aantrekken; van de vlekken, welken dan in Koortzen, dan in Scheurbuik voorkoomen; van den stank uit den mond,

II. Deel.  
II.  
HOOFDST.

(†) *P. Acad. Roy. des Scienc. Ann. 1699.*

(†) *Verhand. van de Holl. Maatsch. §. xxxix. pag. 58.*

(†) *§. xxxv. pag. 51.*

II Deel.  
II.  
HOOFDST.

mond, welke ook niet uit dezelfde oorzaak ontstaat; van het roodagtige zweet; of 't welk met bloed vermengd is; 't welk noit iemand in een enkele Scheurbuik gezien heeft; eindelyk ook van de Kwylinge enz. Maar deeze dingen bevestigen dat gevoelen niet; gelyk ook niet, dat een klein gedeelte Kwik een zwaare kwyling maakt in een Scheurbuikigen. Deeze geleerde Man schynt alleen de teekenen van een aanstaanden dood vergaderd, en deezen met kwaadaartige koortzen vergeleken te hebben. Zie wat VAN SWIETEN, aangaande het bloed, heeft opgemerkt (\*), waar de wey in lil overging. En HOFFMAN heeft aangeteekend, dat hy het bloed, uit een ader getapt, grommig, zwart, zwaar en dik bevondt, en dat het veel wey afscheidde, van een kwaaden reuk en smaak: ook zag hy, dat het bloed, in een bekken vergaderd, met een dikke en taaye lym overdekt was; in anderen dun en van een hoogroode kleur (\*\*). En de Scheurbuik ziet men, niet alleen, in warme en natte gewesten, in welken de Rot- en kwaadaartige Koortzen meest woeden, maar ook in de koudsten, en wel meer dan in de anderen. Het dunne bloed, welk men in kwaadaartige koortzen ziet, of in de Koorts, welke zy *Mal de Siam* noemen, heeft geen gelyke smaak: want het eerste is scherp, en dit zoet; en het is evenwel zo dun geworden, dat het na den dood, de mond, neuzen, ooren en oogen uitloope; gelyk wy, beneden, zien zullen, als van de Koortzen, in een warme haven zal gesproken worden. En de geele groenagtige kleur, boven op de kock van het bloed, vertoont, in de koortzen, geen grooter gevaar; want de Lyders, die een geel groenagtig huidje op het bloed hebben, koomen 'er gemaklyker door, dan die het niet hebben, in dezelfde ziekte. Ja dit huidje, 't welk men gewoon is een korst van

Ont-

(\*) *Comment in Apbor. Boerb.* §. 1151. p. 610.

(\*\*) *Med. Rat. Syst.* Tom. 111. §. XIV. pag. 372.

Ontfteeking te noemen, moet eer voor een goede uitwerking der Natuur, dan voor een teeken van rotting gehouden worden; gelyk hierna, in de Verhandeling van deeze koortzen zal aangewezen worden. Nog veel meer dingen zou ik kunnen byhaalen, om myn gevoelen te versterken: maar ik oordeele deeze genoeg.

1. Hier uit is dan klaar, dat zulk een dik bloed en onbekwaam tot beweging, zeer traag omgevoerd wordt; dat zodanige Vogten het Hert meerdere weerstand bieden, dan datze tot de uiterste einden der Slagaderen kunnen voortgedreeven worden; dat door de spyzen, welken daaglyks gebruikt worden, al meer zodanige Vogten in het lichaam voortgebracht worden. Want de Natuur is, door een langduurig gemis van goede sappen, tot vernieuwing van het geheel, en herstelling van de afgesleeten deelen, te veel verzwakt, en heeft de behoorlyke trap van samenhang en veerkracht verlooren; zo datze, het gene tot voedzel wordt genomen, in een zo gelykdaantig zap, als nodig is, om het leven en de gezondheid te onderhouden, niet kan doen overgaan. Hier door moet de omloop van het bloed, van dag tot dag, traager worden; de Vogten kunnen niet dan zeer bezwaarlyk, en langzaam, door de uiterste engten der Vaten doorgedreeven worden; zo dat de kleinste Vaten 'er naauwlyks iet van schynen te ontfangen. En dus zal, wegens den langzaamen omloop, de verminderde veerkracht, de afwezigheid van koorts en krampagtigheden, de omloop van het bloed alleen geschieden door de ruime Vaten, en eenigen van de kleinste zullen allengs verwyderd, anderen tegennatuurlyk opgevuld en uitgezet worden. De afscheidingen en uitloozingen, welken van een vryen omloop des bloeds afhangen, zullen niet, volgens de wetten der Natuure, voortgaan. Hier uit zal volgen een overmaat van Vogten, ophouding van zodanigen, welken van het bloed moesten afgescheiden worden, en tot welzyn van het lichaam dienen; en van anderen,

II. Deel.  
II.  
HOOFDST.

Ongewoone logheid en vermoeidheid.

II. Deel. welken uit het lichaam moesten uitgeworpen worden; en eindelyk, als dit lang duurt, zal in het  
 II. lichaam, volgens de wetten der Natuure, verrot-  
 HOOFDST. ting koomen, en dan de dood.

Men begrypt nu, hier uit, zeer ligt; waar uit, in de Scheurbuikigen, ontstaat een ongewoone logheid, zwaarte der ledemaaten, van zelfs ontstaane, of een gevoel van vermoeidheid, waar van (§. XII. n. 1.) gesproken is. Immers, heeft men ondervonden, dat een gevoel van ligtheid, en vlugheid tot beweging, van een vryen omloop des bloeds afhangen; en al wat deeze kan belemmeren, zwaarte in de leden veroorzaakt. Een gezond mensch voelt niet dat zyn arm zwaar is, maar als 'er eenige Ontsteeking in dezelve is, voelt hy hem zo zwaar als lood, en hy moet hem of met een schortband onderfchraagen, of ergens op leggen tot steuning (†). Daarenboven bevindt men ook, dat een overmaat van goede sappen, in volbloedigen, een zwaarte en gewaarwording van moeilykheid veroorzaakt; en in Scheurbuikigen is niet alleen eene overmaat, maar ook eene gesteldheid der vogten, waar doorze onbekwaam zyn tot de doorstraaling. Het is derhalve, niet te verwonderen, dat de Scheurbuikigen, over het geheele lichaam, doffe pynen gevoelen, inzonderheid als zy het zelve beweegen: want de Vaten worden, wegens de te groote inpakking van dik bloed, zo uitgezet, dat 'er het zelfde gebeurt, als in een beginnende Ontsteeking; welke om den traagen omloop van het bloed, en de afwezigheid van Koorts en Krampagtigheden, niet tot volkomenheid kan geraaken.

Dit wordt bevestigd door de hardheid der ledemaaten, welken somtyds hout gelyk zyn (§. XII. n. 5.) waar uit de reden van het onvermogen tot beweging, niet moeilyk, wordt afgeleid. De korte ademhaaling, op de minste beweging, en de blaauwe kleur van het aangezicht, geeven ook

(†) VAN SWIETEN *Comment. in Aph.* BOERHAV. §. 1151.

te kennen, dat de Vogten, door de uiterste eng-  
 ten der slagaderen, met moeite, doorgaan. Want  
 die acht geslaagen heeft op het wezen van een  
 Scheurbuikig mensch, liggende of zittende; en  
 niet onkundig is van een vryen omloop, in een  
 gezond mensch, en van de oorzaaken, welken de-  
 zelve voortzetten; en te gelyk overweegt den  
 staat der Vogten, en de toevallen, welken opeen  
 bezwaarlyken doorgang, door de Longvaten, ge-  
 woonlyk volgen, en het wezen aanziet van eenen  
 scheurbuikigen, welke in eenige beweging is; zal  
 zich niet verwonderen, dat hy in zulk een men-  
 sche, een aangezigt beschouwt, als van iemand,  
 die een gevaarlyke Longontsteeking heeft. Want  
 dan zwellen de lippen en het aangezigt, de ade-  
 ren, welken in het zelve zichtbaar zyn, verdwy-  
 nen, de oogen puilen uit, en het geheele wezen  
 wordt blaauw. En men zal zich niet verwonderen,  
 dat zulke menschen, dikwils, schielyk dood op  
 den grond neervallen; want, terwyl de Spieren  
 werken, wordt de beweging van het aderlyke bloed,  
 naar het regter Hert voortgedreeven: maar het  
 bloed gaat hier, wegens deszelfs dikte, bezwaar-  
 lyk, door de kleinste Vaten van de Long; en ter-  
 wyl het Hert zich, niet schielyk, in dezelve kan  
 ontledigen, kan het, het bloed, welk in de Hol-  
 le aders is, niet ontfangen; hierom zwellen de  
 Holle aders, en die zich in dezelve ontlasten,  
 door te veel bloed; waaruit een blaauwe kleur in  
 het aangezigt, Hertkloppingen en een benaauwde  
 Ademhaaling. En als deeze oorzaak blyft duuren,  
 wordt het Hert te gelyk, door een te groote maa-  
 te van Vogten, welken het niet door de Long kan  
 voortdryven, overstelpt; zo dat het, eindelyk,  
 zyn vermogen van samentrekking verliest. Dit  
 bewyzen de tegen natuur verwyderde Vaten, Boe-  
 zems, 't Oor en het regter Hert; welken, in ge-  
 opende lyken, met zwart geronnen bloed gezwol-  
 len bevonden zyn, (zie Voorg. §. n. 8, 9, 10,  
 12.) en het gene wy, uit de waarneemingen van  
 POUPARTIUS, bygebragt hebben. Het zelfde heeft

II. Deel.  
II.  
HOOFDST.

ook plaats in den laatsten staat van de Scheurbuik; alhoewel de Vogten dan eer te dun, dan te dik zyn (*Voorg.* §. n. 3 en 7). Want de voorgaande staat heeft reeds zo groote verstoppingen, en samengroeiingen der Vaten nagelaten, dat het Hert, op zulk een tyd zwak, naauwlyks in staat is, om de dunste Vogt, door de Vaten, welken nog open zyn, door te persen. Hier uit blykt, te gelyk, waarom 'er geen koorts by een gevestigde Scheurbuik kan zyn, zonder een haastigen dood. Zie hoe de Longen gevonden zyn (*Voorg.* § n. 7, 8.), en wat POUPARTIUS heeft bevonden, naamlyk, dat de deelen zo aan een gegroeid waren, datze naauwlyks van elkander gescheiden konden worden.

Droef  
geestig-  
heid.

2. De Natuurkunde leert, dat de mensch bestaat uit ziel en lichaam, en dat deezen op elkanderen werken; schoon de wyze hoe niet bekend is. Men weet, echter, door opmerking, dat vlugheid van geest zeer afhangt van een goede gesteldheid des lichaams; inzonderheid der ingewanden van den buik, en een behoorlyken omloop der Vogten, in dezelve. Want het is klaar, dat vreeze en droefheid, in melancholieke menschen, ontstaan uit verstopping der ingewanden: want zo dra de vrye omloop van het bloed, in dezelve, door de hulp van een Geneesmeester, hersteld is, komt de welgemoedheid weerom. SANCTORIUS (†) heeft opgemerkt, dat 'er vrolykheid van geest ontstaat; als de Doorwaasfeming uit de oppervlakte van het lichaam, geheel vry is; en in tegendeel, uit een verhinderde Doorwaasfeming in het lichaam een gevoel van zwaarte, en in den geest droefheid, gebooren wordt. Wyl nu de droefgeestigheid, dikwils, de Scheurbuik voorgaat (§. X.), en gemeenlyk een toeval van de oorzaak wordt; is het geen wonder, dat deeze gemoedsfeldheden, in deeze ziekte, met pynen en verstoppingen der ingewanden, gelyk beneden zal blyken, toecemen.

3. Bo.

(†) In *Apbor. Static.*

3. Boven is gezegd, dat de kleinste Vaten de Vogten, om derzelver dikte, naauwlyks, kunnen inneemen; en dit blykt allermeeft in de Vaten van de huid: want die, te voren, voor het bloed open ftonden, houden nu alleen een geele Vogt; en de wey-Vaten voeren een Vogt, 't welk nog dunner is; en de allerkleinfte ontfangen naauwlyks iet, of geheel niet; zy moeten, gevolglyk, uitgedroogd worden. Men ziet dan de reden van de bleekheid en droogheid der huid, (§. XII. n. 3, 7.) opgegeeven. Nademaal alle de affcheidingen afhangen van een vryen omloop des bloeds, voornaamlyk, in de ingewanden van den buik; welke, in onze ziekte, traag gefchiedt; ziet men, dat veele werkingen, welken tot het leven en de gezondheid zeer noodzaaklyk zyn, en inzonderheid de Chylmaking, verflapt moeten worden. Want behalven het maag- darm- en alvleesch fap, welken in maate en hoedanigheid kwaad doen; wordt de affcheiding van de gal ook vertraagd en verminderd; waar door het galagtige, welk van het bloed moest afgefcheiden worden, voor een groot gedeelte, 'er in blyft; hier van daan de geele groenagtige kleur in de huid en oogen. Waar uit de blaauwe kleur in het aangezicht ontfta, heb ik boven, (n. 1.) getoond.

II. Deel.  
II.  
Hoofdst.

Bleekheid  
en Droog-  
heid van  
de Huid.

Daarenboven is bekend, dat als de affcheiding van de gal hapert, de wormswyze beweging der Darmen ook verflaauwt, en de prikkeling tot afgang te gelyk; en eindelyk de beurskliertjes der Darmen, om dezelfde oorzaak, een flym zullen affcheiden, welken noch in maate, noch in hoedanigheid, in ftaat is, de wanden van het gedarmte, te befmeeren en glibbrig te maaken: hier uit ziet men de reden van den traagen Afgang. Een ligte zwelling van den buik, met eenig onaangenaam gevoel, welk de Scheurbuikigen in den onderbuik gewaar worden, zyn blykbaare teekenen van een vertraagde doorftroaling der Vogten, in de ingewanden van den buik. En als deeze Vogten, en de taayheid derzelven vermeerderd worden;

II. Deel.  
II.  
HOOFDST.

den; en de oorzaken, welken deeze ziekte hebben voortgebracht, blyven duuren; beginnen de Vogten, welken onbekwaam zyn tot de doorstraling, in de Vaten te blyven hangen, en zeer kwaade verstoppingen te veroorzaken; voornaamlyk in plaatzen, waar de doorgang van het bloed, van natuure, moeilyk en traag geschiedt. De Ontleedkunde leert ons, dat de alleringewikkeldste famenstrengeling van de kleinste Vaten, in de Klieren gevonden wordt; hierom blyven de Vogten, welken minst bekwaam tot den doorgang zyn, ligt, omtrent klierige plaatzen hangen, en alle de zulken, welken, even eens uit welke oorzaak, het bloed bezwaarlyk doorlaaten: gelyk in groote lidteekens van wonden, ontwigtingen der ledemaaten, en verstuikingen; alwaar, wegens de famenvalling of een veranderde rigting der Vaten de vrye doorgang der Vogten belet wordt. Hier uit verstoppingen, zwellingen omtrent de genoemde deelen, blaauwe kleur of vlekken, en weeropbrekking der lidteekens van groote wonden.

Opbrekking van Lidteekens.

Zwelling van den Buik.

Als men aanmerkt, dat al het bloed der ingewanden van den buik, tweemaal slagaderlyk, de Buikloop van het bloed, hier door, zeer vertraagd, en den doorgang deszelfs, door de uiterste einden van de Poortader, in de Lever, zeer bezwaarlyk gemaakt wordt; wordt van zelfs de reden openbaar, van zulk een hardnekkige verstopping en zwelling der ingewanden. Hier uit blyken ook de oorzaken van de Waterzugt, welke niet nalaat 'er by te koomen, doorgaans tot aan het einde van het leven duurt, en een teeken is, dat de ziekte op het uiterste is gekoomen; geelyk wy (§. XII. n. 4. en §. XIII.) verklaard hebben. Want behalven de verstopping der ingewanden, in deezen laatsten staat, worden, wegens een langduurig gemis van vernieuwing van goede sappen, en behoorlyke voeding der deelen, den stillstand en de warmte der plaatze, en de natuurlyke overhelling der Vogten tot verrotting, de Vogten gesmolten, de Vaten verslapt, en zo uitgezet en verzwakt, datze

de



de dunste deelen van het bloed niet langer kunnen binnen houden; welken dan, of door de wanden, of de uiteinden der Vaten, in meerderen maate, dan datze wederopgenomen kunnen worden, uitzweeten, of de Vaten worden door de fcherpte verknaagd, en zo uitgerekt, datze, op het minste geweld, breeken; en het ingehoude Vogt uitstorten.

4. In het begin van de ziekte zyn hier en daar pynen: om dat de kwaade stoffe nog niet zo is aangegroeid, datze het geheele bloed heeft kunnen besmetten; of nog niet innig met de omloopende Vogten vermengd is, en zo vast in de deelen blyft hangen, datze de op en neergaande beweging van de vezelen der Vaten, waar inze hangt, wederstaat: want ligtelyk gaatze te rug, om in een grooter Vat ontfangen te worden; of wordt in een deel zo 't ondergebragt datze bekwaam worde ter doorfraaling, en 'er weder onder gemengd raake, alhoewelze niet geheel onschadlyk is geworden, zo datze in 't kort wederom de voorgaande, of een gelyke ziekte kan voortbrengen, of ze wordt t'eenemaal het lichaam uitgedreeven. Maar als de ziekte toeneemt, en de Vogten dikker en fcherper worden, wordenze opgehoopt omtrent zulke deelen, waar in de doorgang van het bloed bezwaarlyk geschiedt, als omtrent de beenderen, derzelve bekleedzelen en banden, waar doorze verbonden worden; en hier worden dan de Vaten met een ondoorgangbaar Vogt opgevuld, uitgezet en verstopt. Dit toont genoeg de scheiding van het beenvlies van de beenderen; ja de Heer PETIT heeft geheele beenderen van het beenvlies en de aangroefelen gescheiden gevonden (†). De Ontleedkunde leert, dat het vlies, welk de beenderen bedekt, aan de beenderen, door menigvuldige Vaten, welken in dezelve gaan, zeer vast gehegt is. Als 'er, derhalve, eenige verhindering ontstaat, waar deezen de beenderen in-

(†) *Traité des Os*. Tom. II. p. 396.

H. Deel.  
II.  
HOOFDST.

ingaan, zullen de Vaten van het beenvlies zeer uitgezet worden, welken het aandringende Vogt niet met zulk een kracht kunnen wederstaan, als die welken in de beenderen schuilen; hierom zullenze, de wanden of uiteinden verbroken zynde, een Vogt laten vallen, tusfchen het been en het beenvlies; 't welk hier allengs meerder en opgehoopt wordt, deeze twee van elkanderen doet wyken, het getal der gebroken Vaten vermeerdert; en eindelyk door stillstand en warmte verrotting ondergaat, en de beenderen beenbederf doet krygen. En als dieper in de beenderen het zelfde gefchiedt, als hier by den ingang der beenderen gefchied is, zwellen de beenderen; en krygen gelegenheid tot beenuitgroeiing, de breuken, welken lang geheeld waren, worden wederom los (§ XIV), en de aangroefelen worden van de beenderen gefcheiden. (Zie de voorg. § n. 9 en 13.) Eindelyk wordt het Lidvogt, 't welk volgens de Natuur, in de gewrigten wordt afgefcheiden; en de daauw, welke in en omtrent de gewrigten, inzonderheid, der kniën, in grooter maate, dan datze vervliegen, of wederopgenomen kunnen worden, opgehoopt; en worden door den tyd en stillstand fcherp; verknaagen de banden en het kraakbeen der beenderen, en maaken Beenbederf. (Zie de voorg. §. n. 9. en 10.) Hier uit ziet men nu zeer klaar de redenen van de vaste en hardnekkige pynen; en verzameling van Vogten, in en buiten de omvangzels der gewrigten. Van het gekners en de kraaking der beenderen zal het niet nodig zyn ict te zeggen, wyl het van zelve klaar is.

Waarom  
geene  
koorts by  
de Scheur-  
buiik.

5. Waarom prikkelt de Scheurbuikige fcherpte het Hert niet, en maakt koorts, gelyk veele fcherpe dingen doen? Of dit aan de verminderde kracht van het lichaam tot beweging, dan aan de ziele, of aan de verloore veerkracht der deelen moet toegefchreeven worden, laat ik aan kundiger te beflifen. De veranderingen van de Puls, in Scheurbuikigen, voorkoomende, worden uit het boven gezegde (n. 1.) genoeg verftaan.

6. De

6. De vlekken aangaande, welken wy, in de optellinge der toevallen, verklaard hebben, zyn hier uit genoegzaam te begrypen; zie ook, wat wy 'er van gezegd hebben (n. 12.) Een groot uitwaasfemend Vat, gelyk uit de knobbeltjes van de Ganzehuid blykt, omtrent de Opperhuid, zo geflooten, dat het zich niet kan ontledigen, wordt eindelyk zo verwyd, dat het grooter bolletjes kan inlaaten. Dit Vogt, hier, tusfchen de huid en opperhuid vergaderd, wordt allengs dikker, wyl het dunfte vervliegt, en het Vat wordt, eindelyk, geheel verftopt: en hoe langer het hier wordt opgehouden, hoe dikker het wordt, en donkerer van kleur; het duurt evenwel lang, eer het blaauw wordt. Deeze vlekken worden gezien, in de eerfte tyden van de Scheurbuik, terwyl de menfchen nog tamelyk fterk zyn; en wel meest aan de beenen en kniën, en zeer zelden op andere plaatzen van het lichaam; en die 'er eens gekoomen zyn, gaan noit weder weg, ten zy de huid in fchubben afvalle; dan verdwynenze. Hier uit blykt het onderfcheid tusfchen Bluts-uitflag en Scheurbuiksvlekken. Want de eerften koomen in korten tyd voor den dag; en zyn terftond rood of blaauw en gaan ligt, met verheffing van toevallen, weder weg: ook worden zy meest aan de borst gezien; en blaauwe vlekken zyn in blutskoortzen een zeer kwaad voortteeken. In de Scheurbuik leeven de menfchen, na het verfchynen van deeze vlekken, nog wel een of twee maanden, en worden, door bekwaame hulpmiddelen, wel hersteld. Wyl de uitflag, in blutskoortzen, den ftaat der Vogten te kennen geeft, en de blaauwe vlekken doorgaans met den dood eindigen, zou het vreemd zyn, indienze in Scheurbuikigen, uit dezelfde oorzaak, en op dezelfde wyze voortgebracht wierden, gelyk veele willen, dat deezen zonder gevaar des doods, met zulk een ftaat der Vogten, vry lang konden leeven.

En wat groote vlekken aanbelangt, ik heb in den Haag, een aanmerklyk geval gezien, in een fol-

II. Deel.  
II.  
HOOFDST.  
Vlekken.

II. Deel.  
II.  
HOOFDST.

soldaat van de Zwitfers, omtrent 20 jaaren oud. Decs kreeg, op den avond van een zomerschen dag, eenige neusbloeding, maar was anders gezond. Als hem, op den arm, een ader geopend werdt, kwam het bloed alleen druipende uit, waarom niet meer dan drie Uncen werden afgelaaten; en dit was van een hoogroode kleur, en fremde terstond, gelyk ook het gene uit de neuze liep. Terwyl de bloeding aanhieldt, komt een boer, die zeide een mes te hebben, wiens hegt de kracht had om de bloeding te stillen. Hy geeft den jongen kaarel het mes, belast hem, het zelve in de linker hand te neemen, met een uitgestreken arm wel vast, en zyne oogen op het mes te houden. Hier op was de bloeding terstond gestuit, en men sprak daar van niet meer, maar van de verwonderlyke kracht van het mes. Den zelfden avond at hy wel, en sloop 's nagts ook wel; maar, als hy, den volgenden dag, wilde opstaan, zag hy zyn regter hand en arm, het been, en byna de geheele regter zyde, blaauw geworden. In de oogen, en aan de binnezyde van de oogleden, vertoonden zich eenige blaauwe verheeye vlekken, van verschillende grootte. In de keel, by het zagte verhemelte, boven en onder de tong, op de lippen en ooren, zag men, behalve de vlekken, knobbeltjes, tusfchen de huid en opperhuid, door zwart bloed, daar uitgestort, veroorzaakt; sommigen van dezelve waren van grootte, als een Moschaat noot. De zeer ervaren SIMON PONTY, eerste Heelmeester van het Regiment der Zwitfers, werdt ontboden; welke de verschynzelen aan den Beroemden Geneesheer, in 's Hage, heeft voorgehouden. Eindelyk kwamen 'er twee Geneesheeren, die bevel gaven de kamer, en het geheele huis, met een geurigen rook te vervullen, en azyn te sprengen; en den zieken, die opstaan wilde, te bed te blyven; en verboden den toegang tot hem. Naderhand ben ik 'er gekoomen, en heb den zieken gevonden in een huis, vol rook, en ongerust over den toefstel, welke men om

om hem maakte. Deeze foldaat hadt my op een speeltuig onderweezen, en hy hadt nog dien zelfden morgen op een snaartuig gespeeld. Kort hier op komt de Ziekentrooster, die hem, op het gezach van de Geneesheeren, eenige redenen van voorbereidingen voorhieldt. De Lyder, werdt door deeze ongehoopde boodschap zeer verschrikt, sprong aanstonds uit zyn bed, en kermde, dat hy sterven moest, daar hy zich wel gevoelde; te weeten, behalven de knobbels en vlekken, zo dat hy, zelfs, honger hadt. De Ziekentrooster liep weg, op dat hem de pestzieke niet te naa zou koomen. Verscheiden van de knobbels braaken, nog den zelfden dag, open, en gaven een zwart geronnen bloed uit; en zo is de zieke, na eenige dagen, zonder hulpe van Geneesheeren, want hy wilde geene middelen gebruiken, volkoomelyk hersteld; zo dat hy den vyfden dag wederom uitging, 't welk hy op den eersten wel hadt kunnen doen, als 't hem niet verboden ware geweest.

Een ander, niet min zeldzaam, geval heb ik gezien, in een zeer sterken matroos, op het Schip DE PRINSESSE CAROLINA, met naame *Simon Wierts*. Dees kreeg, in eene nagt, zonder eenig ongemak, veele paarsche vlekken, van verschillende grootte; eenigen hadt hy aan de beenen, zo groot datze een middelyn hadden, van wel drie duimen. Ondertusfchen hadt de man geen pyn, hy at wel, hy speelde en nam zyn dienst waar. Maar omtrent agt dagen hierna, werdt hy, over het geheele lichaam, zo geel als Wasch; evenwel zonder pyn. Ik ried hem een drank, uit de vyf openende wortelen, en wat zoethout gekookt, rykelyk te drinken. Tweemaal op een dag nam hy een glas Rhinsen wyn, waar mede eenig bitter kruid, wat *Tartarus Vitriolatus*, en Vylzel van Staal was gemengd. Tegen den nagt gebruikte hy een Pilletje Spaansche zeep, drie weeken lang; en toen hadt hy, byna, zyn vorige kleur weeromgekreegen. Maar, of deeze verschynselen van een smelting der Vogten, of verslapping der Vaten, of

over-

II. Deel.  
II  
HOOFDST.

II. Deel.  
II.  
HOOFDST.

overmaate van bloed, of van eenige andere oorzaak, my onbekend, moeten afgeleid worden, zal ik my niet onderwinden te bepaalen. Het fchynt echter, dat de knobbels van het eerfte geval, veel eer, door het bloed, welk uit de gebroken Vaten was uitgelopen, zyn veroorzaakt, dan wat door de uiteinden der Vaten was uitgezweet, alhoewel beide zou hebben kunnen zyn. Want blaauwheid, door een kneuzing veroorzaakt, of als van een ligte drukking gelyk in teedre meisjes en vrouwtjes gezien wordt, waar aan de Scheurbuikige vlekken zeer gelyk zyn, komt niet door uitzweeting van bloed door de uiteinden der Vaten. Dat de Scheurbuikige vlekken op de eene, of andere wyze, kunnen ontftaan, naainlyk, door uitgestort bloed, uit de gebrookene kleine Vaten, onder de huid en tusfchen de Spieren, of door hetzelfde, uit de verflapte uiteinden der Vaten uitgezweet, lydt geene twyfeling. (Zie §. XIII.) en het dood lichaam, (n. 10. 12.) Maar ik kan bezwaarlyk begrypen, hoe de Vaten, voornaainlyk van de huid, door hunne uiteinden, bloed doorlaaten, en dit in de Darmen niet gefchiedt, wyl de Vaten van het gedarmte opener en zwakker, dan die van de huid, bevonden worden. En ik heb noit in de lichaamen, welken ik geopend hebbe, zodanige vlekken aan de Darmen gevonden. Indien het bloed, door de uiteinden der Vaten uitging, moesten de pis en afgang, altyd met bloed gewerwd zyn: 't welk echter niet gefchiedt, ten zy in den laaftten ftaat van de Scheurbuik: fchoon de verschynzelen op de beenen al eenige maanden te voren zyn gezien. Ook fterven niet alle Scheurbuikigen aan Roodeloop of bloedftorting; want de meesten fterven, voor datze in dien ftaat koomen, door de ftremming van den Omloop, (zie n. 1 van deeze §.) en de overigen, leggen zeer dikwils het leven af, alsze, in den laaftten ftaat, waterzugtig zyn geworden. Het is waar, dat men, in Scheurbuikigen; dikwils, Roodeloop ziet ontftaan, maar dan zyn 'er ge-

gemeenlyk andere oorzaaken, welken behalven de Scheurbuik, deeze kwaale kunnen voortbrengen; en als de Scheurbuikigen hier van, te gelyk, aangedaan worden, is het geen wonder datze Roodeloop by de Scheurbuik krygen. In de lichaamen der genen die aan de Roodeloop gestorven zyn, worden de Darmen zwart gevonden; maar deeze zwartheid kan niet tot de Scheurbuiksvlekken gebragt worden, want het is een wezenlyke *Gangraena*. En hier uit blykt, dat het bloed, welk in Scheurbuikigen, onder de huid, en tusfchen de Spieren gevonden wordt, en de Scheurbuiksvlekken maakt, uit Vaten, te veel met Vogt opgevuld, en door zekere beweging van de Spieren verbrooken, en dan bloedstortende, voortkoomen. Maar als de ziekte tot den laatsten staat is gekoomen, en 'er reeds, om de voorgemelde oorzaaken, verrotting in het lichaam is ontstaan; en de Vaten byna, alle veerkracht en famenhang verlooren hebben, kan de Roodeloop en de vlekken, op beiderleie wyze, naamlyk uit verbreking der Vaten, en doorzweeting van het bedorven Vogt, door derzelve uiteinden, ontstaan. Uit het gezegde ziet men ook de reden van de menigvuldige bloedingen, in deezen laatsten staat, en dit heeft geen meerdere verklaring nodig.

II. Deel.  
II.  
HOOFDST.

7. Nu is nog overig te onderzoeken, welke oorzaaken een overtollige kwyling, hoedanige men in sommige Scheurbuikigen ziet, kunnen voortbrengen: en ofze met de kwyling, door kwikzalf veroorzaakt, kan vergeleeken worden, waar aan ik zeer twyfele; fchoon een weinig Kwik, in Scheurbuikigen een zwaare kwyling kan doen ontstaan: want zelden ziet menze in Scheurbuikigen zo zwaar, ten zyze, door een verkeerde behandeling, is verwekt, gelyk de Chirurgyn YVES by *Doctor* LIND heeft aangemerkt. Daarenboven komt de kwyl, in sommige menschen zo ligt, voor, datze niet alleen in korten tyd, veel afscheiden, maar ook nauwlyks den mond kunnen openen, zonder datze 'er uitloope, fchoon dit in zul-

De groote  
Kwyling.

ken,

II. Deel.  
II.  
HOOFDST.

ken, noch door Scheurbuik, noch door Kwikmidelen is veroorzaakt. Alle scherpe dingen, in den mond gehouden, lokken dezelve uit; als scherpe dingen, welken gekauwd worden, Tabak enz. Wy hebben reeds aangemerkt, in de optellinge der toevallen, (§. XIII) dat de groote tabakrookers en kaausers, dit toeval meer onderworpen zyn, dan anderen, welken dit kruid minder gebruiken. Dat deeze lastige gewoonte, aanleiding geeft tot meerdere afscheiding van kwyl, in Scheurbuikigen, twyfelt niemant, inzonderheid door het kaauwen; want, door de geduurige beweging van de kaak, worden de klieren uitgemolken, daar na worden alle krachten van de tong gebruikt, om de krummels van de Tabak, welken in afgelegene hoeken van den mond schuilen, wederom te vergaderen, en alles byeen te voegen, om weder, gelyk behoort, onder de tanden te koomen. Het is klaar dat deeze gewoonte aanleiding geeft tot meerdere afscheiding van kwyl, wyl de natuur hier allens aan gewent. Terwyl nu, in deeze ziekte, sommige Vogten, wegens de verstopping van Vaten en klieren, niet in behoorlyken maate afgescheiden worden, welken eenigzins tot de kwyl kunnen gebragt worden, gelyk het Maag- en Alveleschfap, zal 'er van deezen meer in het bloed overblyven, en meer, dan gewoonlyk, naar de scheiwerkruigen van de Kwyl gebragt worden; en zo zy deezen, even eens uit welke oorzaak, open vinden, in meerder maate afgescheiden en in den mond geloosd worden. Daarenboven zal de zwelling, ligte Ontsteeking en verzweeringen van het tandvlesch, als ook de pyn, meer Vogten naar de beledigde deelen doen toevloeyen; waarom de menschen, in veele gebreken van den mond, meer, dan naar gewoonte, spuuen. Deezen schynen de oorzaken te wezen van de kwyling in Scheurbuikigen.

Afwyking  
van het  
Tand-  
vleschen

De redenen, waarom het tandvlesch van de tanden afgaat, worden genoeg verstaan uit het gene (n. 4) van deeze §. gezegd is: en daar uit blykt ook



ook te gelyk de reden van de zwakheid der tanden; want het is bekend, dat de Tand en niet aan de kaak zyn vastgegroeid. Als de Vaten, waardoor het Tandvleesch aan de tanden vast is, in deezen staat, wegens belette Doorfraaling, 'er van gescheiden worden, en het vlies, welk het binnenste van de tand-kasfen omvangt, te gelyk zwelt, zullen de tanden zo van derzelve bindzels losgemaakt worden, datze eindelyk zullen uitvallen. Van den stank in den mond, zie in de optelling der toevallen, n. 8.

II. Deel.  
II.  
HOOFDST.

*De Natuur en aart van de Scheurbuik.*

XVII. Uit het gene nu gezegd is, is de natuur van deeze ziekte en de wezenlyke staat der vogten en vaste deelen, openbaar. De Scheurbuik schynt, derhalve, te wezen, zulk eene ontarting der Vogten, welke uit een langduurig gemis van vernieuwing, door goede sappen, en een kwaade gelykmaaking der genen, welken daaglyks bereid worden, by gebrek van de behoorlyke veerkracht, beweging en natuurlyke warmte der Vaten en ingewanden, ontstaat. Hier uit zal een dik en taay bloed gebooren worden, met veele ongelykfoortige deelen vervuld, kwaalyk t'ondergebracht, onbekwaam tot de voeding, en zeer bekwaam, om verstoppingen in het lichaam te veroorzaaken. Dus zullen veele natuurlyke werkingen verzwakt worden, en eindelyk, in het lichaam verrotting ontstaan.

De Natuur  
en aart  
van de  
Scheur-  
buik.

GENEEZING VAN DE SCHEURBUIK.

XVIII. Maar schoon deeze ziekte verschriklyk zy, en het Scheepsvolk 'er dikwils, geweldig door geplaagd worde, en met zeer zwaare toevallen verzeld ga, isze, echter, niet moeilyk te geneezen; als men haar, ter behoorlyke tyd, voor dat de ingewanden bedorven zyn, met bekwaame middelen, te hulpe komt. Schoon de Scheep-

Overgang  
tot de Ge-  
neezing.

II. Deel. vaarenden, dikwils, voornaamlyk in zee, hier  
 II. aan gebrek hebben; worden evenwel, op de Oor-  
 HOOFDST. logfcheepen, wel zodanigen gevonden, waar door  
 de uitwerking van de ziekte, zoze niet geheel ge-  
 neezen kan worden, vertraagd, en de aanwas be-  
 let, wordt; en de menfchen zo lang bewaard kun-  
 nen worden, tot datze, met het Schip, in een  
 bekwaame haven koomen, waar middelen ter vol-  
 le geneezing van de Scheurbuik te bekoomen zyn.  
 Hier uit ontftaat een tweederleie geneezing, waar  
 mede men deeze ziekte, op de Scheepen, te keer  
 gaat; een volkooome, naamlyk, en een onder-  
 houdende, waar van, in de twee volgende §. zal  
 gehandeld worden. Eer ik tot de geneezing over-  
 ga, moet ik zeggen, dat by de Schryvers, veele  
 uitneemende Scheurbuiksmiddelen voorgesteld ge-  
 vonden worden, waar van ik een groot deel, in  
 deeze Verhandeling heb voorbygegaan, fchoonze  
 zeer goed zyn: maar om dat men veelen van de-  
 zelve naauwlyks, anderen zeer bezwaarlyk, en  
 geen in genoegzaame maate, dat 'er een merk-  
 lyk getal van zieken mede behandeld kan wor-  
 den, kan bekoomen; heb ik den gunftigen Leezer,  
 die de Scheurbuik, aan land, wil behandelen,  
 waar men voorraad van alles heeft, naar de Au-  
 teuren, welken over deeze ziekte gefchreeven  
 hebben, willen verzenden. Want het is genoeg,  
 hier te verklaaren, hoe ze best geneezen worde,  
 op de Scheepen, waar men, byna, aan alles ge-  
 brek heeft.

Vier Be-  
 oogingen  
 ter genee-  
 zing.

XIX. Gelyk in alle ziekten, moet men ook in  
 de Scheurbuik, letten op de oorzaaken, welken  
 dezelve hebben voortgebragt; en daar uit de be-  
 ooging ter geneezing afleiden. Tot de geheele  
 geneezing van deeze ziekte, fchynen vier onder-  
 gefchikte algemeene beoogingen te voldoen. Eerst  
 moet aan de zieken zodanige kost bezorgd wor-  
 den, welken zy in lange niet gehad hebben; naam-  
 lyk, uit versch vleesch en groente bestaande. 2.  
 Kleederen en dek, om het lichaam te dekken en  
 in een gematigde warmte te houden. 3. De bewe-  
 gin-

gingen van het lichaam moeten, naar de krachten II. Deel.  
 der Lyders, gematigd worden. 4. En eindelyk, II.  
 moet men tegen de dringende toevallen, met ge- HOOFDST.  
 paste middelen, werken.

De eerste Beooging, waar van de geheele ge- Eerste  
 neezing deezer ziekte afhangt, wordt volbragt, Beooging.  
 als men de zieken spyze geeft, uit groenten be-  
 reid, welke de ziekte schielyk geneest: ja als zy  
 dit alleen maar hebben, kunnen zy gemeenlyk, den  
 Geneesheer en geneesmiddelen missen. Hier uit  
 blykt, dat de geneezing van deeze ziekte, geen  
 werk is van groote konst, maar datze gemaklyk  
 verrigt wordt, gelyk de Heer LIND zeer wel heeft  
 aangeteekend. Tot dit oogmerk worden verschei-  
 derleie spyzen bereid, waar onder de besten zyn  
 vleeschnat van versch geslagt vleesch, waar in  
 groenten gekookt worden: als kool, lattuw, en-  
 divie, suikerei, spenagie, zuuring, kervel, pe-  
 terseeli; inzonderheid preijen, uijen, raapen,  
 wortelen enz. waar uit de minst kostbaare gekoo-  
 zen kunnen worden. Als het vleesch van te hoo-  
 gen prys is, kunnen deeze dingen bereid worden  
 met boter; men kan dus uijen koken met ryst en  
 boter; vervolgens, appelen, peeren, pruimen enz.  
 met ryst of gerstegort en suiker; ryst, gierst en  
 gerst, met versch geperst sap van Limoenen of  
 Oranjeappelen en suiker, en dergelyken meer.  
 Melk en wey zyn ook nuttig in alle de tyden van  
 de Scheurbuik, inzonderheid, voor de geenen,  
 die zeer verzwakt zyn. En eindelyk ook zulke  
 dingen, welken raauw gegeten kunnen worden;  
 als appelen, peeren, druiven enz. Salade, radys  
 enz. Deeze dingen geneezen doorgaans de Scheur-  
 buik, en zyn gemaklyk te bekoomen; want ik  
 twyfel of 'er een haven zy, waar in alle deeze  
 dingen ontbreeken.

In de laatste reize, welke ik gedaan hebbe naar  
 de Midlandsche Zee, waren eenige Scheepsfoldaa-  
 ten reeds aan de Scheurbuik, eer wy uit het Va-  
 derland vertrokken; zo dat, toen wy in de haven  
 van Malta kwamen, de ziekte al over den midden-  
 staat

II. Deel.  
II.  
HOOFDST.

staat was gereezen. De proef willende neemen, kocht ik, op het eiland, Watermeloenen, en andere Meloenen, waar van ik den Lyders, eenige reizen op een dag, een stuk gaf, 't welk zy blymoedig en met groote graagte aten. Dit deed ik tien dagen agtereen, met ongemeene uitwerking. Want, op den vyfden en zesden dag, werden de blaauwe vlekken, op de beenen, helder rood; de beenen werden van hard, zagt; de zwelling en verzwearingen van het tandvleesch verdweenen; het aangezicht kreeg weder een goede kleur; en de zieken werden, zonder eenig ander hulpmiddel, ten vollen hersteld.

Maar om de geneezing van de Scheurbuik, te gelukkiger en spoediger, te doen voortgaan, moet men hier byvoegen, een kelkje of twee rooden of witten wyn; welke altyd by de hand is, of bier. Het sap van appelen wordt zeer gepreezen; maar dit kan men, in Holland, bezwaarlyk krygen; en ook het dunne bier. Hoe dit bereid wordt kan men zien by Doctor LIND. Ik heb somtyds gezien, dat de Kapiteinen, op de reizen, welken ik gedaan hebbe, in plaats van spek en erwten, zulke gezonde kost, uit versch vleesch, en verscheiderleie zeer goede groente, 't welke zy Poespas noemen, aan het geheele volk gaven. Maar het komt my voor, dat het beeter zou zyn, datze alleen aan de zieken gegeven wierdt: want vier of zes maaltyden in een jaar, en al zeide ik tien zullen weinig uitwerken. Maar als zulke dingen, wel toegemaakt, aan de zieken alleen gegeven werden, zoudenze veelen van den dood konnen bevryden, en tot gezondheid herstellen.

Tweede  
Beooging.

De tweede beooging schynt gemaklyk te kunnen voldaan worden, alhoewel het niet geschiedt. Want ik heb geene reize gedaan, waar in ik niet gezien hebbe, dat eenigen, by gebrek van kleeding en dek, het leven verlooren; en veelen, uit dezelfde oorzaak, ziek werden: zo dat ik zou durven zeggen, dat de helft van de menschen, welken ziek zyn, niet ziek zouden worden, alsze  
wel

wel gekleed waren. Ja iemand die het niet gezien heeft, zal naauwlyks kunnen gelooven, dat gebrek aan kleding, meer kwaad veroorzaakt op de Scheepen, dan de Scheeps kost. My althans, is het op de reizen, welken ik gedaan hebbe, altyd onmogelyk geweest, aan deeze beooging te voldoen; daar ik wel goede kost voor de zieken, alsze te bekoomen was, altyd, van de Kapiteinen heb konnen verkrygen: maar kleederen zeer zelden, en noit zulken als vereischt werden. Dikwils ziet men de menschen, in 't midden van den winter, al is het zeer koud, met verscheurde en versleeten kleederen, en wel zonder hemd, op het Schip loopen; zo dat de huid, welken men anders dekt, op verscheiden plaatzen, bloot gezien wordt. En in zulken staat liggen zy ook op de zoldering, of op een kist, te slaapen: want zy hebben, menigmaal, noch kooi noch dek. En ik weet niet oit iemand, door de Scheurbuik, weggesleept gezien te hebben, een oud man of twee uitgezonderd, of hy hadt hier aan gebrek gehad, en ik heb zulks voor de grootste oorzaak des doods gehouden. Verzegt ik kleederen van den Kapitein, ik werd naar den Schryver geweest; die somtyds aan de ellendigen een hemd gaf, en een dunne linnenbroek; en ook wel eens nietmetal, om dat hy, zonder schaade, niet kan of durft gaan boven zyn reglement; en zy, het gene zy konden hebben, reeds aan geld ontfangen hebben: zo dat de ellendigen, die, voor een klein prysje, zouden konnen gered worden, moeten verlooren gaan; en dat zeer dikwils, om het misbruik van het hunnene, nog in 't Vaderland zynde, (zie de *Voorverb.* en II Deel, Hoofdst. I. §. V. n. 7.) Hoe hier tegen gemaklyk, en byna zonder eenige kosten, zou konnen voorzien worden, zal in het vierde Deel verklaard worden.

In de derde Beooging wordt vereischt een gematigde beweging naar de krachten van het lichaam. Welk eene uitwerkinge deeze heeft op het lichaam, om deeze ziekte te voorkoomen en te geneezen,

II. Deel.  
II.  
HOOFDST.

Derde  
Beooging.

II. Deel.  
II.  
HOOFDST.

hebben wy reeds verklaard. En het baarblyklyk gevaar, waar in de Scheurbuikigen geraaken, als de arbeid de krachten eenigzins te boven gaat; en hoe voorzichtig een Heelmeester moet zyn, om dezelve aan te raaden, blykt uit §. XII. n. 1. en § XVI. n. 1. Hierom is het nodig, dat een Heelmeester, eer de menschen tot beweging aangezet worden, gelyk op de Scheepen de gewoonte is, den tegenwoordigen staat van een zieken wel kenne, en hiernaar zyne beweging bestiere; op dat hy niet door een alteveel versnelde omloop van bloed stikke. In het begin kunnen zy nog allerhande arbeid en beweging verdraagen, als men de zwaarste, waar toe alle de krachten van een gezond mensch nodig zyn, uitzondert. Maar hoe meer de ziekte toeneemt, hoe ligter de bewegingen des lichaams moeten zyn. Men moet, echter, zorge draagen, dat het, zo veel mooglyk, in de open lugt geschiede; of datze daaglyks opstaan, en op het Schip wandelen. Want als dit verzuimd wordt, verliezen zy, niet alleen, in korten tyd, het vermogen van te kunnen wandelen, maar kunnen naderhand, zonder gevaar van verfstikking, niet in de open lugt gebragt worden. Waar uit blykt, dat als eenigen, een zekeren tyd lang, in het Schip zyn gebleeven, zy naderhand, niet zonder roekeloosheid, naar boven kunnen gestuurd worden, al zynze nog vry sterk; want veelen sterven, als zy onvoorzichtiglyk gebragt worden in de lugt, welke meer zwaarte en veerkracht heeft, dan die, waar aan zy gewend zyn.

Als de ziekte zo verre is aangegroeid, dat zy het bed of de kooi moeten houden; of 'er, wegens een wonde, in blyven, moet de Lyder met zyn kooi geplaatst worden op een plank, welks uiteinden met touwen, aan het bovenste dek vast gemaakt worden; of de einden van de plank worden gelegd op twee stukken geschut: en door een touw, aan het middenste en onderste gedeelte vastgehegt, dan wordt zulk eene op en neergaande be-

we

weging gemaakt, als de zieken verdraagen kunnen. Dít is een zeer goede beweging, en niet, zonder reden, van den geleerden LIND aangepreezen. En wanneer de Scheurbuikigen, om welke reden het ook zyn mag, genoodzaakt worden in het Schip te blyven, 't welk dikwils geschiedt, wegens flegt weer, moet men eenigen arbeid bedenken, welken zy om laag kunnen doen. Maar als de ziekte op het uiterste gekoomen is, moet alle werk vermyd worden; want dan kunnenze de geringste, zonder gevaar van verftikking, niet verdraagen; en de hoope van herstelling moet, enkelyk, gesteld worden, in vleeschnat, en melk, dikwils, en weinig te gelyk gegeeven; ook is van veel nut een weinig krachtige wyn, met wat sap van Citroenen of Oranje-Appelen en suiker, leepelwyze genomen, tot dat de krachten weder, eenigzins, vermeerderd zyn; dan moeten de ledemaaten zagte-lyk, met de hand, of een wollen lap gewreeven worden. Alsze de wryvingen wel verdraagen kunnen, moet men de zieken op een plank zetten; daarna kunnen zy opstaan, en op een kist zitten; evenwel is het beeter, alsze dit in de kooi of op een plank kunnen doen; maar om datze te naa aan het dek zyn, kunnen zy dit bezwaarlyk doen. Maar als wy willen dat de zieken opstaan, wordt het dek, naar de beenen toe, vastgebonden en allengs neergelaaten; en dan wordt het ligt om te doen. Naderhand moeten zy, langzaam, gewennen op de beenen te staan, en eindelyk te wandelen; voornaamlyk moeten zy aan den trap gebragt worden, op dat zy aan de lugt, welke door de openingen van het dek, in het Schip valt, en van meerdere veerkracht is, dan waar aan zy gewend zyn, allengs weder gewennen; 't welk allerbest geschiedt, als zy een weinig by en op den trap blyven. En als het eindelyk, de krachten toelaaten, moet men hen boven brengen, en tot eenige ligte beweging aanzetten. Deeze omzichtigheid is van veel aanbelang, als de zieken, uit de Schepen, aan land gebragt moeten worden: want

II. Deel.  
II.  
HOOFDST.

dan sterven, dikwils, onverwagt, menschen, welken anders in 't leven hadden kunnen gehouden worden. Volgens de aanmerking van den Heer LIND, wordt de geneezing der Scheurbuik door deeze drie beoogingen, doorgaans, volbragt; als de ziekte, naamlyk, nog niet tot den uitersten staat is gekoomen. Het gene de vierde beooging uitmaakt, zal in de volgende §; waar in te gelyk zal gehandeld worden, van de wyze, op welke men, de menschen voor deeze ziekte kan behoeden, en van de onderhoudende, of geneezing op zee, gesproken zal worden, gevonden worden.

Vierde  
Beooging.

XX. Nu moeten wy overweegen, hoe men op zee, als de hulpmiddelen van de geheele eerste beooging ontbreeken, deeze ziekte best zal voorkoomen, en reeds begonnen zynde, geneezen; en eindelyk, door welke middelen, in een gevestigde, de dringende toevallen te hulpe koomen. Hier uit zal blyken dat tot deeze onderhoudende, of geneezing op zee, meer vereischt, en dezelve moeilyker volbragt wordt, dan de volkooene geneezing van de ziekte; omdat, op zee, veele dingen, en dikwils de besten, waar door de ziekte, gemaklyk, overwonnen kan worden, ontbreeken; waar van men, altyd, eenigen, in de havens kan vinden. Het schynt, echter, niet onmooglyk, om de Scheurbuik, ook op zee te geneezen. En zo de geneezing niet ten vollen kan bewerkt, kan de ziekte, ten minste zo verzwakt worden, en wel zonder groote kosten, dat 'er het gevaarlyke gevolg niet van te vreezen zy. Maar, wyl men op zee, aan de patroozen, geen zulke spyze, uit versche groente toegemaakt, kan geeven, als hen, volgens ondervindinge, voor de ziekte zou kunnen bewaaren, of van dezelve geneezen, hebben voornaame Schryvers, tot dit einde, eenige andere dingen in plaats gesteld, en geleerd, hoe eenige moeskruiden, op de Scheepen, bewaard kunnen worden, en daar van somtyds, of alle weeken, een of twee maaltyden, voor het  
volk



volk te bereiden; als: kool, boonen, ingelegde preijen, en dergelyke meer. Deeze dingen worden niet mede genomen, misfchien, om datze kostbaarder zyn dan de gewoone leeftogt; of wyl hier van te veel nodig is, om, alle weëken, een of twee maaltyden van te geeven, voor het geheele volk; mooglyk ook, om datze, 't geheele jaar door niet te krygen zyn, ten minfte, niet in zulk eene maate, als dikwils vereischt wordt; om dat de Scheepen ten allen tyde, als het nodig geoordeeld wordt, zee moeten kiezen. Ook zoudenze in de Scheepen, meer ruimte wegneemen, dan erwten of gort en fpek, welken in kisten en vaten kunnen geflooten worden, en allerhande plaatsing en ligging, in de vaten, zonder nadeel kunnen verdraagen; 't welk met een vat, waar in kool, of andere ingelegde groente is, niet gedaan kan worden; want om bewaard te worden, is nodig datze van boven, altyd met pekeld gedekt zyn, anders verrottenze. En men kan nog hier tegen inbrengen, datze, alsze lang bewaard worden, inzonderheid, in heete gewesten, bederven; gelyk dikwils gebeurt aan het gene voor den Kapitein en de Officieren, te fcheep gebragt is. En eindelyk, dat zo 'er wat veel van in het Schip was, zy de lugt, door de rottige uitwaasfemingen zouden kunnen befmetten; waar uit misfchien andere ongemakken, erger dan onze ziekte, zouden ontftaan. Dit en nog meer kan de reden zyn, waarom men van zulke dingen, fchoon anders zeer nuttig, geen gebruik maakt.

Maar, als men behoorlyke acht geeft op den tegenwoordigen ftaat der vlootelingen, hoe zy zich met de gewoone kost bevinden; alles blyvende zo als op de Scheepen gebruiklyk is. En wyders overweegt, welke oorzaaken de ziekte voortbrengen, welke menfchen dezelve meest onderhevig zyn, zal men zien, dat zy de ingelegde moeskruiden kunnen misfen; en de menfchen zo leevende, niet alleen een of twee maanden, maar wel een jaar, op de Scheepen, kunnen doorbrengen,

II. Deel.  
II.  
HOOFDST.

zonder merklyke benadeeling van de gezondheid. Want op dezelfde wyze als de onder Officieren, goede matroozen, roeijers en jongens zich van deeze ziekte bevryden, kunnen de luijen, slegten, ouden en zwakken zich tegen dezelve bewaaren. Want door de spyze, welke op de Oorlogfcheepen, aan de zieken gegeven of verschaft wordt, ten zy niet naar orde gehandeld worde, door een dronk of twee rooden of witten wyn, en zodanige middelen, waar van de uitwerking, zo om de ziekte te geneezen, of te voorkoomen, door gewisfe waarneemingen bekend is, kunnen de ouden opgebeurd, de zwakken ondersteund worden; ten minste tot zo lang, datze in een bekwaame plaatze gebragt worden, waarze hunne volkooime herstelling kunnen verkrygen. Hier door, ziet men, wordt vervuld, 't welk aan de eerste beooging van de voorgaande § voldeedt; alhoewel deeze dingen niet van even groote kracht zyn: maar het spreekwoord zegt: *door veele slaagen valt de Eik*. De dingen, welken, in de tweede en derde beooging van de voorg. §. vereischt worden, beschimmelen niet, of worden niet zuur, en zyn altyd te bekoomen, gelyk beneden zal blyken. Hoe en door welke middelen wy ons oogmerk kunnen bereiken, zullen de volgende n<sup>o</sup>. leeren.

Nuttig-  
heid van  
uitge-  
dampte  
sappen.

1. Behalve de gewoone middelen, welken op de Scheepen gevonden worden, worden eenigen, waar van de kracht bekend is, en waar aan niemant langer twyfelt, vereischt; welken in een kleinen omvang, met al de krachten, lang kunnen bewaard worden, en aan ons geheele oogmerk voldoen. Hier onder zyn de voornaamsten: uitgedampte sappen van Oranje Appelen, Citroenen of Limoenen. Hoe Doct<sup>r</sup> LIND deezen bereid heeft, is in 't algemeen bekend. Hier mede alleen kan de Scheurbuik geneezen worden. Uit appelen, pruimen, druiven, aalbeziën, kan zulk een zeeptagtig en ligt zuur sap, op gelyke wyze, bereid worden. Want de ondervinding leert, dat deeze vrugten de ziekte ook geneezen; welken ge-

gedroogd zynde, ook tot hetzelfde einde kunnen gebruikt worden. Vervolgens de Zee-ajuin, en de bereidingen hier van, Uijen, Knoflook. En eindelyk kunnen ook, gemaklyk, in voorraad gehouden worden, een Scheurbuiks wyn of bier, aan land bereid; op een tyd naamelyk, als men de regte Scheurbuiksmiddelen kan bekoomen.

2. Zwakken en die uit koortzen of andere ziekten weder opkoomen, kunnen ook voor de Scheurbuik bewaard worden, alsze in de voorgegaane ziekte wel behandeld zyn; zich niet te ſchiclyk aan de ſcheepskost en aan den arbeid begeeven; naamlyk, voor datze genoegzaame krachten hebben, om dezelve te verdraagen. Zo lang alsze onder de weder bekoomenden geteld worden, moeten zy, behalven der zieken kost, een of twee glaasjes wyn hebben: en hun moet eene goede plaats aangewezen worden, om hunne kooi te hangen, om gerust te kunnen ſlaapen. Zo zy aan een zwaare ziekte te lang in de kooi hebben gelegen, en door verzuim of achteloosheid van de oppasfers, of uit eenige andere oorzaak, vol luizen zyn geraakt, en men dezelve door Staverzaad niet kan verdryven, moet men de kleederen en dek in den oven gooijen, als 'er de bakker het brood heeft uitgenomen; want zo ſterven de luizen en neeten zeer ligt, welken anders de weeropkoomenden den ſlaap beletten, en de volkooome herſtelling tot gezondheid vertraagen. Maar, over dag, moeten zy, zo veel de krachten toelaaten, hun lichaam beweegen, voornaamlyk, in de open lugt. Daar na moet men acht geeven, op den tegenwoordigen en voorleeden ſtaat, of de konſt hun van dienſt kan zyn. Zo krygen de menſchen hunne gezondheid weder, op het Schip, gelyk aan land.

Gelyk de zwakken, kunnen ook de ouden bewaard worden. Oude lieden, de zee gewend, krygen, niet zo ligt, Scheurbuik; en het is dikwils, genoeg, dat hun een bekwaame plaats gewezen worde om de kooi te hangen, inzonderheid,

II. Deel.  
II.  
HOOFDST.

Zwakken uit een ziekte opkoomende, hoe voor de Scheurbuik te bewaaren.

Hoe oude Lieden.

II. Deel.  
II.  
HOOFDST.

heid, zo zy onder de roosters liggen: daarenboven worden zy zeer opgebeurd door een dronk of twee wyn, brandewyn of jenever, hun fomtyds eens gegeven. Maar oude mannen, wien de zee ongewoon is, worden, zeer schielyk, van de ziekte aangegreepen, en kunnen 'er moeilyk voor be waard worden. Hierom is, behalven het gemelde, voor de zulken goed, iet van de boven gemelde sappen, inzonderheid van Limoenen of Oranje Appelen, in eenige uncen rooden of witten wyn, of ook bier, fomtyds eens te geeven; of in plaats van deeze sappen, een drachme *Extract* van Lepelbladen, in eenige uncen *Aqua Raphani*; of eenige drachmen van de *Tinctura aromatica*, volgens de Londensche Apotheek; of eenige uncen van de *Tinctura Stomachica*, volgens de Edinburgsche Apotheek, met wat wyn; of 's morgens een glaasje bittere of Scheurbuiks wyn of bier. Hier na moet men, zo veel mooglyk is, in hun, de Doorwaasfeming bevorderen; waar toe verscheiden dingen kunnen aangewend worden, als: gekookte dranken, welken bereid worden uit wortelen, houten, kruiden en zweetdryvende zaaden; af trekzels van geurige kruiden en Thee, welken warm gedronken moeten worden. Hier toe komt zeer te pas een haveren gruwél, met wat sap van Citroenen of Oranje Appelen, of azyn en suiker; inzonderheid als de zieken wel gedekt zyn, en het, 's avonds, in de kooi gebruikt wordt. In plaats van de haveren gruwél, zullen drie of vier uncen van de *Infusio aromatica*, met *Rob Sambuci*, van zeer goede uitwerking zyn; ook kan men nog in plaats van dit met vrugt geeven een Brok uit Theriaak van Andromachus, bloem van Zwavel en Kampher samengefeld. Niet zelden heb ik ook, gelukkiglyk, gebruikt kleiné drankjes, uit loogzouten, door verbrandinge gemaakt, met wyn en Citroensap of azyn bereid; ook wel Brokken uit de poeijers van de *Radix Contrajervæ*, *Serpentariæ Virginianæ*, *Campbora*, *Sal Vol.* *Cornu Cervi* en Theriaak. Als zy uijen en knoflook kunnen hebben, moeten zy hier

hier van fomtyds een stuk eeten. Want de Heer II. Deel,  
 LIND heeft ondervonden, dat die deezen, inzon- II.  
 derheid uijen, gebruikten, noit de Scheurbuik HOOFDST.  
 kreegen. .\*

Ik heb, op het Schip DE STAD DELFT, gezien een soldaat, met naame *Louis Charpantier Hulfern*, die wegens gierigheid, niets wilde koopen, om zyn lichaam wat te ververschen, schoon hy wel geld hadt. Hy krygt de Scheurbuik, het Tandvleesch was reeds verzworen, en de kniën gezwollen. Ik ried hem wat versch brood, wyn en tuinvruchten voor zich te koopen; maar om dat deezen te duur scheenen, verzogt hy hem eenige ponden brood en eenige knoflook uit de stad Kadix te brengen. Hy wreef zyn brood, zo lang het duurde, met knoflook, en bestrooide het met zout; en zo deedt hy de beschuit insgelyks. Hier door, en het gene waar mede ik hem kon behulpelyk zyn, 't welk niet veel heeft toegebracht; want het gene in myne magt was, gaf ik anderen, die zich niets konden beschaaren, en den gierigaart porde ik, om voor zich zelve wat te koopen, is hy echter, binnen 12 of 15 dagen, volkoomlyk hersteld. Toen maakte ik ook knoflook te krygen, en gafze aan de genen, welken de ziekte reeds hadden, of reeds naar Scheurbuik overhielden. Maar zy wildenze niet eeten; want zy meenden dat het gedaan wierdt om de medicynen uittewinnen. Ik moest aan de knoflook een ander aanzien geeven. Tot dat einde nam ik vyf drachmen knoflook, een halve unce Zee-ajuin, en stampteze wel, in een steenen mortier; ik deedt 'er by een drachme Kamfer, in olie van Anys of Kruisemunt gesmolten, zes drachmen gepoeijerde wortel van de Contrajerva; alles wel onder malkander gemengd, maakte ik tot een deeg voor Pillen, waar van ik, 's morgens en 's avonds twaalf of twintig greinen gaf, met een zeer gewenschten uitslag. Want hier door verwekte ik een zeer goede zweeting, inzonderheid als zy, op de Pillen, eenige Uncen geurig aftreksel of Thee, warm dronken. En als  
 het

II. Deel.  
II.  
HOOFDST.

het, by gebrek van kleederen, geene zweeting verwekte, dreef het veel door de Waterwegen af. Eenige reizen bemerkte ik evenwel, dat dit middel, voor eenige uren, een kleine koorts verwekte, of de Puls door hetzelfde wat rasler ging: maar het deedt geene zieken eenig nadeel, dan in den uitersten staat, wanneer het groote benaauwdheden maakte; waarom het in de zulken, met veel omzichtigheid en in kleine maate moet gegeven worden. Met de gezegde middelen heb ik niet alleen veele menschen voor de Scheurbuik bewaard; maar ook veele, die de ziekte reeds hadden, hebben door dezelve hunne gezondheid wedergekreegen.

De toevallen te hulp te koomen.

Opgeftopte Afgang.

3. Die een beginnende of reeds gevestigde, of ook tot den laatsten staat gekoomen Scheurbuik wil geneezen, moet, behalven de middelen, in deeze en de voorgaande § aangewezen, acht geeven op de meest dringende toevallen. Hier van zullen wy nu spreken, en wel eerst van opgeftopten Afgang. Maar, dewyl in deeze ziekte, alleen, een natuurlyk open lyf vereischt wordt, koomen 'er zelden Purgeermiddelen te pas, ook kunnenze de zieken niet wel verdraagen, schoonze van sommige Schryvers worden aangepreezen. Het zelfde moet men zeggen van de Braakmiddelen; want ik heb veele Scheurbuikigen behandeld, maar ik weet 'er naauwlyks zes onder gehad te hebben, by welkez nodig waren. Uit de kennis van de ziekte zelve blykt, dat tot dit oogmerk meest dienen, ontbindende, zeepagtige en den buik zagtelyk weekmakende dingen. De onderzinding leert, dat het lyf doorgaans van zelf geopend wordt door het gebruik van versche groente alleen; en dikwils is 'er, als men deeze heeft, niets anders nodig.

Indien echter de buik zo verftopt is, dat hy, door het gebruik van groente, niet schielyk ontflooten worde, of men 'er gebrek aan heeft, gelyk in zee, moet men denzelven door zagte buikopenende middelen openen; en wel zulken, welken

ken de-meeste overeenkomst met de voorgaanden hebben, als: uitgedampde fappen van pruimen of druiven met water, of afkookzels van deeze vruchten, en van krenten: en deeze dingen kunnen ook onder de spyze gemengd worden. Indienze niet sterk genoeg geoordeeld worden, kan men 'er by doen wat *Cremor Tartari*; ook zyn tot het zelfde einde zeer goed, gemeene honig of Manna met *Cremor Tartari*; en niet minder de *Casia fistula* en de *Pulpa Tamarindorum*, als menze heeft. Als 'er nog sterker nodig zyn, kan men neemen de *Agaricus*, de *Folia Sennæ* met knoppen van Alst, en Epsom zout, *Sal Polychreston*, *Prunellæ*, de *Tartarus vitriolatus* enz. Deezen verwekken niet alleen een zagten Afgang, maar doen ook veel water door de Piswegen loozen. Ondertusfchen moet men altoos, zo veel men kan, acht geeven op den staat der ingewanden; op dat de gelykmaatige doorstraaling, in dezelve, door verdunnende, ontbindende en zeepagtige middelen hersteld worde. Tot dit einde kan men geeven de *Tinctura Martis Ludov. Elixir Proprietatis*, *Salia alcaliscentia*, door branding bereid, *Volatilia oleosa*. Ook heb ik wel, met goed gevolg, dikwils, eenige Spaansche zeep geeven, op zich zelve, of tot Pillen gemaakt; en voornaamlyk is hier het *Oxymel Scilliticum* van veel dienst. Veel andere dingen, welken, tot het zelfde einde kunnen aangewend worden, kan men, by de Schryvers over de Geneesmiddelen vinden. Men moet zich evenwel wagten van, in den laaften staat der ziekte, geweldige of altescherpe middelen te gebruiken; want dan moet men de zagstten, van Aardgewasfen genomen, verkiezen.

4. In Aamborstigheid of bezwaarde Ademhaaling, is de *Radix Squilla*, en derzelve bereidingen, beeter dan eenige andere middelen; voornaamlyk, het *Oxymel Scilliticum*, met eenig bekwaam vogt, tot een of anderhalve unce geeven, zal doorgaans verligting aanbrengen.

5. Maar als de ziekte zo ver gekoomen is, dat

II. Deel.  
II.  
HOOFDST.

Aamborstigheid.

Bloedige Afgang.

II. Deel.  
II.  
HOOFDST.

de Lyders of zuiver bloed, of water als of 'er vleesch in was afgewasfchen, met den Afgang loozen, blyft 'er naauwlyks eenige hoope van geneezing over; inzonderheid, als dit toeval op zec, en in den uiterften ftaat van de ziekte gezien wordt. Maar als het Schip in een haven is, worden 'er de zieken, dikwils, van bevryd; voornaamlyk, als het uit een algemeene oorzaak is ontftaan, gelyk, op de Scheepen, niet zelden gezien wordt: naamelyk, dat beide ziekten, op een zelfden tyd, regeeren, en dan gryptze Scheurbuikigen aan, en anderen, welken geen Scheurbuik hebben; maar deezen kan zy overvallen in alle ftaaten der ziekte. En als de Roodeloop Scheurbuikigen aangrypt, terwylze nog genoegzaame krachten hebben, is het klaar, datze niet in zo groot een gevaar zyn, waarom ze als Roodeloop behandeld moet worden. Men zie hier over de Schryvers, en het gene in de volgende §, en in het derde deel van dit Werk over deeze ziekte gezegd zal worden. Men moet hier aanmerken, dat in Scheurbuikigen, verfche groenten, vleeschnat van fchaapenvleesch, met groente, gekookte melk, of met warm water gemengd, de beste geneesmiddelen zyn; daarna verfterkende, zagtelyk famentrekkende en zweetmiddelen. Maar zo dit toeval door de Scheurbuik alleen is veroorzaakt; 't welk evenwel zelden, of alleen in den laaftten ftaat van de Scheurbuik gebeurt, moet het als een vóorbode van den dood worden aangemerkt. En in dit geval heb ik veele dingen vrugteloos te werk gefield; noch Rhabarber met Theriaak of Diascordium, noch Aluin, noch mineraale zuuren, volgens den Heer LIND, noch poeijer, noch trekzels van de Ipecacoanh, hebben iet uitgewerkt, maar zy ftierven allen, weinige dagen, na dat zich dit toeval hadt geopenbaard.

De Waterzugt.

6. Maar als de Scheurbuik lang geduurd heeft, komt 'er, gemeenlyk, de waterzugt by; welk toeval, gelyk de Roodeloop, doorgaans den dood aanbrengt. Alsze evenwel, nog niet lang geftaan heeft, en de Ingewanden van den buik nog vry van



van verderving zyn gebleeven, wordtze nog wel door de algemeene geneezing, overwonnen. Maar als 'er zwelling van den buik, en zugt in de beenen overblyven, na dat de Scheurbuik verdreeven is, en de menschen krachten genoeg wedergekreegen hebben, moeten de buitengevaatte Vogten door bekwaame kleinsplaatzen van het lichaam, uitgedreeven, en van derzelver verkeerde plaatze terug getrokken, en eindelyk, de verloorren veerkracht der Vaten hersteld worden. Hoe dit kan verrigt worden, zal men vinden by Schryvers, welken over de waterzugt geschreeven hebben: want hier wordt niets byzonders vereischt.

7. Eindelyk volgen nog toevallen, welken uitwendige en inwendige middelen vereischen. En wel eerst Pynen welken of vliegende of vaste zyn: en de laatsten, vallen op zachte of harde deelen, somtyds met, somtyds zonder zwelling. Maar, alhoewelze van een zelfde oorzaak ontstaan, eischenze evenwel, om de langheid van duur, en de verscheidenheid der deelen, welken zy aangegreepen hebben, verschillende behandelingen. De pynen, welken in de zachte deelen, en somtyds ook in de harden voorkoomen, alsze nog zonder zwelling zyn, wyken doorgaans, gemaklyk genoeg, door de algemeene geneezing; naamlyk, goede kost en zweetmiddelen. Somtyds ondervindt men, echter, datze te vast in de deelen hangen, dan dat de Lyders, door de algemeene geneezing, 'er van verligt worden. In zulk een geval doet het *Oxymel Scilliticum*, doorgaans, veel dienst. Als de pynen, hier door, niet verminderden, gaf ik de Koorts bast, in 't eerst met een kleine, en dikwils herhaalde gifte; en als ik dan zag dat de menschen dezelve wel verdraagen konden, gaf ik wat meer, en dikwils, met een zeer gelukkigen uitflag. Maar alsze voor geene middelen weeken, ontzag ik niet groote Spaanschevlieg-pleisters op de beledigde deelen te leggen, als ze boven de kniën waren: want de beenen mydde ik, om dat de zweeren aan dezelve, moei-

II. Deel.  
II.  
HOOFDST.

Toeval-  
len, wel-  
ken in- en  
uitwendi-  
ge midde-  
len vere-  
eischen.

II Deel.  
II.  
HOOFDST.

lyker geneezen, dan op andere plaatzen van het lichaam. En zo heb ik, dikwils, met dit middel alleen, in eene nagt gedaan, 't welk ik in geene tien dagen hadt kunnen uitwerken. En schoon ik deeze pleisters, menigmaalen gebruikt hebbe, op verscheiden plaatzen van het lichaam, heb ik noit gezien dat een deel, waar aan ikze gelegd hadt, *Gangrana* kreeg; schoon de Heer LIND, uit vreeze hier voor, het gebruik derzelve ontraadt.

Maar als de deelen reeds gezwollen zyn, schoonze de natuurlyke kleur nog hebben behouden, moet men op een andere wyze te werk gaan. Naamlyk, als de pynen op zachte deelen zyn gevallen, moeten dezelve, met de hand, of een wollen lap, eenige reizen op een dag, op een warme plaats, zagtelyk gewreeven, en daar na met een stoving, welke de taaije Vogten kan ontbinden, en de veerkracht der Vaten herstellen, belegd worden. Zodanige stovingen kunnen gemaakt worden uit Vlierbloemen, Melote en de kruiden van Alst, Rosmarin, Scordium, Wynruit enz. Deezen worden gekookt in genoegzaam water; en dan doet men by drie ponden van dit afkookzel, één pond zeer goede azyn, en drie drachmen Sal Ammoniac, of in plaats van de azyn en het Zout, twee uncen Spaansche zeep. Dit wordt met doeken, of 't gene beeter is, met een fenelle lap, warm, om het beledigde deel geslaagen. Men kan ook tot het zelfde einde gebruiken het *Lini-mentum saponacium*, volgens de Londensche Apotheek.

Als de pynen reeds lang omtrent de beenderen en gewrigten gehangen hebben; en de Vogten, daar buitengevaat zyn, het zy tuschen het been en het beenvlies, het zy boven den band van het gewrigt, het zy in het gewrigt zelf, gelyk dikwils aan de kniën geschiedt; moet men de buitengevaate stoffe, door eene insnydinge, eenen weg baanen, ter ontlasting, eerze de omliggende deelen verknaagt, en, in de beenderen, beenbederf maakt. Dit heb ik, somtyds, met goed gevolg, ge-

gedaan. Maar ik moet evenwel bekennen, dat zulk een verzaameling bezwaarlyk, in tyds, kan gekend worden, om datze langzaam geschiedt, en altyd diep hangt, in een deel, 't welk hard en gezwollen is. Hier uit blykt de reden van den ongelukkigen uitflag deezer operatie, welke meest altyd, te laat, gedaan wordt; wanneer, naamlyk, de beenderen reeds bederf hebben. Maar als de omftandigheden, welke tot de geneezing vereischt worden 'er byzyn, moet de heilkundige Operatie beproefd worden: want *een twyfelagtig middel in 't werk te stellen, is beeter*, gelyk CELSUS zegt, *dan gebeel geen*. Maar zo 'er die niet zyn, welke ter geneezing vereischt worden, kan men 'er naauwlyks, iet goeds van hoopen.

II. Deel.  
II.  
HOOFDST.

Hoe de zweeren, met of zonder beenbederf, of ander gebrek aan de beenderen, geneezen worden moet men uit de Heelkunde leeren. Ik zal hier enkelyk, in 't algemeen zeggen, welke dingen schaadyk of nuttig zyn; op dat men de eerften vermyden, en de laatften kan aanwenden. Alle vette olieagtige en verslappende middelen zyn kwaad, alsze op de opene gaten gelegd worden; spiritueuze, balsamieke, famentrekkende en vooral aluinagtige, zyn goed. De Koortsbast moet, in groote wonden of zweeren, noit nagelaaten, maar altyd ryklyk gegeven worden. En dit moet ook gedaan worden in alle zwaare heilkonstige Operatien, welken op de Scheepen verrigt worden; 't zy de menschen de Scheurbuik hebben, of niet hebben. Want dikwils is in Scheurbuikigen, door dit eenig middel, een goede verettering en geneezing voortgebracht. En in de genen, welken geen Scheurbuik hadden, in minder maate gegeven, verschaftze, niet alleen, dezelfde uitwerking, maar behoedt ook de menschen voor deeze ziekte.

Indien het myn tyd toeliet, zou ik veele verwonderlyke gevallen, door dit eene heilzaame middel geneezen, kunnen verhaalen; ik zal evenwel eenigen, uit veelen, melden; en wel eerst

Zeldzaame uitwerkingen van de Koortsbast.

II. Deel.  
II.  
HOOFDST.

een breuk van beide beenderen van den onderarm, in een soldaat, op het Schip DE STAD DELFT, met naame *Willem Murs*, welke ik 80 dagen door een bekwaam verband, in derzelver plaats had gehouden. Maar de beenderen waren, na verloop van deezen tyd, nog niet vastgegroeid, en bleeven, behalven de zwelling, als ofze den laatst voorgaanden dag eerst gebroken waren. Door het gebruik van de *Cortex Peruvianus*, zynze, in den tyd van 16 dagen, vastgegroeid. Dees man was aan de Scheurbuik, eer de beenderen gebroken werden. Op het zelfde Schip was een oud man, genaamd *P. de Graff*, die de Scheurbuik hadt; en by toeval, een zwaare kneuzing kreeg aan den buiten enklauw, waarby verftikking kwam. Ik maakte inkervingen en deedt veel andere dingen, welken, in zulke gevallen, aangepreezen worden. Het kwaad nam toe; maar als hy eenige groote giften van de Koortsbast hadt genomen, stont niet alleen, door dit middel, de *Gangrana*; maar 'er kwam, binnen weinige dagen, scheidung van de huid, het vetvlies, en al wat van de Spieren van de voet, was aangedaan; de groote zweer kreeg, rondom goeden etter, en het bewaarde deel is eindelyk geneezen. *Jan Crusa*, een soldaat, zwaar van de Scheurbuik aangegreepen, was uit het Schip DE STAD DORDRECHT, in het Gasthuis, te Rotterdam gebragt; waar hy eenige weeken is gebleeven; en is van daar, als hy behalven zyne zwakheid, van de ziekte hersteld was, aan boord van het Schip, DE PRINSESSE CAROLINA, gekoomen. Een of twee dagen hier na, viel hy van boven in de Kombuis. In dit geval heb ik het bekkeneel, eenige maalen, getrepaneerd. Op den vierden of vyfden dag, na de trepaneering, kwam hy weder by kennis; maar de tong bleef verlamd; uit de wonden kwam alleen een dunne stoffe. Omtrent den dertigsten dag, begon het tandvleesch te zwellen en zweeren te krygen. De Koortsbast aan hem gegeven zynde, kreeg hy, binnen weinige dagen, het gebruik van zyne tong we-

weder; de zweeren gaven goeden etter, en zyn op den vier- of zesenzeventigsten dag, geslooten; en de man was van de Scheurbuik hersteld. Eindelyk kreeg in de haven van Kurasou, een *Hendrik Lugterboof*, op den zestienden van *September* de koorts, welke toen regeerde, waar van hier na. Ik gaf hem de Kina Kina, ryklyk, welke de koorts, in vierentwintig uren geheel wegnam; maar een groote pyn naliet in de lenden, aan de flinker zyde, waar door het been eenigzins verlamd werdt. In 't begin liet ik eenige verzagtende Klisteeen zetten, en een dergelyke stoving, op de beleidigde plaatze, leggen; naderhand een opwekkende, en stelde wryvingen te werk, ook Spaansche vlieg-pleisters, doch alles te vergeefs; de pyn vermeerderde, het geheele flinker been werdt doof, en eindelyk zugtig. Omtrent het einde van *Oktober*, was de zugt zo toegenomen, dat het been niet alleen zeer was gezwollen, maar ze was ook tot de lendenen en de schouderbladen toe opgeklimmen; en toen begonnen het aangezicht en het regter been, ook eenigzins te zwellen. Ondertusichen behield hy goeden eetlust; de borst en buik waren zonder ongemak; hy waterde weinig. Eindelyk was hy genoodzaakt, op zyn buik te liggen, wegens de groote pyn en swelling van den rug. Dikwils onderzocht ik den rug en de lenden; ik kon 'er diepe putten indrukken, maar iet anders ontdekte ik niet. In *November* begon zyn tandvlesch te zwellen, en de Lyder de Scheurbuik te krygen. In het begin van *December*, openbaarde zich schielyk, een groot gezwel op de lendenen, aan de flinker zyde, 't welk 'er, den voorgaanden dag, nog niet was geweest. Als ik 'er het mes ingevoerd hadt, kwam zeer veel dunne etter, van een groene kleur, voor den dag, en liep 'er den geheelen dag en nacht uit, met groote vermindering van het gezwel en de pyn, zo van het been als van de lenden. Deeze stoffe zwom op de Spieren van de lenden, en het been; en als ik op de dye drukte, kwam van onderen, beneden het

II. Deel.  
II.  
HOOFDST.

vlies, welk de Spieren van de lenden bedekt, etter. Waarom ik genoodzaakt was veel groote openingen, op den rug, lenden, op de bil en dye, omtrent de knie, te maaken, om de stoffe uitgang te verschaffen; en deeze allen hadden gemeenschap met malkander. De Lyder werdt zeer verzwakt, de etter bleef dun; het flinker been, voor het grootste gedeelte, de lenden, rug, het aangezicht en regter been slonken. Ondertusfchen gaf ik de Koortsbast: hierop werdt de etter dikker, en eindelyk is deeze groote wond, of alle de openingen, in 't begin van *February*, geslooten; de man kon op het Schip wandelen, en is in 't midde van *February*, in Holland terug gekoomen, en zonder Scheurbuik, naar huis gegaan.

Hier uit blykt, hoe veel de *Cortex Peruvianus* doet in onze ziekte, en hoe nodig dezelve is in 't geneezen der wonden in Scheurbuikigen. Maar behalven deezen koomen, op de Scheepen, uit geringe kneuzingen, kleine wondjes, ja affschavingen van de Opperhuid; fomtyds groote zo genaamde Scheurbuikige zweeren, voornaamlyk aan de beenen, schoon de Scheurbuik hier toe minder gedaan hebbe; dan de behandeling der wonden zelve. Dit heeft alleen plaats aan de beenen; want aan andere deelen van het lichaam, worden de zweeren zo gemaklyk geneezen als aan land. De oorzaak, waarom de zweeren aan de beenen zo bezwaarlyk geneezen worden, is, om dat zy de heelkonstige les, welke beveelt, dat de genen, die openingen aan de beenen hebben, het bed moeten houden, op de Scheepen, weinig achten; en om dat zy te veel, en te groote pleisters, gebruiken, welken naauwlyks gelegd kunnen worden, zonder kwaad te doen. Want zy sluiten niet alleen de etter, of dunne stoffe, binnen de zweeren op, maar beletten ook, waar zy gelegd worden, de Doorwaasfeming. Daarenboven wordt een scherpe stoffe, tusfchen de huid en de pleister opgehouden, welke de huid flap en week maakt; waar uit uit dan Roos en puisten koomen. En fomtyds ver-

verknaagt de scherphheid de huid, en maakt kleine zweeren; welken dikwils, wederom, als de eerste zweer, behandeld worden. Dus maaken de Heelmeesters, door zulk eene behandeling, als zy de eene zweer poogen te geneezen, nog meer anderen. Dit kwaad kan voorgekoomen worden, als de openingen zuiver gehouden worden; in plaats van met pleisters, met plukzel, wieken en drukdoeken, daaglyks gedekt, en deezen met een bekwaam verband 'er opgehouden worden. Dit moet uit schoon linnen bestaan; en dan kan men veele pleisters, welken, inderdaad, meer kwaads dan goeds doen, misfen. Daar na moeten de gekwetsten belast worden zich in het bed te houden, of op een kist te zitten, en het been regtuit te leggen; zo worden de zweeren, dikwils, in 't kort geneezen, welken voor ongeneeslyk gehouden worden; en niet zelden, de geheele reize door ongeneezen blyven, en de menschen beletten hunnen dienst, waar te neemen. Natte en drooge gaten zyn 'er ook, gelyk wy § XIII. verklaard hebben. Behalven het gene wy, boven, in het geneezen der wonden hebben aangeraaden, is het ook nuttig de drooge gaten met het *Unguentum Styracis* of de *Balsamus Arcæi* te beleggen. Maar als uit de vogtige openingen wild vleesch uitwast, moet dit, door samentrekkende middelen, en een zachte drukking, bedwongen worden: maar men moet zich wel wagten, door sterke drukking, *Gangræna* te veroorzaaken. Het gene wyders tot geneezing van opene gaten behoort, kan men uit de Heelkonst leeren.

II. Deel.  
II.  
HOOFDST.

8. Als, de Scheurbuik geneezen zynde, de opkrimping der beenen nog blyft, moeten de saamgetrokken Spieren, met de hand, op een warme plaatze, gewreeven, en dan de beenen boven een aromatieken rook, of azyn, gehouden worden. Tot dit einde kunnen dampingen bereid worden, met eenige verzagtende, ontbindende en aromatieke kruiden in water te kooken; waar by men wat brandewyn, of azyn, kan voegen. Maar het

Opkrim-  
ping der  
Spieren.

II. Deel.  
II.  
HOOFDST.

Gebree-  
ken in den  
mond en  
kwyling

zou beeter zyn , als de Lyders, zo veel het zyn kon, hunne beenen bewoogen, wanneer zy eenige styfheid, in deeze deelen, beginnen gewaar te worden: want dan kunnen zy, door de beweging allcen, dit toeval voorkoomen.

9. Eindelyk moeten wy nog iet zeggen van de gebreeken in den mond en de kwyling. De kwyling alsze te sterk is, wordt verminderd, als de kwaade stoffe naar eenige andere uitloosplaatzen, van het lichaam, wordt aefg leid; 't welk best geschiedt door zweet en pisdryvende middelen, en ook zulken, welken eenigen afgang verwekken; waar van wy reeds te voren gesproken hebben. In de verzwearingen van het tandvleesch kunnen verscheiden dingen aangewend worden; en daar in zyn van het meeste nut, samentrekkende middelen, spiritueuze en zuure dingen uit gewassen en mineraalen. Men moet hier aanmerken, dat men geen sterke middelen moet gebruiken, als men het met gemeenen doen kan. Tot dit einde worden gemaakt mondspoelingen uit Aluin, Roozen-honig, en Gerstewater; uit sap van Limoenen of Citroenen, Sal Ammoniac en water; uit brandewyn en water en *Spiritus Salis dulcis* en water; uit samentrekkende afkookzels, gelyk: van de *Radix Tormentillæ*, *Bistortæ* enz. de *Cortex Granatorum*, *Quercus*, *Peruvianus*, met aluin. Ook kan men, als het nodig is, het tandvleesch, door behulp van een penseel, bestryken met gekamferde brandewyn, of Tinctuur van Aloë en Myrrhe of gom Lacca; en als 'er voos vleesch opzit, moet dit met zuivere *Oleum Vitrioli*; of met wat water gemengd, geraakt worden. De bloedingen van het tandvleesch worden door dezelfde middelen gestuit. Van de inwendige, hebben wy reeds n. 5. gesproken, en de overigen worden gemaklyk, door een ligte drukking, bedwongen; en als deeze geen plaats kan hebben, geschiedt het door stempmiddelen, gelyk in de neusbloeding, welke ik echter noit zo zwaar gezien hebbe, datze eenige hulpe van de konst nodig hadt.



XXI. Het zal, dunkt my, niet onvoegzaam zyn, by de beschryving van deeze ziekte nog iet te zeggen, van de verderfelyke uitwerking, welke een scherpe koude, in het menschlyk lichaam kan veroorzaaken. En wel, om dat, op de Scheepen, somtyds gezien wordt, dat de uiterste ledemaaten, van zwakken, ouden, en voornaamlyk, Scheurbuikigen, bevroezen, of doof de koude, versterven; schoon de koude niet zo zwaar zy, datze hetzelfde doe, in gezonde en sterke menschen, die dezelve, door de beweging des lichaams, langer kunnen wederstaan. Ook is bekend, dat de omloop der Vogten, in de eerstgemelden traager geschiedt, dan in de anderen, en dat zy kouder zyn; inzonderheid, alsze te gelyk, gebrek aan kleederen en dek hebben, als 't dikwils is. Daarenboven worden zy, door de zwakheden van het lichaam, meer genoodzaakt in de kooi te blyven, en dit maakt hen te aandoenlyker. En eindelyk, om dat de pyn en de verfterving zelve, door de scherpe koude ontstaan, somtyds, voor eene uitwerking van de Scheurbuik, of van eenige andere ziekte gehouden worden; zo dat de elendigen, door deeze dwaaling, niet alleen, dikwils, hunne leden verliezen; welken, zoze, in tyds, wel behandeld waren, hadden konnen behouden en van de bekoomen verfterving gered worden, maar zelfs dikwils, door een verkeerde behandeling, 'er het leven by inschieten.

De uitwerking hier van ondervonden de vlootelingen van het Schip DE POLLUX, by Helvoetfluis, in den winter van het jaar 1759 en 60; waar van niet alleen veelen hunne leden, maar ook sommigen, waar in de verfterving zo zwaar was, datze door geene middelen kon gestuit worden, het leven verlooren hebben. Als een zeker deel van de koude is bevangen, wordt dit gekend, als 'er een zekere jeuking, in het deel is ontstaan, welke 'er te voren niet was, met afwezendheid van de natuurlyke kleur; als 'er het uitwendig gevoel uit is, zo dat de huid, zonder pyn, met de nagels gedrukt,

II. Deel.

II

Hoofdst.

Bevriezing der ledemaaten in zwakken en Scheurbuikigen.

II. Deel.  
II.  
HOOFDST.

drukt, of met een speld geprikt kan worden. De huid is, in 't begin bleek, daar na komt 'er een roode kleur, welke allengs toeneemt met zwelling en pijn. Als het gebrek, op deezen tyd, wel behandeld wordt, kan fomtyds het deel, welk reeds verfterving hadt gevat, hersteld worden. Maar als het deel, in tegendeel, blaauw of zwart wordt, komt, 'er in 't kort, Koudvuur, tot op de beenderen toe; en het verstorven deel valt van zelfs af, of moet door het mes weggenomen worden, of het sleept den mensch in 't graf.

Als men bemerkt dat een zeker deel van het lichaam bevrozen is, zo dat de beweging der Vaten en de vloeibaarheid der Vogten verlooren zyn, en de verfterving het deel heeft aangegrepen, moet men volgen het gene de ondervinding de inwoonders van Noordlyke gewesten heeft geleerd; naamlyk de beledigde deelen met sneeuw te wryven. HILDANUS (†) spreekt hier van, op deeze wyze: *De bewoonders van Noordlyke landen, als zy 's avonds t'buis koomen, wryven hunne banden, de neuze en ooren, met sneeuw, eer zy by het vuur of in de Stove gaan.* Hy verhaalt nog van een reiziger, die, op weg, door de koude, verstyfd was. Voor dood in de herberg gebragt zynde, dompelde de waard hem, terstond, in koud water; waar op, overal, yspuntjes uitkwamen; zo dat het geheel lichaam, met zulk een yskorst als gedekt, gezien wierdt. Daarna is door een groot glas Meede, met gestooten Foelic en Nagelen, in het bed, het zweet uitgekoomen, en de man hersteld; met verlies evenwel van de uiterste leden van zyne handen en voeten. Hierom moet, als het nog tyds genoeg is, een bevrozen deel in koud water gesteecken, of doeken met koud water, om het zelve geslaagen worden, zo dat het langzaam ont-dooye, en de Vogten wederom vloeibaar worden. De natuurlyke oorzaak, welke dezelve ondoor-gangbaar gemaakt hadt, gewecken zynde, ont-

dooi-

(†) Cap. 13. p. 792.

doojen, langzamerhand, de Vogten, en de famenhang der vaste deelen wordt tevens behouden. Want als een deel, 't welk door de koude verstyfd is, schielyk in de warmte wordt gebragt, worden de Vaten, door het van achter aankoomende bloed te veel opgevuld en uitgezet, terwyl de bevrozen Vogten niet vloeibaar genoeg wederom geworden zyn, om de doorstraaling te ondergaan; en worden verbrooken, of zodanig uitgerekt, dat het bloed door dezelve uitzweet; waarom men, terstond, de zwartheid en versterking van het deel bespeurt. Men moet zich, derhalve, wel wagten, de Vogten door warmte te willen oplossen, of de deelen sterk te wryven; voornaamlyk, eer de Vogten, op de voorgemelde wyze, wederom vloeibaar geworden zyn; om geen meerdere verbrekking der Vaten en uitstorting van Vogten te veroorzaaken. Want schoon de Vogten al niet meer bevrozen zyn; zynze, echter, van zulk een aart, datze, door de koude stremmen, en niet door de Vaten kunnen loopen, eerze door de beweging der Vaten, wederom, tot voorgaande vloeibaarheid gebragt zyn. Hierom is het goed, een deel, als het ontdooid is, zagtelyk te wryven, en door versterkende, in- en uitwendige middelen, de verlooren veerkracht der Vaten te herstellen. En zo het deel, hier door, niet wederom kan verlevendigd worden, moet het doode van het levende gescheiden worden. Hoe dit moet geschieden leert de Heelkunde; en de tyd op welke het moet gedaan worden, is door den Heer QUESNAY (†), zeer wel aangewezen.

II. Deel.  
II.  
HOORST.

### DERDE AFDEELING.

*Van de Buikloop en Roodeloop, uit koude ontstaan.*

XXII. **M**en bevindt, dat de vlotelingen, Buikloop in den Herfst, of als zy uit een en Rood-war-

(†) *Traité de la Gangrene.*

II. Deel.  
II.  
HOOFDST.  
deloop  
beschree-  
ven.

warme, naar een koude plaatze trekken, van Buikloop, welke, dikwils, in Roodeloop overgaat, aangegreepen worden; en wel te meer, naar datze de verandering van lugt fchielyker ondergaan. Deze ziekten, nademaalze uit cene algemeene oorzaak worden voortgebragt, zyn ook doorgaans gemeen onder het volk op de Scheepen; en worden van algemeene, doorgaans, in korten tyd, als men 'er niet tegen waakt, befmetlyke. Het eerste gebrek verfchilt, alleen in trap van het tweede, en wordt niet zelden, als het eenige dagen geduurd heeft, in het tweede veranderd. Ook gaanze beide met byna gelyke toevallen verzeld; alleen ziet menze in de Buikloop wat zagter, en in de andere wordt bloed met den Afgang geloosd. In beide ziekten koomen krimpelingen in het gedarmte, loozing van veel dunne Afgang, met perffing, en gefladige neiging tot ontlasting. By de Buikloop voegt zich, dikwils een koortsje; de Roodeloop wordt zelden zonder koorts gezien, en hoe heftiger, in deeze de koorts is, hoe fchielyker roode Afgang by dezelve komt; maar zo 'er alleen een klein koortsje by is, duurt het, menigmaal, wel agt of tien dagen, eer de drekstoffen zo gekleurd zyn. In het begin van de ziekte, klaagen zy, gemeenlyk, over eenige trilling van de huid, walging, en neiging tot braaken; en geeven dikwils groene stoffen over; maar 't gene van onderen geloosd wordt, is in 't begin galagtig, daar na wordt het waterig; en zo vermeerderen allengs de toevallen, met onrustige of geen flap en dorst. En als dit eenige dagen heeft geduurd, wordt de drekstoffe rood, en 't gene zy loozen is als een affpoelzel van vleesch, met zwaare pynen en hardheid van den buik. Zelden loozen zy gul bloed; en behouden nog lang genoeg eenige krachten, ten zy de toevallen van koorts en Ontfteeking zwaar aankoomen. In 't begin is 'er weinig ftank by den Afgang; maar als de ziekte wat lang geduurd heeft, en 'er verfterving in 't gedarmte is ontftaan, geeven zy een grooten ftank van zich.

Men

Men vindt 'er ook nog wel, welke Buikloop, met II. Deel.  
II.  
HOOFDST. weinig of geen koorts hebben, die een goeden eetlust behouden. Als dit gebrek, nog gering zynde, verachteloosd wordt, vermeerderen, doorgaans, de toevallen, en het wordt Roodeloop.

Deeze ziekten ontstaan, gemeenlyk, by regenagtig en koud weder; en overvallen meest de Wanneer  
meest ont-  
staan. zulken, die volbloedig, en die slegt gekleed zyn; en als de oorzaken blyven aanhouden, grypenze ook niet zelden anderen, schoon wel gekleed, aan, door besmetting. Zie §. XXXI. n. 24. Als 'er Scheurbuikigen aan vast raaken, zynze, doorgaans, voor deezen, doodlyk; inzonderheid, zo de Scheurbuik reeds tot een merklyken trap is geklommen. Ik heb evenwel, somtyds ondervonden, dat kwaalyk gestelden en Scheurbuikigen, hier aan, minder onderworpen zyn dan sterken; en datze in de eersten traager voortgangen maaken dan in de laatsten. De oorzaken van deeze kwaalen heb ik aan een al te groote toetrekking van de huid, en belette Doorwaasfeming, toegeschreeven. Maar om het zelfde niet te dikwils te herhaalen, kan men zien wat hier over gezegd is §. XXIII en XLII. Want daar uit blykt, dat door een koude en vogtige lugt, niet alleen de Doorwaasfeming verhinderd, maar ook de vaten van de huid toegetrokken worden; en de Vogten, hier door meer naar binnen gedreeven, waarze minder tegenstand vinden, welken dan, door overmaat, en hoedanigheid, kwaad doen. De scherpe stoffe, welke te voren door de ontlastwegen van de huid vervloog, wordt nu, naar binnen, en voornaamlyk, naar de Darmen gebragt, in dezelve afgescheiden; waar door, niet alleen, de natuurlyke werkingen van deeze deelen verzwakt, maar ook de stoffen, in dezelve vervat, bedorven worden; schoon zulks van minder uitwerking is, dan in een warme lugt. Hier na worden de Darmen, door een te groote toevloed van scherpe Vogten, en anderen, welken van het geheele lichaam derwaards gevoerd worden, getergd, krygen Ontsteeking, en

II. Deel. en als de oorzaken aanhouden, het Vuur. We-  
II. gens de voorzegging kan men de Schryvers na-  
Hoofdst. slaan; want zy hebben niets byzonders, dan dat  
de zieken nog wel eens krachten genoeg behou-  
den, terwyl men reeds een dag of twee de tee-  
kenen van *Gangrena* bespeurd heeft.

Genee- XXIII. De geneezing van deeze ziekten is niet  
zing. moeilyk, als menze maar, ter behoorlyke tyd be-  
gint; naamlyk, voor dat 'er Ontfteeking in de  
Darmen is ontstaan, en als men, wat nodig is,  
bekoomen kan. Hier moet zeer gezien worden  
op de oorzaken, welken de ziekte hebben voort-  
gebragt, om dezelve weg te neemen; of ten  
minste, zo veel mooglyk, te verbeeteren. Als  
iemand de Buikloop of Roodeloop heeft gekreegen;  
moet hy op een wollen bed, met een goed dek  
geplaatst, en wel gedekt worden; op dat hy o-  
ver het geheele lichaam, gelyk, warm worde.  
Als de koude wat scherp is, moet men flesfen of  
kruiken, met warm water gevuld, aan de zyde,  
tusfchen de dyen en aan de voeten van den zie-  
ken leggen; op dat hy hier door warm worde; en  
eerze koud zyn, moet men weder anderen in plaats  
leggen. Ook moet men wel acht geeven, dat de  
zieken niet uit de kooi opstaan, en met bloote  
voeten, op de natte en koude vloer staan, of met  
het naakte lyf op een pot gaan zitten: want in dit  
geval is het volstrekt noodzaaklyk, dat zy in de  
kooi blyven; en zo zy moeten wateren of Afgang  
hebben, moet hun een steekbekken gegeven wor-  
den. Zo de wind, door de roosters, in die zyde  
van het fchip wat sterk invalt, moet men 'er zeilen  
tusfchen hangen (1 *Deel* 1 *Hoofdst.* §. VI.) Hier  
door, als alles wel waargenomen wordt, wordt  
de ziekte doorgaans gered; gelyk beneden, uit  
een voorbeeld, zal blyken. Maar als men de zie-  
ken geen uitwendige warmte kan toebrengen, zyn  
ook alle andere middelen vrugteloos.

Ten andere, zo 'er koorts by is, inzonderheid  
in volbloedigen, moet men noit verzuimen eene  
Aderlaating te doen. Ten derde, als 'er een ver-  
rot-

rotte stoffe in de eerste wegen hangt, moet deze, door een of twee giften van de Ipecacoanh, uitgedreeven worden; voor al, als men vermoedt, dat de ziekte door besmetting is aangekoomen. Zo een braakmiddel niet nodig geoordeeld wordt, is Rhabarber, met eenige greinen Salpeter, voldoende. Ten vierde, de scherpe stoffe, welke de Darmen pynigt, moet afgespoeld en stomp gemaakt worden, door afkookzels van gerst, wortelen van Zoethout, Gras, Althæa enz. hoendernat; vet schapenat, olie van zoete Amandelen, Zaadmelken, en gommen; ook is het gebruik van de *Bolus Armen.* en de *Terra Lemnia* niet te verachten. En zo de oorzaak van de ziekte in de dikke Darmen mogt hangen, zyn verzagtede olieagtige klistereen, met of zonder iet 't welk de Darmen ter ontlasting noopt, van veel dienst. Ondertusfchen moet de scherpe stoffe, door zachte zweetmiddelen, en welken tegen de Ontfteeking gekant zyn, voornaamlyk, door de Kamfer en Nitrum, naar de huid gedreeven worden. Ook zyn van nut de Theriaak van Andromachus met Kamfer, of het Diascordium van Fracastoor met eenige greinen Ipecacoanh, eenige maalen op een dag gegeven; voornaamlyk als de pynen hevig zyn; en als deeze dingen niet voldoen, moet men tot Opiataan toevlugt neemen. En als 'er niets is 't welk zulks tegen is, moeten stoovingen of pappen, op den buik gelegd worden. Het geweld van de ziekte overwonnen, en de scherpe stoffe verminderd of uitgedreeven zynde, moeten de beledigde en verzwakte deelen versterkt worden; 't welk best geschiedt, door versche kost, een weinig met wyn aangezet; en nu en dan een glaasje roode wrange, of een lepel Spaansche wyn, wyn tint genoemd, te geeven. Indien deeze dingen niet voldoen, is een ligt afkookzel van de *Cortex Simarouba* van grooten dienst. Meer andere middelen, om deeze ziekten te verdryven, worden 'er by de Schryvers gevonden; maar deezen zyn genoeg. Wat de besmetting aanbelangt, men

kan

 II. Deel.  
 II.  
 HOOFDST.

II. Deel.  
II.  
HOOFDST.

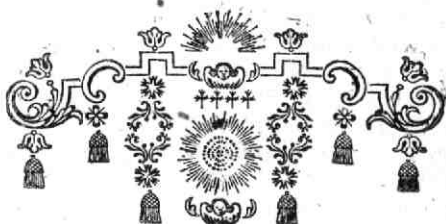
kan dezelve voorkoomen, als men 't gene 'er aanleiding toe geeft, uit den weg ruimt, waar van wy reeds gesproken hebben. Zie §. XXX en XXXI.

Ik zal hier, kortlyk, een geval verhaalen, waar uit blykt, hoeveel de uitwendige warmte doe, tot geneezing van deeze ziekten. In *November* 1759 maakten wy van Kadix zeil naar Holland, met het schip, DE PRINSESSE CAROLINA. Als wy in zee geloopen waren, was het scheepsvolk gezond; het weer was regenig en windig. Na eenige weeken in zee geweest te hebben, begon het koud te worden, en veele matroozen, kreegen, in de maand *December*, Buikloop. Ik stelde veele dingen in 't werk; doch alles vrugteloos: de ziekte ging over tot Roodeloop, en nam van dag tot dag toe, zo wel als het getal der zieken. In het begin achtten zy de ziekte weinig, en konden nog wel tien dagen, schoon zy de Buikloop hadden, op het schip wandelen, tot dat zy eindelyk, door zwaare pynen in den buik, in de kooi raakten. Allen sliepen ze geheel niet, en ik konze naauwlyks, door de sterkste Slaapmiddelen, en het *Opium* zelf, doen slaapen. Ondertusfchen werdt de koude heviger, en de ziekte erger; en 'er stierven eenigen, na zwaare pynen, welken den tweeden of derden dag, voor den dood, tekenen gaven, dat de Darmen reeds met versterving waren aangedaan; naamlyk, de pynen verminderden, en de Lyders geloofden datze beeter waren; maar de Hik, op den eersten, en ook op den tweeden dag, alhoewelze niet zwaar was, gaf een ander voorbeduidzel; en hier op volgde koud zweet op het aangezicht en den hals, raaskalling en eindelyk de dood. De lichaamen geopend zynde, vond ik de dunne en ook de dikke Darmen gegangreneerd; maar de overige ingewanden gezond. Omtrent het einde van *December* waren wy niet ver van Holland; de koude nam toe; en het getal der zieken was boven de dertig; en tot dus lang had ik niemant eenig nut kunnen doen. Op deezen tyd, vreczende, dat eenige zieken,  
die



die geen kleedren of dek hadden, van koude zouden sterven; heb ik flesfen met warm water gevuld, steenen heet gemaakt, en by de zieken, als boven, gelegd; en bezorgd, dat zy, zo veel moogelyk, met kleedren gedekt wierden; en wel met zulk een gevolg, dat de menschen, die een geheele week niet geslaapen hadden, na datze warm geworden waren, een gerusten slaap kregen, met vermindering van pyn en alle de andere toevallen. Eindelyk; wierpen wy, op den eersten *January*, het anker, by Helvoetsluis. Kort hier na geraakten wy wederom in zee, en wierpen het anker by het eiland Wight, of voor Spithead. De koude hield aan; en den 14 van dezelfde maand, waren zy echter reeds allen hersteld, en wel zonder eenig ander middel, welk wy van land hadden gekreegen. Zo dat 'er van den tyd af, dat ik de flesfen hadt begonnen aan te leggen, niemant op het schip, gestorven is; en de matroozen in *Maart*, gezond in 't Vaderland zyn te rug gekoomen.

II. Deel.  
II.  
HOOFDST.



---

## D E R D E D E E L.

*Van de Ziekten, welken in de Havens voorkoomen.*

III. Deel.  
I.  
HOOFDST.  
Inleiding.

**I**n dit derde Deel wordt gehandeld van de Ziekten, welken gemeenlyk in vreemde havens voorkoomen, schoon ze ook, fomtyds, op zee of in het Vaderland gezien worden; doch zeldzaamer heerschen; ten zy de matroozen reeds, eenigen tyd, in zee hebben gezworven: want dan is het eveneens, of de Scheepen in 't Vaderland of in een vreemde haven koomen. Als 'er de oorzaaken zyn, brengen zy erger ziekten voort, dan wy, tot nog toe, beschreeven hebben. En wegens de vermenging van oorzaaken, en de regeerende ziekten van verschillende gewesten, waar van zy, in de havens aangegrepen worden, heb ik het best geoordeeld, dezelve te beschryven, waar zy 't ergst woeden. Maar deeze ziekten, schoonze uit een zelfde oorzaak schynen te ontstaan, verschillen echter, naar de tyden van het jaar; en worden in de eene kwaadaartiger gevonden, dan in de andere. Hierom verdeele ik ze in twee hoofdstukken, naamlyk, in winterfche en zomerfche ziekten. Onder de winterfchen begrype ik, die op het einde van den herfst beginnen, en des winters en in het voorjaar gezien worden. Onder de zomerfchen, zodanigen, welken in warme havens, in de zomerfche warmte, of in het begin van den herfst voorvallen. By de eerstgemelden zal ik eenige voorbeelden voegen; en by de laatsten, wat ik in de haven van het eiland Kurassau opgemerkt hebbe, melden.

### E E R S T E H O O F D S T U K.

*Van de Ziekten welken in koude Havens gezien worden.*

Van de afgaande en gestadige

**W**y hebben, boven, in het eerste Deel reeds van de Koortzen met Ontsteeking, en Zinken.

kingen, gesproken; hier zullen wy handelen van de afgaande, eendaagsche, en gestadige tusfschenpoozende. Deezen zyn de Koortzen; welken in deeze tyden, op de Scheepen regeeren. De afgaande Koortzen; welken voornaamlyk, op de Scheepen, gezien worden, zyn, alledaagsche, dubbele en enkele anderendaagsche; derdendaagsche koomen zelden voor; schoon ze nog wel eens waargenomen worden; maar dan zynze doorgaans gevolgen van de eerstgemelden, uit mislagen in de levenswyze of een verkeerde behandeling ter geneezing ontstaan. Maar dewyl deeze Koortzen, door den naam alleen, een iegelyk bekend zyn, en niets byzonders aan zich hebben, zal het niet nodig zyn, my hier mede optehouden; waarom ik alleen eenige waarschouwingen zal voorhouden. Naamlyk, men moet niet aanstonds, in 't begin van deeze ziekten, de *Cortex Peruvianus* geeven; te weten, voor dat de Lyders drie of vier aanvallen gehad hebben, voornaamlyk in 't voorjaar; want ik heb gezien, datze door een altevroegtydig gebruik van de Koortsbast, in gestadigen zyn overgegaan. In herfst koortzen wordtze veilig geeven, als de eerste wegen maar eens ontledigd zyn, en is byna altyd nodig, ja zelfs moet menze lang gebruiken; al houden de koortzen op; en het is van veel nut, voor de zieken, dezelve nog eens of tweemaal, in een week te geeven, tot dat de krachten volkoomelyk hersteld zyn. Want, door nu en dan nog een kleine gift toe te reiken, wordenze niet alleen beveiligd voor wederinstortingen in de koorts, maar ook voor de scheurbuik, waar toe de weeropkoomenden ligt overhellen.

Onder de gestadige of aanhoudende koortzen is die de eenvoudigste, waar van het geheele be-  
loop in vierentwintig uren geeindigd is, eendaagsche genoemd, welke vry dikwils, op de Scheepen, gezien wordt. Deeze is zonder gevaar, en ontstaat, meest altyd, uit een beqaane mislag, in het gebruik van de zes niet natuurlyke dingen;

III. Deel.  
I.  
HOOFDST.  
tusfschen-  
poozende  
Koortzen.

III. Deel.  
I.  
HOOFDST.

en tot geneezing van dezelve is de voorgeschreeve wyze van CELSUS genoeg. *Het best van allen is rust en ontbouding, en water te drinken; en dit eenen dag te doen, is somtyds genoeg; en somtyds, als 'er vreeze blyft, twee dagen; en naast de ontboudinge, moet men ligte spyze gebruiken; water drinken, en een dag daar na ook wyn enz.* hier door wordt dikwils een aanstaande zwaare ziekte verdreeven (†). Maar, als de oorzaak der ziekte van een erger natuure is, hecftze ook een andere uitwerking; maar eer wy hier van spreken, moeten eenige dingen, van de oorzaken, vooraf gezegd worden.

Want het zou schynen, dat de sloopvaardigen in een haven, of voor de wal, minder ziek moesten worden, dan in zee, om dat de Scheepen reiner zyn, en altyd eenige geschutpoorten, indien niet alle, en alle lugtgaten opengehouden worden; 't welk in zee, niet altyd, kan geschieden; en eindelyk, om dat de menschen hier niet met de ongemakken van de zee hebben te worstelen, en veele dingen, tot verversching van het lichaam, voor zich kunnen koopen. Maar om dat wy hier van in de *Voorverhandeling*, en in het *tweede Deel* §. *XXIX*, *XXX*, *XXXI*. breed genoeg gehandeld hebben, zal ik, om dezelfde dingen niet wederom te herhaalen, my hier aan gedraagen. Om evenwel niet beschuldigd te worden, dat ik op ééne regel steune; ik oordeele geenzijs, dat de menschen, in alle havens een ongezonde lugt moeten inademen; ook geloove ik niet, dat wyn, brandewyn, brood, versch vleesch en tuinvrugten, ziekten veroorzaaken; maar, zoze 'er doet, zulks aan het ongeschikt leven, en een onmaatig gebruik van deeze dingen, moet toegeschreeven worden. Want het gebeurt somtyds, dat de menschen, in zee, wegens groote vermoeijingen van lichaam, en ongestuimig weder, eenige gesteldheid tot ziekten hebben, of van besmetting zyn aangegrepen; als

(†) *Lib. 3. cap. 2. pag. 114.*

als hier dan een ongerelde levenswyze bykomt, zal het niet vreemd schynen, dat veelen ziek worden; schoon de lugt, in de haven, niet te beschuldigen zy. Maar in zulke gelegenheden, wordt zelden het geheele volk aangedaan, ten zy dan door eige besmetting; en dan moet men geen oordeel vellen over de lugt van een haven, maar de oorzaak van de algemeene plaage, moet uit den dampkring van het Schip zelf, afgeleid worden. Schoon de natuur en trap van kwaadaartigheid, en de waare wyze van werking van verscheiden ongelijkflachtige deeltjes, welken in de lugt onthouden worden, en de gezondheid kunnen benadeelen, bezwaarlyk gekend worden, kan men evenwel uit de uitwerking en omstandigheden, benevens de waarneemingen der Schryvers, hier over eenig oordeel opmaaken. Een lichaam 't welk rot, zal een ander lichaam, 't welk nog geene rotting heeft, ook zeer ligt doen rotten; om dat dit lichaam, 't welk reeds in een staat van inwendige beweeging is, een ander, 't welk in rust is, maar ook ligt tot zulk eene staat van beweeging te brengen is, tot zulk een inwendige beweeging aanzetten (†). De Koks ondervinden daaglyks de rottende eigenschap van de lugt, in versch vleesch, 't welk in een Schip, naauwlyks eenige weinige uren van verrotting kan bewaard worden, zonder dat het wel gezouten zy; terwyl het zelve, boven op het Schip, lang genoeg, zonder hinder, kan gehouden worden. En men vindt menigvuldige voorbeelden by de Schryvers, dat door lugt, welke besmet was van rottige uitwaasfemingen, kwaadaartige, ja pestziekten zyn voortgebracht (‡). HOFFMAN heeft aangemerkt, dat dampen, uit moerassen of stilstaande poelen, rottige ziekten verwekt hebben (\*).

De

(†) STAHLII *Fundam. Chymia*, Pars 2. Tract. 1. Sect. 1. cap. 3.(‡) GALEN. *Lib. 1. Epist. 1. De Febr. different cap. 4.* FORESTUS *Observ. Lib. 1. Obs. 11 & 26.*(\*) *Med. Rat. Syst. Tom. 1. p. 291. & Tom. 2. p. 86.*

III. Deel.  
I.  
HOOFDST.

De Dampcr nu, welken, in enge havens, ingeademd worden, kunnen, met regt, tot de moerasfige gebragt worden; gelyk ook die, welken uit het fcheepsriool opkoomen, inzonderheid, als 'er het water lang ingestaan heeft; want het zeewater, fchoon het zout is, kan de lichaamen, welken 'er in onthouden worden, niet voor verrotting bewaaren, gelyk de ftank toont. De kwaade uitwerking hier van ondervonden de matroozen, in de haven Rochelle, als 'er een vat, waarin zeewater beflooten was, geopend werdt (\*\*). Ook befmetten de uitwaasfemingen van de menfchen, voornaamlyk van de zieken, de lugt heel zeer, en maaken dezelve gelyk aan die welken, in zieken- en gevangenhuizen, ingeademd wordt, gelyk PRINGLE zeer wel heeft opgemerkt (§), en waar over men ook HUXHAM kan nazien (§§). De menfchen in zulk eene lugt verkeerende, kunnen op verfcheidenerleie wyze, van dezelve aangedaan worden, naar de meerdere of mindere maate en kracht van bederving, en de gefteidheid van het onderwerp, om 'er vatbaar voor te zyn. Het gist der verrottinge fchynt echter, in koude gewesten, zyn voornaamfte uitwerking te doen in de cerfte wegen, door de ingehoudene ftoffe te doen ont-aarten; 't welk blykt uit de pyn in de Maag, rottige oprispingen, bitterheid in den mond, en ftinkenden Afgang; welken, in 't gemeen, voor de eerfte teekenen van algemeene of befmetlyke ziekten gehouden worden. De deeltjes van bederf, en de lugt, waar inze zweeven, worden ligt, met de spyze en het kwyl, in de Maag en Darmen gevoerd; waar in zy zich met de voedzels vermengen, en dezelyen tot rotting doen overflaan. Van hier wordenze, door de infturpende Vaten, aan onze Vogten overgegeeven, waar in zy verfchillende uitwerkingen, naar de kwaadaartigheid van het

(\*\*) *Mem. de l'Acad. Roy. des Sc. 1745.*

(§) *De Morbis castronf.*

(§§) *De Aere & Morb. epidem.*

het bederf, en de gesteldheid van het onderwerp, III. Deel.  
 waar in het ontfangen is, voortbrengen; als ook I.  
 naar bykoomende omstandigheden, welken de uit- Hoofdst.  
 werking voortzetten of tegenhouden.

Hier uit kunnen verscheiden ongemakken ontstaan, waar van het geringste kan zyn, een enkelvoudige bederving van de stoffen, welken in de eerste wegen onthouden worden; welken de deelen, waar inze hangen, om de kwaade, en het menschelyke leven strydige natuur, welken zy aangebragt hebben, moeilykheden verwekken, kramp en koorts voortbrengen, 't welk door de ondervinding zo klaar bevestigd wordt, dat 'er geen twyfel overblyve. Want, dikwils, ziet men zwaare toevallen, hier door veroorzaakt, welken, na eene loozing van de kwaade stoffe verdwynen. Maar zo het bederf, door de Melkvaten, reeds tot in het bloed is doorgedrongen, en wegens een minder vermogen, geen uitwerking doet op de Vogten, maar alleen de vaste deelen aandoet, door het zenuwgestel te tergen, doet het de beweging der slagaderen vermeerderen, zo nogtans, datze de werktuigen der uitloozing niet strydig zy, of door de kracht der natuure zo bestierd kan worden, datze allengs, zonder eenige zichtbaare ontlasting, door de uitlooswegen van het lichaam, konne uitgeworpen worden. Dan ontstaat een andere koorts, erger dan de eendaagfche, welke niet ophoudt, al worden de eerste wegen gezuiverd; van de Ouden, *Aanboudende koorts zonder rotting*, genoemd.

Maar als de stoffe der ziekte van zulk een aart is, datze onovereenkomstig is met de uitlooswegen van het lichaam, en niet op een langzaame wyze, gelyk in het voorgaande geval, uit het lichaam kan uitgedreeven worden; maar dat de krachten van de natuur, of de werking der vaten volftrekt vereischt wordt, omze ter ontlasting bekwaam te maaken, om door een zichtbaare scheiding ontlast te kunnen worden, ontstaat wederom een erger koorts, welke in deeze tyden veel voor-

III. Deel.

I.

HOOFDST.

komt; en om het wit en groenagtig huidje, waar mede de koek van het bloed, na de Aderlaating, inzonderheid, omtrent de hoogte of het einde van de ziekte, bedekt wordt, van de Ouden, ten onrechte, *Aanhoudende rotkoorts* genoemd is. Want dit huidje is geene uitwerking van verrotting, maar moet veeleer, voor een heilzaam werk van de Natuur, 't welk volstrekt tot geneezing van deeze koortzen; vereischt wordt, gehouden worden; gelyk wel aangemerkt is door QUESNAY, op verscheiden van zyne Verhandeling over de koortzen. En deeze koorts, schoon uit een rottige oorzaak ontstaan, moet niet als een Rotkoorts behandeld worden; maar men moet de geneezing, uit de bewerking van de koorts zelve afwagten, welke indien gestuit wordt, wordt de ziekte gevaarlyk, en de Lyders niet zelden, in 't graf geholpen.

Maar als de stoffe der ziekte zo krachtig is, of in zulk een onderwerp is gevallen, door welks gesteldheid, zy niet alleen uitwerking doet op de vaste maar ook op de vloeibaare deelen, zo dat het roode gedeelte van het bloed, in een rottig dun vogt veranderd wordt, brengt zy geheel andere, en inderdaad ziekte met rotting, als kwaadaartige, en versmeltende rotkoortzen voort; ja volgens de waarneemingen der Schryvers, de Pest zelve; welk ik echter noit gezien hebbe. En ik geloove niet, dat de Pest zo gelyk is aan de ziekten der scheepvaardenden, als men uit de schriften van eenige hedendaagschen zou opmaaken; en men schynt dezelve, met dien naam niet te kunnen benoemen; schoonze dikwils besmetlyk zyn voor de matroozen, en alle die in dezelve lugt verkeerren. Veretteringen, blutspuisten en blaauwe vlekken, welken somtyds, alhoewel zelden, in dezelyen gezien worden, zyn geen kenlyke blyken van Pest; maar deeze verschynzelen schynen veel eer af te hangen, ten minste, in dit geval, van de gesteldheid van het onderwerp, dan van de natuur der ziekte. De naam van kwaad-



aartigheid, welke zy, in 't gemeen draagen, verklaart de zaak niet beeter, en voegt beeter andere ziekten dan deezen. Behalven dat hy te algemeen zy, en op veele ziekten, welken gevaarlyk, en waar van de oorzaaken onbekend zyn, pafse. En deeze benaming kan gevaarlyke misflagen, in het onderkennen en geneezen van ziekten, doen begaan. Waarem ik den naam der Ouden heb willen bewaaren, voor zoveel zy de ziekten, welken in dit Hoofdstuk beschreeven worden, best verklaard hebben. Want het getal, en de vermengelingen der toevallen, welken in sommige Lyders, aan deeze ziekte, vast gezien worden, kunnen, zonder verwerring, tot de geheele zaak niet gebragt werden; gelyk beneden, uit de optelling derzelven zal blyken; en tot dit gevoelen heeft my de gelukkige en gemaklyke geneezing, van veelen, gebragt.

III. Deel.  
I.  
Hoofdst.

Evenwel stellen de ervaarene Marnen, PRINGLE en HUXHAM, nu onlangs, in verscheiden hunner schriften, zulk eene gelykheid van de ziekten der gevangenhuzen en hospitaalen, met de Pest, dat ze naauwlyks eenig verschil hebben overgelaaten. Mischien zyn de ziekmaakende oorzaaken, op de plaatsen, waar deeze geleerde Heeren de geneeskunst hebben geoefend, krachtiger; of de onderwerpen door der zelve gesteldheid, van zulkeene vatbaarheid geweest, dat zy de ziekten van een kwaader aart, dan ik, gevonden hebben. Wyders heb ik gelyke toevallen gezien, in de Fransche hospitaalen, buiten de ziekenhuizen, onder de soldaaten, en burgers, op goede plaatsen woonende, en op de Oorlogfcheepen, waar op deeze ziekte wel meest pleeg te woeden, voornaamlyk, in koude gewesten; ja ik heuge aan een sterk jongman, van omtrent 22 jaaren, een Afgaande anderendaagsche koorts hebbende, de koortsbast ryklyk gegeven te hebben, na dat de eerste wegen geruimd waren, en dat 'er zulk een aanhoudende rotkoorts op volgde, en duurde zelfs in 't huis van zyne moeder, zonder dat ie-

III. Deel. mant daar omtrent aan zulk een ziekte lag, en  
 I. zonder zyne moeder, zusters of de meid te be-  
 Hoofdst. smetten. Zo iet heb ik eenige maalen na het ge-  
 bruik van de Kina Kina, in koortzen, op de  
 Scheepen gezien. Of het aan een verhoole besmet-  
 ting, of aan eenig geneesmiddel moet toegeschree-  
 ven worden, dan of het van zelfs komt, kan ik  
 niet verzeekeren. Hoe het zy, ik zal de ziekten  
 beschryven, zo als ik dezelve gevonden hebbe,

*Van de Koorts uit de Vogten, of zuiverende, van  
 de Ouden, Aanhoudende Koorts zonder rotting,  
 genoemd,*

Beschry-  
 ving.

II. Het is zeer gemeen, op de Scheepen, voor-  
 naamlyk in 't voorjaar, eene koorts te zien, wel-  
 ke van de Ouden, onder den naam van *Aanhou-  
 dende koorts zonder rotting*, is beschreeven, ten  
 minste, met opzicht op de gelykheid van toeval-  
 len: waarom ik van deeze benaaming, om eeni-  
 ge geringe verschillendheden, welken 'er in op-  
 gemerkt zyn, niet heb willen afwyken. Ook be-  
 moei ik my weinig over den naam; het is genoeg  
 als de zaak zelve maar begreepen wordt. Onder  
 deezen begrype ik een aanhoudende tusfschenpoo-  
 zende goedaartige koorts; waar door het lichaam,  
 allengs, zonder kooking van verettering, of zicht-  
 baare scheiding, maar door een langzaam en ge-  
 stadige ontlasting, van de zieke stoffe ontheven  
 wordt; en op het einde van den derden, vyfden,  
 zevenden, negenden of elfden dag, afloopt. Dee-  
 ze koorts houdt somtyds streek, om den anderen  
 dag; maar gemeenlyk verheftze, alle dagen, te-  
 gen den avond, en gaat dikwils zo gelyk voort,  
 dat de tyd van de verheffing en tusfschenpoozing,  
 bezwaarlyk, en wel somtyds geheel niet kan be-  
 merkt worden; en wordt van sommigen bloed-  
 koorts genoemd. Behalven anderen, overvalt zy  
 meest jonge menschen, en die zeer overlaaden  
 zyn met bloed. Dikwils ontstaatze uit eenig mis-  
 bruik van de zes niet natuurlyke dingen; meest  
 ech-

echter, uit taaye stoffen in de eerste wegen broeiende, of een belette Doorwaasfeming. Deeze koorts schynt iet te hebben van de natuur van een Aanhoudende rotkoorts, welke meest in den Winter en het Voorjaar woedt; en ook van de zomerfche galkoorts; want naar de verandering der tyden, heltze meer naar deeze of gene, en gaat fomtyds, in dezelve over.

III. Deel.  
1.  
Hoordst.

Zulk eene gemeenschap heeft de Heer PRINGLE opgemerkt, zeggende, dat hy, in de herfst koortzen, als het koud werdt, teekenen van rotting en Ontfteeking gezien heeft. Zy is echter goedaartiger dan beide; de reden moet van het onderwerp minder onzuiver zynde, of van den aart der oorzaake afgeleid worden. Want de ziekmaakende stoffe is of van minder kracht, of van zulken aart, datze door de beweging der Vaten, of de werking van de koorts kan overwonnen worden, of niet zeer ongefhikt voor uitloos-werktuigen des lichaams, of laat zich hier toe ligtlyk bekwaam maaken. Of, dewylze meest in 't voorjaar aankomt, wanneer de Vogten minder naar rotting overhellen, dan in den Zomer; en het lichaam, wegens de aankoomende warmte van den Zomer anders gesteld is, en zy de ontlast-werktuigen van het lichaam, tot ontfanging van de ziekmaakende stoffe gefchikter vindt dan in den winter. En misfchien is ook de ziekmaakende stoffe, om dezelve reden, vloeibaarder geworden, zo datze langzaam, en zonder veel geweld, uit het lichaam kan uitgedreeven worden. Waarom dan, zelfs in de eerste dagen van de ziekte teekenen van Kooking, in de Pis, gezien worden; 't welk de oplettendheid der Ouden reeds gezien heeft; en waar op zy voorzeggingen en aanwyzingen ter geneezinge gevestigd hebben; fchoon zy dezelve niet als een volmaakte Kooking hebben aangemerkt. Want de Pis, welke een roodagtig zetzel heeft, komt niet van een volkooome Kooking (†). De Pis

Gelykheid  
met andere  
ziekten.

(†) DURETUS, in Coacis, de Urinis 3. pag. 495. 10.

III. Deel.  
I.  
HOOFDST.

*Pis welke, op den vierden dag een rood wolkje heeft gekreegen, is zeer bekwaam tot scheidung, om dat dan de begonne Kooking van de zachte en ligt betembaare stoffe genoeg is tot een volmaakte scheidung (†). Hoogroode en dikke Pis, waar in zich, op den eersten dag, een wolkje vertoont, beteekent een aanboudende koorts zonder rotting (‡). Rode en troebele, op den tweeden dag koomende, beteekent scheidung op den vierden dag (\*). Als by iemand niet aanstonds, op den eersten dag, een gevaarlijk teeken is, maar meer 't gene van goed vooruitzicht is, schoon by zwaare koorts heeft, maar een wel gekookte en maatig dikke Pis loost, zal 'er op den vierden dag scheidung koomen; en te meer als 'er een inhangend wolkje in gezien wordt (\*\*). Wyders, Als de Pis roodagtig is, en een roodagtige en ligte zetting heeft, zo het voor den zevenden dag is geweest, looptze met deeze week af; maar indien laater, zal [de koorts] langer duuren, of zeer lang zyn (§). Deeze koorts wordt van GALENUS, onder de Eendaagschen gebragt (§§). Zy heeft ook eenige teekenen met de Eendaagschen gemeen, en dezelfden, gelyk PRIMEROSIUS zeer wel heeft aangemerkt; maar wat blykbaarder; de warmte is gemaatigd en niet bftig en brandende: wegens de goedaartigheid van het onderwerp is de Puls gelyk, groot, vol, en snel; de Pis is aan de natuurlyke gelyk, alleen eenigzins rood en wat dik. Zeer dikwils ziet men in deeze koorts wolkjes in het bovenste van de Pis, en een dunne verheveling, 't welk echter zelden voor den vierden dag gebeurt: maar zelden laten zy zetting neervallen. Zy begint zonder beeving, trilling of koude (‡).*

Nadere teekenen.

Behalven de opgenoemde teekenen klaagen de genen die van deeze koorts worden aangegrepen, over

(†) HIPPOCR. apud *Duretum* 4. pag. 496. 8 & 10.

(‡) GALEN. apud *Savon.* 679.

(\*) SAVON. *de Urinis.* pag. 681.

(\*\*) GALEN. *de Crifibus.* Lib. I.

(§) DURET. in *Coac.* loco citato.

(§§) 9 *Method.* cap. 2 & 4.

(‡) *De Febribus,* Lib. I.

over van zelfs ontstaande vermoeidheid, zwaarheid III. Deel.  
 van hoofd, een doove pyn in den rug, de lendenen I.  
 en leden, met spanning. Hier op volgt warmte Hoofdst.  
 en dorst. Het aangezicht van den zieken wordt  
 rood; de oogen puilen uit, en zyn als ligt ontftee-  
 ken. De huid is, op het aanraaken zagt en vog-  
 tig; en de warmte over het geheele lichaam, ge-  
 lyklyk verspreid. De dorst is niet zeer groot,  
 het hoofd blyft zwaar, zonder merklyke pyn; en  
 de krachten vervallen niet zeer. Deeze zyn de ge-  
 meene toevallen van deeze koorts. Maar fomtyds  
 ziet men zwaarder, als: een kleine en harde Puls,  
 benaauwdheden en raaskalling; welken uit de reeds  
 gemelde oorzaken ontstaan; naamlyk, een kwaa-  
 de stoffe, in de Maag en het gedarmte, en te groo-  
 te volheid; en zy verminderen aanstonds, na ge-  
 maakte ontlastingen. Een ligte ylhoofdigheid,  
 welke fomtyds op het hoogste van de ziekte, of  
 in de verheffingen gezien wordt, hangt gemeen-  
 lyk af van de teederheid of ligt geraaktheid van  
 het onderwerp, en maakt de ziekte zelve niet ge-  
 vaarlyker; want zy is maar van korten duur en gaat  
 ras over. Dus heb ik veelmaalen deeze ziekte,  
 onder de beschreeven toevallen, op de Scheepen,  
 bevonden. De rasfer of langzaamere eindiging  
 moet uit de oorzaak, de grootheid der beledigde  
 werkingen, en de bovengemelde teekenen afge-  
 leid worden. *Want de grootheid van eene ziekte is*  
*gelykredig met de grootheid der afwykinge van den*  
*natuurlyken staat.* (†) Ik heb deeze koorts, na  
 dat in de maand Maart en April, een aanhouden-  
 de Rotkoorts onder de matroozen gewoed hadt,  
 op het einde van April, toen de warmte eenig-  
 zins begon te vermeerderen, derzelve plaats zien  
 inneemen, gelyk, beneden, in de beschryving  
 van de aanhoudende rotkoorts gezien kan worden,  
 welke in een goedaartige koorts, tot geluk van de  
 matroozen, overging.

III. De geneezing van deeze koorts is niet moei- Genee-  
 lyk, zing.

(†) GALEN. *Method. med. ad Glaucon. Cap. I. pag. 345.*

III. Deel  
I.  
HOOFDST.

lyk, en wordt dikwils door de gunst van de Natuur, alleen verkreegen. En de beoogingen ter geneezing, worden uit de oorzaaken en toevallen afgeleid. Maar om dat de lugt hier dikwils veel heeft gedaan, moet een Artz, vóór alle dingen, in de geneezing, gelyk in alle koortzen, hier op acht geeven; voornaamlyk, zo 'er veelen, op een Schip, ziek zyn; datze naamlyk, waar de zieken liggen, zuiver zy, en dikwils vernieuwd worde. Op sommige Scheepen vindt men, ten deezen aanzien, eene plaats, de Koebrug genoemd, waar de vernieuwing van de lugt bezwaarlyker gefchiedt, dan Tuschendeks, en welke ook daarom ongezonder is. Wyders moeten de Lyders een lugtig voedsel gebruiken, hoedanig wy, in het *Eerste Deel* reeds hebben aangewezen; en dit moet, in het begin; en het hoogste van de ziekte, naauwkeurig waargenomen worden; naderhand moet de levenswyze naar de heftigheid der toevallen en de krachten der zieken, geregeld worden. Want in de afneeming van deeze ziekte, kan, gelyk in alle anderen, zo wel in te groote gestrengheid, als toegeefflykheid in de levenswyze, misdaan worden. Het schynt, in dit geval, beeter te zyn, de krachten der zieken, door eenige opbeurende voedzels, wat te ondersteunen; dan al te groote strengheid te gebruiken. Ik heb de zieken, dikwils, eenige spyze gegeeven, alsze maar ligt verteerbaar waren, en met maate gebruikt werden; zonder 'er eenig kwaad gevolg van te zien. De drank moet hier dun zyn, openend, en wat zuuragtig; en als de hitte groot is, met wat Salpeter aangezet; gelyk van gerst, wortelen van Zoethout en Graswortel enz. gemaakt wordt. Dikwils heb ik enkel water; met wat versch' uitgedrukt Citroensap, met goed gevolg voorgeschreeven.

Als men bemerkt, dat eenige bedurven stoffen in de eerste wegen hangen, moeten deezen met een Scrupel *Rad. Ipecacoamba* en een grein of twee *Tartarus Emeticus*, door braaking; of door een zagt buikopenend middel, als uit Zenebladen, Cre-

Cremor Tarter of Engelsch Zout en Manna kan bereid worden, uitgedreeven worden. Maar als 'er een overtolligheid van Vogten nevens gaat, of de hitte en koorts zwaar zyn, is het beeter eerst een ader op den arm te openen, voor men een braakmiddel geeve. Als de toevallen van de koorts blyven duuren, na dat de Maag en Darmen geledigd zyn; heb ik nog wel eens of tweemaal een ader doen openen. Inmiddels heb ik de volgende koel drank, dikwils, met veel nut gegeven. Neem een afkookzel van zuure appelen, als men dit kan hebben, of de Gerstedrank, boven gemeld; of gemeen water, twee pinten, *Nitri puri* twee drachmen, *Spiritus Sulphuris percampanam* vyftig druppen, *Oxymel simplex* vier uncen. Meng het. Hier van alle uren een Theekopjevol. Of van het bovengemelde afkookzel twee pinten; *Rob Ribesiorum* of *Syrupus acetosifatis Citri*, vier uncen, *Spiritus Nitri dulcis*, veertig druppen. Meng het als boven. Als de Afgang opgestopt was, heb ikze met een of twee uncen Manna, of door Klisteeen bevorderd. Als 'er geen slaap kwam, heb ik by twee uncen van de Koel drank, een unce *Syrupus Diacodii* of Syroop van Slaapbollen gedaan, en 's avonds laten geeven; ook heb ik wel den slaap bevorderd, door een slaapverwekkende Zaadmilk. Als de Pis een wolkje of verheveling toonde, heb ik de volgende drank, of nu en dan een Scrupel *Sal Polychrest*, in een bekwaam vogt, voorgeschreeven: Neem gepoeyerde Rhabarber een drachme, *Sal Polychrest* twee drachmen, Syroop van de vyf openende wortelen, twee uncen, afkookzel van Appelen, zes uncen, *Spiritus Nitri dulcis* twintig druppen. Meng het. Hier van gaf ik alle twee uren een unce. En als de koorts, eindelyk, was afgelopen, heb ik de vuile stoffen, door de koorts nagelaaten, als 'er eenige teekenen waren, welken dezelve aanweezen, door een buik openend middel doen loozen. Op deeze wyze heb ik veelen, met weinig omslag, van deeze koorts zien herstel-

III. Deel.

I.

HOOFDST.

stellen; en wel zonder groot verlies van krachten.

*Van de Koorts met scheidung Critica aanboudende  
Rotkoorts genoemd.*

Beschry-  
ving van  
de Rot-  
koorts.

IV. Deze Koorts ontstaat uit zwaarder oorzaken dan de enkele aanboudende koorts, welken zeer strydig zyn met de uitloos-werktuigen; meest op de vaste deelen van het lichaam, maar weinig op de Vogten werkende. Doorgaans eindigtze, door eene Kooking tot verettering, en door eene scheidung, maakende ontlasting. Waaromze, en om het vogt uit wit geelagtig; en somtyds groenagtig; welk de Ouden, hier in zagen gemaakt te worden, en welk dikwils, de oppervlakte der koek van het afgelaaten bloed, bedekt, Rotkoortz is genoemd; dewyl zy geloofden dat zulks van het verrotte bloed veroorzaakt wierdt. Maar de Heer QUESNAY heeft getragt het tegendeel van dit gevoelen der Ouden te toonen (†). Men zie ook de Proeven en waarneemingen met het bloed, welke ANTON. DE HAAN heeft opgegeeven (‡). De geleerde PRINGLE begrypt dit evenwel anders, en houdt met HIPPOCRATES, de voortkomst van dit Vogt en van Etter, voor eene uitwerking van rotting; en ondersteunt zyn gevoelen met krachtige bewysredenen, als uit zyne schriften blykt, welken waardig zyn geleezen te worden. Doch ik wil liever de zwakheid van myn oordeel bekennen, dan hier over iet, 't welk niet genoeg bedagt is, voorstellen; voornaamlyk, dewyl myn tegenwoordig oogmerk niet toelaat, hier op lang te blyven staan. Of het bloed geene verandering kan ondergaan zonder rotting; of dat vogt, welk de oppervlakte van het bloed bedekt; van de werking der slagaderen, of van de beweging der koortze, en dan van de ontstaande hitte;  
of

(†) *Traité des Fièvres & de la Suppuration.*

(‡) *Rat. medendi in Nosocomio pract. Pindobent.*



of van de natuurlyke hitte, welke de tegennatuurlyke te bovengaat, volgens de Ouden; of door vermenging van eenige bedorven stoffe, met onze Vogten, dan van verrottinge voortgebragt worde, laat ik aan wyzer oordeel, ter beslissinge. Maar als men met de daaglyksche ondervindingen te raade gaat, zal men over de uitwerking van rotting, in dit geval, nog wel eenige twyfeling behouden.

III. Deel.

I.

HOOFDST.

Evenwel, als men het woord *rotten*, in den zin van PRINGLE opvat, en alle voortbrengzelen van de natuur van rotting afleidt; zal de voortbrenging van dit vogt en van etter, geenzins kunnen uitgeslooten worden. Ondertusfchen wordt zulk een vogt, 't welk de korst maakt, in gezonde en sterke menschen, die arbeiden en wel gevoed zyn, en zich, uit enkele gewoonte, alle jaaren, om hunne gezondheid, eens doen aderlaaten, zeer dikwils gevonden, zonder eenige wezenlyke ziekte. Ook vinden wy menige maalen, een korst van Ontsteeking op het bloed, en de voortkomst van etter in ziekten, waar geene rotting de oorzaak is, of ten minste, zeer weinig heeft gedaan; en waar men altyd een sterke werking der Vaten ziet, het welk rottige ongesteldheden niet eigen is; gelyk in koortzen uit Ontsteeking, en in zulkén, welken na groote wonden volgen; en naauwlyks, dan enkele reizen, waar de rotting zichtbaare uitwerkzelen heeft voortgebragt, gevonden worden. Ik weet wel, dat men hier kan tegenwerpen, dat ziekten met Ontsteeking voornaamlyk ontstaan uit een belette Doorwaasfeming; en dat deeze de vogten zulk een trap van rotting doet krygen; maar in rottige ziekten bemerkt men een vogt, 't welk dun, lymig, olieagtig, ligt smeltbaar is, en weinig met de koek van het bloed samenhangt, dikwils met het eilandje vermengd is, en de vastwording van het bloed belet; en geheel verschillende in kleur en lyvigheid, van dat, waar van hier gehandeld wordt. Eindelyk, zulk een gekookte etter, als men zo zeer wenscht, en van

M

meer-

III. Deel. I. HOOFDST. meerdere rotting is dan dat vogt, en altyd, door zyn aanzyn, iets goeds voorspelt, wordt in rottige ziekten niet bevonden; maar in plaats van deeze een dun, bedorven, waterig scherp vogt; waar aan men den naam van gekookte etter niet kan geeven; gelyk in den uitersten staat van Scheurbuik, de Kanker enz. gezien wordt. En dit is de oude Geneeshéeren niet onbekend geweest; die, schoonze, op verschillende wyzen, over de zaak geoordeeld hebben, echter niet zulk eene verrottinge in dezelveu stellen.

*Kwaalyk doen zy, die een gedeelte van het bloed, welk door de koorts gerot is, als het afgescheiden en met de Pis is uitgedreeven, zetting zeggen te wezen: indien de zetting zo is, isze niet alleen der rottinge deelagtig, maar, wezenlyk, etter: terwyl evenwel de etter door de rotting alleen van de zetting verschildt (+). HIPPOCRATES heeft de Pis met zweeren willen overeenbrengen: De zweeren, als ze door zich te zuiveren, witten etter uitgeeven, be-looven een schielijke geneezing; maar als de vogten dun worden, wordenze kwaadaartig; zo is het ook met de Pis (†). De rotting der Vogten, welke in de vaten geschiedt, is gelyk aan die, welke in Ontstekingen, en veretteringen voorvalt, maar is, naar de natuur overwint of overwonnen wordt: als de natuur overwint, komt 'er in de gezwellen etter, in de Vogten der aderen iet, 't welk in evenredigheid den etter gelyk is, en in de Pis doorzakt; en die verrotting heeft iet van Kooking; zo wordt deeze rotting, welke wy Kooking genoemd hebben, altyd met iet, welk de gedaante en merkteekenen van etter heeft, bepaald (\*). Wyders: want het gene etter is, buiten de vaten, is zetting in de vaten; de koorts is als een gemeen ettergezwel der aderen, alleen in plaats verschildende (\*\*). De tegenatuurly-*

(†) BALLON de hypostasi urin.

(‡) Lib. de judicatu.

(\*) GALEN. cap. 6. Lib. I. de Febr. differ.

(\*\*) BALLON. de Hypost. urin.

lyke oorzaak in den etter, is de stoffe zelve, of de hitte; beide schynen het te zyn; want daar is eenige rotting van het Vogt; en 'er is een vyandige hitte; zy overwint echter niet: want indien zy overmogt; of een grootē rotting van Vogt ware; zou 'er geen goeden etter gemaakt worden, en zy heeft geen eigenaartige merkteekenen; waar uit GALENUS besluit, dat het bloed; welk wel in etter is veranderd; niet verst gerot heeft, maar liever gekookt is; of; zo 'er iet rottigs by is, het weinig zal wezen (†): Eindelijk, het blykt, niet alleen; uit hedendaagsche waarneemingen, dat tot voortbrenging van dezelve, volkooime krachten des levens vereischt worden; en dat het niet geschiede, als deezen flauw zyn; maar dit kan ook uit de Ouden getoond worden. Als 'er etter gemaakt wordt; wordt de koorts zwaarder en harder, wyl 'er Kooking geschiedt; en een stryd is, tuschen de natuurlyke warmte en tegen de natuur, in een vogt; 't welk strydig is met de natuur (‡). By de Geneesmeesters sterft niemant; als 'er teekenen van Kooking zyn: 't welk te verstaan is van de kracht der ziekte; want als 'er eenige mislag begaan wordt; kan hier uit gelegenheid tot den dood ontstaan (\*). De werklyke oorzaak der Kooking is het levendig beginzel der vaste deelen; en de verlevendigende kracht; welke van het Hert afkomt (\*\*): Wyders, dat de Kooking der Vogten geschiedt door de vaste gezonde deelen van het lichaam; en een werk is van de natuur (§): Behalven dit weet elk een, dat de krachten des levens, en de werking der vaste deelen; in rottige ziekten, zodanig verzwakt zyn; datze geen stryd; als de Ouden gesproken hebben, kunnen aangaan.

Dikwils heb ik, in 't begin van deeze ziekte, teekenen van smelting der Vogten gezien, welken

(†) *Idem ibid.*(‡) BALLON. *de Hypostasi urin.*(\*) *Idem ibid.*(\*\*) DURET. *in Coac. Hipp.* 10. pag. 224.(§) GALEN. *Comm. 2. in Lib. 1. Epidem.*

III Deel.  
I.  
HOOFDST.

ken zo langze duurden, ook de Kooking belet hebben; maar zo ras dezelve verdweenen, werd de Puls en de krachten wederom verwakkerd, en de Kooking geschiedde. Eindelyk, schoon onze sappen zeer tot rotting overhellen, ondergaan zy, echter, buitengevaat zynde, niet altyd, merklyke rotting, al staanze eenige dagen stil in het lichaam. Want wy zien dikwils verwonderlyke verwandelingen van het een, naar een ander deel van het lichaam, met verligting van de zieken, gebeuren; welken niet kunnen geschieden, zonder dat het gene buiten de vaten is, weder opgenomen, en met de vogten vermengd worde; en zo naar een andere plaatze gebragt, of met den Afgang, de Pis of snot geloosd worde: waar van menigvuldige gevallen, by de Schryvers, voorkomen. Ik verwondere my, als 'er zulk een groot bederf in is, als menigmaal, uit den langduurigen stilstand, welke zy in het deel gehad hebben, blykt, datze, door derzelver vermenging, niet alle vogten tot een rottige dunne stoffe doen overgaan, waar van het tegendeel dikwils gezien is en nog gezien wordt (†).

Daarenboven groeit, in deeze koorts, de koek van het bloed met het huidje vast aan een; en het vogt, welk het huidje maakt, wordt zo vast bevonden, dat het bezwaarlyk verbroken kan worden. Dit is anders in rotziekten, waar in de koek, of het roode gedeelte van het bloed, naauwlyks famenstremt, en somtyds wel geheel niet; en zo is het ook met het vogt, 'er boven op, als het 'er is. Dit wel overwogen zynde, volgt, dat schoon rotten en kooken het zelfde zy, en op gelyke wy-

(†) Men zie hier over G. DE CHAUL. *Traité des Tum.* DENIS POMARIS *dans les Observat. de Riviere* Obs. I. THIÉRI DE HÉRÉ, pag. 108 & 209. *Ephem. dec. 3. ann. 2. dec. 3. ann. 5 & 6.* LAMOTTE *Obs.* 50 & 60. ZACUT. LUSITANUS, Lib. 2. Obs. 172. MARCHÉTI, *Observ. Med. Chir.* 46. PARE Lib. 17. chap. 51. HOTTINGER, *Ephem. dec. 3. ann. 9 & 10.* MOINICHEM apud BONETUM. *Biblioth. Chir. cent. I. observ.* 77. en nog veel anderen.

wyze gefchieden; dat, zeg ik, evenwel, tusfchen III. Deef.  
de koortzen, welken door eene kooking van et- I.  
ter, en een fcheiding, door ontlasting, best ge- HOOFDST.  
eindigd worden, en zulken, welken zonder de-  
zelven afloopen, en van erger aart, en waarlyk  
rottig zyn, waar van beneden zal gehandeld wor-  
den, eenig onderscheid moet toegelaaten worden:  
alhoewel beiden, door een zelfde oorzaak, fchy-  
nen aan te koomen, gelyk ik, boven, §. I. heb  
te kennen gegeven; welker geweld, door de  
koude, misfchien verminderd, of krachtelooset  
gemaakt is, of het lichaam anders gesteld vindt,  
om 'er zo op te kunnen werken, als in de zomer-  
fche warmte. Want de koortzen verfchillen we-  
zenlyk van malkander, en men ziet andere ver-  
fchynzelen in de eene dan in de andere; ook  
vereifchen zy een verfchillende wyze van ge-  
neezing; weshalve deeze onderscheiding, met  
regt, plaats gegeven moet worden, zoze al niet  
over het geheel, verfchillen zy echter in trappen.  
Hoe zich deeze ziekte toedraagt, en met welke  
toevallen zy verzeld gaat, zal blyken uit het ver-  
haal van de volgende Reize, waar op zy zeer ge-  
woed heeft, en in weinige dagen, als een Pest,  
de geheele manfchap aangreep, zo dat alleen vier  
van dezelve vry bleeven.

In 't jaar 1757, in 't begin van den zomer, is Waarneemingen  
uit het Vaderland uitgelopen het Schip de STAD van de  
DELFT, voerende 50 ftukken, en eenigen boven Ziekte.  
driehonderd geoeffende vlootelingen, naar de kus-  
ten van Spanje en Italië, 't welk den geheelen zo-  
mer en herfst, in de Midlandfche zee, heeft ge-  
kruist. Inmiddels is het op verfcheiden plaatzen  
aangeweest, en is eindelyk, in *December*, uit de  
Straat van Gibraltar gekoomen, en heeft het an-  
ker geworpen voor Kadix. De zomer en het be-  
gin van den herfst waren aangenaam, maar het ein-  
de van den laaftten nat, regenig, windig en koud.  
By gebrek van kleederen en dek, kreegen veelen  
van het volk de Scheurbuik; welken echter, door  
een goede behandeling, en het gebruik van ver-  
fche

III. Deel.  
I.  
HOOFDST.

sche groente, als Waterkers, Radys, Appelen, Citroenen, Oranje appelen, welken hun van den wel edelen Kapitein en My gegeeven werden, indien niet allen, ten minste, voor het grootste gedeelte, hersteld zyn. Eindelyk is het in de maand *January* van Kadix, wederom, naar de Midlandische zee getrokken, en heeft de reize voortgezet naar Napels, waar het ook, na lang genoeg gezworven te hebben, in de maand *Maart*, aankwam. Het weder was, op deezen togt, zeer regenig, windig en onstuimig. Het schip kreeg, daarenboven, van de baaren, welken 'er tegen sloegen, door de deks openingen, roosters en andere wegen, water in; zo dat het dek, byna altyd nat was; en zo was het ook met de matroozen, die dikwils met natte kleedren in de kooi gingen. Ondertuschen konden de geschutpoorten en togtgaten, wegens de woede van de zee, zelden opengezet worden. Voor 't overige, werd de zindelykheid, in het schip, zo veel mooglyk was, bewaard; en de pompen niet verzuimd. Maar het volk, bevondt zich, behalven de Scheurbuik, welke wederom begon aan te koomen, vry wel; want toen het Schip in de haven van Napels kwam, waren 'er alleen twaalf zieken, welken den dienst niet konden waarneemen; onder welken agt de Scheurbuik hadden; twee door wonden in de kooi werden gehouden; en twee een aanhoudende Rotkoorts hadden. Deeze laatsten waren goede matroozen, sterk, en hadden zich, de geheele reize door, voor datze van de Koorts werden aangegreepen, wel gedraagen. Terwyl wy hier vertoefden wilde de manhaftige pichot onze Kapitein, zyn volk van hunne verloorren krachten en afmattingen der reize verkwikken; ten welken einde hy hun kost uit vers ch koevleesch, met verscheiden groenten, ryst en gerst deedt bereiden, 't welk zy, in 't gemeen, Poespas noemen; en deedt hun dit voorzetten in plaats van spek, 't welk zy, met ongelooflyke graagte gebruikten. Ondertuschen gaf de Schryver hun ook wat geld, waar

waar voor zy iet konden koopen tot ververfching van het lichaam; de wyn werdt niet overgeflaagen; zy zongen, zy danften en waren wel gemoed. De wagt en de arbeid waren niet meer dan gemeen. En het Schip werdt niet verzuimd fchoon gehouden te worden, gelyk de voorzichtigte Kapitein, naauwkeurig belaste. Ook gaf hy bevel, de gefchutpoorten en fpygaten te openen en lugtzeilen op te hangen, als het weêr zulks toeliet. Weinige dagen na onze aankomst, zeiden zeven van de genen die aan de Scheurbuik waren, dat zy gezond waren, en begonnen, met hunne makkers te danfen. Maar deeze vrolykheid duurde niet lang; want naauwlyks waren wy hier 18 dagen geweest, of 'er waren meer dan 80 aan de Koorts; en dit getal vermeerderde van dag tot dag, zo dat in den tyd van zes of zeven weken, de geheele manschap was aangedaan; zonder uitzondering van de genen welken in deeze haven werden aangenomen, of van Officieren; allen werden op gelyke wyze, en byna even zwaar, aangevallen. Die met de zieken omgingen, en die 'er zich van afhielden, kreegenze even zwaar. De nieuwgeligten waren naauwlyks drie of vier dagen op het Schip geweest, of zy werden van de ziekte aangegreepen.

In het begin van ons verblyf, hier ter plaatze, was het weder nevelig, windig en koud; nu en dan hadt men stinkende nevels, en regenige dagen, doch niet menigvuldig. Op het einde van *Maart* en in 't begin van *April* werdt het helder weêr, 't welk niet weinig hielp tot herftelling van de genen, die aan de Koorts waren. Het getal van de zieken, in deeze haven, als 'er de nieuw aangeworven onder gerekend worden, was meer dan 300; 17 zyn 'er gestorven, waar onder een (wiens historie ik § XV. n. 9 van 't *voorg. Hoofdstuk*, reeds heb opgegeeven) aan de Scheurbuik; een door een val van het anker; de overigen aan de Koorts. Ik moet zeggen, dat de zieken op het Schip zyn gebleeven, want uit vreeze van be-

III. Deel.

1.

Hoofdst.

smetting, werdt het aan land koomen, in deeze hoofdstad, verboden. Die weet, hoe de zieken, in zulk eene omstandigheid, op de Scheepen, behandeld worden, zal zich; zeeker, niet verwonderen, dat 'er veelen gestorven zyn. Eenige dingen, welken den voordeeligen uitflag der ziekten, op de Scheepen, verhinderen, hebbe ik hier en daar, *in het eerste en tweede Deel myner Verhandeling* aangewezen. Deeze dingen wel overwoogen zynde, zullen de oorzaken van een ongelukkige praktyk konnen gezien worden. Voor dat het getal boven de 20 of 30 was, kon ik bezorgen, dat de zindelykheid, by de zieken, eenigzins bewaard, en elk van de zieken, in een kooi geplaatst wierdt; en alsze geen kooi hadden, verzogt ik van de gezonden 'er een te leen, voor de zieken. Twee kooijen, zonder dek kreeg ik van den Kapitein; welken, in 't begin, van veel dienst waren; want die hunne kooi of hangmat bevuild hadden, konden zo lang op de verkregen gelegd worden, tot dat de vuilen wederom schoongemaakt waren. Maar toen het getal van de zieken, zo schielyk aangroeide, en over de honderd liep, hadt elk zyn eigen kooi nodig; en die ik verkreegen had, konden niet toereiken. Hierom moesten de genen, die ziek werden, en geen kooi hadden, op een kist of bloote zoldering liggen. Alsze ylhoofdig werden, deedt ikze handen en voeten vastbinden. Die een kooi hadden, deedt ik 'er op vast naaijen, op datze 'er zich niet uit en in zee zouden werpen. Zo zyn veelen van de zieken, met de kleedren, van den eersten dag der ziekte, tot den laatsten, in de kooyen, in hun eige onreinheid gebleeven, en hebben anderen besmet. Ik deed wel by de zieken met speceryen en jeneverbesfen rooken, en azyn sprengen, maar het was, als blykt, van weinig uitwerking.

Maar aanmerklyk is hier, dat het Amsterdamsch oorlogschip EDAM, waar mede wy gezeild hadden, en van den zelfden rang was, als het onze; en waar in het volk gedurende de geheele reizeziek

was



was geweest, en een groot deel van hunne manschap in zee hadt geworpen, het zelve hier gebeeterd zy; en echter van het onze niet boven de 1000 schreeden aflag, het onze in de haven, en het Amsterdammer hadt voor den wal, buiten de vestingen, het anker geworpen. Behalven de plaats kon ik geen verschil bemerken in spyze of drank, (behalven de Poespas, welk de onzen, tweemaal 's weeks, en zo veel zy begeerden, gegeten hadden) ook niet in de menschen, waar uit de equipage bestondt; behalven dat onze vlootelingen sterk, en de Amsterdamsche, de geheele reize, zwak en zieklyk geweest waren; en de onzen graager aten dan de Amsterdamschen.

Dit vooraf hebbende laten gaan, zal ik nu koomen tot de historie van de ziekte: maar, dewyl deeze besmetting, wegens verschillendheid van onderwerpen, verschillende uitwerkingen heeft voortgebracht, zal ik, om de beschryving klaarder te maaken, dezelve, onder de drie volgende nummers, afhandelen. En wel eerst, hoe zy jonge en sterke menschen heeft aangegreepen, die voor deeze ziekte gezond waren; en welke toevallen ik, onder het beloop van de ziekte, heb opgemerkt. Ten anderen, hoe de zulken, die een beginnende Scheurbuik hadden, of 'er in den winter aanraakten, en in 't geheel niet hersteld zyn; en eindelyk zal ik spreken van de genen, die aan een gevestigde Scheurbuik waren. De eersten, welken van deeze Koorts aangegreepen werden, waren, gelyk ik reeds gezegd hebbe, gezond; voor den aanval van de Koortze; zes of zeven gezonden en sterken, werden in 't kort, van de ziekte overvallen. Dit duurde eenige dagen, zonder merklyke vermeerdering van zieken. Eindelyk greep de ziekte allen aan, zonder onderscheid, zo wel gezonden als zwakken; zo dat het getal van zieken, daaglyks, met byvoeging van 5, 7, ja 10 van op nieuw besmetten, wierdt vermeerderd; welken de volgende toevallen kreeg.

I. Gezonden, sterken van middelbaaren ou-

M 5

De Toevallen der ziekte.

III. Deel.

I.

HOOFDST.

derdom, of jonge menschen, die voor dat hun de Koorts aankwam, wel gesteld waren, klaagden, in 't begin, over zwaarte in de leden, en een doove pyn, voornaamlyk, omtrent de gewrigten; over pyn in 't hoofd, den rug en de lenden, eindelyk over koude en hitte, by beurtten. In deezen staat bleeven zy somtyds, eenige uren, ja eenigen wel een geheelen dag, eer zwaarder toevallen gezien wierden. Hier na werden ze aangedaan met beeving en koude, waar op een brandende hitte volgde, en een byna onleschbaare dorst. Ondertuschen was de Puls hard en ras, en dezelve nam doorgaans toe, in korten tyd, voornaamlyk in jonge menschen; maar alsze wat langer ingetrokken bleef, namze meest altyd toe, na eene aderlaating, en werdt groot en vol. De huid was van het begin der ziekte, byna tot het einde toe, op het gevoel, droog en ruw; maar als ik de voorhand van de Lyders wat harder aanraakte; bemerkte ik, behalven een brandende hitte, welke de vingers aandeedt, den arm eenigzins bol te wezen. Sommigen gaven in 't begin, dikwils, van zelfs, eenige groenagtige gal over; anderen werden geplaagd door neiging tot braaken; anderen klaagden over geweldige pynen voor 't hert; en byna allen, over een leelyken en bitteren mond. De Tong was geel, groenagtig, Zy verlooren allen eetlust. Het aangezicht was eenigzins gezwollen en rood. Zy openden de oogen zo veel zy konden; en daar was iet in als een glans van minnaars; ten minste, zy glinsterden meer dan naar behooren; daarenboven waren zy byna onbeweeglyk, en lieten veel onwillige traanen loopen. Eindelyk kwam 'er een geheel verlies van krachten.

Als de ziekte toenam, werden de toevallen zwaarder en zichtbaarder. Dan klaagden meest allen over een drukkende pyn van het hoofd, voornaamlyk, omtrent het voorste en achterste gedeelte; en de zieken beschreeven dezelve, dat het ware, als of deeze deelen, het voorhoofd, naamlyk,

lyk, en het achterhoofd, tegen malkander gedrukt werden; *het is net als stak myn hoofd in een klem.* Deeze pyn werdt, dikwils, door eene aderslaating of twee, verligt. In de meesten was, behalven een onleschbaare dorst, de tong droog, hard, gespleeten en zwart; en omtrent het hoogste van de ziekte, konden zy dezelve, schoon zy 'er moeite toe deden, kwaalyk uitsteeken; door een trillende beweging, bewogen zy dezelve, gemeenlyk, met de punt tegen het verhemelte, of tegen de voorste tanden. En als zy dezelve uitstaken, werdtze straks, door een tegenstrydige en onwillige beweging, wederom in den mond te ruggetrokken. De voorste tanden, en somtyds ook de lippen, waren met een zwarte korst bedekt. De stem werdt scherp en heesch, en veel verlooren dezelve ten eenemaal. En zo ook de slikking, welke somtyds, wegens de zwaare Sprouw, welke de keel bezette, zo bezwaarlyk werdt, dat de drank, welken zy wilden doorzwelgen, de neuze weder uit kwam. Dit was een kwaad voorteeken, inzonderheid, als het in de toeneeming of omtrent de hoogte van de ziekte gezien werdt; en kwam meest in de sterkste menschen. Ondertusfchen hielt de Koorts aan, verhief zich daaglyks, en maakte eenige tusfchenpoozing, vertoonende eenigzins een dubbele anderendaagsche, voor zo veel de verheffingen van den eersten dag der ziekte gelykheid hadden met die van den derden dag, en sterker waren, dan die op den tweeden en vierden kwamen. De onrustigheden en woelingen, waren ook op die dagen meerder; schoon de Puls somtyds wel in den zelfden staat bleef, zo dat de zieken den eenen dag veel onrustiger waren dan den anderen. Eindelijk kwamen de verheffingen ook wel wat vroeger en voor den gewoonen tyd.

De Puls en de Ademhaaling, waren, de geheele ziekte door, behoorlyk sterk; ten zy 'er eenige mislagen begaan, of eenige toevallen van smelting der Vogten gezien wierden, welken zich onder

III. Deel.  
I.  
HOOFST.

der

III. Deel.  
I.  
HOOFDST.

der dit foort van menschen zelden vertoonden, Van het begin af byna tot aan de hoogte, en ook nog hier in, waren de meesten geheel slaaploos, waar op ylhoofdigheid volgde; en dan vielen zy in een diepen slaap, waar uit zy naauwlyks konden wakker gemaakt worden. By sommigen, voornaamlyk jonge menschen, waren in de eerste dagen van de ziekte, pees-huppelingen, welken, omtrent de hoogte van de ziekte wederom verdweench. In sommigen heb ik in de afneeming van de ziekte stuipagtige bewegingen gezien; deezen waren zwaar aangegreepen geweest. Op deezen laatste tyd, hadden zy dikwils tandknerfing; welke echter niets kwaads voorspelde, als 'er geen andere kwaade toevallen waren voorafgegaan, en de doorzwelging onbelemmerd was gebleeven.

De Pis was in 't begin rood, of oranje kleurig, zonder zetzal. Als 'er nog krachten genoeg waren, kwamen omtrent den agtsten of tienden dag, of, na de vierde, maar meest, na de vyfde verheffing, met de eerste gelyk, in de Pis, wolkjes; en als 'er niets tuschen kwam, van de zyde van den Arts of den zieken, 't gene de kracht van de volgende verheffing, met de eerste overeenkomende, verbrak; vond ik eenige verheveling op het einde van dezelve, of op den elfden, of het begin van den twaalfden dag; en zo ook aangaande de laatste verheffing, alsze wel voortging, volgde hierop scheiding, en een wit, roodagtig, of alleen wit zetzal in de Pis, welke in ruime maate voorkwam. De zieken als dan van alles onbewust, kwamen op den veertienden, meermaalen, op den vyftienden, uit de slaapzugt ontwaakt, schoon zy nog wel wat ylhoofdig waren, weder tot zich zelve. Maar die in 't begin, of omtrent de hoogte der ziekte, heldere pis hadden, of troebel, gelyk de Pis van het vee, ylden zeer zwaar, Als dit omtrent de hoogte of de vermindering geviel, werden zy raazende, en eindelyk slaapzugtig, zo datze door geene aandoenlyke dingen konden

den wakker gemaakt worden; en kreegen ettergezwellen aan het hoofd. Ik heb eenigen gezien, welken zes, zeven, ja negen dagen hadden gelegen, zonder eenige gewaarwording of beweging, als ofze beroerd waren; waar van 'er één gelukkigly herstelde, welken op den agttienden dag, een groot deel witte en matig dikke etter de neuzen uitliep. Anderen loosden etter uit de ooren, waar van ook nog één, na langen tyd, hersteld is. Maar twee stierven; de een kort na het uitbreken van den etter; de ander leefde nog tien dagen. Deeze, als men hem vleeschnat in den mond bragt, slikte het zelve, hy opende nu en dan zyne oogen, maar sloot dezelve terstond weder; ondertusfchen leedt hy gestadig stuiptrekkingen, bleef zonder gevoel; de Ademhaaling werd zwaar en ronkende, en zo stierf hy eindelyk. In de Pis van deezen heb ik, eenige dagen voor de uitbreking van den etter, een menigvuldig wit, en als krytagtig zetzel gevonden. Ook heb ik gezien, dat de Pis in de zulken, waar in de scheiding door de Longen geschiedde, het zelfde zetzel, en even overvloedig hadt. In de vermindering van de ziekte, werden de Lyders meest al slaapzugtig, en fomtyds ook wel in vroeger tyd, na een voorafgaande ylhoofdigheid. Die zwaar geıld hadden vielen in een diepen slaap; maar die weinig of niet geıld hadden, werden wel door slaap overvallen, maar konden gemaklyk wakker gemaakt worden. Deezen klaagden, behalven over hoofdpyn, het voor- en achterhoofd, en fomtyds het opperhoofd alleen aandoende, over doofheid van handen en voeten, als of dezelve dood waren.

En het is aanmerklyk, dat in 't begin van de ziekte, bykans allen over brand en een ligte doofheid van de vingers van handen en voeten klaagden; welke in den laatsten staat toenam. Eenigen voelden, omtrent het einde van deezen tyd, behalven de gemelde doofheid, een krielende beweging, in handen en voeten; anderen zeiden, het

III. Deel.  
I.  
HOOFDST.

III. Deel.

I.

HOOFDST.

het zelfde omtrent den buik en de borst, met eenige aandoening van koude te voelen. By sommigen kwam, in dien staat, en ook wel vroeger; hardhoorendheid; maar de meesten kreegen deeze; als de ziekte aan het daalen was. Ook werdt het gezicht, in deezen staat, stomp; en veelen verlooren het ten eenemaal; het kwam echter weerom, eenige dagen na de volbragte scheiding. Anderen zagen de voorwerpen, als met gaas bedekt, of geloofden, dat zy in een donkere schaduw waren. Veelen kenden echter hunne vrienden aan de stem. Alle zeiden, na de scheiding; datze door zwermen van vliegen zagen. Dit toeval duurde, in veelen, schoon zy reeds de vorige gesteldheid van het lichaam hadden wedergekreegen, nog wel een of twee maanden, eer het geheel overging.

De huid werdt onder de daaling van de ziekte zagter, en de hitte minder. Als het wel ging, werdt de Puls, in de verheffingen, minder ras, maar groot en sterk, en dit was altyd een goed voortteeken; gelyk een groote en diepe Ademaaling. Maar op de dagen der scheiding vond ik een veranderlyke Puls; groot, zagt, en traag, was best; een mislaande, en een kleine en flauwe; doch gelyke Puls, als 'er maar geen zwaare toevallen waren voorafgegaan, was niet te vreezen; maar anders voorspelden zy gevaar. By welke de tong droog, zwart en gespleeten was, begonze in deezen staat vogtiger te worden, en de zwarte korst begon op de zyden, en aan de punt van de tong te scheiden, en viel eindelyk, door meerderen toevloed van kwyl, meer en meer los wordende, geheel af. Als dit gebeurde, werdt de zwelging ook gemaklyker; en de buik werdt open, welke, te voren gestopt was. Sommigen kreegen een ligte Buikloop, met verligting van toevallen; welke, na eenige dagen, van zelfs ophielden. 'Er waren ook nog, onder deeze menschen, welken, in 't begin van de ziekte in buikpyn, en veelvuldigen stinkenden Afgang vervielen. By deezen  
was

was de Puls klein en ras, groote ongerustheid en zwakheid. Maar deeze toevallen verdweenen na de gewoone ontlastingen; en dan werden de Puls en de krachten wederom opgewakkerd; en de Koorts volgde haar beloop, gelyk in anderen; doch zulken zyn 'er maar weinigen geweest. In eenigen, doch niet veelen, kwamen eenige kleine roode gierst puisten, welken schielyk wederom verdweenen; enze werden meest, omtrent den vierden, vyfden of zevenden dag gezien: doch zy waren van geene beteekenis: want de zieken waren niet beeter, wanneerze uitkwaamen, ook niet erger, alsze wederom verdweenen. Twee heb ik gezien, by welken, in de afneeming van de ziekte, de Oorklieren zeer schielyk zwollen en tot verettering overgingen, met vermindering van de Koorts en toevallen. Deezen bekwamen evenwel langzaamer dan anderen, schoon de verzweringen, door het mes geopend, gemaklyk geneezen wierden.

Eindelyk kwam, als 'er niets was tussehengekomen, 't welk het beloop van de koorts tegen was, de scheiding (*crisis*); gemeenlyk, op den dertienden, dikwils omtrent den vyftienden, en ook wel eens den zeventienden dag, met een ruim zweet, gemaklyke opgeeving uit de borst, een open lyf, en zetting in de Pis. Als 'er, in 't begin van de ziekte, toevallen waren van versmelting der Vogten; of de krachten, meer dan gemeen verzwakt waren, het zy waar door dit was veroorzaakt, duurde de ziekte langer, de uitflag was ongelukkiger, en de scheiding niet zo volmaakt. En de wegen, welke de Natuur verkoos, om de zieke stoffe uittewerpen, waren niet in allen dezelfden. De volmaaktste scheiding geschiedde door de vier genoemde ontlastingen. Maar in veelen was de eene of andere ontlasting sterker dan de overigen. In sommigen gingze schielyker voort, in anderen langzaamer. By zulken, welker scheiding meest door de Longen geschiedde, was, gelyk ik reeds gezegd hebbe, een witte zetting

III. Deel.  
I.  
HOOFDST.

III. Deel.

I.

Hoofdst.

ting in het water. Maar deeze weg was dikwils ongelukkig; want ik heb twee, welken wegens derzelve groote zwakheid, en menigte van witte en taamlyk dikken etter, welke in de Longen geloosd werdt, en zy niet konden uitbrengen, zien stikken. Deezen liep, na den dood, de etter den mond uit. De lichaamen geopend zynde, waren de Longen overal vol etter; maar ik vond in de Longen geene holligheden, of overblyfsels van etterboezems. Anderen hebben een langen tyd etterige fluimen opgegeeven, en zyn niet zonder veel voorzorge; van de Teering bevryd gebleeven. Veelen, by welken dit Ingewand krachten genoeg hadt ter ontlasting, zyn gelukkiglyk hersteld. Ik heb echter opgemerkt, dat deeze ontlasting meest voorviel by zulken, die de Kina Kina, ryklyk of lang gebruikt hadden. Ik wil evenwel niet bepaalen of dit van het gebruik der Koortsbast, dan van een byzondere gesteldheid van het onderwerp hebbe afgehangen. Ondertusfchen heb ik dikwils ondervonden, dat de uitflag van de Koorts, in deeze menschen, gelukkiger ware, als ik geene Koortsbast, dan wanneer ik dezelve ryklyk gegeeven had. Zy beteugelde wel somtyds de beweging van de Koorts, maar de zieken werden te gelyk slapper. In anderen, maakte zy een zachte ziekte verbolgen, en verwekte een zeer grooten brand; waarom ik 'er my van onthield, ten zy 'er eenige teekenen van versmelting der Vogten waren, wanneerze noodzaaklyk was; gelyk beneden, uit de geneezing zal blyken. Allen viel het hair uit, en zy werden kaal na de ziekte. De herstelling tot een volkooime gezondheid, hing af van een min of meer volmaakte scheidung; en hoe schielyker deeze geschiedde, hoe eer het lichaam weder kwam tot vorigen staat,

In zwakken.

2. Maar de besmetting kwam op een andere wyze aan by zwakken, of zulken die, den winter, aan de Scheurbuik geweest, en niet volkoomelyk hersteld waren; of die 'er maar ligt van waren aangegreepen, en in 't gemeen Luyaards genoemd wor-



worden. Deezen klaagden, byna allen, terftond in het begin, van groote zwakheid, een leelyken en bitteren mond, en verlooren eetlust; als ook van pyn in 't hoofd en voor 't Hert, groote benaauwheid, en voornaamlyk, geduurige verandering van koude en hitte. De Puls was fomtyds wat verhevener dan natuurlyk, fomtyds wel wat laager, maar weinig van de natuurlyke verfchillende; en zo was het ook aangaande de warmte van de huid. Zo zyn sommigen twee, anderen drie, ook wel vier dagen gebleeven; zo datze weinig ziek fcheenen te wezen. Maar als zy uit de kooi opftonden, en regt op wilden gaan, vielenze fchielyk in flauwte, waar uitze terftond weder bekwamen, alsze neer lagen; en dan bevonden zy zich wederom, als voor de flauwte. Zy werden bleek van aangezicht, en zwak van oogen. Sommigen zweetten eenigzins, anderen heel fterk over het geheele lichaam. De Tong was vogtig, witagtig, en fomtyds met eengroenen rand, aan de zyden. Deezen hadden kooi en dek. Maar by de geenen die dit niet hadden, was de huid droog; doch zy kreegen buikpynen en menigvuldigen, ftinkenden en zwarten Afgang. En deezen, werden dikwils als zy op de pot zaten, om Afgang te ontlasten, van een flauwte overvallen. Ook was hunne tong ruw, droog en zwart, en zy hadden grooten dorst. Eindelyk, het grootfte gedeelte van de zieken zweette niet, en hadt geen dunnen Afgang, evenwel gaven zy, zo wel als alle anderen, allen moed en hope van herftelling, op. Zy konden niet overend gaan, ja dikwils niet ftaan op hunne beenen, of zy vielen terftond in flauwte. Zy hadden een vogtige, witte, geelagtige of groene tong, en geen grooten dorst. Als ik hen vroeg, hoe zy het hadden, antwoordden zy, het niet te weten, maar datze benaauwd en zwak waren.

Als ik zulk een groote neerflagtigheid van krachten bemerkte, tragte ik dezelve door warme hertsterkende middelen wat op te wekken; vree-

III. Deel.  
I.  
HOOFDST.

zende, datze wegens de groote zwakheid, geene ontlastmiddelen zouden kunnen verdraagen: maar te vergeefs gaf ik zulke middelen, de zieken werden 'er te meer door benaauwd. Ik bemerkte, dat de Puls in sommigen, op den derden of vierden dag, wat was verwakkerd, en de hitte en andere toevallen van de Koorts meerder waren geworden. De oorzaak van zo groote zwakheid, oordeelde ik, voornaamlyk, in de eerste wegen te moeten hangen, en in dezelfen niet verbeterd te zullen kunnen worden. Ik zette derhalve, myne vreeze aan een zyde; en gaf terstond, alsze begonnen ziek te worden, een braakmiddel, en zo wel 's morgens als 's avonds. Ik maakte evenwel, dat dit, tegen het gebruik op de Scheepen, in de kooi geschiedde. Met dit eenig middel kwam, dikwils, de Puls op, werdt groot en snel; de krachten en de warmte werden ook meerder; de benaauwdheden verminderden; en de Koorts vervolgde naar haar beloop, gelyk in de voorgaande *nommer*, ten goede, voor de zieken: zo dat dit middel in allen nut deedt.

Somtyds bleeven echter, by deeze zieken, eenige dagen lang, versmeltende zweetingen, en loslyvige Afgang, waar door de krachten zeer verbroken werden: maar zy hebben gemeenlyk, door een bekwaam hulpmiddel, en somtyds, van zelfs, na den derden, vierden of vyfden dag, opgehouden. De Afgang bleef somtyds los, tot aan het einde van de ziekte; maar de stoffen veranderden dikwils, en werden van zwart, gelyk ze geweest waren, geel, met meerdere gebondenheid, en minder stank. Die geen zweet of dunnen Afgang hadden, als de benaauwdheden, na de braaking, bleeven aanhouden, hadden veel van eene aderlaating, welke ik somtyds, met groote verligting van de zieken, herhaalde. Maar als de zieken te lang heete middelen hadden gebruikt, werdt de Puls voor eenige dagen wat verhevener, en 'er kwam groote hitte met peeshuppelingen; daar na zonk de Puls weg, en de peeshuppelingen ver-

min-

minderden; terwyl omtrent den zevenden dag, over het geheele lichaam roodagtige en fomtyds blaauwe vlekken te voorschyn kwamen; voornaamlyk op de dyen en beenen. Omtrent de borst en op de armen, warenze als een linze; maar op de dyen en beenen van verschillende grootte en gedaante; zo dat eenigen een duim middelyns hadden. De Puls werdt klein en beevende; het geheele lichaam was nat van zweet, welk een zoeten en onaangenaamen reuk van zich gaf. Als ik bloed aftrók, in deeze hitte, zonk de Puls gemeenlyk, na de eerste of tweede Laating, en 'er kwamen zwarte vlekken. Veelen werden, inmiddels, ook overvallen van Neusbloedingen, in deeze zelfde hitte; welken alsze zwaar waren, het zelfde dedden als eene Aderlaating.

By zulken, waar aan, te laat, ontlastmiddelen waren gegeven, zo dat door het lang vertoef, al te veel van de kwaade stoffen, met de omloopende Vogten was vermengd geworden, en in dezelve, al zyne kracht om eene rottige ontbindinge van dezelve te veroorzaaken, hadt gedaand; of door een achtervolgende wederopneeming, in de Vogten, het zelfde veroorzaakt, was, zo wel als by welken, van het begin tot het einde, tekenen van versmelting der Vogten waren geweest; de Puls een weinig verwakkerd, de Tong vogtig gebleeven, en van dag te dag, witter geworden. Het geheele lichaam droop van zweet; of zy werden van menigvuldigen Afgang geplaagd; welke fomtyds wel zeven dagen, en langer, ja wel, tot den dood toe duurde. Zo dat het gansche lichaam in zweet of Afgang scheen te versmelten. Daarenboven lagen deezen gerust, en onbezorgd op den rug, niets eischende, niets vraagende, en zich nergens mede bemoevende. Zy scheenen wat ylhoofdig, maar gaven op gedaane vragen goed antwoord, en dit zelfs tot den dood toe. De Puls werdt zeer klein en trillende, en op de minste beweging vielen zy in flauwte.

Ik meene, dat ik niet moet nalaaten te melden, welk

III. Deel.  
I.  
HOOFDST.

welk eene uitwerking de Spaanschevlieg-pleisters, byna, op alle deeze zieken gehad hebben. Deezen aangelegd zynde, hebben niet allcen blaaren gemaakt, maar ook de opperhuid, de huid, en het ondergelegene vetvlies verknaagd; ja de Spieren zelven; somtyds, diep beledigd; en diepe zweeren nagelaaten, welken moeilyk te geneezen waren; zo datze, in veelen eenige maanden zyn opengebleeven. In de genen van deeze *nommer*, by welken, op de eerste dagen van de ziekte, de Puls en de warmte vermeerderden, en de toevallen van eene versmelting der Vogten verdweenen, liep de koorts, met blyk van scheiding, gelyk in de voorgaande *nommer*, ten einde. Maar als de Puls onderdrukt bleef, en het zweet en de loslyghheid te lang duurden, geschiedde 'er geene kooking of scheiding. Dan hadden zy Pis welke bleek was en troebel, gelyk de Pis van koebeesten. Als 'er eenige beeterfchap kwam, werdtze meer gekleurd, en vertoonde vlokjes. Maar by verering wasze helder, en hadt gemeenlyk boven op een olieagtige vliesje, van een blaauwe kleur; ja somtyds zag men eenige druppel olie op de oppervlakte, of aan de kanten van het glas. Zodanige Pis heb ik altyd gezien in de zieken van de volgende *nommer*. De zieken van deeze *nommer*, zyn, zo veel ik heb konnen opmerken, ten minste, 50 geweest; van welken echter weinigen gestorven zyn. Schoon zy zeer uitgemergeld waren, zyn zy, echter, als de ziekte overwonnen was, vry schieglyk hersteld; en werden vetter, en kreegen een beeter kleur, dan zy voor de ziekte hadden gehad; ja zy werden ook vlugger dan zy te voren geweest waren.

Derde  
foort.

3. Van deeze *nommer* heb ik 'er maar vyf of zes gezien. Deezen, voor datze door de koorts werden aangegreepen, was het Tandvleesch eenigzins gezwollen en verzworen; zy hadden een stinkenden adem, en roode en blaauwagtige vlekken op de beenen. Twee hadden gezwollen kniën en beenen van de Scheurbuik. Alle konden evenwel

wel nog in en op het Schip wandelen. Maar nauwlyks hadden zy de uitwerking van onze onzuivere lugt gevat, of zy kreegen fluiptrekkingen. In 't begin hadden deezen trillingen, benaauwdheden voor 't Hert, en een ongemeen verval van krachten. Zy klaagden nergens over, gelyk die van de tweede *nummer*, als het erger werdt. De Puls was zagt, de warmte als natuurlyk, de tong wit, blaauw- of groenagtig en vogtig. Van het begin tot het einde van de ziekte lagen zy op den rug. Zy hadden ligte Peeshuppelingen, of liever kreegen trilling. Op den eerften of tweeden dag van de ziekte, kwam 'er reeds een overvloedig zweet, over het geheele lichaam, 't welk wat zoet, maar onaangenaam rook. Hier na zonk de Puls, allengs meer en meer; terwyl het zweeten bleef duuren, en dikwils zo overvloedig, dat het door kooi en dek henen drong: waar door zy, in weinige dagen, zo verzwakt werden, dat zy, op de minste beweging, in flauwte vielen; voornaamlyk, alsze ook, te gelyk, veel Afgang hadden; zo dat ook eenigen, tusfchen den derden en vierden dag, ftierven. Die langer leefden, en den zevenden dag bereikten, zyn door een ryklyk gebruik van de Kina Kina, uit de klauwen des doods gered. Zy hadden allen weinig bezef, maar niemand was eigenlyk ylhoofdig. Als ik vroeg, hoe zy het hadden, zeiden sommigen, *beel wel*, maar anderen, *wy fterven*. Als men hun drank aanbod, en vraagde of zy wilden drinken, hebben zy, fomtyds, gedronken. En voor drank hadden zy liefst koud water, en bittere afkookzels. Zuurren drank, hoedanige ook, wilden zy niet nemen; zelfs geen wyn, al waren zy drinkebroers geweest; zy zeiden dat het vuur hun het hert afbrandde. Voedzel wilden zy volftrekt niet nemen. Die tydig, en ryklyk genoeg, de Kina Kina genomen hadden, werden door dezelve, fchoon zy zeven, agt en fomtyds tien dagen, zwaar ziek lagen, en dikwils flauwten kreegen, eindelijk, weder opgeholpen; en de toevallen van de

III. Deel.  
1.  
HOOFDST.

III. Deel.

1.

Hoofdst.

Gesteld-  
heid van  
het afge-  
tapte  
bloed.

Scheurbuik verdweenen ook langzaamerhand. Die op de eerste dagen stierven, werden overal blaauw, en de Scheurbuiksvlekken werden zwart als inkt,

Het afgetapte bloed van de zieken, onder de eerste *nommer*, was somtyds helder rood, somtyds zwartagtig, dik en zeer taay. Als het koud geworden was, was het somtyds met een wit, of geel groenagtig huidje bedekt. Dit zag men somtyds niet op het bloed van de eerste Laating; maar op dat van de tweede miste het zelden; op dat van de derde, was het altyd, zo het al op de eerste niet was geweest. Zulk bloed heb ik, byna, ook gekreegen van de zieken, in de tweede *nommer*; het welk zyne wey, somtyds meer, somtyds minder, gelyk het eerste, ook afscheidde: maar het vertoonde zich doorgaans zwarter, en dunner dan het eerste, en fremde niet zo ligt. En als de ziekte reeds eenige dagen geduurd hadt, en erger werdt; was het huidje op het bloed blaauwagtig en van weinig samenhang. In de derde *nommer* heb ik niemant bloed afgetrokken.

Onder-  
zoek in  
doode li-  
chaamen.

De lichaamen van de tweede en derde *nommer* geopend zynde, vloeide het bloed nog eenigzins in de groote Aders, ten minste, het was niet hard gestremd, en zwart, schoon de lyken al koud waren. In de holligheden van het Hert vond ik zwart dun bloed, 't welk als de holligheden doorgesneden werden, wegvloeide; en behalven dit, een vezelagtig samenroeizel, aan de pilaartjes van den bodem van het Hert vast, en zich tot in de groote Vaten uitstreckende. Dit was uit het bloed aan een gegroeid, en byna zwart. Uitgenomen zynde, was het als een ongelyk gedraaid tou, en van grootte als een stroohalm, en smolt ligt. Eindelijk bevond ik, behalven een graauwe kleur van het Hert en de Ingewanden van den Buik, niets byzonders in de doode lichaamen. Zulk eene draadagtige stoffe vond ik op den grond van de regter holligheid van het Hert, van icmant die aan de Scheurbuik en een traage koorts was gestorven, met blaauwe vlekken op het lichaam.

Het

Het bloed, zeer zwart, zynde, vloeide ook nog uit de groote Aders.

III. Deel.  
I.  
HOOFDST.

*De Geneezing van de aanboudende Rotkoorts of Koorts met Scheiding.*

V. 1. Als de zieken van de eerste nummer, in het begin van de ziekte, een harde, volle en ras- se Puls hadden, en de hitte te groot was, heb ik eens of tweemaal, op den arm, een ader doen openen; en een waterigen en eenigzins zuuren drank, met wat Salpeter voorgeschreeven. Den tweeden dag, als 'er teekenen waren, dat eenige bedurven stoffen, in de Maag en Darmen hingen, heb ik een Braakmiddel van de Ipecacoanh, of de *Tartarus Emeticus* gegeven. Maar als de zieken, in 't begin klaagden over pyn voor 't Hert, stinkenden en bitteren mond, meer dan over eenige andere toevallen, begon ik de geneezing met een Braakmiddel; en deedt daarna, als de hitte, of andere toevallen 'er toe drongen, eene Aderlaating. Als de leelyke oprispingen, de stank en bitterheid van den mond, nog een dag of twee bleeven aanhouden; gaf ik, voor de tweedemaal, een Braakmiddel, het welk dikwils ook eenige Afgangen verwekte; inzonderheid, als ik by een scrupel Ipecacoanh, een of twee greinen van de *Tartarus Emeticus* voegde. Anders gaf ik een Buikopenend middel, om 't gene in de Darmen hing, te ontlasten. Die veel Afgang en knypingen in den buik hadden, gaf ik, na het Braakiniddel, een drachme Poeyer van Rhabarber, 't welk doorgaans goede ontlasting maakte, en de stoffen, welken de vliezen van het gedarmte prikkelden, uitdreef; waar door dit toeval, gemeenlyk verminderde; of geheel ophieldt. Als nu evenwel, de hitte en toevallen van volheid, nog te zwaar bleeven, deedt ik nog een of twee Laatingen, naar vereisch van de omstandigheden. Doorgaans was dit nodig by jonge en sterke lieden. Voorts hebben de dingen, welken wy §. III van dit Hoofdst.

III. Deel.  
I.  
HOOFDST.

hebben gemeld, waar van de geneezing van de enkele aanhoudende koorts gesproken is, hier meestentyds voldaan. Maar de Levenswyze moest strenger gehouden worden. En als zy al eens verstoppt van lichaam waren, omtrent de vermindering of ook op het hoogste van de ziekte, heb ik my hier over niet bekommerd; want met het einde van de ziekte, kroegen zy, van zelfs, Afgang.

Veelen van de zieken begeerden alleen koud water, 't welk ik hun gaarne toestond; en ik heb veelen, die geen of weinige geneesmiddelen wilden neemen, door deezen drank alleen, evenwel, hersteld gezien. Doch als zy te veel dronken, werden zy benaauwd en onrustig, en dan verwekte het raauw zweet, 't welk echter schielyk wederom weg bleef. Als zy in de drie staaten der ziekte opgestopten Afgang hadden, werdt de zelve te hulp gekoomen, door een afkookzel van Tamarinden, of *Cremor Tartari* met *Manna*. Als 'er groote dorst was, en de Sprouw de slikking bezwaarlyk maakte, en de Lyders spanning van den buik voelden, gaf ik, om den anderen dag, twee uncen olie van zoete Amandelen, zonder vuur geperst, met een halve unce *Syrup. Violarum* of *Althæa*, op eene reize; waar op somtyds één, somtyds twee Afgangen volgden, met groote verligting van de zieken. Wanneer de Lyders zeer geplaagd werden van de Sprouw en droogte op de tong, heb ik van de volgende likking, dikwils wat laten neemen. Neem *Sperma Ceti*, in een doyer van een ey opgelost, een halve unce, olie van Zoete Amandelen twee uncen, Syroop van Violen of *Althæa* anderhalve unce, witte Honig twee uncen; dikwils heb ik 'er ook wel wat Kamfer of *Nitrum* by gedaan. Ook beval ik, dat zy dikwils van een Gerstedrank of een verzagtend afkookzel, weinig tevens, zouden drinken; waar door, dikwils, de moeilyke slikking gemaklyk is geworden. Die zeer ylhoofdig waren, hebben van scherpe prikkelende dingen,  
aan



aan de voeten gelegd, of van blaartrekkende mid- delen, verligting gehad. Echter scheenen deezen, in 't begin of de hoogte der ziekte, het kwaad meer te verergeren dan te verbeeteren. Maar die zwaarte en pyn in 't hoofd hadden, in de daaling van de ziekte, als ook die slaapzuchtig waren, hebben van Spaanschevlieg-pleisters, in de nek, aan de beenen, en ook somtyds aan de armen gelegd, veel verligting voor 't hoofd gekreegen. Ja in sommigen heb ik gezien, dat de Puls in de daaling der ziekte, onverwagt was neergezonken, en 'er beevingen en stuiptrekkingen waren ontstaan; en dat deezen, door gemelde pleisters wederom opgewekt, en de stuiptagtige bewegingen verdweenen zyn. Als de Puls, in de daaling zeer klein was geworden, werdte doorgaans, door een maatigen teug wyn weder verwakkerd; en als' de wyn niet voldeedt, geschiedde dit door het gebruik van Pillen, waar van ik daadlyk de beschryving zal geeven. Dezulken van de eerste *nommer*, by welken het versmetend zweet, en loslyvigheid te lang duurden, of merklyke tusfschenpoozingen van koorts waren, heb ik de *Cortex Peruvianus* gegeeven: en schoon ze in deezen de verheffingen van de koorts, eenige dagen, scheen te beteugelen, hadtze evenwel geen goede uitwerking: want de zieken werden slapper, en niet schiekyker geneezen; maar het kwaad verhief zich weder, en zy waren erger dan die geene Koortsbast gebruikt hadden; maar de krachten en de Puls werden 'er door verwakkerd.

In de daaling van de ziekte heb ik weinig mid- delen gegeeven, inzonderheid als 'er teekenen van aanstaande kooking waren; welken zich, dikwils, op den negenden of elfden dag vertoonden. De Pis hadt dan een wolkje of verheveling, en na weinige dagen kwam 'er zetting; en de toevallen, behalven de slaapzucht, welke, gelyk ook een ligte ylhoofdigheid, bleeven duuren, werden zagter. Dus is het grootste gedeelte, op den veertienden of vyftienden dag; eenigen, doch niet veelen, op

III. Deel.  
I.  
HOOFDST.

den zeventienden, gered geworden; en de ziekte heeft zelden langer geduurd. Die na de scheidinge geen eetlust kreegen, heb ik eenige scrupels of een drachme Rhabarber, of eenige maalen op een dag, van een bitter aftrekzel, met goed gevolg, gegeven: maar weinigen hadden dit nodig. Als de scheiding voornaamlyk door de Longen geschiedde, waren Borstmiddelen tot opgeeven van fluimen, in 't begin, van dienst; daar na zocht ik, door zachte ontlastmiddelen de overtolligheid der Vogten, van het beledigde deel af te leiden; en dan werden zy, eindelyk, door balsamieke dingen en de Kina Kina hersteld. En zo zyn, door deeze eenvoudige handelwyzé, ten minste, 150, schoon zwaar ziek geweest, hersteld. Ja ik heb my, somtyds, verwonderd, als ik zag, dat de menschen zes of zeven dagen, op den rug, in een diepen slaap, zonder alle gevoel en vrywillige beweging, als of ze beroerd waren, lagen, welken hunne makkers, eenige reizen op een dag, wat Gerstedrank of enkel koud water, met veel moeite nog in den mond gooten, het welk zy wegens de Sprouw, somtyds, niet eens konden neerzwellen; evenwel krachten behielden tot den veertienden of vyftienden, ja tot den zeventienden dag, waar op zy, door een kenbaare scheiding, gered werden. By deezen was de Puls, op de dagen der scheiding, dikwils, mislaande, blyvende zo, wel een geheelen dag of langer; zo dat ik wegens het leven der ellendigen wanhoopte. Evenwel, de Natuur overwon, de Puls werdt wederom natuurlyk, schoon zy zeer zwak waren. En zy werden uit het gevaar des doods ontheeven, misfchien door het eenige hulpmiddel van wat wyn, 't welk hun nu en dan, by een Lepelvol werdt gegeven. Dus gedroeg ik my als een aanschouwer van de Natuur, en als de eerste wegen geruimd waren, de toevallen van de Koorts niet zeer aandrongen, en de zwakheid niet groot was, gaf ik hun te drinken welken drank en zo veel zy begeerden. Voedzél heb ik niet, of alleen

leen zeer dun voorgeschreeven, en voorts alles III. Deel.  
aan de Natuur overgelaaten. I.

2. In tyds nu geleerd hebbende van welk eene Hoofdst.  
uitwerking de heete prikkelende middelen waren, I.  
in menschen van de tweede nommer gegeven; In de  
begon ik de geneezing met een Braakmiddel, 't welk tweede,  
ik dikwils moest herhaalen. Onder deezzen waren  
'er, die, schoon tweemaal een Braakmiddel geno-  
men te hebben, 't welk zeer goede werking hadt  
gedaan, evenwel nog neiging tot braaken, of lee-  
lyke oprispingen, en stinkenden of bitteren mond,  
eenige dagen lang, behielden. In welk geval ik  
een halve Lepelvol van de volgende likking heb  
voorgeschreeven. Neem *Nitri puri* drie drachmen,  
*Succi Citri recenter expressi* drie Uncen, Suiker zo  
veel genoeg is, *Camphoræ* vier greinen, in eenige  
druppen *Olei still. Mentbæ* gesmolten M. Ook heb  
ik somtyds, met goed gevolg, het zoute Drankje  
tegen de Braaking, van RIVERIUS, gegeven. Als  
de Puls na het Braakmiddel, niet verwakkerde, en  
de Afgang niet te veel, of de zweeting te groot  
en verzwakkende was, heb ik een of twee Ader-  
laatingen gedaan; en zelden was het nodig dezel-  
ve meer te herhaalen, schoon de hitte en de Puls  
sterk waren. Want als ik te veel bloed aftrok,  
zonk de Puls schieelyk en werdt trillende, met zweet  
of uitflag op de huid. Maar een bekwaame Laa-  
ting gaf de zieken altyd verligting; en de Puls  
en de krachten werden, na een of twee Aderlaa-  
tingen, zeer verwakkerd; inzonderheid, alsze te  
gelyk de volgende Pillen gebruikten. Neem *Ex-  
tracti Corticis Peruviani*, twee drachmen; *Pulv.  
Rad. Contrajervæ, Serpentariæ virginianæ*, van  
elks drie drachmen; *Salts volatilis Cornu Cervi*, an-  
derhalve drachme; *Camphoræ soluti in Extracti es-  
sential. Croci*, veertig druppel; een halve drach-  
me, *Tberiac. Androm. quantum satis*. Maak hier  
van 120 Pillen. Hier van namen zy, eenige rei-  
zen op een dag, drie of vier. En deeze Pillen ee-  
nige dagen gebruikt hebbende, geraakten zy door-  
gaans tot de eerste nommer, en de Lyders werden  
veel

III. Deel.  
I.  
HOOFDST.

veel sterker. In sommigen van deezen kwamen omtrent den zesden of zevenden dag, op de borst en op de armen, kleine roode puisten, welken van zelfs wederom verdweenen. Maar ik heb niet konnen bemerken, dat de zieken by het uitkoomen van dezelve beeter, of by het verdwynen, erger wierden. Ik heb dit toegeschreeven aan het gebruik van al te veel Pillen.

De drank was de zelfde, waar van wy in de eerste *nommer* gesproken hebben, behalven dat ik, in 't algemeen, aan de zieken van deezen wat meer wyn heb toegestaan. Maar als de Lyders weinig zweetten, een kleine en zachte Puls hadden, met een groot verval van krachten, zyn zy, door een ruimer gebruik van wyn, en behulp van de voorgemelde Pillen, zeer versterkt, en wel zonder Aderlaating. Doch als het zweet overvloedig was, en de zieken dikwils in slaauwte vielen, heb ik ook wel, eenige maalen, dezelfde middelen gegeven; maar de Koortsbast, ryklyk gegeven, deedt meer dan alle anderen; ja met dit middel alleen, ter behoorlyke tyd en met behoorlyke maate gegeven, heb ik niet eens, maar veelmaalen, de wanhopendste zieken van den dood gered gezien: voornaamlyk, als zy smaak hadden in een zuuragtigen drank; maar die weigerden zy dikwils, en eischten, in plaats, koud water. De voortreflyke Koortsbast was ook van geen minder dienst in de genen, die vlekken of uitslag hadden. Maar schoon dit middel dienst deedt, op alle wyzen, op welke ik het bereidde; schein echter de Tinctuur van de Bast, volgens de Edenburgsche Apotheek, dikwils, in eenig bekwaam vogt gegeven, in de zieken van deeze en de derde *nommer*, meer te doen dan alle andere bereidingen. Ik heb dezelve ook, met gelyke uitwerking, op de wyze van Londen, met een dubbelen maate sterken wyn, gereed gemaakt en voorgeschreeven.

Aan zulken, die te veel Afgang hadden, heb ik, na het Braakmiddel, een drachme Rhabarber gegeven; waar door de persing tot Afgang, dikwils,

wils, zeer verminderd werdt; inzonderheid als de zieken van kooi en dek voorzien waren: maar die dit niet hadden, werden gemeenlyk, de geheele ziekte door, van dit toeval geplaagd. En dan heb ik wel de gift van de Rhabarber herhaald, met somtyds een poeijer te laten neemen; waar door, zo de Afgang al niet geheel ophieldt, de stank evenwel verminderde, en de kwaal draaglyker werdt. De genen, waar in de Loop, de eerste dagen ophieldt, en zweet kwam, hadden het beeter; en deeze ontlasting verdroegen zy gemaklyker, dan de andere. Maar somtyds gebeurde het, dat de Afgang stremde, zonder dat eenige andere ontlasting in plaats kwam; dan werden de Lyders zeer benaauwd, doch als 'er, van zelfs, of door de konst, eenige ontlasting gebeurde, hadden zy het terstond beeter. Maar als de ontlastingen, omtrent de hoogte of de daaling van de ziekte, verminderden, of geheel stil stonden, was dit altyd een goed voorteeken, als het maar niet door stoppende middelen was veroorzaakt; waarom ik my van samentrekkende middelen, voorzichtiglyk, onthouden hebbe. Voorts was de behandeling dezelfde, welke ik voor de zulken hebbe voorgeschreeven, die met een versmeltend zweet aangedaan waren; behalven dat ik de Koortsbast wat minder gebruikte, in de genen, welken een drooge en zwarte tong hadden: maar als deeze vogtig was, en de eerste wegen reeds gezuiverd waren, is ze altyd van goede uitwerking geweest.

Als de zieken groote pynen voor het Hert, of in den Buik hadden, heb ik hertsterkende, speccryagtige en rottingweerende bettingen uitwendig op de pynlyke plaats, of op den geheelen Buik doen leggen. Als de Puls in de genen van deeze *nommer* zich verhief, en de warmte toenam, maakte de Koorts op den veertienden, vyftienden of zeventienden dag, een blykbaare scheidung, waar mede zy eindigde, en de geneezing was als wy in de voorgaande *nommer* gezegd hebben. Maar als het zweet en de loslyvigheid te lang duurden, werden

III. Deel. zy gelyk aan de zieken van de derde *nommer*; en  
 I. 'er gefchiedde geene kooking of fcheiding; en  
 HOOFDST. fchoon 'er fomtyds eenige teekenen van gezien  
 werden, zy waren altyd bedrieglyk, en de Ly-  
 ders kwamen zeer bezwaarlyk wederom tot vori-  
 ge krachten.

In de der-  
 de.

3. Belangende de derde *nommer*, wegens het groot verval van geest en lichaamskrachten, ont- hield ik my in deezen van alle ontlastmiddelen, en nam aanftonds toevlugt tot de Kina Kina, als het veilige plegtanker. Ik bezorgde, dat hun rot- tingweerende bettingen op den Buik, de Voor- hand, aan de beenen, het vlakke van de handen en voeten gelegd wierden. Als zy wat zuuragtigs wilden drinken, heb ik hun voor drank gegeven water, wat zuur gemaakt met *Spiritus Nitri*, of *Vitrioli*, of fap van Citroenen; maar zy hebben 'er niet veel van gebruikt. De Koortsbast gaf ik in een afkookzel, tot twee of drie uncen op een dag, weinig tevens, doch dikwils; en zo ben ik eenige dagen voortgegaan. Daar na heb ik de Ki- na met wyn, of de Tinctuur van dezelve gegee- ven. En het gene te verwonderen is, de zieken werden door dit ééne heilzaam middel, tydig ge- geeven zynde, niet alleen zeer verfterkt, maar volkomelyk geneezen; zo dat 'er geen het minfte toeval van de eerfte aandoening overbleef, en zy frifch werden.

Befluit.

Maar uit deeze overwonne befmetting blykt nu klaar, dat onze ziekte niet zo kwaadaartig of doodlyk is geweest, als men, in 't gemeen, van de ziekten der matroozen opgeeft. Als eeniger- van een waare rot- en kwaadaartige koortze wer- den aangegreepen, gelyk onder de tweede en der- de *nommer* gebeurde, hielden zy hier toe over door een byzondere gefeldheid, en het was niet aan den aart van de ziekte toe te fchryven. Want uit het gezegde wordt het onderscheid, tusfchen on- ze ziekte en een waare Rotkoorts, ligtelyk ge- zien; en zy kan uit het minder getal van de zie- ken, den naam van Rotziekte niet hebben, ten

zy

zy men van 't geheel wil oordeelen naar een gedeelte. Dit toont de vry gemaklyke geneezing van de menſchen van de eerſte en het grootſte gedeelte van de tweede verdeeling, en de ſchielyke herſtelling tot een volmaakte gezondheid. Want op het einde van *April*, zeilden wy uit deeze haven in zee, en toen was het getal der zieken nog vry groot. Op den negentienden *Mey*, wierpen wy het anker voor den wal van *Alona*; wanneer niemand niet alleen meer kon zien, dat zy zo zwaar ziek waren geweest; maar wy zagen zelfs, deezen geheelen togt, met verwondering, niet alleen de goede matroozen en jongens, maar ook de luy-aards ſpringen en ſpeelen: en zy hadden een better en rooder kleur, en waren vetter, dan voor dat zy in dien ellendigen ſtaat gevallen waren: zo dat men, behalven de zwakheid van gezicht, en de zweeren, door de Spaanſchevlieg-pleiſters, welken nog open waren, niets meer van den voorgaanden ſtaat, aan hun kon bemerken. En wat de ſterfte aangaat, ſchoon ze niet ongemeen groot is geweest, twyfele ik echter niet, of zy zou minder geweest zyn, als 'er in tyds een goed Geneesheer, de ziekten der matroozen kundig, en welke behoorlyken tyd hadt gehad, om de zieken te kunnen in opmerking neemen, en alles wat vereiſcht werdt, te beſchikken, geweest ware. Dit heeft my niet alleen ontbroken, maar myn eenige helpende Chirurgy, lag reeds in het begin der beſmetting, in de kooi aan de koorts; en van den anderen had ik weinig dienſt, zo dat ik Geneesheer, Chirurgy en Apothecker moest wezen. Want zeker, als ik niet zo bezet was geweest, zou ik de zieken nog meer hulp en gemak hebben konnen toebrengen. Eindelyk kreeg ik ook zelf deeze ziekte; waarom het niemand zal verwonderen, dat my eenige dingen, vooral, als men de ongemaklykheden van het Schip in aanmerking neemt, in de behandeling van deeze ziekte ontweken, of maar ter loops van my gezien zyn; 't welk, ſchoon naderhand bemerkt, de ellendigen heb-

III. Deel  
I.  
HOOFDST.

hebben moeten boeten, en te laat niet kon verbeterd worden.

Ik heb evenwel deeze Koorts, dikwils, gezien in de Fransche hospitaalen, en onder de soldaaten, buiten de hospitaalen. Maar in de jaaren 1746 en 47 heeft ze zeer gewoed onder de soldaaten van het Zwitschers Regiment *Courten* genoemd, 't welk toen te Brussel in bezetting lag. Zy greep meest de zulken aan, welken in de laagste plaatzen van de stad, en minder die op hooger plaatzen woonden: gelyk door den geleerden PRINGLE wel is aangemerkt, dat de ziekte zich meer voordoet op vogtige dan op drooge plaatzen. Van dezelfde ziekte zyn ook aangegreepen geweest de soldaaten van de equipagie, van de Scheepen, HET WELVAREN VAN HET LAND, onder het gebied van den Wel Ed. Kapitein *van Hafften*; en de POLLUX, van den Wel Ed. *van Hoy*, by Helvoetfluis. Schoon ze den naam van Pest kreeg, was ze echter niets anders, dan een aanhoudende Rotkoorts. Want de eersten heb ik, met den ervaren Chirurgyn *Schwann*, dikwils bezogt; en de anderen heb ik ook, eenige maalen, gezien, en waren op gelyke wyze ziek, als wy beschreeven hebben; behalven dat by sommigen van het volk van het tweede Schip, de uiterste ledemaaten, door de koude, versterving hadden gekreegen. En sommigen heb ik 'er zelfs gezien, by welken de ziekte minder was dan de onze. Dezelfde ziekte, heb ik ook, in andere reizen, op de Scheepen, waar op ik gevaaren heb, zo wel als op anderen gezien; en op de voorgemelde wyze, gelukkig geneezen. Ook is ze niet altyd algemeen geworden; als wy maar in tyds zorge droegen, werdtze niet besmetlyk.



## T W E E D E H O O F D S T U K .

*Van de Ziekten, welken in de havens van warme gewesten, of des zomers of in den berfst gezien worden.*

I. **W**aarom ik den zomer, of de warme fa- III. Deel.  
soenen van het jaar, oordeele gezon- II.  
der te zyn voor de scheepvaarenden, heb ik in de HOOFDST.  
*Voorverhandeling*, en in het *tweede Deel*, §. I. II. Inleiding.  
III. reeds verklaard. Behalven dit toont de daag-  
lyksche ondervinding, dat de menschen op die ty-  
den, wegens een geregelde Doorwaasfeming,  
minder ziek worden, en van veele ongemakken  
vry blyven, of ten minsten, dezelve gemakly-  
ker verdraagen, dan in koude. Want het blykt  
niet, dat een warme en zuivere lugt kwaad is,  
indienze niet meer dan gemeen warm is: want die  
gemaatigd leeven, zyn gezond in warme, zo wel  
als in koude gewesten, en bereiken een genoeg-  
zaamen ouderdom. Ik wil echter niet zeggen, dat  
deezen, in 't algemeen, gezonder te achten zyn,  
dan maatig koude gewesten, in welken de licha-  
men vaster, sterker, en bekwaamer tot den ar-  
beid bevonden worden: maar dat de zomersche  
warmte, hoedanige men op de oevers van Ne-  
derland, of in de Spaansche of Midlandsche zee,  
of in derzelver havens voelt, om de bygebragte  
redenen, en een gelyker gemaatigdheid van de  
lugt, voor de scheepvaarenden gezonder zy dan  
de koude, schroome ik niet, staande te houden.  
Want schoon de matroozen, in warme gewesten,  
ook wel ziek worden, het geschiedt zeldzaamer  
dan in koude; en de ziekten worden zagtaartiger  
bevonden dan in de kouden, ten zy zich by de  
warmte, andere oorzaaken voegen, welken, hier  
mede gepaard, veel vermogen hebben, om ziek-  
ten te verwekken; en wel zeer kwaaden, waar  
van in 't gevolg gesproken zal worden. Hier zal  
ik eenige ziekten van minder aanbelang, welken  
is

III. Deel.  
II.  
HOOFDST.  
Hoofd-  
pynen.

in warme gewesten, en onder het vaaren naar dezelfde, dikwils gezien worden, verklaaren.

Dikwils gebeurt het, als de Scheepen uit een koude of gemaatigde lugtfreek, al te schielyk in de warmte koomen, en deeze wat meer dan gemaatigd is, gelyk voornaamlyk onder de verzengde lugtfreek gevoeld wordt, dat de menschen door toevallen van volbloedigheid, en inzonderheid, hardnekkige Hoofdpynen, aangedaan worden; welken met het opkoomen van de zon beginnen, met de warmte toeneemen, en eenige uren, na den ondergang, bedaaren; en zelden, zo ze niet zeer heftig zyn, van Koorts verzeld worden. De Lyders vlieden het licht, met al hun vermogen, en zoeken donkere en schaduwagtige plaatzen. Deeze pynen schynen te ontstaan, uit een te groote verdunning der Vogten, en derzelver uitzetting, en een te hegt gestel der vaste deelen, welken de Vogten te veel weerstand bieden: waar door de teedere Vaten van het hoofd Ingewand te veel opgevuld, uitgerekt en ontfteeken worden; Vaten welken te naauw zyn, om groote druppen in te laten. Ook bevindt men, dat vreeslyke Hoofdpynen en Ontfsteekingen, door stralen van de zon, welken regt op een bloot, of niet genoeg gedekt hoofd, langen tyd achtereen vallen, veroorzaakt worden. En dit gebeurt voornaamlyk omtrent de Spaansche oevers, en in de verzengde lugtfreek; waarom de inwoonders van deeze landen, zich hier voor zorgvuldig wagten. Op myne reize naar de West-Indien, zie H D. §. III. waren 'er veelen op het Schip, die Hoofdpyn kreegen; welken door rust, Aderlaatingen, en warme voetbaden; als ook verkoelende, en beweging stillende dranken, gemaklyk zyn overwonnen; en somtyds, als de warmte het gestel der vaste deelen wat meer verslapt hadt, en het evenwigt tusfchen de vaste en vloeibaare deelen hersteld was, na eenige dagen, van zelfs verdweenen.

Puisten en  
uitflag op  
de huid.      Andere ongemakken zyn 'er nog, welke door  
onmaatige warmte voortgebracht worden, welken  
schoon-

fchoonze niet gevaarlyk zyn; evenwel jonge lie-  
 den, vluggen, zwartgalligen, en die veel bloed-  
 hebben, of wateragtig van bloed zyn, zeer kun-  
 nen kwellen: Puisten naamlyk en speldprikkingen;  
 welke gebreeken ontftaan van een te groote ver-  
 flapping van de vaten der huid, welken de fcher-  
 pe Vogten naar de huid gedreeven; niet genoeg  
 wederftaan; waar door afdwaalingen der Vogten  
 gefchieden, terwyl de roode bloedbolletjes in de  
 wei- of watervaten ingaan, en dan ontftaan klei-  
 ne roode puisten; welken door de toeneemende  
 warmte, of een ligte beweging des lichaams, zo  
 menigvuldig opkoomen, dat dikwils op het ge-  
 heele lichaam geene plaats gevonden kan worden,  
 als men het aangezicht uitzondert, welke niet  
 rood is. Des avonds en in de koude flaan zy in,  
 zo niet geheel; ten minfte, voor het grootste ge-  
 deelte; en 's anderen daags, als de warmte weer  
 toeneemt, of op een ligte beweging van het li-  
 chaam, koomenze weerom, met moeilyke en ge-  
 ftadige prikkelingen; zo dat men zou denken, dat  
 de huid van zo veel fpelden gefteeken wierdt, als  
 'er puisten zyn. Ook plaagen zy hen zelfs by  
 nagt, als het lichaam wat warm gedekt, of op  
 een plaatze ligt, welke vol warme dampen is, ge-  
 lyk tufchendeks doorgaans; en dan hebben zy  
 pyn over de geheele huid, dikwils, als of het  
 geheele lichaam Roos hadt. Hier koomen menig-  
 maal by, menigvuldige Bloedvinnen, welken be-  
 zwaarlyk tot verettering koomen; in 't begin rood  
 zyn, daar na purperkleurig worden; en gemeen-  
 lyk, agt, tien of meer dagen hard blyven; en ein-  
 delyk, na datze veel pyn verwekt hebben, ver-  
 dwynen, of veretteren; welk laafté, echter, niet  
 dikwils gebeurt, latende eenige blaauwe vlekken  
 na, welken lang ftaan, eerze volkoomelyk ver-  
 dwynen. Deeze verdrietige en ongemaklyke ge-  
 breeken worden, van de inwoonders, voor teeke-  
 nen van gezondheid gehouden; maar zo veel ik  
 heb konnen merken, hebbenze niets, tot bewaa-  
 ring van de gezondheid, toegebracht; en ik meene

III. Deel. datze meer kwaad dan goed gedaan hebben, door  
 II. pyn te verwekken en den slaap te ontrusten. Daar-  
 HOOFDST. enboven worden de genen die 'er van aangedaan  
 zyn, wyl het lichaam nat van zweet is, aangezet,  
 om zich, tot verligting, aan den wind of koude  
 lugt bloot te stellen; waar door zy dikwils zich  
 nog zwaarder ongemakken over den hals haalen.  
 Hier komt by, dat 'er naauwlyks eenig middel is,  
 waar doorze veilig geneezen kunnen worden, be-  
 halven verandering van lugt, en welke kouder is,  
 of herhaalde koude Baden, welken echter, niet  
 altyd kunnen aangeraaden worden. Eenige din-  
 gen, welken de huid famentrekken, worden wel  
 hier toe aangepreezen; maar ik oordeele het bee-  
 ter, het kwaad met geduld te draagen, zo lang  
 men op zulk een plaatze is, dan hier van gebruik  
 te maaken. Evenwel, als de Puisten in een ge-  
 zond lichaam ontstaan, kunnen koude baden in  
 zeewater, met nut gebruikt worden, wyl deezen  
 in zodanige gewesten, de gezonde lichaamen zeer  
 versterken.

Stuipagti-  
 ge onge-  
 makken.

Men ondervindt ook, dat de matroozen, in  
 warme gewesten, van zwaare stuipagtige onge-  
 makken angevogten worden; welken, door een  
 schielyk gestremde Doorwaasfeming veroorzaakt  
 worden, voornaamlyk in zulken, die, by nacht, in  
 de open lugt liggen slaapen. Want het gebeurt  
 veelmaalen, dat de matroozen, door de warmte  
 van den dag zeer verhit, en weinig kleedren aan-  
 hebbende, zich onvoorzichtig, aan de koude van  
 den nacht bloot stellen, of des nagts, nat van  
 zweet zynde, van tusschendecks opstaan, tot de  
 wagt, en zich terstond, in de open lugt, aan den  
 slaap overgeeven; waar doorze dikwils, over het  
 geheele lichaam, zo styf worden als een hout, of  
 één alleen, en ook wel meer deelen van het li-  
 chaam van Kramp worden aangegreepen; inzon-  
 derheid zulken, welken meest aan de lugt zyn  
 bloot geweest, gelyk de Kaaken, welken dikwils  
 zo vast tegen elkander getrokken worden, datze  
 door geen middel kunnen van een gebragt worden.

Of

Of eenige Spieren alleen worden styf; waar door, of het geheele lichaam, of het hoofd alleen, voorwaards of achterwaards getrokken wordt; of zy krygen trekkingen heen en weder. Deeze ongemakken duuren fomtyds, eenige uren; naderhand verdwynenze geheel, op een sterke zweeting, of ontlaaten zich alleen eenige uren, en koomen dan weerom; en dan houden zy met tuschenpoozingen aan, wel een dag of twee, eerze geheel overgaan. Die ik hier van bevangen gezien hebbe, zyn vry gelukkig, naar vereisch van omstandigheden, door Aderlaatingen, voornaamlyk, als de Puls groot en snel was, door wryvingen met de handen op de beledigde deelen, warme en ligte zweectranken, ryklyk gedronken, en slaapmiddelen, hersteld; en doorgaans op den eersten of tweeden dag. Eenen heb ik gezien, waar by de kramp duurde tot den derden dag; maar hy werdt ook hersteld.

Nu is nog overig, dat ik iet zegge, aangaande de Guineefche worm: maar om dat ik deeze, op de Scheepen waar ik voer, noit behandeld hebbe, zal het, geloove ik, genoeg zyn, te zeggen, wat ik 'er op het eiland Kurasfou, waarze zeer gemeen is, van gezien hebbe. Het is een witte, geelagtige dunne worm, gemeenlyk, meer dan een El lang; welke zeer dikwils, onder de huid van de beenen, voeten en handen gevonden wordt; en aldaar een gezwel, naar een *Antbrax* gelykende, en zeer pynlyk, maakt, en de huid doorboort. Op de plaats der doorbooring, wordt de Opperhuid, door het uitloopen van een dunne stoffe, van de huid gescheiden, en in een blaar opgeheven. Deeze geopend zynde, vertoont zich de worm, als een draad, met een klein zwart hoofd; het welk, als het van de inwoonders, of den Chirurgy, kan gevat worden, zy langzaam uittrekken, tot dat zy tegenstand, of de Lyders hier van pyn gewaar worden; het welk geschiedt, als hy te veel gekronkeld in het vetvlies, of omtrent andere gevoelige deelen ligt. Ondertuschen

III. Deel.

II.

Hoordst.

wagten zy zich, zorgvuldig, dat hy niet, door te sterke trekking, gebroken worde; en het uitgetrokken gedeelte winden zy om een stukje papier, pleister of linnen, op dat het niet weer te rug wyke, leggen dit op het gezwel, en dekken het beledigde deel met een verzagtende pleister, of zalf, op linnen gefmeerd; dit vernieuwen zy eens of tweemaal, op een dag, en bezoeken, by elk verband, of zy nog ict van het dier, op de gezegde wyze kunnen beweegen, en zo gaan zy voort, tot dat zy den worm geheel hebben uitgehaald. 't Welk als het gelukkig is geschied; verdwynen de pynen van zelfs, en het beledigde deel ontzwellt allengs weder. Maar, in tegendeel, zo hy gebroken is, of onder de huid is gestorven, maakt hy daar, door te verrotten, pyn, en een Ettergezwel; en door de rypwording en verettering hier van, worden de Lyders gered. Somtyds, trekken zy hem, als hy minder gekronkeld is, den geheelen worm, op eene reize uit, gelyk de ervaaren Chirurgyn DORFFEL, in myne tegenwoordigheid, deedt. Uitgetrokken zynde, wierp ik hem in warm water, waar in ik hem, een tyd lang, zeer gemaklyk kon zien, zich te beweegen. Velen heb ik, op dit eiland, hier van bevangen gezien, by welken my ook de bekwaame Chirurgyn LEISTING heeft gebragt; waar onder eenigen waren, die verscheiden wormen, te gelyk, hadden; en by welken de aangedaane leden, hier door zeer gezwollen en hard waren geworden. Eenpaariglyk zeggen zy, dat zy, als de gezwollen koomen, van huivering en een koorts, eenige dagen, achtereen, overvallen worden; welken ophouden, als 'er een blaar op het gezwel ontstaat. De Europeaanen, welken ik 'er van aangedaan zag, konden wegens de pynen, naauwlyks op hunne beenen gaan. Maar de Negers, al hebben zy 'er veelen, gaan evenwel voort te werken; en bekommeren 'er zich niet zeer over. Want behalven dat zy den worm, als zy hem vatten kunnen, zagtelyk uittrekken, doen zy

zy niets, en laten het einde, als een draad, by de plaats, waar het uitgetrokken is, in de open lugt hangen, waar door het eindelyk verdroogt; en zy zyn niet bang, dat het weer te rug zal wyken. En dit hervatten zy, tot dat zy den geheelen worm hebben uitgehaald. Misfchien worden zy, door den arbeid, er gemaklyker van gered, dan de Europeaanen door hunne zorgvuldigheid.

Deeze is de geheele geneeswyze, waar door zich de inwoonders van dit eiland, van deeze lastige vyanden, bevryden; en maar zelden zullen zy een Chirurgyn hier over haalen; en deezen, alsze geroepen worden, handelen op gelyke wyze. Het gebruik van de *Mercurius sublimatus*, in koren- brandewyn gesmolten, onlangs aangepreezen, om dezelve te verdryven, was toen, op het eiland, nog niet bekend; wat hier van zy, kan men zien by GALAND enz. Van dit kwaad worden de matroozen, dikwils, door besmetting aangedaan; inzonderheid zo zy op deeze plaatsen lang blyven, en met de Negers of Europeaanen, die ze hebben, gemeenzaam omgaan. Dat de Worm besmetlyk is, blykt, wyl hy, als hy in een huis komt, doorgaans, het geheele huisgezin overvalt; om dat deeze dieren, of derzelver zaaden, in de lichaamen van leevenden, gemaklyk, van de eene plaats naar de andere, overgebracht, en aan anderen, welken 'er niets van wisten, overgezet worden. Eenige geloofwaardige bewoonders van dit eiland hebben my verhaald, dat zy dit gebrek nog niet zeer lang, op dit eiland gekend hebben, en hun van de Negers uit Guinee koomende, is aangebragt. Zy schynen echter, in ons Land, niet voortgezet te worden: zy worden evenwel, menigmaal, met de Scheepen, uit die gewesten koomende, in Europa overgebracht, en uitgebreed; 't welk vroeger of later geschiedt, naar de gesteldheid van de lugt, waar door de uitkomst, min of meer geholpen wordt. De zaaden blyven dikwils, zeer lang, in 't lichaam verhoelen, eer zy voor den dag koomen.

III. Deel.  
II.  
Hoofdst.

Men heeft hier van, voor eenige jaaren, een aanmerklyk voorbeeld gezien, in de Midlandfche zee op een Amsterdamsch Oorlogfchip van het eiland Kurasou koomende, 't welk in het Vaderland was geweest, eer het in deeze zee kwam, en waar op, noch in dat eiland, noch op de geheele reize, eenig toeval van wormen gezien was; maar na een korte wyl in deeze zee geweest te hebben, meer dan een derde gedeelte van de equipagie, 'er door in de kooi gehouden werdt; niet alleen onder de matroozen, maar ook onder de officieren woedende. Deeze diertjes kunnen of met het voedzel in het lichaam gebragt, en met het bloed en de Vogten, naar de huid gedreeven worden, of in de zweetgaten van de huid inkruipen, 't welk my waarfchynlyker voorkomt, en zich, gelyk de Schurft overzetten; gelyk men giften kan, om dat zy de ontblootte deelen meest aandoen, en meer koomen by menfchen, die blootvoets gaan, dan by anderen. Dit zy genoeg van eenige geringe ongemakken: en terwyl myn oogmerk en tyd niet toelaaten, hier op lang te blyven ftaan, zal ik tot andere van meer aanbelang en gevaar moeten overgaan.

Werking  
van een  
warme  
lugt op het  
mensch-  
lyk li-  
chaam.

II. Wyl 'er niets is, 't welk meer lichts geeft aan onze zaaken, dan de kennis van de wezenlyke gefteeldheid des lichaams; zullen wy, eer wy verder gaan, moeten overweegen, hoedanig deeze zy, des zomers, of in warme gewesten, en noodzaaklyk moet zyn; of welk eene uitwerking de warme zomerfche lugt in het menschelyk lichaam kan veroorzaaken. Als men dit in aanmerking neemt, zal het gemaklyk kunnen verftaan worden, waarom wy, des zomers, van veele ziekten vry blyven, en anderen onderhevig worden. Hoe de warme lugt aanleiding tot ziekten maakt, zal ik, met weinige woorden, zeggen. De Natuurkunde leert, dat alle lichaamen, door de warmte uitgezet worden, als men eenige weinigen uitzondert, welken ons, in dit geval, niet raaken. Indringende in derzelve tusfchenruimten,  
doet



doet zy de deelen, welken de lichaamen famenstellen, van een wyken, en vermeerdert derzelver tuschenruimten: hier door zien wy de lichaamen, door de warmte zich uitzetten, en door de koude krimpen. De famenhang der deelen, om derzelver van een wyking, verminderende, verslapt en verzwakt zy niet alleen de vaste deelen van ons lichaam; maar doet ook de Vogten uitzetten en meerder plaats beslaan. Zy vermindert den famenhang der bolletjes, waar doorze dunner en vloeibaarder worden. En verder gaande, doet zy dezelve in dampen overgaan, brengtze in een meerdere inwendige beweging, waar door het dunste van het bloed te veel uitgedreeven, en het geleiyagtige, welk het lichaam, tot voeding moest dienen, te veel verdund en gespild wordt. De dunste deelen van het bloed vervlogen zynde, worden de olie- en aardagtige deelen te meerder, scherper en zout. Hoe langer van duur en zwaarder de warmte zy, hoe meer de vogten geschroeid, scherp en vlug zullen worden; inzonderheid alsze niet genoeg afgespoeld worden, of geen behoorlyke vernieuwing van de afgesleeten deelen, door bekwaam voedzel, en vereischte loozing van de onnut gewordenen geschiedt. Want zonder dit, kan de behoorlyke gesteldheid der Vogten, waar van de voeding, krachten, gezondheid en het leven voornaamlyk afhangen, niet in stand blyven. Hier uit zal men gemaklyk kunnen begrypen, als men acht geeft op de levenswyze der matroozen, die niet alleen dikwils gebrek aan water, maar ook aan goede kost hebben, dat dit in hun anders ga, dan behoort te geschieden. Want dat hingedeelte water, 't welk hun voornaamlyk, op lange reizen gegeven wordt, naauwlyks genoeg is om de spyzen te verdunnen, en de vogten af te spoelen, leert hunne dorst, waar over zy byna altyd klaagen. Want deeze, behalven datze ons noopt, om veel water te drinken, leert ons te gelyk, dat 'er veel zoutdeelen in onze Vogten zyn, welken, alsze in genoegzaam water gesmolten wa-

III. Deel. ren, met het zelve uit het lichaam gedreeven,  
 II. maar nu te rug gehouden worden.

HOOFDST.

Van siegt  
 Water, en  
 gebrek aan  
 Water.

Daarenboven leeren wy, dat wy, in warme landen, een genoegzaame maate water nodig hebben, van de inboorlingen deezer gewesten, die door ondervindinge geleerd zynde, veel water drinken, en zich ondertusfchen van sterke dranken en liqueurs of geheel onthouden, of dezelve niet dan zeer maatig gebruiken. In koude gewesten bevindt men dit anders, daar verdraagen zy wel sterke dranken, en hebben minder water nodig. Ook is het water, welk de matroozen drinken, wegens onzuivere en rottige deeltjes, waar mede het vervuld is, terwyl 't in de vaten beslooten is, of van diertjes welken door de kleine openingjes der vaten zyn doorgedrongen, en derzelyer overblyfzels welken in het water verrotten, van een bedorven natuur, en dikwils zeer stinkend. En schoon dit, des winters, ook gebeurt, is de stank, evenwel, noit zo erg, als in den zomer; en eens van den stank bevryd, blyft het, om dat de koude de uitbroeding en gedaantwifeling deezer diertjes belet, lang goed, eer het op nieuw stinkt, 't welk men des zomers anders ondervindt, wanneer het naauwlyks van den stank bevryd is, of 'er groeit wederom nieuwe stoffe tot stank. Waar by nog dikwils komt, dat het met zouten bezwangerd is, waarom het nog ongezonder geoordeeld wordt; en dit stinkt het allermeeft, als het lang in de vaten bewaard wordt. Eindelyk gebeurt het ook nog wel, op lange reizen, voornaamlyk, naar de Indiën, dat de kost, by gebrek van water, in de Kombuis, niet behoorlyk bereid wordt, of in zee-water gekookt, of ten minften, er een zeker gedeelte toe genomen wordt (zie hier over II Deel, I Hoofdst. §. V, n. 19.); waar door nog een ander onheil, uit gebrek van water, ontftaat.

Uit het gezegde is openbaar, dat gebrek van water, in warme gewesten, waar een groot verlies van onze Vogten geschiedt, veel doe tot voortbrenging van ziekten; inzonderheid als het met

met rottige en bedorven deeltjes is verryld. Evenwel doen zodanige deeltjes, schoonze de gezondheid nadeelig zyn, het lichaam niet zo veel kwaad, als gebrek aan water. Want men ziet dikwils, dat de matroozen vry lang stinkend water drinken, en gezond blyven. Het zoute water, welk de matroozen drinken, is ook nooit zo zout, of het kan aan onze beooging voldoen, als 'er maar genoeg van gedronken wordt. Maar het gebrek kan niet, zonder vermeerdering van water, geboet worden. Hier uit blykt, dat gebrek van water tot drank, onder de oorzaaken der ziekten, uit het water ontstaande, voor de voornaamste gehouden mag worden; en te meer, om dat hier aan geen verbeteren is.

III. Deel.  
II.  
HOOFDST.

Wat nu de kost aanbelangt, alhoewelze alle vereischten heeft en goed is; blykt echter, uit het voren gezegde genoeg, dat ze veel verschilt van het gene des zomers nodig is, tot vernieuwing der afgeslechten deelen, en bewaaring van de gezondheid; naamlyk versche, zonder eenig bederf, gemaklyk te verteeren, en voornaamlyk van aardgewassen genomen, de scherpte der Vogten verbeterende en de rotting wederstaande. De meelige dingen, schoonze de gezondste voor de matroozen gehouden worden, en door een eigenaartige zuur wordende eigenschap, zie II D. §. IV. de rotting weerende, waar doorze aan onze beooging schynen te voldoen, geeven echter, in veele opzichten een minder bekwaam voedzel dan de bovengemelden. Inzonderheid als men aanmerkt, datze met schaedlyke, zwaar verteerbare, en tot rotting overhellende, en welken niet kunnen verbeterd worden, gemengd raaken: als gedroogde visch, inzonderheid kaas, dikwils rottig, spek, oude olie, welke de matroozen somtyds gegeeven wordt in plaats van boter, en boter zelfs, welke niet zelden, in warme gewesten, al isze maar kort in het Schip bewaard, zeer garstig worden, inzonderheid de boter. Want het gebeurt op de Scheepen, die, in een warmen tyd, naar de

Van de  
Kost.

In:

HI. Deel.

H.

HOOFDST.

Indiën vaaren, datze, als olie, in de vaten smelt; waar door een groot gedcelte het zout kwyt raakt, en door een meerdere beweging van de bykoomende warmte, sterk en stinkende wordt. Hier uit blykt, dat zulk een harde en zwaare spyze, de verteerkrachten, welke (gelyk ons de honger en eetlust zelve leert; wyl ze ons, des zomers, lichter, en des winters, zwaarder voedzel doet begeeren) wegens de verslapping der vaste deelen, des zomers, flauwer zyn, dan in den winter, niet alleen zeer wederstaan; maar ook de sappen, hier uit bereid, schoon alles wel uitgevoerd zy, evenwel zeer scherp, en niet zodanige zyn, als in deeze gesteldheid van lichaam, om de scherpheid der Vogten te maatigen, vereischt worden. Want men weet dat de Chyl geart is naar het genomen voedzel. Nogtans schynt hier van uitgeslooten te kunnen worden, de dikte en taayheid, waar van in de wintersche ziekten gesproken is. Want ik geloove niet, dat deeze, gelyk zeker Schryver, van deeze ziekten handelende, vast stelt, datze de Doorwaasfeming veel beletten: want de warmte, en meerdere overhelling tot rotting, maakt hier verandering. Want men zal niet wel kunnen begrypen, dat menschen die nat van zweet zyn, gelyk in deeze gewesten gezien wordt, niet zouden uitwaasfemen.

Men ondervindt wyders, dat de menschen, inzonderheid de scheepvaarenden, in heete gewesten verkeerende, wegens de verminderde samenhang der vaste deelen, en hier door verflauwde wormswyze beweging van het gedarmte, de drooge kost der matroozen, en te veel vervliëging van vogt, traagen Afgang hebben. Ja het gebeurt wel, dat de drekstoffen, door een lange ophouding in de dikke darmen, de warmte, de wederopneming en vervliëging van het vogtige, zo worden uitgedroogd, dat zy niet alleen bezwaarlyk ontlast, maar ook, niet zelden, zulk eene scherpheid aanneemen, datze de deelen, waar in ze besloten zyn, pyn doen, en perfsing ver-

verwekken, waar doorze eindelyk, met zwaar drukken, en niet zonder groote pyn, uitgeworpen worden. Hier uit blykt, dat de Vogten der Aderen, door zulk een scherpe en rotte wederinzuiging, niet weinig besmet worden, waar uit veel rottige ziekten haaren oorsprong hebben; 't welk de inwoonders van deeze gewesten ook niet onbekend is, by welken een zetregel is, dat die open lyf houden, water drinken, zich niet verloop en by vrouwluiden, van ziekten vry blyven.

III. Deel.  
II.  
HOOFDST.

Uit het gezegde zal nu eenigzins begreepen worden, hoedanig de gesteldheid des lichaams zy, als ook de staat der Vogten, en sappen, welken 'er van afgescheiden worden. En dit in aanmerking genomen zynde, zal het niet zwaar vallen, de redenen te vinden, waarom de bykoomende oorzaken, zulk een schielijke en geweldige aandoening maaken, op de lichaamen der scheepvaardenden; inzonderheid als zulke dingen worden opgehouden, welken, natuurlyker wyze, moesten uitgeworpen worden; hoedanige dezelve ook mogen zyn. Want men bevindt altyd, gelyk wy reeds gezegd hebben, dat zo lang de scheidings en ontlastingen, inzonderheid die van de huid, en den Afgang, behoorlyk geschieden, de matroozen gezond zyn; en in tegendeel, zo ras deezen, door eenige oorzaak, vertraagd of gestremd worden, ziekten krygen. Zwaare gevolgen ziet men dikwils in het lichaam, uit de verstopte ontlasting door de huid; welke in den zomer, als uit het gezegde blykt, groot is, en meer dan alle andere ontlastingen, te zamen genomen. Want door deezen weg wordt een zeer groot deel, van de natuur fyn gemaakte, voor het leven onnutte, ja zelfs schaadyke stoffen, uit het lichaam uitgedreeven. Deeze, onder de vogten gebleeven, beroeren niet alleen, op een krachtige wyze, de gal (welke gelyk bekend is, uit een loogzoutagtige natuur, haar eigen, het meest van alle onze Vogten naar bederf overhelt, en uit de voorge-

Welk eene  
gesteldheid  
van li-  
chaam  
hier uit.

mel-

III. Deel.  
II.  
HOOFDST.

melde oorzaaken reeds fcherp en dik geworden is), en bederven dezelve, zo dat men hier uit dikwils toevallen ziet ontftaan, als ofze van eenig kwaadaartig ingenomen vergif waren voortgekoomen; maar doen ook de Vogten, in de vaten, fchielyk rotting krygen; waar uit des zomers en in den Herft, zo veel gal- en rottige ziekten gezien worden, dat de Geneesheeren, voornaamlyk die op de Scheepen de konft oefenen, andere ziekten naauwlyks, als van eenig belang aanzien: Hier uit ontftaan veele foorten van ziekten, maar van eenrelei geflacht en aart; alleen in trappen van kwaadaartigheit verfchillende; gelyk de geleerde Heeren PRINGLE, in zyne Werken, en onlangs, DE MONCHY, in de Verhandelingen van de Haarlemsche Maatschappye, zeer klaar hebben getoond: waar onder voornaamlyk mogen geteld worden, zwarte gal-ziekten; heete galkoortzen; rottige en verteerende ziekten; ziekten met uitflag, en Roodeloop. De verfchillendheden hier van hangen af van de verfcheidenheit, duuring, en kracht der voorfchikkende, en vooral bykoomende oorzaaken, welken ftraks verklaard zullen worden, en het verfchil der onderwerpen. Hier uit blykt nu gehoeg, de reden, waarom, als 'er eenige medehelpende vermogens bykoomen, waar door de heilzaame, en tot de gezondheid noodzaaklyke werkingen van de Natuur, worden omgekeerd; een zo gefteeld lichaam aanftonds ziek wordt; en waarom dikwils geringe oorzaaken, gelyk ze ons fomtyds fchynen, in de matroozen, zulke zwaare uitwerkingen verwekken; 't welk in menfchen die aan land en op een andere wyze leeven, niet zo veel gezien wordt.

Schaadlyk-  
heid van  
de Herts-  
togten.

Onder alle de fchaadlykfte oorzaaken, welken de lichaamen, in heete gewesten, fchielyk aandoen, is 'er behalven vergiften en gemoedsbewegingen, geene, welke zo veel kwaad doet als een onzuivere en zeer vogtige lugt. Deeze brengt eene loomheit over het geheele lichaam; hoopt de Vogten op, verflapt en ontfpant de beweegve-  
ze.

III. Deef.  
II.  
HOOFDST.

zelen, ftuit alle ontlastingen, verzwakt de ver-  
teering der spyzen; doet het gene, in de eerste  
wegen wordt onthouden tot bederving, en einde-  
lyk het bloed, en de overige fappen tot verrotting  
overflaan; inzonderheid alsze met kwaade en rot-  
tige deeltjes vervuld is, hoedanige op de Schee-  
pen ingeademd wordt. Zie II D. I. Hoofdst. §.  
IV. III. D. I. Hoofdst. §. I. waar ik van de oor-  
zaaken in 't algemeen gehandeld hebbe. Men  
moet echter aanmerken, dat regenagtig weder,  
als het niet te lang aanhoudt, niet zo veel kwaad  
doet, als vogtig en nevelig, zonder regen; dat  
regenig weêr, op zee, minder kwaad is, dan in  
een haven, waar de regens, op de aarde gevallen,  
terftond van de ftraalen der zonne, en den warmen  
grond, wederom in dampen opryzen, welken  
dikwils vry lang in de lugt van een haven, on-  
bewogen blyven hangen, wegens de belemmering  
van vrye lugt door hooge bergen, gebouwen of  
boomen. En dus ziet men hoe zy verdoold zyn,  
die in de haven van het eiland Kurassou, de  
plaats het Waygat, om de winden, welken dik-  
wils sterk waayen; en de lichaamen der matroo-  
zen, meest altyd nat van zweet, verdroogen,  
fchaadlyk houden voor de gezondheid, en de  
Scheepen by de huizen doen liggen; waar door  
zy, terwyl zy het eene kwaad ontwyken, door  
hunne voorzorge, vallen in een ander, 't welk er-  
ger is, naamlyk, een onbewogen eigen damp-  
kring van het Schip. Zulk een ongezonde lugts-  
gesteldheid nu, is of algemeen en altyd, gelyk in  
moerasfige plaatzen, en waar veele bosfchen zyn,  
voornaamlyk in de Indiën, in het regenagtige sai-  
foen; of maar nu en dan en fchielyk verdwynen-  
de, gelyk in de Midlandsche zee, met een oosten,  
zuiden of zuidoosten wind. Hoe fchielyke verande-  
ring, zulk een lugtsgesteldheid, in de werkingen  
van een dierlyk lichaam kan veroorzaaken, zal ik  
door een voorbeeld ophelderen.

In 't jaar 1759, den 1 Juny, liepen wy, met Waarnes-  
het Schip de PRINCESSE CAROLINA, in zee, den 26<sup>ming.</sup>

wier-

III Deel.  
II.  
HOOFDST.

wierpen wy het anker voor de wal van Malaga; De tyd welke wy in de Duitſche zee hadden overgebracht, was zeer regenagtig en windig geweest; maar hier uitgeraakt zynde, werdt het helder weêr; het welk ons met zagtheid en aangenaamheid, tot aan de gemelde ſtad bybleef. Den 27 woei het ſterk uit den Noorden en Weſten, gelyk te voren: maar op den 28, tegen den avond, liep hy geheel om, oost naamlyk, zuid en zuidoost. De laaſtſte was de meeſte. Tot hier aan toe was het volk op het Schip gezond; de koſt was goed. Sommigen, hoewel niet veelen, om dat zy gebrek aan geld hadden, kogten voor zich eenige tuinvrugten en wyn, zonder zich onmaatig te gedraagen. Den 29, 30, 31 en 1 *Augustus*, bleef de wind dezelfde, maar het woei weinig; de lugt was dik en vogtig, evenwel zonder regen; en de wolken benamen het gezicht der zonne niet. Maar op deezen laaſtſten dag werden, onder de matroozen, reeds meer dan 70 zieken geteld. Na den maaltyd, werden zy, doorgaans, ſchielyk overvallen van zwaare krimpingen in den buik, met groote benaauwdheid, brand omtrent het Hert, en dorſt. Hier op volgden, in 't kort, groote ontlaſtingen, van onderen en van boven; eerst het gene gegeten was en dreckſtoffen, hier na groene gal. De Puls was ras en klein; de uitwendige warmte zeer verminderd; welke in ſommigen op den tweeden, ja ook wel eens, op den eerſten dag, met koorts vermeerderde; doch het getal van de zulken was gering. En eindelyk waren zy allen nat van koud zweet. 'Er zyn geweest, waar in de gemelde toevallen, een geheelen dag, anderen, waarin men dezelve twee dagen heeft gezien; waar na de ziekte dan, in een pynlyke Buikloop, of Koorts veranderd werdt. Op den tweeden van *Augustus* en volgende dagen, terwyl wy een noordlyken en zuidweſtelyken wind hadden, werden nog drie of vier aangegreepen; en de zieken bevonden zich beeter, zo dat zy den agtſten

of



of tienden dag van dezelfde maand, byna allen, III. Deel.  
hersteld waren. II.

Ik zou meer dergelyke gevallen kunnen bybrengen, welken den schaadyken aart, van een al te vogtige lugt, zouden bewyzen: maar dit is genoeg. Eindelyk ondervindt men evenwel ook, dat de matroozen dezelfde ziekten krygen, alſchoon 'er zulk een algemeene gefteldheid van lugt geen oorzaak van zy; maar dan zyn de ziekten niet, of zelden, zo algemeen onder het volk, en zy worden dan ook goedaartiger gevonden. Maar onder de oorzaaken, welken behalven de gemelden, ons lichaam met veel heftigheid aandoen, worden met recht geteld de gemoedsdriften. Van derzelver uitwerkingen zie II D. II Hoofdst. §. X. Zo ook zwaare arbeid, inzonderheid, over dag, in de heete zonnefchyn, en als de menſchen, eenigen tyd, geen werk gedaan hebben. Want hier door worden de Vogten, op een ongewoone wyze, te ſchielyk bewogen; en de gal, welke te voren, wegens de groote verflapping der deelen, de traagheid der beweegvezelen, de weinige beweging van het lichaam, in de galvaten en galbuizen, ja in de galblaaze zelve, lang was opgehouden, en ſcherp was geworden, te overvloedig afgeſcheiden, en in het gedarmte geftort; welker vliezen zy, door haare ſcherpte, ontſtelt, verknagt, en het bederf van het gene in de eerſte wegen onthouden wordt, verhaast, pynen en ontroeringen enz. in 't lichaam verwekt. Het gene de oorzaaken wyders betreft, zie in de Voorverband. en II Deel, I Hoofdst. §. V. n. 1, 2, 3, 4, 10, 11, 12, 13, 14, voornaamlyk op het einde van no. 19, 20, 21, 22, 24, en eindelyk, het gene in het tweede Deel I Hoofdst. §. III, van de gewoone altegroote voorzorge, tegen de koude van den nagt, in warme gewesten, gezegd is. Hier uit ziet men de redenen, waarom deeze ziekten, op ſommige plaatzen van den Aardbodem, algemeen, zwaar en doodlyk zyn; op andere maar by deezen en genen, en goedaartiger bevonden worden; en

III. Deel. waaromze dikwils, onder de matroozen, algemeen en zwaar woeden, met helder weêr. Dit  
 II. vooraf hebbende laten gaan, zal ik nu kortlyk  
 HOOFDST. de beschryvingen der ziekten opgeeven. Die 'er  
 meer van begeert te zien kan de Schryvers na-  
 slaan, inzonderheid, die in 't II Deel, I Hoofdst.  
 §. IV. zyn aangehaald.

*Van de zomersche Galkoorts.*

Beschry-  
 ving van  
 de Gal-  
 koorts.

III. Ik heb niet onvoegzaam geoordeeld, de heete galkoorts, welke in den zomer voorkomt, van de aanhoudende Rotkoorts, in 't voorgaande Hoofdstuk beschreeven, verschillende, schoon 'er in deeze koortzen veel gelyke toevallen gezien worden, waar in ze schynen over een te koomen, in 't byzonder te beschryven. Want uit de oorzaken, omstandigheden, en eenige toevallen, in de laatste dikwils voorkoomende, als ook de byzondere wyze van geneezing, welke zy vereischt, kan ligt begreepen worden, dat hier in een meerdere helling tot rotting, en een grooter trap van rotting in de Vogten is, dan in de andere. En de ondervinding leert, datze niet zonder groot nadeel van de Lyders, op dezelfde wyze, kan behandeld worden. Schoon de kenteekenen, voornaamlyk, in 't begin, dezelfde bevonden worden; kan echter het onderscheid van deeze en die, gemaklyk, uit het gezegde en het gene volgt, opgemaakt worden. Deeze Koortzen, alsze in gezondê lichaa- men vallen, hebben gemeen, dat in beiden, pynen voor 't Hert, met byna onleschbaaren dorst, gal braaking, of neiging tot braaken, een drooge en zwarte tong, en een brandende hitte, over het geheele lichaam, ontstaan. Maar als de Aanhou- dende begint, worden de trilling en groote koude, dikwils zeer lang gevoeld, de Puls is hard, inge- trokken, allengs aanwasfende, en zo ook de warm- te. In de zomersche Galkoorts wordt weinig of geene koude gevoeld, en de Puls en de warmte neemen schielyk toe. In de eerste wordt de Puls,  
 als.

alsze ingetrokken en hard is, door eene Aderlaatinge, eens of tweemaal herhaald, zeer opgewakkerd. In deeze, eens of tweemaal eene Aderlaating gedaan zynde, zinktze, en wordt van groot klein en beevende; klein zynde verdwyntze, byna geheel, door de Aderlaatingen. Daarenboven bevrydenze de Lyders, in deeze van de benaauwdheid; in de andere verzwakken zy de krachten zeer, doen het geheele lichaam beeven, en van zweet dryven. In de eerste blijft de Puls tot het einde van de ziekte groot en sterk, in deeze niet dan zeer zelden, en zinkt doorgaans van zelfs, na den vierden, vyfden of zevenden dag. In de Rotkoorts wordt, behalven de gierstuisten, geen andere uitslag, ten zy 'er eenige mislagen begaan zyn, gezien. In de Galkoorts koomen behalven de gierst uitslag, blutsuisten, ja ook wel breede blaauwe vlekken op de huid. In de eerste is de huid gespannen en droog, in de laatste dikwils zagt en vogtig. Ook gaat de Galkoorts dikwils over in een leelyke en stinkende Roodeloop, waar in somtyds klaar bloed geloosd wordt; en als de eerste woedt hebben wy gezegd, dat zelden Roodeloop gezien wordt. In die worden de flaauwten, terwyl het lichaam neerligt, en bloedingen enz. welken verlies van krachten, en versmelting der Vogten te kennen geeven, menigvuldiger gezien dan in deeze. Eindelyk, de Galkoorts, schoon zeer zwaar, eindigt evenwel dikwils, op den zevenden, en somtyds, op den negenden of elfden dag, duurt ook wel tot den zeventienden; en gaat dan niet zelden over in een andere ziekte, of wordt van een gestadige een afgaande Koorts. 't Welk in de heete wintersche niet gebeurt; deeze eindigt noit voor den dertienden, vyftienden of zeventienden, en byna altyd, met een zichtbare scheiding. Dit gebeurt ook somtyds in de Galkoorts van den zomer, maar niet dikwils. Ik heb dikwils veel oplettendheid, omtrent de ziekten gebruikt; maar heb onder de twintig naauwlyks zes gevonden, by welken de ziekte door een

III. Deel.  
II.  
HOOFDST.

volmaakte scheiding eindigde. Men ziet wel dikwils eenige teekenen van Kooking, maar doorgaans valsch, en den Geneesheer te loor stellende; die de aanstaande scheiding te gemoet ziet, welke zelden komt, en ondertusfchen de nodige middelen verzuimt, waar door eene ziekte, anders niet ongeneeslyk, dikwils ongeneeslyk wordt. Nog meer, uit de eerste, gelyk wy, door een voorbeeld getoond hebben, koomen de krachten en voorgaande gesteldheid van het lichaam, zeer fchielyk, weerom; uit deeze blyven de zieken lang zwak, en storten ligt weer in, en koomen langzaam weder tot vorige gezondheid. De ergste trappen van deeze ziekte zuilen, in 't gevolg, gezien worden. In de Indiën ziet men zelden een heete Galkoorts, gelyke in Europa gezien wordt, fchoon die ook daar voornaamlyk op plaatzen, waar deeze Koorts als een Volkziekte gewoon is te regeeren, en inzonderheid alsze nieuw aankommende vreemdelingen overvalt, waargenomen worden; het gefchiedt echter zeldzaamer. Verscheiden foorten van deeze Koorts heb ik gezien, in het hospitaal op het flot Ludovicia, aan den Rhyr, een plaats, welke berugt is wegens ongezondheid, waarze jaarlyks zwaar onder de soldaaten woedt, terwyl er de burgers, ondertusfchen, dikwils van vry blyven.

Men kan hier uit afleiden, dat de menschen lang, in zulk eene lugt verkeerende 'er eindelyk aan gewennen, of de lichaamen, door een lange gewoonte, eene gesteldheid krygen, datze op dezelve geen gelyke uitwerking veroorzaakt, als op aankomelingen. Hier uit blykt te gelyk, waarom matroozen of soldaaten, meer van inzwanggaande ziekten, dan oude inwoonders, worden aangegrepen. In 't jaar 1749 heb ik gelegenheid gehad, in de stad Weissenburg, de verscheiden trappen van deeze ziekte te zien. Deeze stad, anders gezond, werdt toen, met een gragt omringd of versterkt. Maar van de natte uitgedolve, en aan de stralen van de zonne blootgestelde aarde, ont-

stondt

stondt een verschriklyke Volkziekte, welke de  
 zulken, die op het hoogste van de stad woonden,  
 of verschoonde, of maar weinig ziek maakte.  
 Maar hoe laager woonende, hoe zwaarder zy 'er  
 van aangedaan werden; en op de laagste plaatzen,  
 gelyk de Bifscher Vorstad, heeft zy als de Pest,  
 by na alles vernield. Zo dat zy op de hoogste  
 plaatzen, een goedaartige Galkoorts verwekte; in  
 't midden van de stad dezelfde; maar veelen smol-  
 ten weg van zweet, en in sommigen zag men  
 blutspuisten; op het laagste van de stad, zag men  
 versmeltend stinkend zweet, breede blaauwe vlek-  
 ken, menigvuldige Neusbloedingen, en stinkende  
 Roodeloop, by de zieken. Veelen stierven op den  
 vierden of gemeenlyk op den vyfden dag, weini-  
 gen bereikten den zevenden, en zeer weinigen  
 ontkwamen den dood. De doode lichaamen zwol-  
 len eenige uren na den dood, werden blaauw,  
 en gaven een zeer kwaaden reuk van zich. Men  
 kon aan de soldaaten, in 't gasthuis gebragt, uit  
 de toevallen, zien, in welk gedeelte van de stad  
 zy gewoond hadden. Men geloofde dat deeze al-  
 gemeene ziekte ontstaan was uit syne vergiftige  
 uitdampingen uit de aarde; maar die alies in op-  
 merking neemt, zal ligt zien, datze voornaamlyk,  
 door de vogtige lugt, is veroorzaakt.

IV. Als deeze Koorts goedaartig is, en de hit-  
 te wat groot, wordt met nut een Aderlaating of  
 twee gedaan. Men moet echter zorge dragen,  
 niet te veel bloed af te trekken, op dat men de  
 zieken niet in grooter gevaar brenge. Hier na  
 moet men de geneezing bewerken door ontlast-  
 middelen, gelyk wy in de voorgaande Aanhouden-  
 de koorts gezegd hebben. Waterige drank, met  
 eenige zuuren, uit gewassen of mineraalen ver-  
 mengd, is best; gelyk ook alles wat de scherpte  
 van de gal verstoppen, en de al te groote bewe-  
 ging der Vogten kan beteugelen. Als het lichaam  
 gezuiverd is, en de hitte en drift in de Vogten  
 niet eenigzins verminderen, wordt de geneezing,  
 gemeenlyk, door de Koortsbast en bittere aftrek-

III. Deel.  
II.  
HOOFDST.

zels volbragt. En schoon 'er eenige teekenen van Kooking mogten zyn, moet men 'er evenwel niet van aflaten; ik heb hier van, inzonderheid de Kina Kina, in deeze ziekte, gelyk ook in de voorgemelde, noit eenig kwaad gezien; maar altyd, dat de zieken, welken dezelve, in behoorlyke maate gebruikt hadden, schielyker hersteld zyn, dan dieze in minder maate, of al te traag gebruikt hadden. De overige en meest dringende toevallen, welke deeze met de aanhoudende Rotkoortze gemeen heeft, moeten als daar in behandeld worden. En alsze erger wordt, moetze als een waare Rotkoorts aangemerkt worden; en dan zyn van nut, de dingen, welken wy aan de zieken van de tweede nummer in de *Synochus*, voorgescreeven hebben, en in 't gevolg nog zullen aangewezen worden.

*Van Rottige Zweet- Koortzen, en met uitslag, het Bort, en de Roodeloop van 't jaar 1760, welken onder de matroozen, in de haven van het eiland Kurafou gewoed hebben.*

Overgang. V. Nu zal ik het verhaal der reize, in het II Deel, Hoofdst. I. §. III begonnen, vervolgen. Het Schip lag voor anker, in het Waygat, met de achtersteven tegen het Oosten, en de voorsteven naar het Westen; zo dat het doorgaans vorden wind, tegen het achterste en de rechter zyde van het zelve waayende, wel openstondt. Niets werdt daarenboven verzuimd, 't welk het gebruik op het Schip toelaat, en de gezondheid voordeelig geoordeeld werdt. Den 26 van *Augustus*, zyn 'er onder de matroozen zes zieken geweest. Om trent het einde van dezelfde maand, groeide het getal der zieken aan tot zestien. De Thermometer teekende op de hoogste plaatze 89 graaden, en eens 90, op de laagste, 83. Twee dagen waren regenig. In *September* vermeerderde het getal der zieken schielyk, en den 27 was het tot negen en zeventig geklommen. Hier na verminderde het

we-

wederom, en op den laatsten, was het tot 54 gedaald. De Kwik stondt boven, op 89 gr. beneden op 82. Zes dagen waren regenig. Eindelyk zyn 'er, op den 21 *October*, wanneer wy de reize naar het Vaderland aannamen, nog 31 zieken op het Schip geweest; op den laatsten, maar twintig. De Kwik stondt tusschen 81 en 87 gr. In deeze Maand hadden wy zeven regenige dagen: maar de regens waren niet zwaar. Op den laatsten *November* was het getal der zieken tot op vier gedaald. De Kwik hing tusschen 74 en 84 gr. Drie of vier dagen waren maar regenig geweest; maar de lugt was dikwils met wolken betrocken. Het grootste getal van zieken, in *December*, was zes. De Kwik stondt tusschen 67 en 80 gr. In deeze maand hadden wy dertien regenige dagen, en veelen waarop de lugt betrocken was. In *January* klom het getal der zieken wederom tot twaalf; deezen allen hadden de Scheurbuik. In *February* zyn wy eindelyk in Holland te rug gekoomen.

Maar terwyl wy aan het eiland waren, hebben 'er veel Ooste winden gewaaid, en dikwils vry sterk; weinige dagen waren 'er zonder wind. De meeste ziekten, welken zich, in het begin van ons verblyf voordeeden, waren, gelyk wy, boven, reeds gezegd hebben, Pynen in 't hoofd, en Gal-kolyk, welken gemaklyk geneezen werden. Maar deezen veranderden in zwarte gal-ziekten, erger dan de voorgaanden en ook gevaarlyker, waar van de Lyders zwaar aangedaan werden. Zy begonnen met een groote hitte voor het Hert, buikpynen, zwaare benaauwdheid; waar op galagtige ontlastingen volgden, van boven en van onderen, met een groote verzwakking van krachten. Veelen waren nat van koud zweet. Als dit verder ging, voornaamlyk, als 'er koorts bykwam, gelyk in sommigen geschiedde, met een groote Puls, welke gemeenlyk tien uren bybleef, begonnen de lippen te zwellen, en het aangezicht werdt blaauw. De Koorts wat ontlattende gaven

Beschry-  
ving van  
de ziekten.

III. Deel.  
II.  
HOOFDST.

zy veel zwartagtig bloed, door braaking, over; en deezen stierven bykans allen, en maar weinige uren na de verschyning van dit toeval. Sommigen loosden een dergelyke stoffe, maar zwarter, en zeer stinkende, door den Afgang; maar dan volgde nog wel herstelling. Zo iet gebeurde ook in eenigen, die de koorts hadden, schoon de ontlastingen niet zeer aandrongen. Anderen kreegen, op gewoone wyze, eene Galkoorts, en zo veel ik heb kunnen zien, waren deeze allen jonge menschen, of van middenbaaren ouderdom, voor de ziekte gezond en sterk; met benaauwdheid, naamlyk, voor 't Hert, galbraaking, of walging, en een byna onleschbaaren dorst. Eenigen van deezen waren dan eens koud, en dan wederom heet; daarna volgde een brandende hitte over het geheele lichaam, met een groote snelle en volle Puls; de tong was geelagtig, of wit, dikwils met een groenen rand, evenwel altyd vogtig.

In sommigen begon ik de geneezing met een Braakmiddel, ik deed geene Aderlaating. Den anderen dag, zegt ik, als het de omstandigheden toelieten, door een zagt buikopenend middel, het gene in het gedarmte onthouden werdt, te ontlasten. Voor gewoonen drank gaf ik gemeen water, met Limoensap en suiker; of Koeldranken, met *Spiritus Vitrioli*, *Sulphuris per campanam*, of *Salis*, of *Nitri dulcis*, met eenige Syroop van Limoenen of geley van Aalbesfen, en een weinig Kanceelwater, aangenaam gemaakt. Maar veelen wilden zulks niet drinken; zy begeerden zuiver water, 't welk niet stonk, en zeiden, dat de zuuren hitte omtrent het Hert veroorzaakten: *het brant my het hert af*, schoon 'er niet meer dan behoorlyk, in de dranken, ware. De ziekte voortgaande, werdt de warmte, in sommigen op den tweeden, in andere, op den derden dag, van zelfs, minder, en de Puls, tegen verwagting, natuurlyk; welke allengs minder en minder werdt, en eindelyk klein en beevende; wanneer by sommigen blutspuisten, voornaamlyk op de borst,

ar.



armen en aan de binnen zyde der Dyen, te voorschyn kwamen; en by sommigen heb ik groote blaauwe vlekken gezien. En dit was verzeld met zulk een verval van krachten, dat de Lyders, op de minste beweging, in slaauwte vielen. Een sterk zweet kwam 'er over het geheele lichaam; en de zieken werden benaauwd, onrustig, eenigzins ylhoofdig, zich nergens mede bemoeyende, of op eenig ding achtgeevende, ook nergens over klaggende. Zy gaven echter alsze gevraagd werden, goed antwoord. In sommigen kwam, als de Puls wegzonk, een groote brand voor 't Hert, de lippen zwollen eenigzins, het aangezicht werdt blaauw. Kort hier op volgde braaking van een zwartagtige stoffe, en eindelyk de dood. Anderen werden door brand en krimpelingen in den buik geplaagd, en loosden leelyk zwartagtig bloed met den Afgang. In sommigen begon, op den tweeden, in anderen, op den derden dag, het wit van de oogen en de huid geel te worden; en dit was een kwaad voortteeken. De tong werdt van dag tot dag witter, en eindelyk beevende. De Lyders lagen altyd op den rug. Als de ziekte zo voortging, volgde somtyds, op den tweeden of derden, doch meest, op den vierden dag, een zachte dood. By de genen, welken ik, in 't begin, eens of tweemaal een ader gelaaten had, verminderde ook, en wel zeer schielyk de Puls; ja dikwils zonkze aanstonds, na de tweede Laating, en zy werden de eersten gelyk. De zieken scheenen echter niet in zo groot gevaar te wezen: want blutspuisten zyn by de zodanigen zelden gezien, en geen een, welke in 't begin gelaaten was, heeft bloed gebraakt; en zy stierven niet zo schielyk als de eersten.

Het bloed in de hitte van de koorts afgelaaten, was hoogrood, fremde, en scheidde een geelagtige wey af, gelyk in Europa. Die de kracht der ziekte wederstonden, en den vyfden of zesden dag bereikten, kregen gemeenlyk, bloedvinnen, of kleine roode puisten, welken pynlyk waren,

III. Deel.  
II.  
HOOFDST.

en bezwaarlyk tot verettering overgingen, als famenloopende Pokjes, byna over het geheele lichaam; 't welk inzonderheid gebeurde in een voornaame zieken, zo dat men hem niet zonder medelyden kon aanzien. Dit werdt ondervonden in menschen, die van een zwartgallig gestel waren. En alle die dit kreegen, en tot den zevenden dag leefden, behalven één, die op den agtsten dag stierf, werden hersteld. Eindelyk klaagden de meeste zieken, inzonderheid die over de dertig jaaren waren, en van een ongezonde gesteldheid, wanneer de ziekte hen overviel, van pyn en brand voor 't Hert, en neiging tot braaken; schoon weinigen braakten. By sommigen rees de Puls, eenige uren, maar werdt in 't kort wederom als natuurlyk, en daarna klein. De warmte van de huid was natuurlyk; de tong vogtig en wit; het zweet kwam overvloedig uit, zelfs op den eersten dag van de ziekte, over het geheele lichaam; maar geene vlekken. Die weinig of niet zweetten, hadden veel zwarten en stinkenden Afgang, met krimpelingen in 't gedarmte: ook kreegen zy dikwils flauwten. Als deeze ontlastingen wat stil stonden, of merklyk verminderden, en 'er geen overvloedig zweet uitkwam, werden de Lyders zeer benaauwd; maar als het zweet wel uitkwam, hadden zy het beeter. Eindelyk, zy waren allé, van het begin tot het einde, volstrekt zonder slaap. Deezen laatsten heb ik geen of weinig bloed afgetapt, ten zy ik het gevaars halve deed; en dan was het zwart, dun, en stondt lang, eer het runde, en maakte noit een eilandje, 't welk in de wey dreef, gelyk het eerste: het stremde evenwel eenigzins, maar gaf bezwaarlyk of gheel geen, en een zoetagtige wey af. Het Water was gelyk het welk wy beschreeven hebben in de aanhoudende Rotkoorts van de tweede en derde nummer.

Welke  
menschen  
'er meest

Eindelyk, heb ik ook bevonden, dat jonge, sterke menschen, en voornaamlyk, die van een zwartgallige gesteldheid waren, niet alleen meer

aan

aan de ziekte blootstonden, en zwaarder aangedaan wierden, maar ook eerder stierven dan anderen. Hier van zal ik twee gevallen verhaalen. Een wakker jongeling, van omtrent 18 jaaren, van allen, op het Schip, bemind, was 's morgens wel, maar klaagde, omtrent tien uren voor den middag, van hoofdpyn en andere toevallen der koortzigen. Hy hadt een groote, volle en rasfe Puls. Ik ried hem, dat hy zich zou doen aderlaaten, maar hy wilde niet, en zeide dat hem, voor eenige jaaren, de Vallende ziekte hebbende, hierom, de aderlaatingen verboden waren. Ik ried hem het tegendeel; maar wat ik deed, ik kon hem van zyn opgevatte meening niet afbrengen. Ondertusfchen wendde ik alles aan, om de drift van het bloed te beteugelen, en de Vogten voor rotting te bewaaren, wat ik konde; doch alles te vergeefs. Op den tweeden dag, tegen den avond, gaf hy veel zwartagtig bloed door braaking over, en op den derden stierf hy. Een ander, 16 jaaren oud, *Evert Kryn* genaamd, was 's avonds wel, maar werdt 's anderen daags 's morgens, in de kooi, zonder gewaarwording bevonden. Ik onderzocht het lichaam, 't welk ik eenigzins gezwollen vond, met blaauwe vlekken op het zelve, en byna zonder eenige Puls. Daarenboven kwam 'er eenig bloed uit zyn flinker oor en neuze, zeer zwart, eenigzins zoet van smaak; 't welk nog eenige uren na den dood bleef uitloopen. Het dood lichaam werdt, in 't kort, geheel blaauw en gaf een leelyken stank van zich. Door deezen en de voorbeelden van anderen, welken ik niet had durven aderlaaten, leerde ik, dat de Laatingen nodig waren, voor de genen die een sterke Puls en groote hitte hadden. En schoon de Puls, na dezelve, schielyk neerzónk, kreeg men evenwel meer tyd, om de geweldige bewegingen, en al wat hier uit voortkwam, te beteugelen; zo dat de ziekte met bekwaame middelen kon behandeld worden; welken, alsze, in tyds, in de twee gemelde gevallen waren te werk gesteld, was mis-

III. Deel.  
II.  
HOOFDST.  
van aangevallen werden.

III. Deel.

II.

HOOFDST.

mischien de ziekte niet zo schieklyk tot die hoogte gekoomen.

Ik zou wel eenige toevallen, maar van minder aanbelaug, hier by hebben kunnen voegen; maar my dunkt, dat deezen kunnen voldoen om de ziekte te kennen. Die begeerig is naar een vollediger beschryving van dezelve, kan Dr. MONCHY nazien, in de Verhandelingen van de Haarlensche Maatschappy. Eenige doode lichaamen heb ik geopend. De Lever en de Milt vond ik graauw van kleur; de Galblaas en de Darmen vol van een zeer zwart vogt; het Hert graauw, en doorgesneeden zynde, liep 'er zeer zwart bloed uit. Daarenboven vond ik, doorgaans, op den bodem van de regter holligheid, een zwarte draadige zelfstandigheid, van dikte als een stroohalm, onregelmatig in malkander gewrongen, ligt smeltbaar, van het bloed samengestremd; in de linker een dergelyke, maar zo veel niet. De Lever heb ik tweemaal geel, byna geheel ledig van bloed, en als ofze gekookt ware, gevonden.

Geneezing.

VI. De geneezing van deeze ziekten is zeer gelyk geweest met die, welke wy in de aanhoudende Rotziekte, den zieken, van de tweede en derde *nommer*, hebben voorgescreeven. Die de koorts hadden, gaf ik, in 't begin, ten zy de hitte groot ware, een Braakmiddel: maar als dezelve wat groot was, deed ik eene aderlaating, eenige uren, voor dat ik het Braakmiddel gaf. Als de Lyders gebraakt hadden, en de hitte zwaar bleef, beval ik een tweede Laating te doen. Als het Braakmiddel geen Afgang verwekte, en het de krachten toelieten, gaf ik, den volgenden dag, een zagt Buikopenend middel, om het gene in de Ingewanden werdt opgehouden, te ontlasten. Voorts heb ik, gelyk ik reeds gezegd hebbe, zuure en rottingweerende dranken ryklyk aangeraaden te drinken, alsze met hunnen sijnak overeën kwamen. Dikwils heb ik eenige greinen Kamfer, met *Oxymel simplex* en *Nitrum* als een Likking laten gebruiken. Maar, als zy geen zuure dranken wil-

den

den drinken, heb ik hun water, met wat *Sal mirabile Glauberi* of *Nitrum* gegeven, zo veel zy wilden. Als de hitte gebluscht was, heb ik tot de Kina Kina, als het heilig plegtanker, toevlugt genomen. Met water gekookt, deedt zy de beste uitwerking, alsze maar in genoegzaame maate, en dikwils genoeg gegeven werdt. Ik heb 'er wel, naar de omstandigheid, wat *Sal Polychrest*, *Prunellæ*, *mirabile Glauberi*, of *Nitrum*, en als het vereischt werdt, de *Cortex Simarubæ* by gedaan. Door dit heilzaam middel, werden de Loop, en het uitdroogend zweet, schoon somtyds wat langzaam, evenwel altyd verminderd; en de moed en krachten van de zieken, opgebeurd. Maar als de zieken wederom begonnen overend te koomen, gaf ik hun, in plaats van de Koorts-bast, eenige maalen op een dag, een glaasje van het *Infusum amarum*. En zo zyn veelen tot gezondheid hersteld. Maar by welken de Puls weinig of niet toenam, en de warmte niet meer was dan natuurlyk, deed ik geene aderlaating; maar gaf terstond een Braakmiddel; en behandelde dezelve dan wyders als boven; behalven dat ik deezen, als 'er een groot verval van krachten was, eene stooving van Azyn, Kamfer en Theriaak, op den buik, de Puls, en in 't hol van de handen en voeten deedt leggen. Als ik teekenen merkte van aanstaande ylhoofdigheid, deed ik Spaanschevlieg-pleisters aan de armen, dyen of beenen, en in den nek leggen. Het overige, hier toe behoorende, wordt in de beschryving van de *Synochus* gevonden. Voor die het Bort kreegen, waren de voorgemelde dranken, ryklyk gedronken, en de beschreeven bettingen op den buik gelegd, doorgaans, aan de eerste beoogingen voldoende: maar als de sterke bewegingen bleeven aanhouden, zynze dikwils met een grein of twee *Opium* tot bedaaring gebracht. Die de Roodeloop kreegen, zyn door de bovengemelde middelen, naamlyk, zuure dranken, inzonderheid van mineraal zuur, de Koortsbast, de Simaruba en de rottingweerende bettingen

III. Deel.  
\* II.  
HOOFDST.

gen

III. Deel.  
II.  
Hoofdst.

gen, op den buik gelegd, een of twee greinen *Opium*, of wat *Diascordium*, 's avonds gegeven, hersteld. Met de zieken op deeze gemaklyke en eenvoudige wyze te behandelen, heb ik het zo ver gebragt, dat, toen myn ydle vreeze voor de aderlaatingen, als in deeze ziekten, de rotting vermeerderende, gelyk ik my in den beginne had ingebeeld, hadt aan een kant gezet, niemant meer op het Schip gestorven is.

Laat ik hier nu nog eenige weinige dingen, behalven het gene I D. I Hoofdst. §. IX. gezegd is, van de kost, welke aan de zieken, op de Scheepen gegeven wordt, byvoegen. Want zo oit eenige onbekwaame kost nadeel kan doen, is het zekerlyk in deeze ziekten: waarom 'er van een Heelmeester naauw acht gegeven moet worden, datze by de kost geenerlei garstig vet mengen; en als hy zodanige kost vindt, moet hy den Kapitein aanspreken, schoon dit somtyds een onaangenaame zaak is, en aan hem verklaaren, hoedanig dezelve zy, en om andere, voor de ellendige zieken, aanhouden; en niet als de beste aanmerken, welke uit vleesch en vettigheden bereid wordt. Beeter zalze wezen, alsze uit gerst, haver, ryst, of brood, met wyn of bier en suiker toegemaakt wordt; wyl deeze dingen niet zo ligt verrotting ondergaan. De Heelmeester zou hierin zich beeter van zynen pligt kunnen kwyten, als hem en de Officieren bekend was, wat hy eigenlyk voor de zieken mogt eischen; dan zou hy geen gevaar loopen, van buiten zyn voorschrift te gaan; en eindelyk, als het beschouwen van de kost, door den Oversten, te gelyk met den Heelmeester gescheide; zo dat deeze verdrietige zaak, niet voor hem, die geen gezach heeft, alleen wierdt gelaaten. Hier door zouden de bedienden, welken dit aanbevolen is, tot meerdere naauwkeurigheid gebragt worden.

---

## V I E R D E D E E L.

### *Van de Gezondheid der Vlootelingen te bewaaren.*

I. **O**p dit zeer nuttig deel zal ik niet lang ftil IV. Deel ftaan; want hier over zyn zo menigvuldige fchriften in wezen, dat het bezwaarlyk, indien niet onmooglyk is, zonder bekende dingen te herhaalen, iet nuttigs te bedenken, 't welk niet reeds voorgesteld is. Hierom wil ik den Leezer liever wyzen naar de aangehaalde Schryvers, dan hem, door een onnodige byeen haalinge, te verveelen. Daarenboven, heb ik het fchaadlyke, in de *Voorverhandeling*, en het *Tweede Deel*, waar ik van de oorzaaken, in 't algemeen gefproken hebbe, en ook op andere plaatzen van dit werk, zo verklaard, dat de wyze, om het grootfte gedeelte van deezen voor te koomen en te verbeeteren, door deeze eenvoudige verklaring, een iegelyk fcheepvaarenden, zo hy wil, genoegzaam blyke, waarom 'er niets meer nodig is. Alle omwegen derhalve, latende vaaren, blyven alleen vier dingen, welken voornaamlyk tot de gezondheid te bewaaren, of te verzwakken, ftrekken, en van alle Schryvers, hier omtrent kundig, voor den voornaamften bron der ziekten, op de Scheepen gehouden worden, te verklaaren.

I. Eerst ftaat dan te onderzoeken het gene de kost der matroozen aangaat, ofze verbeetering nodig heeft, dan niet; en alsze verbeeterd moet worden, hoe zulks bekwaamst kan gefchieden. Verbeetering in de Scheepskost. Op het gene van voornaame mannen is aangeraaden, en de wyze hoe groenten kunnen ingelegd worden, om op de Scheepen bewaard, en op lange reizen kunnen mede genomen worden, zal ik niet blyven ftaan; want deeze dingen zyn, in 't algemeen, bekend. Ook zal ik my niet ophouden met een onderzoek van de redenen, waarom derzelve heilzaame raadgevingen niet gevolgd worden;

IV. Deel.

den; ik zal 'er de myne, kortlyk nevens voegen, welken zoze niet beeter, ten minste, eenigzins, gemaklyker zullen zyn. Door ondervinding blykt, dat de matroozen, drie of vier maanden en langer, met de gewoone kost, op de Scheepen, zonder merklyke benadeeling van hunne gezondheid, kunnen leeven; en te gelyk, als zy dezelve te lang gebruikt hebben, vermageren, bleek worden, en veel van hunne welgesteldheid verliezen. \*By gevolg is zulke kost niet bekwaam, om het lichaam lang in staat te houden. Maar wat de verbeetering derzelve aanbelangt, deeze kan men naauwlyks hopen, dat geschieden zal, ten zy Voornaame Mannen, aan wie het gezach in onze Republyk staat, de zaak voorneemen, en bezorgen, dat de matroozen, eenigen tyd of weeken, in een haven of voor een wal liggende, kost uit versch vleesch en groente, Poespas genaamd, in plaats van erwten, visch en spek gegeven worde; en zo het geschieden kan, versch brood, bier of een dronkje wyn, en de Kapiteinen deeze meerdere kosten goed gedaan worden. Deeze dingen zouden genoeg zyn, en de Scheepen zouden, hier door, met geen ongewoone dingen bezwaard worden; men zou wederom plaats voor andere nodige dingen uitwinnen.

Zonder  
grootte on-  
kosten.

Deeze dingen zullen, buiten twyffel, in den eersten opslag, wat kostbaar schynen; maar als 'er op gelet wordt, zullen de kosten niet zo groot zyn, alsze wel schynen. Want, uit een half pond vleesch, met een weinig gerst of ryst, kan, voor één man, de kost gemaakt worden, en de overige dingen kosten niet zo veel. Men moet ook de tyd, wanneer dit noodzaaklyk is gedaan te worden, in aanmerking neemen. En als het vleesch te duur is, zouden 's morgens, in de gort gekookt kunnen worden, appelen, peeren, pruimen, druiven enz. gelyk wy in het *Tweede Deel*, II *Hoofdst.* §. I. reeds te kennen gegeven hebben, met gemeene Syroop, in plaats van hoter; of by de gekookte gort zou wat sap van Limoenen of Oranje.



je-appelen, met Syroop, gedaan kunnen worden. IV. Deel.  
 Voor het middag en avondmaal, zou eenige groente, welke te bekoomen was, voornaamlyk Uyen en Preyen, in de erwten kunnen gekookt, waar by dan, alsze gaar zyn, in tegenwoordigheid van den Officier, wat boter, zout, en zo men wilde, wat azyn gedaan zou kunnen worden; 't welk ook, op zee, al is 'er geene groente, zeer goed zou zyn; en voornaamlyk in heete gewesten. Als de boter vry garstig is, zou ze door de Azyn, altyd, merklyk verbeterd worden. Dergelyke saus, met een weinig mostert, zou men ook over de visch kunnen ceten. En dus zou het niet nodig zyn, dat de matroozen boter bewaarden, waar toe naauwlyks gelegenheid is. Want het zou beter zyn, dat een der Officieren oppaste, dat daaglyks, naar gelang van de menschen, een zekere maate boter, in de ketel gedaan, en zo verdeeld wierdt, dan dat de geheele manschap, door zulk een ongemaklyke bewaaring, moeilykheden lydt. Hier uit zou nog een ander voordeel spruiten, plaats naamlyk, in de kist, en meerdere zinde-lykheid in dezelve. Op zodanig eene wyze zouden de menschen verfrischt kunnen worden in een haven, om wederom eenige maanden, in zee, met de gewoone kost, zonder merklyk verlies van krachten, te kunnen leeven. En wat de mooglykheid van zulke dingen te verkrygen, aanbelangt; ik geloove dat 'er naauwlyks een haven is, waar in alles zou ontbreken.

En zo dit niet mogt behaagen, moet 'er zorg gedraagen worden, dat de matroozen, op zee, geene schulden maaken, of voor het geld, welk zy van den Schryver ontfangen, zich dronken drinken: hoe dit moet geschieden, is den Kapiteinen en Officieren genoeg bekend, en het kan belet worden, als zy willen. Dus zouden zy genoopt worden, versch brood en tuinvrugten, voor zich te koopen, en een weinig wyn zal geen kwaad doen. Ondertusfchen konden de Kapiteinen zodanige dingen, aan boord, laten brengen, wel-

IV. Deel.

ken de besten geoordeeld worden; en op het aanbragte een prys zetten, op datze niet te duur aan de matroozen verkogt worden. Want de ondervinding leert, dat de matroozen alleen door het gebruik van zulke dingen, van zwaare ziekten, uit gebrek van versche groente ontstaan, bevryd zyn geworden: waar uit men ligt kan besluiten, datze van dezelfde uitwerking zullen zyn in een minder kwaalyk gesteld lichaam. Hoe het stinkend water verbeterd wordt, heb ik reeds, in het II Deel verklaard; door een groote opening in het vat, of het vat overend gezet, en de bovenste bodem 'er uitgenomen, het zelve aan de lugt bloot te stellen. En nog spoediger geschiedt het, als het water somtyds met een stok geroerd, of 'er een blaasbalg met een lange pyp in gesteecken worde, om het door blaazen te beroeren; en zo geraakt het ras zynen stank kwyt. Maar de Schepen, welken naar de Indiën vaaren, moeten meer water mede neemen; waar zy het leggen zullen, moet men de Kapiteinen vraagen, die beeter weeten dan ik, wat een Schip bevatten kan. Dit weet ik, al is het schip vol, zy, alsze willen, 'er nog veel in kunnen plaatfen, 't welk anders niet kan geschieden.

Zuivering  
van de  
lugt.

II. Men moet maaken, dat de al te vogtige en te veel verdunde lugt, tuschendecks onthouden, vernieuwd worde, indien dit niet van zelfs geschiedt, gelyk by nagt, of kwaad weder, als alles gesflooten gehouden wordt. De wyze hoe dit, 't welk van groot aanbelang is, kan geschieden, wordt, op een treflyke wyze, geleerd in een klein Werkje van den Heer DU HAMEL DU MONCEAU. Allerbest schynt dit oogmerk bereikt te worden, als by de mast van het schoverzeil, of omtrent dezelve, een houte buis gemaakt wordt, volgens het gemelde Werkje, of door een opgehangene lugtzeil, in het zelfde Werk afgebeeld (†), met het onderste, aan de buis vastgemaakt,

(†) Tab. I. A. B.

IV. Deel.  
 maakt; zo dat de lugt genoodzaakt worde in de buis te gaan, en niet te rug kan keeren; of door middel van een blaasbalg of *Ventilabrum*, gelyk inzonderheid dat van HALES, in het benedenste of groote ruim, tusfchen de zolderingen van de verfcheiden vertrekken, in de *Voorverb.* gemeld, en den bodem of kiel van het Schip, wordt ingedreeven. Met deeze voorzorge ondertusfchen; dat, terwyl deeze dingen gebruikt worden, alle openingen van het eerfte dek, als ook de roosters, op zyde, en de gemeenfchap hebbende vensters van het ruim met de Kombuis, wel geflooten worden. Zo zou de lugt zich, door deeze geheele ruimte verfpreden; geen uitgang vindende, dan in de zyden, tusfchen de verdubbelingen der wanden en de ribben, en by gevolg, noodzaaklyk in al de overgelaatene ruimten, in het geheele Schip, indringen, en door de openftaande gaten tusfchendecks, hier mede gemeenfchap hebbende, de wegeringen genoemd, in de plaats waar zich de matroozen onthouden, verfpread worden, en dus de onthoude en verdunde lugt tusfchendecks, altyd naar boven willende, van de zyden naar 't midden van het Schip, en naar de roosters gevoerd en uitgedreeven. Deeze langzaame en geftadige beweging, van alle kanten koomende, en naar het midden gaande, de al te veel verdunde lugt uitdryvende, kan de genen, die in dezelve flaapen, geen ongemak aandoen. Men moet nog aanmerken, dat de uitwerking veel grooter zal zyn, als de engten, by het tweede dek, digt zyn, zo dat de ingedreeven lugt alleen tusfchendecks uitgaat. Maar als men de lugt alleen in het onderfte ruim wil vernieuwen, en dit overdag gefchiedt, dan kunnen eenige luiken van het dek, verft van de buis af, geopend worden, op dat de lugt een langer weg hebbe, eerze uitgaat. Deeze wyze van de lugt te vernieuwen meene ik beeter te weezen, dan door het vernuftig werktuig van SUTTON: want behalve datze van meerdere uitwerking is, en ten allen tyde kan te werk

IV. Deel. gefteld worden, en de fchaadlyke lugt uitdryft, (het welk door het werktuig van SUTTON niet gefchiedt, 't welk de boven liggende dampkring, langzaam, naar beneden trekt, waar door de uitgang van de dampen geweerd, of ten minfte vertraagd moet worden, want de lugt kan niet te gelyk, op tweederleie wyze bewogen worden, door de roosters naamlyk invallen en uitgaan,) zo kan ook door middel van de Lugtmoolen (*Ventilabrum*) het Schip met een speceryagtigen rook vervuld worden, waar door het gene in de lugt vervangen is, dikwils, veel verbeterd wordt; 't welk ook met het werktuig van SUTTON niet gelukt. Daarenboven ontbreekt het vuur, welks gebruik zeer vereischt wordt, ten minfte, op onze Scheepen. Die begeerig is hier van meer te weeten, kan by de Schryvers te regt raaken; inzonderheid in het bovengemelde Werk, en dat van SUTTON, (†) door Dr. MEAD zeer aangepreezen.

Toeziht  
op de kleeding.

III. Wyders moet men middel zoeken te vinden, dat de matroozen behoorlyke kleeding hebben; en dat zy zindelyk worden op hun lichaam. Het eerste oogmerk zal bereikt worden, als 'er acht gegeven wordt, dat de wet voldaan worde, welke beveelt, dat allen die aan boord koomen, van het gene tot de reize nodig is, voorzien zyn. Hoe veel, moet naar de langduurigheid der reize bepaald worden. Laat, by voorbeeld, elk hebben een wolle Hemdrok; twee linnen Hemdrokken; twee Boeferoentjes, om over de anderen te kunnen heen trekken; drie Hemden; vier Dasfen; een laakenfe, en twee linnen Broeken; twee Onderbroeken; twee grooten van grof linnen, om over de anderen te draagen; drie paar Kousfen; twee paar Schoenen; twee Slaapmutzen; twee schippers Mutzen; drie Neusdoeken; een fyne en groove Kam; een scheepskooi, met een wollen bultzak, kusen en dek. De Officier, welke op deeze dingen onderzoek doet, als de matroozen aan boord

koo-

(†) *Method for extracting foul air out of Ships enz.*

koomen, moet geen verfleetenen voor goeden IV. Deel, aanneemen. Het onderzoek gedaan zynde, moet hy den matroos bezien, of hy wel gekleed is, ten minste, zo als een matroos behoort. Des zomers moet hy aanhebben, vooreerst een hemd; ten tweede, een naauwe en ruime linnen hemdrok; ten derde, een naauwe en wyde broek, ook van linnen; ten vierde, een das; ten vyfde, kousfen en schoenen, en een muts\*op 't hoofd. Dat dan de Officier aan een matroos, zo gekleed, nog geeve, een hemd, een das, een nagtmuts, een neusdoek, een paar kousfen; op dat hy deeze kan aantrekken, als hy de zynen, welken hy nu draagt, wil wasfchen; daarenboven, kammen, met een hangmat, en een pond of twee Tabak. Hier na hem te beveelen, dat alles by malkander gebonden, de naam van den matroos 'er opgeschreeven, en in de kist geflooten worde; welke, terwylze met verscheiden dingen gevuld is, in het ruim of elders kan gezet worden, tot dat het den Officieren behaage, by gelegenheid, de matroozen en hun goed te monfteren. Als dan eenige van hunne goederen verfleeten zyn, worden dezelve, op den tyd, als de monftering geschiedt, aangeteekend, en naderhand kunnen, in elks bundel, nieuwen gegeven worden, in plaats van de verfleetenen, of warmeren, als het koud is. Doch als de bundel niet voldoende is, moet men tot den Schryver koomen: maar als 'er wollene gegeven worden, kunnen de linnene, alsze nog goed zyn, in den bundel by een gebonden worden. Ook moet hy den matroos zeggen, dat hy, zo dikwils als het den Kapitein, of de Officieren behaagt zyn goed te onderzoeken, hy het zelve in de fcheepskooi famengebonden, op de plaats, welke hem aangeweezen wordt, moet brengen en bloot leggen; op dat de Officieren alles met een opflag konnen zien; en hy, als 'er gebrek is, strafbaar zal wezen over zyne achteloosheid. Op deeze wyze, zal een matroos, met weinig moeite, niet alleen altyd

IV. Deel. met behoorlyke kleedinge voorzien wezen, maar ook zyn goed, gelyk hemden enz. kunnen verschoonen en wasfchen, en zyn lichaam zindelyk houden, 't welk nu de helft van het volk niet doen kan. Daarenboven zou het goed dan zo weinig ruimte wegneemen, dat eene middenmaatige kist, het goed van tien matroozen zou kunnen bergen; en dus zou 'er maar eene kist tusfchen twee stukken gefchut gevonden worden, welke de matroozen voor een tafel zou verftrekken. Eindelyk zou dit, als het in gebruik gebragt werdt, nog meer gemak aanbrenge. Voor eerst zou het de reiniging van het Schip gemaklyker maaken. Ten andere, het zou de ruimte en lugtigheid, tusfchendecks, zeer vermeerderen. Ten derde, zou men de kisten niet behoeven naar beneden te brengen, als 'er tot gevegt geroepen wordt. Ten vierde, zou hier door ook belet worden, dat de vrouwen, als zy, in 't Vaderland, afscheid neemen van de mannen, derzelver goederen medeneemen; want die niets heeft kan niets geeven; en eindelyk, dat zy zelven ze niet verkoopen of verwaarloozen. Om hen zindelyk te doen worden, moet men den raad van den Heer DU HAMEL DU MONCEAU volgen; die wil, dat by elken Bak een opzichter zy, welke behoorlyk aangesteld is, om zorge te draagen, dat niet alleen de plaats, hem aanbetrouwd, rein gehouden worde; maar ook de matroozen van dien Bak befchouwen, ofze zindelyk, wel, en betaamelyk zyn gekleed; of zy hunne dingen wel gadeslaan; en zo een van de genen, waar over hy gesteld is, van den Kapitein of de Officieren, anders bevonden wordt, dan de fchuld op zyn hoofd, zo wel als op den onzuiveren, moet neerkoomen. Op deeze wyze zouden de matroozen zindelyk gehouden kunnen worden; en de kleine spelonken, tot gebruik van de Onderofficieren tusfchendecks, zouden uit den weg raaken, en veele andere ongemakken met dezelve.

Ruimte  
voor de  
Kooijen.

IV. Eindelyk, de plaatzen, op zyde, tusfchendecks, zouden ruim genoeg worden, om de kooijen

jen te hangen, als de helft van de kooijen der matroozen en soldaaten, wanneer het Schip zyn ankers heeft geligt en in zee geloopen is, wel te famen gebonden werden, zo dat 'er niets, het gene tot de kooi behoort, van verlooren kon worden; en dan in het Kabelgat geplaatst wierdt; tot dat het weder in een haven is gekoomen, voor twee ankers ligt, en de orde van de wagten wederom veranderd is, zie de *Voorverb.* Dan moesten hun de kooijen eerst weder overgegeeven worden; behalven aan zulken die op zee ziek zyn geworden. Want de helft van de matroozen moet wagt houden, en dus zou ééne kooi voor twee matroozen genoeg zyn. Een naamlyk uit het Prinsfen, een ander uit Graaf Maurits Kwartier. En zo zou wederom de ruimte en lugtigheid tuschendeks meerder worden. Het gezegde zy genoeg; en het worde opgenoomen met gelyke geneigdheid als waar mede het geschreeven is. Het zal my altyd aangenaam zyn, als 'er myne medebroeders eenig nut uit zullen kunnen trekken.

E I N D E.

D R U K F O U T.

*Bladz. II reg. 14 van onderen, voor hinderlyk zy;  
lees niet hinderlyk zy;*



994972

De Drukkers dezes hebben ook gedrukt, of door Inkoop verkreegen de volgende Genees- en Heelkundige Werken.

**D**isfertiatio de GENERATIONE PURIS. *Praemio, ab Academia Regia Chirurgica Parisiensis, Ao. 1746 proposito, condecorata. Auctore J. GRASHUIS, Med. Doctore, Academiae Caesavae Naturae curiosorum, Regiae Chirurgicae Parisiensis & Societatis Scientiarum Harlemonensis Socio.* Editio nova, priori auctior. *Accedit Morbi non satis descripti haectenus brevis delineatio. Eodem Auctore.*

**V**erhandeling van de ETERWORDING : welke met den prys, door de Koninglyke Academie der Heelkonst te Parys voor het jaar 1746, voorgesteld, belchonken is. Door JOANNES GRASHUIS, der Med. Doctor, Lid van de Keizerlyke Akademie van de Onderzoekers der Nature, van de Koninglyke der Heelkonst te Parys, en van de Hollandsche Maatschappye der Wetenschappen te Haarlem. Nieuwe vermeerderde Uitgaave. Hier is agter gevoegd, *Korte Schets van eene Ziekte tot nog toe niet genoegzaam beschreeven.* Door denzelfden. In groot 8vo. de prys is . . . f: - 18 - :

**G**enees- en Heelkundige Verhandeling van de Scirrhus en Cancer, of het Knoest- en Kreeftgezwel. Waarin ook de natuur van de Fungus en Sarcoma, of het uitwas en Vleschgezwel onderzocht wordt. Hier is bygevoegd eene waarneming van Spina Bifida; benevens eenige bedenkingen over de Oorzaken van dat Gebrek, en andere tegennatuurlyke Gesteldheden waar mede Kinderen ter wereld komen, door JOANNES GRASHUIS, M. D. &c. Nieuwe Uitgaave, in groot 8vo, met een Plaat . . . f: - 5 - :

**V**erhandeling over de Lichaamelyke Opvoeding van jonge Kinderen, of Geneeskundige Aanmerkingen over de middelen om Burgers van eene Maatschappye eene betere gesteldheid te doen verkrygen. Door den Heere DES-ESSARTZ, M. D. Uit het Fransch vertaald door JOANNES GRASHUIS, M. D. &c. in groot 8vo. . . f: - 10 - :

**F. LE DRAN** van de Handwerken en Operatien der Heelkonst; uit het Fransch vertaald door H. KORP, M. D. te Amst. met een Voorreden van J. GRASHUIS, M. D. te Hoorn in groot 8vo f: - 10 - :  
over de geschooten Wonden, uit het Fransch vertaald door H. KORP, M. D. in groot 8vo. . . f: - 13 - :

**De Geneeskunde** gemaklyk gemaakt of eene reeks van Voorfchritten, van onkostbaare en gemakkelyk te bereidene uit- en inwendige Geneesmiddelen; met aanmerkingen hoe dezelve te gebruiken, en eene nevensgaande beknopte beschryving der Ziekten, dienstig voor *Artsen, Veld- en Zee Chirurgyns*, en voor allen, welke de Geneeskunde beoefenen willen. Waar by gevoegd is eene Verhandeling over het Aderlaaten, en een Uittrekzel van uitgezogte Geneesmiddelen uit het *Duitsche Register.* Uit het Fransch vertaald, door CORNELIUS PEREBOOM, M. D. in groot 8vo . . . f: - 10 - :

**Verhandeling** over de Melkwording en deszeifs toevallen, door C. PEREBOOM, M. D. in groot 8vo. . . f: - 6 - :

**Proeve** aangaande de Erysipelas of Roos. Door JAN RUURHOFF, Stads Heelmeester in Hoorn, in groot 8vo. . . f: - 8 - :

**De Maag** beschouwd in zyn waarde; als mede het verwaarloozen van dit voortreflyk deel, aangewezen in zyne schadelykheid, door J. G. STELF, M. D. in groot 8vo. . . f: - 8 - :

**Alle Heel- Ondeed- en Geneeskundige werken** van den Heere JOHANNES MUNNIK, M. D. *Medicine, Anatomes & Botanices Profefor* aan de Univerfiteit te Utrecht. Uit het Latyn vertaald door de Heeren DANIEL HAVART, M. D. en DAVID VAN HOOGSTRAATEN, M. D. met een Voorrede over het geheele Werk door G. DIGTEN, M. D. Stads en Rhylands Chirurgyn te Leiden. Tweede druk. in 4to. voor den extra goedkoop-prys van . . . f: - 16 - :